

219219

Рік VIII.

Р. 1899 кн. IV.

Т. XXX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, IV B.

B. XXX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

ЗМІСТ XXX ТОМУ.

1. Україна після 1654 р., історичний начерк Л. Ч. (конець) с. 14—67
2. Знадоби до пізнання угорсько-руських говорів, подав Іван Верхратський (конець) с. 201—276
3. До історії „руського обряду“ в давній Польщі, лист до Редакції дра Антонія Прохаски з примітками Михайла Грушевського с. 1—8
4. Miscellanea: Г. Скворода, проба бібліографії, подав Л. Ч. с. 1—4
5. Наукова Хроніка: Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані на російській Україні с. 1—24
6. Бібліографія (рецензії й справоздання, зміст на с. 37) с. 1—38
7. З Товариства с. 1—4

Inhalt des XXX Bandes.

1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67
2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskýj (Schluss) 201—276
3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ im Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hrušewskýj 1—8
4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skoworoda von L. Č. 1—4
5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24
6. Bibliographie 1—38
7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899) 1—4

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seiten des Buches.

Рік VIII.

Р. 1899 кн. VI.

Т. XXX.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

MITTHEILUNGEN

DER ŠEWČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

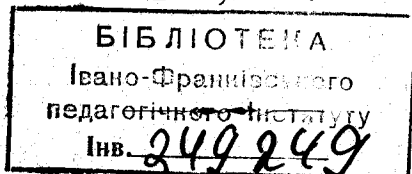
REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEWŠKYJ

VIII Jahrgang.

1899, IV B.

B. XXX.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка.

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

НБ ПНУС

249249

Україна після 1654 року.

Історичний начерк **Л. Ч.**

[Ковець].

II.

Поруч бажання увільнити цілу Україну від Польщі, було в Українців иньше кардинальне бажання — задержати у себе в краю свої місцеві порядки. Підданство Москві розумілось тоді як признание зверхніх прав над собою московського царя, а не як злучення в одно з московською державою. Було се виказано зовсім ясно в переговорах 1654 року. В усіх проєктах умови, що дійшли до нас і що заступають нам справжню умову, котрої не маємо, визначений принцип є на лице.

„Спочатку зволь, твоє царське величество, — читаємо в петиції Хмельницького до царя Олексія — затвердити права і вільности військові, як воно від віку було в війську запорожському, що своїми правами судило ся і вольности свої мало, щоб в маєтностях і судах ані воєвода, ані боярин, ані стольник не вступались в військові суди, нехай так товариство буде суджено: „де три чоловіка козаків, тоді двоє третього мають судити“.

Далі в другій статі мова іде про тих шляхтичів, що держали землю в Черниговщині і підчас попереднього козацького повстання були по стороні Хмельницького і козаків; про їх, сих шляхтичів гетьман прохав: „щоб вони при своїх шляхетських вільностях пробували і з поміж себе старших на судові уряди вибирали, і добра свої і вільності мали, як за королів польських було, щоб і иньші, бачучи таку щирість твого царського величества, хилили ся під державу і міцну та високу руку твого царського величества зо всім миром християнським. Суди земські та місцеві тими урядниками, яких вони сами собі самохіть оберуть, мають собі правити ся, як і поперед сего було“. Далі йшла мова про відносини царських урядників до старшини по містах з маїдебургським правом (тим правом користались тоді

з українських міст Чернигов, Ніжин, Переяслав, Стародуб, Козелець, Остер, Почеп, Погар, Мглин, придбавши його за польського пановання¹⁾. В четвертій статі умови про відносини московських урядників до мійської старшини читаємо: „В містах урядників з наших людей щоб вибрано було на те здатних, які повинні будуть підданими твого царського величества правити і дохід належний справедливо до скарбу твого царського величества віддавати“. З поводу сеї статі замітка: „а бути урядникам, війтам, бурмістрам, райцям, лавникам і доходи грошеві і хлібні та усякі на царя збирати і віддавати до царського скарбу тим людям, що цар для того загального скарбу пришле, за тими зборщиками доглядати, щоб чинили правду“.

Про вибиранне гетьмана йшла мова у шестій статі, там про се казано: „борони Боже смерти на пана гетьмана (бо всяка людина смертна, без чого не можна бути) щоб військо запорожське само з поміж себе гетьмана вибирало і його царському величеству давало про се звістку, щоб то його царському величеству не було прикро, а щоб ми звіщали його царську величність про те, що діятиметь ся“.

Нарешті бажанне затримати свої давні права від чужого натиску було висловлено і в статі 16-ій петиції гетьмана: „Мають післанці наші, — сказано там, — умовляти ся, щоб новий воєвода не мав права ломати і постанови які небудь чинити, бо се-б було з превеликою досадою, бо люде до иньшого права не можуть відразу навикнути і тягарі такі не можуть носити; а коли з тутешніх людей буде старшина, тоді по правам і постановам тутешнім справлятиметь ся“.

Реєстрових козаків гетьман виказав на 60000, і на се цар згодив ся, як і на иньші прохання гетьмана.

Судові порядки на Україні, тоді як прилучалась вона до Москви, хоч і змінились, одначе не через сторонній вплив, а по бажанням самих козаків.

За польського пановання по всій Україні були суди міські, гродські, земські, підкоморські, найвишим же судом був у цивільних справах люблінський трибунал. Судові компетенції були в значній мірі відділені від адміністративних. За Хмельниччини попередні судові порядки значно змінили ся, бо найперше значінне тоді стало мати військо козацьке та його інсти-

¹⁾ Кистяковський А. О. Очеркь историч. свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйствовавшихъ въ Малороссіи, 1879 стор. 4.

тудїї. Деякі попередні суди лишили ся тільки задля невеличкої частини шляхти та міщан, головне-ж значінне здобули військові суди. Зміна ся, як вже завважено, зроблена була самими козаками, властиво силою самої переміни в політичних і суспільних відношеннях.

Починаючи від часів прилучення до Москви аж до року 1763¹⁾ судовий устрій на Україні був такий: найвисшу судову інстанцію маємо в військовій генеральній канцелярії, далі йшли — суд військовий генеральний і третейський суд при управі гетманській, а в полках: канцелярії полкові і суди полкові, в сотнях — сотенні, а в містах упривілегованих, себ то таких, що користались маґдебургським правом, — магістратські, а в непривілегованих — міські ратуші, а в селах сільські суди.

В сих судових урядах судьями були: в військовій генеральній канцелярії — гетьман та при йому кілька людей з генеральної старшини; в другій інстанції, в суді військовім генеральнім — генеральні судії і генеральна старшина (починаючи від часів Мазепи — і бунчукові товариші, знавці в правах), в третейському ж суді — „персони ріжних чинів, совістні та в правах умілі“; в полкових канцеляриях — полковники і кількох з полкової старшини, а в полкових судах — судії й иньша полкова старшина (а далі, від часів Мазепи — і значкові товариші); в судах магістратських — виборні урядники, по маґдебургському праву; в сотенних судах — сотник, атаман, писар, війт і бурмістр; нарешті в сільських судах — атаман, війт та кількох козаків посполитих.

Апеляція на рішення низшої інстанції подавалась у висшу інстанцію, при тім процеси козаків минали ратушний і магістратський суди. Ратушний і магістратський суди мали за висшу інстанцію для себе полковий суд або полкову канцелярию. На суд генеральної військової канцелярії апеляція йшла до царя²⁾.

Судили в сих судах, як і раніше, по Литовському статуту та Саксонському Зерцалу, що вживалось у всіх містах, де тільки існувало маґдебургське право; нарешті немало користувались

¹⁾ Кистяковскій А. Θ. Очеркъ истор. свѣдѣній о сводѣ. законовъ, дѣйствовавшихъ в Малоросіи. Київъ 1879.

²⁾ Права, по котрымъ судился малорос. народъ Гл. VII, арт. I, пункты 2, 3, 4, 5, и 6, а також арт. XXIII, вид. Кистяковського.

тоді „натуральним правом“¹⁾. Що саме з сих трьох елементів складалось тодішнє українське право, сьому маємо доказ перше за все в значному числі рукописних перекладів Литовського статуту, що зроблені були з польських видань його XVII віку, а також в перекладах або витягах „Speculum Saxonum“, на рєштї в складї „Права, яким судив ся український нарїд“, кодекс, що, як побачимо, лагодив ся за Петра II, Анни Іоановни і був закінчений за Єлисавети Петровни, та тїлько що не був затверджений російським урядом.

На початках після прилучення України до Москви найповажнїйшим пунктом в питаню про автономїю був пункт про царських урядників на Україні. Згоджуючись насамперед, щоб їх присилано на Україну, Хмельницький не гадав, що присилати муть сюди значних урядників — воєвод. Гетьман умовив ся тїлько про те, щоб царський воєвода жив собі у Києві і розумів по своїому цїль, задля котрої він жити ме у сьому місті. Півнїйше в розмовї з царськими посланцями він висловляв ся: „з боярином Бутурлїном ми умовляли ся, щоб бути воєводї лишень в Києві, щоб усї держави, що оточують Україну, знали про наше підданство, що в стародавнїй столицї великих князїв руських є царський воєвода“²⁾.

Запороже маючи свою спеціальну старшину — кошового і курєнних атаманів, очевидячки, бажало і на далї лишити ся при своїй організації. Воно зовсїм не згодило ся присягти Москві в купї з иньшими козаками. Московські бояре про се завважили посланцям Хмельницького, що „гетьман і полковники і значного чину люде присягнули царєви, але запорожські козаки, що живуть у самому Запорожї, не присягнули, і треба, щоб гетьман наказав і сим козакам дати царєви присягү“. Післанці-ж Хмельницького, що гаразд знали запорожські звичаї, відповіли боярам, що на Запорожю живуть козаки „люде малї“ і те все в війська перемінні і їх числити нема чого. Та чи справдї так думали самї післанці, та й сам Хмельницький, се ще велике питаннє.

З сього всього ясно, що бажання автономїї існувало і на Україні і на Запорожю. Та у московських урядників не було охоти підтримувати такі бажання у своїх підвласних і хоч ба-

1) Кистяковский А. О. Очеркъ истор. свѣдѣній о сводѣ законовъ. дѣйствовавшихъ въ Малороссїи, стр. 4.

2) Костомарова Богданъ Хмельницкій, Т. III, стор. 263.

жанне зберегти в своїй країні власні порядки було не тільки у старшини, що zarazом хотіла і автономії, і шляхетних кріпацьких порядків, але і у простих козаків, що дуже тісно були звязані з поспільством та ворожо дивили ся на усяке кріпацтво, — на се бажання Українців московський уряд не звертав уваги від самого початку прилучення України до Москви. І тут нерідко московське правительство робило шкоду і своїм власним інтересам і інтересам нових своїх підданих так само, як і в справі визволення українських земель з під власти Польщі.

Нищення автономії України зі сторони московського уряду почалось zaraz після смерти Хмельницького; але за царя Олексія, Федора та царевни Софії порушування переяславської умови не були дуже примітні і тільки з Петра I царський уряд почав отверто давити в Україні усяку думку про її осібність, тільки тоді було рішено чисто скасувати старий порядок, що піддержував ся переяславською умовою. Час Петра I був важким часом і задля Запорожа: до Петра воно ще було міцне і досить самостійне, після-ж Петра по одній біді друга.

Ріжниця політичних принципів України і Москви виявилась вже за першого гетьмана після Богдана Хмельницького — за Івана Виговського (1657 — 1659). Сей гетьман не згожував ся на те, щоб московські воеводи та московські залоги осідали по містах України, не міг те-ж погодитись і з тим, щоб киевський митрополіт був під властю московського патріарха. Тоді казали його закликати задля умови до Москви. Виговський до Москви не поїхав, почувуючи, що там йому буде важче не уступати, аніж пробуваючи на Україні. Коли-ж, через упертість Москви, на новій переяславській раді накинено воевод у п'яти містах, тоді Виговський почав дуже хилитись до відновлення державних звязків з Польщею і ворожо повстав проти Москви. Успіху, як відомо, він не мав, бо проти нього було поспільство, що думки не мало про польське підданство; воно-ж бо ще й ранійше повстало проти Виговського під проводом полтавського полковника Пушкаря, що сам бажав стати гетьманом. Про те Виговський досить міцно стояв, дякуючи підмозі Польщі і Татар, і московський уряд через се усе змагав ся його прихилити до себе, поступаючись йому в різних справах. Саме тоді, як по гадячській умові Виговський думав завернути Україну до Річи Посполитої та забезпечити Україні повну автономію, прийшло ся Москві давати Виговському на приману такі обіцянки, як то, що заіменує його воеводою у Києві, що не буде московської за-

логи у Києві, що всіх родичів Виговського вона нагородить і т. и. Тільки ж Виговський не піддавав ся сим приманам, а після того самі козаки його скинули та вибрали собі гетьманом Юрася Хмельницького.

В умові з Юрасем Хмельницьким (1659 — 1660) і в умовах з дальшими гетьманами досить виразно знати прямування Москви до знищення автономії України і влади гетьмана. На першій пляні стоїть і тут питання, в яких містах мають бути царські воеводи та залоги. Вже в умові з Юрасем Хмельницьким у Переяславі року 1659 воеводам і залогам московським визначено бути у Києві, Переяславі, Ніжині, Чернигові, Брацлаві і Умані. Але найбільше українських міст було занято московськими залогам за гетьмана Брюховецького (1663 — 1669), що сам запропонував завести їх на Україні (1665), сподіваючись сим придбати для себе ласку московського уряду. Навіть на Запороже задумав Брюховецький вислати московську залогу. Такий вчинок Брюховецького був тим небезпечніший, що він сам зрік ся тієї практики, що забезпечувала давню адміністративну та фінансову управу на Україні: те і друге він передав воеводам. І се все було не на словах тільки. Року 1666 гетьман передав воеводам усї полкові міста, дозволяючи їм збирати податки з мешканців. Воеводи заходились тоді переписувати поспільство, наклали на нього різні податки і т. и. Довго сего Українці терпіти не могли, почало ся повстанне, а закінчили вони тим, що воевод вигнали. Сам Брюховецький, побачивши що його запобігання ласки у Москви ні до чого не доводить, почав сам виганяти воевод, гадаючи піддати ся з Україною турецькому султанови. Але се не виратувало Брюховецького; незабаром його вбили самі козаки (1668). Гетьманом правобережної і лівобережної України міг би стати тепер Дорошенко, що був саме тоді на лівобережю, але він був примушений вернутись на правобереже для родинних справ, а Многогрішний, котрого він лишив замість себе на лівобережю супроти находу московського воеводи Ромодановського, що рушив на Україну і заняв Ніжин, замість того щоб бити ся з ним, покоровив ся цареви, сподіваючись, що його за се встановлять за гетьмана, і він не помилив ся (1669 — 1672). В Глухові вела ся з ним умова і в результаті воеводську управу і власть обмежено в порівнанню з часами Брюховецького. В сій глуховській умові сказано: „воеводам та воєнним людям задля оборони від ворогів бути тільки у Києві, Переяславі, Ніжині, Чернигові і Острі з тим, щоби вони не втручали ся в українські справи; доходи збирати

до скарбу Українцям, як і було за Богдана Хмельницького. Те ж саме від слова до слова переказано і в умові після вибору Мазепи (1687). За Скоропадського починаєть ся вже згаданий нами новий період у відносинах московського уряду до України, петровський.

Окрім справи воевод, ще перед Петром зазначились иньші обмеження української автономії. Так московський уряд мішав ся у вибір гетьмана. Тільки вибір Виговського та Юрася Хмельницького пройшли без втручання московського уряду. Всіх же иньших лівобережних гетьманів не тільки затверджувано у Москві, але навіть часом вказувано кандидатів з Москви. Брюховецького підтримувала Москва проти Самка, що не був в згоді з московськими воеводами, а Многогрішний та Самойлович, що були один по однім гетьманами після Брюховецького, були дуже незначними противниками для правобічного гетьмана Дорошенка, що добивав ся булави і на лівому березі; тільки неохота московського уряду, щоб гетьманом була така талановита незалежна людина, як Петро Дорошенко, і зробила те, що вибрали згаданих людей, бо при всіх сих виборах було дуже ясно, чию руку тягла Москва. Року 1687 теж було вибрано Мазепу в гетьмани дякуючи, як відомо, бажанням улюбленця царевни Софії, В. В. Галіцина.

При тім не шановано і гетьманської власти. Так московський уряд згожувався дати під гетьмана слободські полки: сумський, рибинський, ахтирський, харковський і увесь так званий „білогородський разряд“. Мешканці їх були переважно переселенці з правобережя, що кинули рідну країну в важкі часи — чи після повстання Острина та Гуні, чи після невдач Хмельницького або і за часів руїни, за його наступників. Зіставлено під безпосередньою управою московських правительств і ся практика була дуже небезпечною і для гетьманщини. За Самойловича, наприклад, була суперечка між гетьманом і стародубським полковником Рославцем про втікачів, що знов прийшли з правобережя. Рославець, якого навчав ворог Самойловича протопоп Адамович, почав прохати у Москви, щоб і стародубський полк було взято під безпосередню власть царя. Проханне се не задовольнено, але могло би бути і задовольнено, раз вже були українські осади в такім становищу. Тільки дякуючи тому, що в той час ще Самойлович мав царську ласку, діло скінчило ся Сибірю задля його ворогів — самого Рославця і Адамовича. Знаючи добре, яке значіння мав „білогородський разряд“, Самойлович після Бахчисарайського перемиря (1681) прохав, щоби всім Українцям,

що живуть під білогородським разрядом, звелено було царем бути під його гетьманською властю і булавою, в заміну західної сторони Дніпра, що відійшла до Турків, але дарма.

Дуже пильно додивлялись з Москви до зносин гетьманів з чужоземними державами; Многогрішному, наприклад, зносини сї було просто заборонено, так само як і Мазепі.

Московський уряд уживав иньших способів, аби зблизити Україну до Москви так чи инакше. Так в умовах з старшиною перед виборами Мазепи з московського боку була внесена статя, щоб гетьман та старшина обовязані зближати український народ з московським і через шлюби і иньшими способами, для того аби ніхто не казав, що український „нарід гетьманського реїменту“ і щоб усї одностайно признавали Українців за один нарід з Великоросами.

Козацькі автономісти завсїди пильно домагались, щоб нікому з Українців не вільно було мати зносини з Москвою по за гетьманом. Але московський уряд ще за Юрася Хмельницького відмовив сього: „Право безпосередніх зносин з Москвою, каже Костомаров, давало змогу ворогам гетьмана і старшині засилати доноси просто в московські прикази, а московський уряд через те міг мати потайний догляд за справами України“¹⁾.

Зменьшено і число реєстрових козаків, замість 60000 в Глуховській умові з Многогрішним (1669) зведено на 30000, після вибору Самойловича воно доведене було до 20000 (умова в Переяславі 1672 р.), а в коломацьких статях 1687 року, що уложено було з Мазепою (1687 — 1708), знов з'являють ся 30000. Правда, се зменьшення на половину числа реєстрових залежало не тільки від політичних мотивів, а і від Андрусовської умови (1667), коли майже половина України відійшла до Польщі.

Що доторкаєть ся Запорожа, то й на нїм не могли не відізнати ся заходи московського уряду коло вкорочення української автономії. Але становище Запорожа, що не присягло 1654 року, було иньше, анїж останньої України, і кошовий його Сірко, як ми знаємо, думав, що він може усе робити, як йому гадаєть ся, не дивлячи ся на те, які указки йдуть від Москви. Після смерти Сірка (1682) в Січ поїхав царський посланець Бердяєв, перекопувати Запорожців, щоб вони „не робили таких супротивних діл,

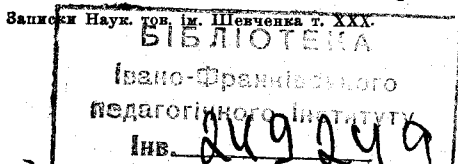
¹⁾ Костомаровъ. Русская исторія въ жизнеописаніяхъ. Вып. V., стор. 295.

які робили за Сірка, та щоб запрягли на вірність його царському величеству". Але Запорожці, бачучи, що сукна їм з Москви прислано тоді було мало, що гроші московські йдуть тільки одній старшині, виріклись присяги; завзяте одначе не завше було таке велике: підкупства та подарунки нарешті перетягнули їх на бік Москви. Подарунки звабляли Запорожців і пізнійше. В XVIII віці почав московський уряд свою колонізацію в границях запорожських і се дуже сердило Запорожців, тільки нові та нові подарунки і робили запорожську старшину більше податливою.

Дуже острі зміни в політиці московського уряду як на Україні, так само і на Запорожжі починають ся за Петра I, почавши від союзу Мазепи з Шведами. Як тільки скоїв ся сей союз, Петро I зараз бере за підставу своїх відносин до України не попередні умови, а свою особисту волю. Вибрати нового гетьмана при йому було дозволено особною царською грамотою, що начеб то підтвержувала вільности Українців. Обрано тоді за гетьмана Скоропадського (1708 — 1722), та не тому, що до його були прихильні виборці, а задля того, що було наказано конче вибрати його. Чернігівський полковник Полуботок більше був вартий такої чести, та цар Петро уважав, що Полуботок дуже хитрий і може коли небудь піти за прикладом Мазепи. Скоропадського ж, як людину дуже звичайну, не страшно було мати гетьманом.

В дальших замірах Петра I що до України йде річ вже не про кількох воєвод та невеличкі великоруські залоги в українських містах, а про найострійшу контролю всіх розпоряджень гетьмана. Трохи згодом колегіяльна управа заступила гетьманську власть, Великороси почали займати полковничі уряди і українські землі роздаватись Великоросіянам, козацькі сили уживались на будову каналів та кріпостей в найдальших сторонах держави. Положені тоді основи нового порядку показали ся дуже тривалими, так що не уважаючи на инакшу політику найближчих наступників Петра, вибраний ним плян лишив ся в цілости аж до Катерини II і вона могла почати з того, на чім зупинив ся Петро I.

Скоро після вибору Скоропадський став почувати неясність в своїйму становищі. Слова Мазепи: „що мені за втіха, коли я живу, ніколи не маючи певної надії, що я буду цілий і ждучи все, як від обука“, — сі слова, напевно, могли вирватись не один раз і у Скоропадського. Не диво через се, що, коли цар був в Рішетилівці, гетьман підніс йому 17 червця 1709 р. ряд статей, де йшла річ про задержанне за Україною прав, що

належали їй по умовам з царями Олексієм та Феодором. В меморіалі гетьмана були вчислені усі кривди з боку царських воєвод, з боку солдатів, що стояли на Україні і таке иньше. Всі сі прохання цар признавав справедливими, одначе зараз після того, як пообіцяв задержати в силі умови козаків з царями московськими, Петро приставив до Скоропадського стольника Ізмайлова, щоби він, як було написано в грамоті, перебував при гетьмані задля упорядкування за спільною порадою справ звязаних із бунтом в Україні і бунтом Запорожців (себ то в справі Мазепінців). В інструкції ж Ізмайлову і навіть в інструкції явній — бо була ще й тайна — річ ішла не тільки про побунтованих; зустрічаємо ми там і иньші накази, як наприклад: 1) чужеземних післанців приймати разом з гетьманом, відсилати до царя усі листи, які сі післанці привозять; 2) робити перепони на те, щоб не приймано Поляків та иньших чужоземців; 3) пильновати, щоби гетьман нікого не карав на смерть без дозволу царя; 4) виправити від гетьмана і полковників деталічні відомости про військові доходи, й иньше¹⁾. Та окрім явної, була ще, як вже сказано, і тайна інструкція і в сій останній поручало ся Ізмайлову мати невсипуций догляд за вчинками гетьмана, старшини і полковників, робити їм перепони в зноснах з Турками, Татарами, Поляками, Шведами і зрадниками з поміж козаків; на випадок чиєї небудь зради мав він жадати собі підмоги від київського воєводи і від иньших сусідних, а для найскоршого заспокоєня усяких рухів уживати великоросійські полки, що дано йому в команду і що ранійше перебували при Мазепі; поручало ся йому довідатись потайки, кілька ранійше збирано доходів і кілька нині збирають для гетьмана, генеральної старшини, полковників і иньших урядників; та дізнатися, хто з старшини і козаків більше вірний до царя і якого уряду сей вірний вартий²⁾.

З сего часу власть гетьмана усе стає слабійшою. За Ізмайловим обовязок пильнувати гетьмана перейшов на думного дяка Вініуса і стольника Протасова, і сей останній дуже пильно доносив на Скоропадського, коли він иноді виступав з визначених йому рамок. Але слідом прийшла реформа ще важнійша: „щоб знищити в судах та війську українським усякі непорядки“, приділено 1722 року гетьманови бригадіра Веляминова та шістьох штаб-офіцерів з українських залог, поставлених у містах по умовам

1) Бант. Кам. Ист. Млрос. Т. III. стор. 131 — 132.

2) Бант. Кам. И. М. Рос. Т. III. стор. 133.

з попередніми гетьманами. І сей наказ був переведений, хоч сі покликуння при тім на попередню умову було обчислено хіба на мовчанне переляканих людей. Але-ж мало сего: бригадір Велямінов за два тижні стає презесом нової управи — Малоросійської колегії (1722), на обовязку котрої було контролювати всю управу краєм, так що і гетьман і старшина і полковники були ще більше обмежені в своїй власти¹⁾. Богато разів Скоропадський прохав царя не порушувати старих українських вільностей, але прохання сі ні до чого не доводили: цар поводив ся з Скоропадським привітно, та робив проти його волі. На скаргу Скоропадського, що пункти Хмельницького новим царевим розпорядженєм знищено, Петро відповів йому, написавши рукою власною: „замість того, як було постановлено Хмельницьким, щоб бути висшій апелляції до воевод великоруських, отся колегія заведена, і так воно не буде ніякого порушования пунктів з Хмельницьким. Думати сего не треба і усе буде так, як в пунктах написано“.

Що гетьманству вже за часів Петра I наближував ся кінець — се легко було бачити після смерти Скоропадського (1722). На прохання старшини, щоб цар звелів вибрати гетьмана вільними голосами, Петро відповів указом в червні 1723 року: „всім відомо, що від часів першого гетьмана Богдана Хмельницького аж до Скоропадського усі гетьмани були зрадники, і яку біду витримали від того наша держава, а особливо Україна, ще сьвіжа пам'ять про Мазепу, через се треба пришукати на гетьмана дуже вірного і відомого чоловіка, про се ми стараємось безустанно, а поки такий чоловік знайдесть ся, задля користи ва-

¹⁾ Обовязки нової колегії були означені такі: 1) пильновати, щоб справи вели ся скоро, без сторонничости у всіх урядах та щоб по закону кожного задовольняно. 2) Мати вірну відомість про збори хлібні, грошеві і інші та збирати їх від українських урядників і війтів. 3) Видавати з сих грошей платню, за порадою з гетьманом, сердюкам та компанейцям та вести книги доходам і видаткам і щороку представляти їх прокурору в Сенат. 4) За порадою з гетьманом не давати генеральним старшинам і полковникам обтяжати роботами козаків та посполитих людей. 5) Додивлятись, щоби чдрагунам давались квартири однаково без виїмків, навіть в гетьманських маєтностях, окрім того двора де він сам живе, а також і окрім дворів старшини і духовенства. 6) Розглядати заразом з полковими командірами скарги від нижших чинів та Українців. 7) Дивитись, щоби ті укази, що засидають ся до гетьмана від царя або сената, були записані в генеральній канцелярії, та щоб в свій час засидались рапорти, також недозволяти писарям гетьманським підписувати замість гетьмана універсали і відсилати їх з колегії.

шого краю, визначимо уряд, що має наказ усе робити по інструкції, і так до вибору гетьмана не буде в справах ніякої перепони, і тому про се вибір гетьмана докучати не треба¹⁾.

Уряд, про котрий говорить Петро, був зложений з наказного гетьмана (таким іменовано було черниговського полковника Полуботка) і з генеральних старшин, але „у всіх справах, радах та посилянню універсалів вони повинні були мати зносини з бригадіром Веляміновим“. Велямінов же став поводитись безмірно грубо навіть з наказним гетьманом. Так, один раз, як свідчить старшина, Велямінов з великим гнівом відповів наказному гетьманови: „що твоя служба в порівнянню з моєю? Ажте ти бачиш, що я бригадір і президент, а ти передо мною ніщо“. Потім, обертаючись до старшини додав: „зігну я вас так, що й інші тріснуть. Вже ваші давнини скасувати звелено, а з вами по новому робити“²⁾. Дуже важко було на Україні від нових порядків і Полуботок з кількома старшинами поїхав прохати царя, щоб знов вернув давні порядки. Довго вони не мали відповіді, бо їх петицію було віддано в колегію заграничних справ. Полуботок, представляючись цареві, мав промову, де обставив за тим, що на його погляд безпотрібно забувати переяславську умову. Ся промова розгнівала Петра і Полуботка зараз же звелено покарати смертю; одначе сего не зробили, і наказний гетьман вмер в петропавловській кріпости. Товариші Полуботка також були покарані за його петицію³⁾.

Проти змагань Українців до заховання своєї окремішности, хоч би й не зрушуючи звязку з Російською державою, Петро брав ся й на иньші способи. Коли Скоропадський задумав видати заміж дочку свою, то цар зажадав, щоб гетьман „задля ознаки вірности і за прикладом попередних гетьманів“ видав дочку за одного з великоросійських урядників⁴⁾. Тому Скоропадський видав доньку за царського улюбленця, Петра Толстого, що слідом „за вірне старанне на службі тестя“ дістав полк ніженський.

Надумавши іменовати в козацькі полки Великоросіян, Петро пояснював таку свою волю тим, що начеб то самі козаки прохали, аби іменовано полковників великоросійських, хоч таке проханне було подано тільки стародубським полком, де полковник

1) Соловьевъ Ист. Рос. Т. XVIII стор. 228 — 229.

2) Бант. Кам. Ист. Мал. Р. Т. III увага 204.

3) Маркевичъ Истор. Малор. Т. II. стор. 579, 580. Лазаревскій А. М. Павелъ Полуботокъ Рус. Архивъ, 1879.

4) Соловьевъ Ист. Рос. Т. XVIII. стор. 225.

Журавський, правлючи полком, дуже кривдив людей. Так почались великоросійські полковники на Україні, а з легкої руки Меншікова почали плодитись і великоруські дідичі¹⁾. Першим великоруським дідичом на Україні був власне сам Меншіков. Він заволодів місточком Почепом та Ямполем, а далі потяглись його бажання і на сотні Мглинську, Бакланівську, а також і на частину Стародубської сотні, — та тут вже спинив його Скоропадський, що був сим дуже розгніваний. При Петрі-ж почали гнати козацькі полки будувати канали і далекі кріпости, з страшною тратою людей²⁾. Нарешті замість невеличких залог почали на Україні держати цілі драгунські полки, а при тім Велямінову і малоросійській колегії, як згадувано, наказано було пильновати, щоб драгунам давались квартири „без виїмків навіть в гетьманських маєтках, окрім двора, де він, гетьман, сам живе, а також окрім дворів духовенства“. Байдуже, що спочатку Скоропадський, а потім Полуботок з старшиною прохали, аби увільнено Україну від сеї напасти; з тих прохань нічого не вийшло.

Зрада Мазепи мала великий вплив на долю Запорозців. Їм давно вже була противна підлеглість Москві, противні були їм і всякі великоросійські осади на запорожських землях, а вже що вони були дуже не раді великоросійським кріпостям, які будувались коло їх земель — про се нема вже що і казати. Через се то Запорозці в кошовим своїм Константином Гордїєнком, як Мазепа перейшов до Шведів, почали чинити в союзі з гетьманом, а потім, не діставши в свій час підмоги, перейшли в підданство до кримського хана. Розлючений їх союзом з Шведами Петро наказав російському полковнику Петру Яковлеву разом з чигиринським полковником Галаганом зруйнувати Січ, саме тоді як Запорозців не було дома. Прийшлося після сего Гордїєнку з кошем оселитись біля Алешек і там осадити нову Січ. Двацять чотири роки тягло ся се пробування Запорозців під властивою хана, і сі часи, по словах ієснї, міцно дали ся їм в знаки, бо стали вони раями Порти і доводилось їм служити під комендою ханських сераскірів. Через се то вже від 1716 року прохаютъ Запорозці московський уряд дозволити їм повернути ся на старі їх селища, але довго не могли вони допрохатись³⁾.

Після смерти Петра I і до Катерини II страх Українців, що автономні права їх будуть знищені, повинен був зменьшатись.

¹⁾ Бант. Кам. Ист. Мал. Рос. Т. III., стор. 133.

²⁾ Див. про се розвідку д. О. Радакової в XII кн. Записок. Ред.

³⁾ Скальковський. Ист. Новой Сѣчи Т. II. стор 18—29.

Ні одно правительство від сего часу, окрім хіба Анни Іоановни, не мало заміру українські давнини змінити і „чинити по новому“. Одначе не уважаючи на все се головне з заведених Петром нових порядків всеж держало ся, і на ділі „старі давнини“ були скасовані.

Бажання не йти дорогою до знесення української автономії, яку визначив Петро I, дуже помітним стало при Петрі II (1727—1730), ще за пановання Меншикова. Тоді було дозволено Українцям вибрати собі гетьмана, а малоросійська колегія була знищена. Але в генеральному суді, що заступив знову колегію, всеж повинно було бути три члени з Великоросіян, себ то половина всього числа судів і в сему не можна не бачити доказу, що слід, який зістав ся від Петра I, не зовсім загубив ся, як і в тому, що при гетьмані зіставлено задля нарад і участі в гетьманській управі тайного радника Наумова. Саме обрання гетьмана повинно було бути поведено в дусі Петра I. В тайній інструкції Наумову, що дана була йому при від'їзді на обрання гетьмана, сказано: „хоч у грамоті його величества, що з ім послано до українського народа, і в данній йому інструкції написано, що його величество звелів на Україні гетьмана обирати по стародавньому звичаю, одначе такий вибір написаний тільки для форми, а в дійсности його величество бажає, аби був гетьманом миргородський полковник Данило Апостол, бо треба сподіватись, що від народа не иньший хто, але він, Апостол, і по старости літ і по заслугам і по довірю до його буде вибраний. Прибувши в Глухов треба слідити і розвідувати, чи його, Данила Апостола, будуть обирати в гетьмани, і колиб дехто з народа кого иньшого мав обирати, в такому разі запобігти і дорогу до того уладити, щоб конче був вибраний Данило Апостол, а ніхто иньший. А як приїде до Глухова Данило Апостол, то і йому переказати секретно, що його величество наказав його, а не кого иньшого обрати гетьманом і щоб він служив вірно і нехибно. Коли-ж, чого ще бути не може, старшина і народ український схотять вибрати кого иньшого по своїй волі, то йому, Наумову, того не допускати, і той вибір під яким небудь претекстом зупинити“ і написати в Петербург. І Наумов всю сю інструкцію сповнив до кінця¹⁾. По проханню вибраного тсді гетьмана були знесені збори, які були визначені старою українською колегією і був відновлений „військовий скарб“, але і тут петровські традиції

¹⁾ Соловьевъ Ист. Рос. Т. X.X., стор. 192 — 193.

вийшли на верх: збору доходів повинні були пильновати головню два підскарбія і один з їх повинен бути Великоросіянин. Так само мито з чужеземних товарів (індукта) йшла не до військового скарбу, а до державного, як і при Петрі I. Великоросійські дідичі далі мали право володіти землями в Україні і тепер тільки повинні були платити уставлені податки і не мали права переводити селян з України в Великоросію і навпаки. А що до великоросійських військ, то їх не виведено, а тільки наказано розквартирувати не силоміць, а за порозуміннем головного командира і гетьмана, і від постою не увільнялись і ті з Великоросіян, що жили в краю. Змінено і становище України в державі, бо тепер справи її знову йшлив колегію заграничних справ, а не в сенат, як за Петра I. Сим за Україною признавалось осібність від решти держави. Задля упорядкування судівництва в краю за Петра II наказано було: „ті права, по яким судиться український народ, перекласти на великоросійську мову і визначити кілько осіб здасть ся потрібним, вмілих та обзнаємлених задля зводу тих трьох прав (литовського статута, саксонського зерцала та звичаєвого) в одно“, а потім звід сей задля апробації прислати до двора його величества“¹⁾.

Соловьев визначив ті мотиви, які уряд Петра II повели по иньшій дорозі, ніж ішов Петро I. Такими мотивами, каже вона могли бути: 1) Загальна реакція, що виявила ся після Петра I, до попередніх форм управи одиночної, не колегіальної, бо він потребує менше грошей і людей; 2) безнастанна гроза турецької війни, в котрій Україна повинна була грати важну ролю, і через те правительство хотіло, щоб Українці були задоволені і привязані до Москви (ще за Катерини I на початку 1726 р. в Верховній тайній раді було постановлено: перед війною з Турками треба придобити Українців, позволивши їм вибрати з поміж себе гетьмана, і податки, що йдуть з їх, скасувати, а з зборами на платню та удержання війська чинити так, як було ранійше за гетьманів; суд та розправу чинити їм самим і тільки самі апеляційні справи вносити в малоросійську колегію); нарешті 3) вертатись до старих порядків примушувало ще і те, що багато скарг було на членів малоросійської колегії та її президента Велямінова²⁾.

1) Кистяковський. Очеркь Истор. свѣдѣній о оведѣ законовъ, дѣйствов. въ Малорос. стор. 9.

2) Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XIX., стор. 130.

За Анни Іоановни (1730 — 1740) ще яснійше виявилась вище зазначена неохота до новного відновлення давніх передпетровських порядків в Україні. Після смерти Апостола (1734) новий гетьман не був вибраний, і заведено натомість колегіяльну інструкцію — малоросійське правління. В сему правленію були три великоруські члени і три українські. При тім в інструкції генерал-лейтенанту князю Шаховському, що заступив при Апостолі Наумова, було наказано: „а що в ранійше виданій нами грамоті писано, що правління гетьманського уряду визначено до будучих виборів гетьмана, то се написано задля того, щоб нарід тепер, при сій заяві, не мав би в тому непевности і не робив би ніяких противних виводів“¹⁾. Така інструкція пояснюється змаганнями українських старшин взяти в свої руки управу краєм. Старшині в тім відмовлено. Зрештою „статі“²⁾, які були видані Апостолу, повинні були кермувати і діяльністю правління. Доходи, що збирались за гетьмана велено було збирати, не тратячи з них нічого без найвищого наказу. Малоросійське правління підлягало знов сенату, а не колегії заграничних справ³⁾. Старший великоросійський член правління потроху зайняв становище намісника України. Генерал-губернаторами такими за Анни Іоановни були: князь Шаховский, генерал Барятинский, А. Румянцев, генерал Кейт, генерал Лентев, що старався придбати для великоросійських членів більших прав в правленні, нарешті Неплюєв.

Таким робом, хоч московський уряд не хотів круто ломити українські давнини і бажав не тиснути Українців, політика його всеж змагала до знищення автономії. Таке знищення ще прискорилось ріжними надужитками з боку тих Великоросіян і Німців, що з'являлись тепер в краю як агенти московського уряду.

Дуже велику увагу звертає уряд Анни Іоановни на задуману ще за Петра II кодифікацію прав для України. Завжди йдуть з Петербурга жадання, аби редагованне збірника прав ішло не гаючись⁴⁾. Але поки право кодифікувалось, великоруські генерали поводились з українськими судами занадто вже вільно. В „дєнних записках“ генерального підскарбія Якова Марковича читаємо межі иньшим про дуже остре поступованє фельдмаршала

¹⁾ Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XIX., стор. 314.

²⁾ Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XX., стор. 316.

³⁾ Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XX., стор. 316.

⁴⁾ Кистяковский ор. с., стор. 7 — 20.

Мініха, що мав в генеральному суді процес з батьком Марковича. „Фельдмаршал, пише підскарбій, кричав на судіїв генерального суду за те, що було рішено його процес з моїм батьком: „таких, мовляв, судіїв повісити, або побивши добре батогами, заслати на Сибір“, а про права наших говорив: „шельма писав, а каналія судив“, і не прощаючись з судьями через те, що „вони йому неприятелі“, привитав одного князя Щербатова і так собі від'їхав“¹⁾.

Дуже старався уряд Анни Іоановни зближати Українців з Великоросіянами через шлюби. Про це мав старатися Шаховський. В одному найсекретнішому наказі до його було написано: „Довідалися ми, що смоленська шляхта з українськими мешканцями своячить ся, з обох сторін синів женять і дочок видають. Це одначе здасть противним нашому інтересу, а годилось би і користнійше булоб, щоб український нарід був охочий своячити ся з нашим великоросійським народом і велимо вам, щоб ви, яко люде вмілі, секретно під рукою особливо старалися перешкоджувати Українцям своячитись зі Смольнянами“²⁾.

Запорожцям за Анни Іоановни дозволено було повернутись в російське підданство. Стало ся це 1734 року. Російському уряду треба було мати запомогу в боротьбі з прихильниками Станіслава Лещинського і з Туреччиною та крім того, по проекті генерала Вейсбаха, рішено було протягти українську лінію від гирли Самари до Сіверського Донця, зміцнюючи тутешні кріпости воєнними осадами; до сього теж треба було Запорожців³⁾. Але після того як Запорожці вернули ся в російське підданство та принесли формальну присягу⁴⁾, вони не вернули собі попередніх прав, хоч граф Вейсбах заявив в імені самої цариці, начеб то військо лишаєть ся при них, аби тільки вірно свою службу як і ранійше сповняло⁵⁾. А вже року 1735 генерал Леонтев, що заступив генерала Вейсбаха і не мав прихильности його до Запорожців, начеб то на підмогу кошу, виправив туди московського офіцера з баталіоном війск, що й був 1735 рік в поході з Запорожцями, а вернувшись з ними на зиму, він вже й лишив ся на Запорожю. 1736 року російський полковник або иньший штаб-офіцер вже постійно перебував у Січі, командуючи гарнізоном новопобудо-

¹⁾ Марковича Дневн. Записки. Т. II. стор. 55.

²⁾ Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XX, стор. 317.

³⁾ Скальковский. Ист. Н. Сѣчи. Т. II, стор. 45.

⁴⁾ Ibidem Т. II., стор. 66.

⁵⁾ Ibidem Т. III., стор. 67.

ваної в коші кріпости, названої новосіченським ретраншементом. Такі-ж воєнні залоги поставлені були і в старій Січі, в Богородицькому і Биркутському форпостах і в Переволочній, так що уся лінія Дніпра від границі полків або устя Орелі аж до центра Запорожя була безпосередно під власттю київського генерал-губернатора. Як бачимо, для ослаблення місцевого життя і окремішности України урядом Анни Іоановни було зроблено чимало.

Політика полекшень для України зазначила ся яснійше за Єлисавети Петровни (1741 — 1761). При ній знов дозволено було вибирати гетьмана вільними голосами. Наказ про се появил ся 2 травня 1747 року. Одначе й тепер вибір повинен був упасти тільки на звісного цариці і любого їй — графа Кирила Григоровича Разумовського, чоловіка занадто молодого, але освіченого, європейського. Вибори з великою нарадою випали 22 березія 1750 року. Секретаром при новому гетьмані був Григорій Теплов, але сей Теплов, як зауважає Соловйов, один був вартий чотирох великоросійських членів давнійшої української колегії¹⁾. Україну звільнено від військових постоїв на кілька літ задля неврожаю, що був в Україні, а правити краєм мав сам гетьман Разумовський самостійно, і українські справи знов відійшли від сенату до колегії заграничних справ, і тільки потім, як гетьман посварив ся з канцлером Бестужевим, що правив колегією заграничних справ, по проханню самого Разумовського знов Україну повернено під сенатську зверхність²⁾. Індуктний збір, себто мито з чужоземних товарів, віддано гетьману; тодіж були знищені митні комори на межі між Великоросією та Малоросією³⁾. Сам Разумовський багато звертав уваги на розвій краю з економічного боку, пеклував ся про культуру овець, тютюну й иньше.

Важним ділом також був дозвіл Києву знов вибирати собі вїйта, і таким був вибраний з Іренадерів лейб-компанії майор Сичевський.

Ще перед Разумовським за Єлисавети Петровни була скінчена поручена Петром II робота — кодифікація українських прав; її довершено 1743 року. Кодекс передано до перегляду в сенат і до гетьмана, але урядово кодекс сей ніколи не був санкціонований; його навіть начеб то навмисно забули⁴⁾. Сього між инь-

¹⁾ Соловьевъ. Истор. Рос. Т. XXIII., стор. 49.

²⁾ Ibidem Т. XXIV., стор. 105.

³⁾ Бант. Каменскій. Истор. Малорос. Т. III., стор. 203.

⁴⁾ Кистяковский. Очеркъ Ист. свѣдѣній о сводѣ законовъ, дѣйствовавшихъ в Малороссіи. Стор. 26.

шим добивався секретар гетьмана Григорій Теплов, що в меморіалі „о неурядкахъ в Малоросіи“ навмисне дискредитовав українські закони. Він писав: „право малоросійське треба вважати за головний неурядок на Україні“, і далі ще виразнійше: „головний неурядок тепер се їх малоросійське право, себ то литовський статут, котрий дано литовському князівству від короля Стефана в 1576 році“ (sic). Теплов уважав шкідним, що 1654 року Хмельницькому „підтверджено польські, себ то литовські (sic) закони, бо, як видно по історії, тодішній народ, як по більшій часті неписьменний, правився наче по натуральному праву: „два третього судили“. „Те справедливо і певно, пише він далі, по уважнім студійованню малоросійських справ можна сказати, що польське право лишилося у їх тільки бажанням одних письменних старшин, а простий народ тоді ним зовсім не журився і навіть ніякого знання не мав“¹⁾.

Очевидячки і в сїм погляді Теплового, як і в усіх заходах його, говорила його централістична тенденція.

Року 1763, вже за Катерини II Разумовський відділив на Україні судівництво від воєнної управи, хоч і не зовсім. Судові справи повинні були рішати ся в судах земських, іродських і підкоморських, що відповідали старим судам Річи посполитої. Гетьман перевів сю реформу, поділивши усю Україну на двацять повітів, з яких в Київському полку були Козелецький і Остерський, в Чернігівському — Чернігівський і Менський, в Стародубському — Стародубський і Погарський, в Ніженському — Глуховський, Батуринський і Ніженський, в Переяславському — Переяславський і Золотоношський, в Прилуцькому — Прилуцький і Іваницький, в Лубенському — Лубенський і Роменський, в Гадяцькому — Гадяцький і Зінківський, в Миргородському — Миргородський і Остаповський і в Полтавському — Полтавський²⁾. В кожному з повітів був заведений земський суд задля цивільних справ, що розбирались в трьох щорічних сесиях. Судя, підсудок і земський писар вибирали ся вільними голосами з шляхетства того повіта, де робились вибори, і їх не змінювали. Апеляція на їх ішла в генеральний суд. Задля земельних, межових справ були суди підкоморські — під-

1) Записки о неурядкахъ въ Малороссіи, Гр. Теплового, див. Записки о южной Руси П. А. Куліша. Стор. 175.

2) Бантиш-Камєнський Истор. Малороссіи. Т. III. стор. 208, прим. 258.

коморіїв і коморників, їх товаришів. Задля карних справ в кожному полку був уставлений іродський суд, але презесом його лишено було полковника, так що зроблений поділ судівництва і адміністрації не можна уважати повним¹⁾.

Доля Запорожа за Єлисавети змінилась в тім, що воно відійшло з під начальства київського генерал-губернатора під власть гетьмана (указом 19 листопада 1750 року)²⁾. Піднято було питання про межування земель запорожських від українських і від Польщі. Урядови—запорожські козаки чинили все клопоти, бо брали участь в гайдамацькому руху, що неперестанно тягнув ся в Річи посполитій, та і тим, що частенько приймали до себе утікачів посполитих з України і навіть з Великоросії³⁾. Тільки викрути талановитого кошового Лантуха та прохання за низове товариство гетьмана Разумовського й відвертали від запорожського товариства на який час неминучу згубу.

Кінець сьому періоду більше менше прихильних відносин до історичних прав України прийшов з панованнем Катерини II. Вона заявила себе щирою прихильницею і провідницею політики Петра I. В інструкції до генерал-прокурора князя Вяземського між иньшим вона писала: „Мала Русь, Ліфляндия та Фінляндия се провінції, що правлять ся конфірмованими привілеїями: скасувати їх всі разом будо б дуже не гарно, одначе і звати їх чужоземними та поводитись з ними як з такими, се більше, аніж помилка, а можна се назвати справді дурощами. Сі провінції, також Смоленську, треба найлекшими способами привести до того, щоб вони стали більше рускими та перестали б дивитись, як вовки в ліс. До сего дуже легко наблизитись, коли розумні люде будуть вибрані за начальників для тих провінцій; коли ж в Україні гетьмана не буде, то треба піклуватись, щоб і вік гетьманів і їх назва счезли“⁴⁾.

Визначивши таким робом дорогу своїй діяльності, Катерина II нпр. дуже легко брала скарги Українців на вербунки „в пікінери“, які роблено звичайно по шинках (напоювали намічених вербовцями людей та запевняли, що пікінер висше за козака,

1) Бантиш-Каменський Т. III., стор. 208 — 209.

2) Скальковській. Ист. Новой Сѣчи, Т. II., стор. 166.

3) Ibidem Т. II. стор. 173.

4) Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XXVI., стор. 37.

бо він начальства не боїть ся і ні перед ким не здимає шапки)¹⁾. З під начальства Разумовського взято Київ і віддано київському генерал-губернатору, хоч гетьману се було неприємно. Нарешті коли київський генерал-губернатор Воейков і архимандрит київо-печерської Лаври Зосим Валькевич дали цариці знати, що де хто з української старшини хочуть мати дідичне гетьманство в фамілії Разумовського, Катерина II зістаючись вірною своєму принципу, через Паніна змусила Разумовського просити одставки, і він подав ся, почувавши, що імператриця дуже неприхильна до його, заборонила йому являти ся до двору та вислала на Україну три нові полки; він чув, що будуть йому не переливки, як він почне сперечатись з нею. Після димісії гетьмана 10 грудня 1764 року було видано сенатови іменний наказ, щоб заведена була малоросійська колегія замість гетьманства. Українських членів в сю нову колегію визначила колегія заграничних справ, великоросійських цариця визначила сама, іменовавши президентом графа П. А. Румянцева. Про значінне його говорило ся в наказі: „сему визначеному нами головному українському командирови бути в такій силі, як генерал-губернатору і президентови української колегії, де він в судових справах має президентський голос, а в иньших, себ то що до удержання в народі доброго порядку, загальної безпечности та виконування закону має він власть губернатора, себ то як наш особливий довірениий.“²⁾. В сих словах почуваеть ся вже близькість устави в краю намістництва, що стало ся пізнійше в році 1781; після ж засновання намістництва Україна входила в Російську державу, як край зовсім однаковий з великоросійськими провінціями.

При організації в 1765 році української колегії Румянцову дано було інструкцію; при кінци її говорить ся таке: „лишило ся згадати про один пункт, що спеціально вартий політичної уваги при установі нового правління. Сей пункт — скрита ненависть тамошнього народу против тутешнього, що видко теж звик бути ворожим до Українців. А що уся ненависть особливо замітна в тамошніх старшинах, що боячись коли небудь побачити кінець своєму беззаконному і користному своєвольству, все більш та більш переносять її в простий нарід, страхаючи його з початку незначною, а згодом значною втратою прав їх і вільностей, то

1) Маркевичъ. Истор. Малороссіи. Т. II., стор. 653.

2) Соловьевъ. Истор. Рос. Т. XXVI., стор. 45.

нема непевности, що вони при теперішній зміні їх правління, подвоять потай свої підступства, бо як будуть закінчені попередні безладя і як уставлять кращі установи, то все се не буде відповідати їх бажанням і власній користи. Уважаючи на се ви не залишите доглядати пильно за тамошніми старшинами, особливо ж за тими, що хоч мало себе покажуть підозрливими, аби задумане зло у свій час відомо було і йому можна було запобігти¹⁾).

Не трудно бачити з того, що бажання автономії було живе в українських людях, і то не у одних тільки старшин, а і в народі, коли можна було його „страхати“ гадкою про утрату прав і вольностей його. Гадки такі прорвали ся на світ божий: наприклад в році 1767 при виборі послів в комісію уложенія²⁾ та і при виборі в Київі війта на місто Сичевського, що увійшов в суперечки з магістратом; при сих виборах Кияне рішили були не мати війтом Великоросіянина, але се було скасовано, і генерал-губернатор Воейков обставав, щоб війтом вибрали прокурора київської губернської канцелярії Великороса Пивоварова. Надії на красшу будучність, поверненне автономії, не кидали одначе Українців зовсім навіть і потім, хоч заміри Катерини II повинні бути ясеними з „руйновання Січи“ і багато иншого. Зруйнованне Січи зробилось, коротко кажучи, так: 5 червця 1775 року Січ була атакована генералом Текелієм, а 5 серпня того ж року Катерина видала маніфест, повідомляючи людей про те, що Січ занято військами, а кіш і навіть імя війська запорожського низового знищено.

В темній українській масі одначе не втратили довіря люде, що переводили реформи Катерини II, і не будили особливого недовіря; довіре до російського правительства пропало не у всіх, хоч ми і знаходимо відтак його утрати в народніх піснях.

III.

Се довіре можна констатовати на Україні не вважаючи навіть на те, що після злучення її з московською державою ся остання дозволила знов повстати кріпацтву, а спекатись його було найширшим бажанням українського люду. Усякі невігоди, яким підпадала Україна після злучення її з Москвою через занедбанне російським правительством инших народніх бажань — її політичної цілости та автономії українсько-руських земель, звичайно

¹⁾ Соловьевъ. Ист. Рос. Т. XXVI. стор. 47 — 48.

²⁾ Ibidem Т. XXVII., стор. 52 — 56.

уважано до певної міри викупленими тим, що Москва начеб то завжди встоювала за інтереси мас. На ділі ж з масами московсько-петербурзький уряд лучився і їх піддержував тільки тоді, як треба було знищити політичні бажання старшини. Нарід підіймався в таких випадках, страхаючись кріпацьких аспірацій старшини, уряд же московський при тім пильновав тільки своїх власних інтересів, інтересів своєї держави, бо для неї володіне Україною було дуже наручне. І ся байдужість московського уряду до інтересів народніх мас особливо визначила ся в тому, що він попустив відновитись в краю кріпацтву. Проти утиску народу уряд виступав тільки тоді, коли в тім утиску були винні українські патріоти-старшини, а не тоді, коло кривди народовичинили великоросійські воеводи і генерали, або московські заушники з старшини. Тільки побоювання, щоб старшина, більше прихильна до автономних ідей, ніж пригнетений бідами простий нарід, не дуже багатила і не росла в своїй впливовості, тільки се побоювання викликало так званий державний демократизм, обставання за народніми інтересами проти старшини. Тепер відома річ, що в повстанню знов на Україні кріпацтва не може не падати значна частина вини на московський уряд, бо гетьман і старшина від кінця XVII віка робили і могли робити на Україні тільки те, проти чого не виступав московський уряд; вони вже тоді були люде підвластні, рідко хто виступав вільним діячем, більшість же плила по течії, зовсім не повишаючись над стихійними егоїстичними бажаннями. Не на їх, не на людей в такому стані може падати одвічальність за ті чи інші порядки, які виявлялись в краю. Одвічальними повинні бути інші і саме ті, що давали тон житю.

Звертаючись до фактів, треба наперед завважити, що саме тоді як Україна злучилась з Москвою, земля на Україні уся майже стала військовою, попередні властители її — шляхтичі — за часи козацького повстання усі були прогнані з краю, виключаючи дуже мале число. „Коли з Божою помочою, казали козаки, Українці з гетьманом Богданом Зиновием Хмельницьким увільнили Малу Русь від ярма лядського і від держави польських королів... в ту пору на обох сторонах Дніпра уся земля була Українцям спільна поти, поки вони ранійше під полки, а в полках під сотні, а в сотнях під містечка, села і селища... не осягли і позаймали“¹⁾. Пустої землі були безконечні простори

¹⁾ Акти новгород-сівер. спаського монастиря, їх цитує д. Лазаревський в книжці „Малор. поспол. крестьяне“, стор. 26.

і через се, чи та чи ся козацька сотня займала в широких границях землі, що діставались на долю полку, стільки землі, скільки уважали потрібним для господарства, а поодинокі люди з сотні займали в загальній землі стільки, скільки собі бажали. Не ставляли тоді між межевими участками межевих знаків, не окопували землі, бо особистої власности на землю не було, а загальної землі не треба було огорожувати¹⁾, при тім сей звичай мав охорону в саксонськiм зерцалі, що разом із литовським статутом, тоді було дійстним законом на Україні. В „правахъ, по которымъ судился малоросійській народъ“, наведений сей закон Зерцала так: „Колиб хто — читаємо там, — загальну землю з'орав, скопав або огородив, і тоб на його доведено, то такий стратить свою працю, повинен шкоду заплатити, а землю повинен вернути на громаду“²⁾. І таке володінне, без переділів участків, було дуже живучим. Проф. Лучицький в згаданій тільки що статі своїй „Слѣды общиннаго землевладѣнія въ лѣвобережній Україні въ XVIII вѣкѣ“ наводить цілу низку фактів, що підтвержують се. Як на дуже характерну прояву загального і спільного володіння землею в дуже пізню добу він вказує на порядок в 1766 році в селі Буромці Горошинської сотні Лубенського п. В Румянцовській описи про се село сказано: „при селі Буромці орне поле, там же заразом з сим і сінокосне вживають ся по стародавньому тамошньому звичаю „сполно“ всіми мешканцями, козаками і посполитими, раніовими пана полковника лубенського, скільки кому до ораня і сінокоса потреба покаже, і де хто собі займе, там він і оре або косить, а свого власного поля ніякого не має“³⁾. Особливо часто стрічало ся спільне володінне на південь від р. Сули, в місцях, що заселені були на ново і ще не мали традицій земельної власности і шляхетського володіння, як у Сіверщині, бо в сій останній частина шляхти заціліла і після повстання Хмельницького навіть користала з земельних надань гетьманів і російського уряду. Алеж не завжди й ті що захопили собі землі, уважали себе за справжніх властителів землі, бо право розпоряжатись землею, що після перевороту Хмельницького уважалась власністю всього війська, було у гетьмана, як зверхника козаків. На сій підставі гетьмани роздають землю

¹⁾ Лучицький И. В. Слѣды общ. землевлад. въ лѣвобережній Україні XVIII в. Отеч. Зап. 1882, стор. 109, 111.

²⁾ Права, по которымъ судился малорос. народъ Гл. XVII, арт. 17, § 4, стор. 511. вид. О. Кистяковського.

³⁾ Лучицький ор. с. с. 100, 101.

військовій старшині і рядовому товариству, що стають дійстними фактичними властителями.

При тім ані старшина, ані рядові козаки не обов'язувалися за се нести які небудь інші повинности, окрім військової. Усі інші повинности несло поспільство, що обробляло землю, себ то люде не записані в козацькі реєстри, в „компути“ і тільки тим відмінні від тогочасних козаків, бо в війні за волю з Річею Посполитою за Богдана Хмельницького поспільство теж безпосередно брало участь не жалуючи життя свого так само, як і козаки. Земські повинности приходилось платити і посполитим в тім тільки разі, коли вони займали загальним звичаєм ґрунти в долі військовій, для оброблення, не на власність; повинности сі були доволі значні¹⁾. Часто поселялись посполиті на землях, що не були ще ніким зайняті, а часто і на таких, що вже давненько були роздані гетьманами козакам, або захоплені ними. Ось наприклад коротка історія села Сваркова, що належало в XVIII віці Марковичам. „Старшина мого села Сваркова Володька та Гладкий, читаємо в щоденних записках генерального підскарбія Якова Марковича, були у мене і переказали мені, що село Сварков було шляхотське перед гетьманом Хмельницьким, а осажав його якийсь шляхтич Пісочинський і річну дань з них збирав по копі грошей, по півню і частину коноплі, після-ж Богдана Хмельницького сим селом володів

¹⁾ Щоб знати, якого роду повинности спадали на посполитих, наведемо назви різних зборів, які визначені були малоросійською колегією, заведеною при Петрі I, і назви зборів, що визначені за гетьмана Апостола верховною тайною радою.

Визначені колегією:
 Торгові ковшики
 Вагове } окрім старшин і знач-
 Ведерне } них
 Стація з ратушних сіл
 Ярмаркове, окрім старшин і
 значних
 Покуховне
 Показанщина
 Тютюнна десятина з посполитих
 Пчільна десятина
 На слуг військових збірні гроші

Визначені верховною тайною
 радою:

Покуховне
 Скатне
 З продажу вина „в отвоз“
 Дегтеве
 Показанщина
 Пчільна десятина, окрім козаків
 Тютюнна десятина
 Ярмаркове
 З мостів і перевозів
 З ратушних сіл річна плата і за
 натуралії

Марковича Дневн. Записки Т. I, стор. 314 — 320. Се все мали бути збори часів Богдана Хмельницького (Маркович Дневн. Записки Т. I, стор. 239 — 290).

козак значний Піліпча аж по смерть свою, а після його смерти за його сина Демяна воно відійшло від його підданства і було вільне під присудом сотенним Глуховським аж до часу, поки воно 1718 році мені дісталось¹⁾.

Право роздавати маєтности, як вже ми казали, належало перш усього гетьманам. Користаючись сим правом своїм, іноді гетьмани в універсалах своїх не визначали часу, на який вони дають маєтність в користанне, іноді ж сей час відзначали терміном „до ласки військової“, що мало значити — „поки на те буде воля українського війська“²⁾. Але окрім гетьманів, роздавали маєтности ще царі.

Російський уряд заходить ся з часом зменшити право гетьманів розпоряжатись землею, а далі вже і зовсім се право лишає за собою. Вже в інструкції Ізмайлову, що був приставлений до гетьмана Скоропадського, було сказано, що гетьман на дальше не повинен ані маєностей не роздавати, ані відбирати без царського наказу, а за пильну службу повинен він визначати землі за згодою усіх генеральних старшин і потім представляти се на затвердження цареві³⁾. Одначе Апостол уважав своїм правом наділяти маєностями як давнійше, так що після його смерти (1734) до тодішнього правителя Шаховського було прислано розпорядження: „села, що роздав Апостол противно указам, вернути назад, а при селах та деревні, які здатні для роздачі, роздивитись князеві Шаховському разом з генеральною старшиною, полковниками і иньшими, також чи нема і таких сел, що ними володіють неналежно, щоб їх далі віддавати тільки заслуженим, і про се повідомити, висловивши і свій погляд“⁴⁾. Румянцев в записці своїй „о усмотрѣнныхъ въ Малой Россіи недостаткахъ и неурядствахъ, о исправленіи которыхъ Малороссійской коллегіи трактовать должно“ просто веде мову „о селахъ и деревняхъ Малороссіи, коронѣ принадлежащихъ“. В розділі XIX він пише: на Україні всі майже села і селища, що належать короні, роздані в приватне володінне як вільні. А по гетьманським статям гетьманам та старшинам за їх службу робити нагороду дозволено, даючи їм млини та селища, одначе наказано просити, бючи чолом, у царя грамот на підтвердження,

1) Маркович. Дневн. Зап. Т. I. стор. 325.

2) Ibidem Т. II. стор. 37.

3) Бантиш-Каменський. Истор. Малорос. Т. III. стор. 182.

4) Марковича Дневныя Зап. Т. I. стор. 432.

і тільки ті землі, на які є такі грамоти, уважати такими, що їх відняти не можна¹⁾.

Що до церковних земель, то за Апостола зроблено було урядом таке розпоряджене, з нагоди непевностей уряду — чи має духовенство право володіти землею та кріпаками: „духовенству українському ніхто не повинен продавати, закладати чи як небудь інакше віддавати землю; коли-ж, не уважаючи на сю заборону, духовні придбають монастирям які маєтності то у таким разі можна відібрати сі маєтності без грошей і повернути їх до давньої приналежності; монастирям і церквам дозволено робити вкладки грошима; ті-ж землі, що належать монастирям та церквам, повинні бути під судом малоросійським²⁾“. Після смерти Апостола духовенство подало Анні Іоановні петицію, щоб вона знесла заборону Петра II купувати і жертвувати землі монастирям і церквам. Цариця з сеї нагоди наказала кн. Шаховському поганьбити архієреїв „пристрастним образом“, аби „вони наперед в свої прохання грубих та ганебних слів не заводили“. Окрім сего кн. Шаховському поручалося „дбати найсекретнішим способом, аби генеральна старшина, полковники й інші урядники прислали прохання, аби не закріпляти земель та світських людей за монастирями і духовними особами, і на сі прохання вони дістануть прихильну резолюцію“. З актів видно, що архієреї, що подавали ту нещасливу петицію, зараз же покаялись, заявили, що „написали своє прохання з простоти, більше не писатимуть і просять пробачення³⁾“. За петицію ж мирян яких-небудь, аби не давати духовенству земель, ми нічого не знаємо; мабуть її не було подано. За Катерини II, коли в Росії забирали монастирські маєтності, Румянцев в згаданій „записці“ своїй вказав також на небажані наслідки того, що монастирі й церкви володіють землями⁴⁾. Таким робом питання про виключення монастирів і церков від володіння землею підняв на Україні російський уряд доволі рано, однак його розв'язано аж у 1786 році, коли і там відібрано церковні землі так само, як і в Росії, де се переведено 22 роки раніше.

1) Записка Румянцева в книжці В. Т. Авсієнка Малороссія въ 1767 г. стор. 150 — 151.

2) Бантиш-Каменський. — Ист. Малор. Т. III. стор. 175.

3) Соловьев. — Ист. Рос. Т. XX. стор. 320.

4) Авсієнко. — Малороссія в 1767 р. стор. 144.

Раз був в селі власник чи державця, як тоді казали, посполиті за те, що користались землею, окрім державних повинностей, обов'язані були віддавати ще і державці звісну частину своєї праці. Така залежність посполитих людей від державців зазначалась в універсалах гетьманів, коли вони кого небудь наділяли маєтностями. Спервоначалу універсали зазначали її трохи нерішучо, потім значно сміливіше. В універсалах, наприклад, Богдана Хмельницького і Виговського¹⁾ ми не знаходимо згадки про те, що селяне, які живуть на землях наданих козацьким старшинам, повинні в чімсь залежати від нових державців: очевидно, що на гадку обох названих гетьманів, установленне певних відносин між державцями і посполитими повинно було статись вільним договором. Але в універсалах дальших гетьманів — Многогрішного, Самойловича, Мазепи²⁾ кожний раз, коли кому небудь дають ся землі, згадується, що і вийти і селяне повинні бути „в належнім послушенстві“ у нового дідича і нести на його користь „звиклу повинність“. Не диво, що при таких умовах новий устрій життя став дуже похожим на старий польський. Се було й дійсно як у відносинах до землі державця і посполитих, так і що до характеру повинностей посполитих на користь державця.

Що до прав державця на землю, то ми знаємо, що після того як на певну маєтність, на якій вже були посполиті, видавав ся універсал гетьмана, земля більше не уважалась землею посполитих, вони могли нею користатись тільки за згодою державця. Колиж вони переходили на инше місце, то після сього на давню землю в їх не лишалось жадних прав, бо читаємо в одній грамоті Мазепи з р. 1708: усюди такий звичай є, що ґрунти „по одейшлих на инші мейсця“ для життя підданих переходять на їх державців, а вони тратять „свою сукцесию“. В українській кодифікації литовського статута се висловлено так: колиб якогось „владѣльца“ піддані і вільні люде сходили куди небудь з землі пійти по своїй волі, то сї люде землю свою з усею будівлею і з усім нерухомим і з засіяним хлібом повинні лишити³⁾. Окрім того в сій кодифікації є і така стаття: „у підданих ніхто землі ані наймати під управу, ані зовсім купу-

1) Лазеревський А. М. Малорос. поспол. крестьяне ст. 16.

2) Ibidem ст. 17 — 19.

3) Права, по котрымъ судился Малорос. народъ. Гл IV, арт. 8, П. 2, ст. 52.

вати, без відомости і згоди його пана, не повинен, а колиб хто у чужого підданого землю, без волі пана її, купив або найняв на поручнину, через чиї руки він гроші давав, на ніщо претендовати не повинен, бо він те зробив противно сему праву¹⁾. З таким порядком ніяк не могли помиритись посполиті: заняту їх предками землю вони уважали своєю і иноді дуже реально се вказували. Так селяне з Чемери, що належали з давна „на чин писарства полкового кївського“ без відомости писаря запродали свої ґрунти бунчуковому товаришу Власу Климовичу Будлинському. Писар; по імені Борсук, подав тоді на Будлинського донос гетьманови Разумовському і в доносі виноватив Будлинського, що він забрав собі підданих його, Борсука, з їх землями. Визначені гетьманом на слідство особи признали скаргу писаря справедливою, але Будлинський не признав сего рішення і заявив, що він тих підданих не віддасть, а прохати-ме, щоб його ясновельможність вернув би йому гроші, що він затратив на купно у тих підданих ґрунтів. Піддані-ж заявили, що вони в підданстві писаря Борсука бути не хочуть і під володінне його не пйдуть і при тім чинили „галас, шум і усякі противности“. Гетьман на проханне Будлинського не звернув уваги і звелів по наведеній висше статі статута віддати писарю, без звороту грошей, ґрунти чемерських посполитих, хоч вони не хотіли його слухати, а також укарати і тих урядників, що поробили купчі „противно малоросійським правилам“²⁾. З сего бачимо, які були українські правила, і як розуміли своє право на землю посполиті.

Не краще стояла справа з усяким послушенством посполитих.

З початку обовязків посполитих до державця всего тільки і було, як каже д. Лазаревський, що гатити греблі, збирати сїно, возити дрова. Тільки ж се трималось не довгий час. Дякуючи тому, що по більшій часті державці самі були членами військової адміністрації, вони легко переходили границі не відзначеного докладно послушенства і ставали панамі над посполитими, яких вже почали звати „підданими“. Потім адміністрація задумала визначити послушенство двома днями „издѣлія“, себ то панщини, на тиждень, але при тім і всі иньші повинности всеж таки лишились до волі державців, і сим останнім робом „з під-

1) Ibidem Гл. IV., арт. 9, II. 1., стор. 53.

2) Андриєвскій А. А. Ист. матер. изъ арх. кiev. губ. правл. Вып. II. ст. 136 — 142.

данних“ видушувало ся чимало користи; брали з них і осенщину і певну частину худоби, і куничні гроші (за шлюби) і бжоляну десятину, і десятину тютюнну і иньше. В щоденних записках генерального підскарбія Марковича знаходимо про се такі два „прикази“ про посполитих його села Сваркова; „7 жовтня 1724 р. дав наказ війтови сварковському вибирати сегорічню осенщину, а саме так: від посполитих, що мають одну чи дві сохи — по 3 чверти жита, а від тих, що мають три або чотири сохи — по четвертині брати“¹⁾. 29 ж жовтня тогож року до його „приходили Сварковці, піддані, прохати полекшення в осенщині; відкинута їм від сохи, додає Маркович, по чверти жита, а звелено давати по чверти—вівса“²⁾. Грошева дань Марковича не була велика, він був, порівнюючи з другими, доволі людяний чоловік і до здирщиків його прилучити не можна³⁾.

Економічна підлеглисть не могла не потягнути за собою иньших надужить у відносинах до посполитих, тим більше, що по литовському статуту (що тоді мав силу) права державця над посполитим були широкі, а підданого дуже вузькі⁴⁾. Так, по статуту — „кождому державцю піддані його належне послушення і повинности віддавати завжди повинні, і через те ніхто не має права зменшувати власти державця над підданими його, і ніхто не має права звільняти підданого від належного йому послушення, навпаки, як тільки де, під яким би воно видом не було, піддані не слухались державця, або показали яку противність, тоді кождому державцю свого підданого карати вільно, розглядаючи добре його вину, а як що він винен в карних учинках, треба таких підданих засилати в належні суди“⁵⁾. І ся стаття дуже часто уживалась в житю. В щоденних записках Марковича записано, що в 1741 року в маєтности їх автора з Сваркова повиходили деякі селяне в маєтности адмірала графа Головіна, в Іванівську волость. Маркович спитав про їх в листі до сварковського старости, „з якої причини така від них чинить

1) Марковича Дневн. Записки Т. I. ст. 47.

2) Ibidem Т. I. ст. 49.

3) Дивись передмову до „Дневн. Записокъ“ Маркевича ст. X—XI.

4) Се саме, що литовський статут, в своїх останніх редакціях наскрізь перенятий шляхотськими тенденціями, здобув значінне правного кодекса на Україні, було теж узурпацією старшини, о скільки сьвідомою — се иньше питання. *Ред.*

5) Права, по которымъ судился Малорос. нароѣд. Гл. IV., арт. 8, II. I, ст. 52. Изд. А. О. Кистяковського.

ся „огурність“, і як що се за ґрунти, та хай би ті ґрунти він відібрав на нас, а першого привідця сюди б (Глухов) прислав“. За кілька тижнів ті, що втікли з Сваркова, були знайдені і автор записок згадує: „втікачі сварковські знайдені, я звелів їх покарати“. Батько ж автора записок, коли 1728 року селяне його стали неслухняні, „був у пана гетьмана і прохав його респекту на те, що піддані неслухняні, одначе ніякої резолюції не одержав“.

З поводу, що державці кривдили і били посполитих, виникали процеси в полкових судах, і коли селянські скарги признавались оправданими в суді, то їм видавався судовий декрет, що обов'язував державця-кривдника задовольнити селян за їх материяльні страти; одначе діло кінчилось звичайно тим, що ніяких декретів не сповняно, се для близької подібности до польських порядків.

Се на вдивовижу, що при таких умовах майже не було селянських розрухів. Тільки за Мазепи підняв був поспільство Петрик, та після смерти Скоропадського воно зворухнулось. Особливо замітний був перший з сих рухів — повстання Петрика, нешлюбного сина Мазепи, що служив з початку канцеляристом при генеральному писарю Мазепи, Кочубеї, і з його небогою був жонатий. До Петрика хилились в немалому числі Запорожці і Мазепі писав кошовий їх Гусак: „за Хмельницького на загальній раді було таке рішення, щоб ніяких утисків на Україні не було, а нині бачимо, що бідним людям в полках чинять ся великі утиски. Ваша вельможність правду пишете, що за Ляхів великі утиски військовим вільностям були, за те Богдан Хмельницький і війну против них підняв, щоб увільнитись з підданства їх. Тоді ми думали, що на віки віків нарід християнський не буде в підданстві, а тепер бачимо, що бідним людям гірше, ніж було за Ляхів, бо кому і не слід держати підданих, і той держить, щоб йому сіно та дрова возили, в печі палили, стайні чистили. Правда, коли хто по милости військовій пробуває в генеральній старшині, тому можна і підданих мати, нікому се не досадно, — так само було і за небіжчика Хмельницького, а як чуємо про таких, що і батьки їх підданих не держали, а вони держать і не знають, що з бідними підданими робити, таким людям підданих держати не слід, хай і вони, як батьки їх, зароблеий хліб їдять“¹⁾. В иньшій же листі до Мазепи

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XIV., ст. 180.

той же кошовий зовсім справедливо пояснював і причину, через що повстав Петрик: „в Лубенському полку не хочать оранди і бунтують ся, з Петриком хочать іти; Гадачане і Полтавці говорять: багато гетьман старостів по містах і селах настановив, і теж бунтують, Петрика дожидають“¹⁾.

Сам Петрик ще з більшою енергією нападав на старшину і разом на Москву, на яку він ішов з кримським ханом: „Позволено, скаржив ся Петрик, теперішньому гетьманови роздавати старшині маєтности, а старшина, порозділявши нашу братию поміж себе, позаписувала собі і своїм дітям на вічність, і тільки що в плуги не запрягають, а вже як хочать, так і крутять, наче невільниками своїми.—Москва для того се дозволила робити нашим старшим, щоб наші люде від такого тяжкого підданства оплошили і не були їм противні в їх замислах: коли наші люде від такої шляхти змужичіють, тоді Москва і Дніпро і Самару осадить своїми городами“²⁾.

Всі промови Петрика всюди чи майже що всюди в Україні знаходили відклик. „Приїхав в Москву, читаємо у Соловьова, п'ятисотенний стрілецького полка, що був при гетьмані і переказував, що на Україні між черню багато стидких річей можна почути через всяку дрібницю; явно говорять: коли прийде Петрик з запорожським військом, то ми пристанемо до нього, побемо старшину, орендарів і зробимо по старому, щоб усе було козацтво, а щоб панів не було“³⁾. Завзятість усіх сих річей, примусила і уряд, і старшину подумати і про оренди і про щедро роздавані маєтности. На рік монополь продажі горілки був знесений. Мазепа почав відбирати де у кого маєтности, та тільки сї де хто були його особисті вороги, між котрими був і черниговський полковник Полуботок. Що ж до самого Петрика, що йшов на Україну з 40000 Татар, то проти його рушилися получені сили Мазепи і царського воеводи — і бунт скоро зник.

Ті рухи, що повстали після смерти Скоропадського, були ще коротшими. Розрухи втихомирив Полуботок, наказавши, щоб „посполиті віддавали як ранійше послушенство“, а тих, що неслухались, звелів „до везеня брати“ та змушував до послушенства карами⁴⁾.

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Р. Т. XIV., ст. 181.

²⁾ Соловьевъ — Ист. Р. Т. XIV., ст. 182.

³⁾ Ibidem Т. XIV, стор. 155.

⁴⁾ Лазаревський А. М. Малорос. поспол. крестьяне ст. 68.

З незносною залежності посполиті силковали ся виходити повстаннями¹⁾ й иньшими дорогами, більш наївними, коли вже ужити такого виразу. Декотрі з їх силкували ся переходити з поспільства в козаки, та далеко не завжди се було можна: тільки підкупом полковників, що вели компути, осягалась така ціль²⁾. Тіж що, не надіяли ся попасти в козаки, брали ся на иньші способи: користаючи ся правом кидати ґрунти свої, вони йшли жити в чужих хатах як підсусідки і в таким разі платили за хату грішми або своєю працею. Більшість сих підсусідків жила при селянах, одначе бували підсусідки і, у державців. В таким разі жите підсусідка було мало чим краще ніж жите підданого: спервоначалу підсусідство увільняло його від квартирної та иньших земських повинностей, але сі пільги були знесені наказом князя Шаховского 1734 року і його ствердила Анна Іоановна 18/VIII 1834 р., а державці стали пильнувати, щоб такі повинности були сповнені. Через се тільки і було користи жити підсусідкам у селян, бо від зборщиків усяких селяне їх покривали. Нарешті був у посполитих і третій

1) З такими селянськими повстаннями знайомить розвідка д. Єфименкової, подана в XIX т. Р. Историчної бібліотеки і статя Лазаревського в XI т. київських Чтеній. *Ред.*

2) Дуже замітна в Україні в XVIII віці була і друга проява — перехід козаків в поспільство. Бувало се раз від того, що люде не хотіли відбувати військову службу. Козаки, що володіли землею як власники з правом продавати її, нерідко продавали ґрунти свої старшині, а сами лишали ся на їх жити як піддані того державця, що купив землю. Се звало ся „підійти під пана“ (Максимовича Сочиненія т. I, ст. 553). Окрім бажання не йти в ту чи иньшу війну, до сього тягло се бажання скинути ся ще від иньших обовязків, до яких притягали козаків з поводу їх військової служби полковники, сотники й иньші. Друга причина — економічний гнет державців примушував козаків лізти до їх в повну залежність, що звісна під назвою підданства. Нерідко козаки позичали у державців гроші і не можучи віддати, мусіли відступити їм землю свою за довг. Таких випадків нпр. не мало випало на користь Лизогубам, що складали при кінці XVIII віку своє велике земельне богатство в Чернігівщині. У Лазаревського в його праці „Люди старой Малоросіи“ находимо скаргу козака с. Погребків, Григорія Шкуренка, з котрої коли навіть взяти частину красок, що надають сій справі, може бути, надто драстичний характер, всеж таки вістанеть ся страшна правда. З скарги видно, що Григорій Шкуренко винен був Лизогубови 50 золотих (10 рублів); Лизогуб переказав йому: „дай мені в арешт ґрунти свої, а я буду чекати позики, поки ти спроможеш ся з грішми“. Шкуренко йому і віддав свою землю, тільки додає він, не володіти, а в застав; а як настав час платити, став я просити Лизогуба відодати, поки продам свою худобу, що навмисно виготував на продаж. Але Ли-

спосіб визволити ся від гнету державців — се мандрівка на слободи ¹⁾).

Часто якийсь державець заявляв гетьману охоту за кликати слободу на якийсь далекий ґрунт. Гетьман звичайно давав дозвіл, бо головний континент осадників брав ся з правобічної України. Але в куні з виходними з Польщі селили ся на слободах часто і лівоберіжні посполиті, котрим не ставало терпця лишати ся на своїх давних землях під утисками державців. Слобода одначе тільки на якийсь час захищала від панських утисків: вільний час дійсно більш чи менш обороняв саму особу, як і працю селян-слобожан від утиску; але з кінцем волі для їх наставали иноді гірші обставини, ніж ті, що примушували їх кидати рідні оселі. Через сеж то мандрівкою на слободи діло не кінчило ся — селяне, що шукали кращого, переходили від одного державця до другого, а не то і зовсім забирали ся у новоросійські степи, саратовські, оренбурські, або

зогуб задержав мене в своїому дворі і держав два тижні, вимагаючи позики. З слізми прохав я Лизогуба пустити мене до дому, бо жінка моя в той саме час лежала на смертній постелі, обіцяв йому і позичку скоро вернути. Тількиж Лизогуб тоді разом з своїм господарем оточив ґрунтик і силоміць післав мене до конотопського соборного попа, кажучи: „іди до попа, і як він буде писати — будь при тому“. Під написав купчу, без свідків з мого боку і не подаючи купчої до ратуші. Тоді Лизогуб пустив мене до дому, а слідом прислав і слугу свого, щоб я виходив з свого дому. Так пан Лизогуб і заволодів моім ґрунтом, хоч я йому і гроші потім приносив (Київ. Старина 1882, I, ст. 111). На економічні причини переходу козаків на підданих є правдиві вказівки і у Теплова в його записці О непорядкахъ въ Малороссіи. „Поміщик, читаємо в сій записці, стілько у себе вицїжує вина, що завжди не може вишинкувати в своїх маєтностях, і от він роздає певну частину його вишинкувати в своїй селі козаку, і шукає до такого діла таких козаків, щоб вони найлекше у його могли замотати ся; на останку, коли стілько козаку віддасть, що вже козак не буде мати спроможности усе вино вишинковане виплатити поміщику того-ж села, то поміщик, вимучивши у його облик, себто по нравному звичаю квіток, бе чолом на козака і просить, щоб його примусили виплатити довг. Козак, не маючи спроможности заплатити по квітку, себто по облику, судить ся по Литовському статуту, розд. 4, арт. 28, пункт 1, в котрому має „задоволати нерухомим майном по оцінці“ (Записки о Южной Руси, т. II, Куліша, ст. 194). Низше ми побачимо одначе, що Теплов число козаків, обернених в посольство, значно побільшав проти того числа, яке було їх дійсно.

¹⁾ Усі відомости про оподаткованне підсуєдків дивись в дод. до Дневныхъ записокъ Марковича, т. I, ст. 502—508. По представленню старшини обкладу не однаковому піддані були підсуєдки, що дістали для обробку ґрунту від своїх хозяїв, і підсудки, що ґрунтів не

на правий берег Дніпра, в границі Річи Посполитої. Не міг їм перешкодити в сему і Литовський статут, де сказано: „коли-б вільний чоловік прийшов на слободу до якого небудь державця, а сидів би по умові з сим державцем до якогось часу вільним від роботи і иньших повинностей, а проживши так вільно до речинця, або ще ранійш захотів би знов геть відійти, тоді наперед повинен він відслужити тому державцю стільки, скільки вільно жив, а відслуживши, має право відійти геть від нього; а коли-б не схотів відслужити, то повинен грішми заплатити за родину, за кожний тиждень волі, по дванадцять копійок; а коли-б і платити не схотів, то усе, що нажив він на слободі у того державця, повинен лишити йому¹).

Звістно, видаляти з краю робочих людей не було бажаннем державців, і для менш заможних з них дуже важкими були сї переходи селян від одного пана до другого, бо більш ішло від бідних до заможних, ніж навпаки. Страти дрібних хозяїнів від переходу людей вказані Тепловим в його незавсіди правдивій записці „О непорядкахъ въ Малоросіи“²); зазначивши оден бік сеї справи, він неначе забув ся, що неоселі селяне, так звані лезні (від польського слова *luźny* перехожий, свободний), були дуже користними самим державцям, і бідним, не тільки богатим, бо вони заселяли ними слободи і часто воліли їх, як своїх тяглих селян, що вже обжились і стали більш самостійними; деякі з державців навіть старали ся більшим „драпежством“ зігнати з ґрунтів тяглих, знаючи, що їх заступлять більш податливі лезні³). Через се зрозуміло, що зменьшення числа лезних і бідні і богаті державці не хотіли. Вихода-ж за кордон цілих має народу не могли вони бажати тим більше та против сего брались до ріжних способів.

Московський уряд, поки сила обставин затримувала цілим переяславський договір, не мішав ся в мало зрозумілі і навіть

дістали; старшина уважала також дуже потрібним деяких вовсім ослобонити від платежів та повинностей: вона між иньшим каже тамже: „котрі-ж в панських хуторах назвні платні люде живуть, себто скотарі, овчарі, пасічники, винники, мірошники, свинарі та шинкарі, які в панських, козаких шинках живуть, з тих, як з людей платних нічого не треба брати. Марковичъ, т. I, ст. 505.

¹) Права, по котрымъ судился Малорос. народъ, гл. IV, арт. II, п. 1, ст. 55.

²) В Записках о Ю. Р. П. Куліша, т. II, ст. 194—196.

³) Лазаревський А. М. Малор. поспол. крестьяне, ст.

мало відомі йому земельні і суспільні справи України. Московські царі тільки користали ся своїм правом роздавати маєтности, і роздавали землі, забрані у прогнаній козаками шляхти, а також і землі, що ніколи ніким зайняті не були, тільки козацькими старшинами; з Великоросиян перший дістав землі на Україні Меньшиков в 1709 р. Окрім того, коли вже говоримо про мішання Москви в суспільно-економічні відносини на Україні, згадаємо, що правительство здержувало своїх служилих і торгових людей, аби не захоплювали собі в холопи дітей козаків і посполитих, що нерідко трапляло ся вже за часів Хмельницького: дітей сих Великороси крали і завозили з рідної країни до себе в Росию. Взагалі суспільно-економічна еволюція на Україні могла розвивати ся свобідно. Гетьманам Москва не забороняла піддержувати і зміцняти всяке послушенство посполитим державцям і навіть помагала їм в сьому. Так при виборі в гетьмани Многогрішного уряд затвердив утворенне так званого компанейського полка, числом в 1000 чоловіка, обовязком котрого було картати посполитих, що бажали перейти в козаки або користати з тих привилеій, які мали сї останні. Перед вибором Мазепи державці маєностей здобули собі через старшину право самим судити своїх підданих, примушувати їх давати собі певні припаси, возити сїно й дрова.

Від Петра I починають ся нові прояви опіки російського уряду що до соціальних відносин на Україні, і як в питаннях політичних, так і в питаннях соціально-економічних починаєть ся нова червона нитка, що він вплів в відносини Росії до України. З нього починають ся заборони обертати козаків на посполитих, до чого, як ми бачили, охоча була старшина і шляхта. Після Мазепи, що заходив ся коло утворення української шляхти, уставивши осібну козацьку групу — бунчукових товаришів, Петро, що не боронив йому проводити в жите такі заміри, в 1723 році звелів великоросійським офіцерам зробити перепись в Україні, щоб знати число козаків і посполитих, і наказав повернути у козаки тих, кого старшина неслучно перевела в посполиті¹⁾. Анна Іоановна ствердила 1738 року указ Петра I, і все її царюванне та і після, справа, щоб за козаками зіставляли ся козацькі права, не сходить з дневного порядку. Сюди треба зачислити і той начеб то демократичний голос Григория Теплова. Нападаючи в записці своїй на Литовський статут і увесь

¹⁾ Максимовича Сочин. т. I, ст. 549.

устрій українського життя, Теплов, сей „коварник“, як назвав його Ломоносов, нарікає, що число козаків і навіть посполитих на Україні зменшило ся, хоч се зменшення він дуже значно побільшує і виноватить в сім кріпацькі заходи малоруської старшини¹⁾. Явну тенденційність Теплового виявив Максимович в письмі до Куліша з поводу виданої ним сеї записки Теплового. Порівнюючи числові дати переписи 1723 року з числовими датами переписи 1764 року, Максимович доказав, що і число козаків, і число посполитих збільшило ся на Україні за 40 літ дуже значно: козаків стало в 1764 році замість тих, 66.415 чоловіка, що числили ся по ревізії 1723 року, 363.887, а посполитих замість 136.316—585.909 чоловіка. Ясно, що не всі козаки і посполиті стали підсусідками, а що начеб то компутових або реєстрових козаків поменшало на 15 тисяч, як каже Теплов, то про се нема і мови²⁾. Дуже густі краски він наложив і взагалі на злочини української старшини, особливо коли зважити, що він промовчав злочини дідичів-Великоросиян і свої власні, зовсім такі, як і старшини, бо і він забирав у козаків ґрунти і примушував їх до необовязкової для їх роботи — взяти цеглу в тепловську економію³⁾.

Поруч заходів коло того, щоб не обертали козаків в посполиті, російський уряд XVIII віку і по давньому пильнував, щоб Великоросияне не обертали українських селян в холопство. Анна Іоановна в 1740 році про се видала два укази⁴⁾. А намноження підсусідків повело до того, як сказано, що і їх в 1734 році обложено повинностями; розмір слх повинностей повинен був бути різний (сього жадала старшина), уважаючи по тому, скільки землі панської, козацької або селянської вони мали, а на тих, що жили як наємні люде і ґрунтами не користали ся, і після указу не накладено податків⁵⁾. Нарешті дуже звичайною проявою в роботі уряду на Україні в XVIII віці було переловлюванне українських селян, що тікали за Дніпро в „Польшу“. Ся хапанина робила ся за помочию військових команд, що без усякої церемонії висилали ся в середину Річи Посполитої і там оголошували всякі обіцянки, котрі обіцйовані втікачам в осібних

1) Записки о Южной Руси, т. II, ст. 177.

2) Максимович, т. I, ст. 549.

3) Ibidem, ст. 560.

4) Марковича Дневн. записки, додатки до I т. ст. 502—508.

5) Марковичъ Дневн. записки. Дод. до I т. ст. 502—508.

указах, що записували ся в іродські книги ріжних міст Річі Посполитої¹⁾.

Тому що через селянські переходи терпіли шкоду державці, українська старшина вже в 1739 р. задумала притримати селян коло землі на великоруський лад, заборонивши їм переходи; одначе се перше закріплення не було піддержано урядом, і Єлисавета Петровна 1742 року знов дозволила селянам переходити²⁾. За теж зносини з Польщею про вертання утікачів тяглись і тепер, як ранійш.

Катерина II теж піклувала ся про вертання з-за границі українських утікачів, але окрім того вона рішила ся дуже енергічно вмішати ся і в справу переходів селян від пана до пана, уважаючи разом з Тепловим, що від-непорядків сих поносить шкоди „державна користь“. З початку задумано тільки унормувати переходи; вимагати від перехожих, щоб вони мали письменні відпустки від їх державців, і ось такий указ був виданий 10/XII 1763 року³⁾. Але потім правительство з огляду на побільшення переходів постановило зовсім заборонити їх. Тоді й був виданий указ 3 мая 1783 року, де читаємо: „за для правильного побирання державних доходів в намістництвах: київському, чернігівському, новгород-сіверському і за для заборони усяких утеч, прикрих для поміщиків і тим обивателям, які вістають ся в селах, наказуємо кожному з селян віставатись в своїму місці і званю, де він в останній ревізії написаний, окрім тих, що пішли до нашого указу, з тими ж, що тікати муть після сего указу, поступати по загальним державним постановам⁴⁾“.

Кріпацтво таким робом прицбало за Катерини II повну юридичну санкцію в лівобічній Україні. Регулюючи відносини державців до посполитих, цариця стала по стороні державців. Ослабла тоді на якийсь час, судячи по пісням, віра посполства в її попередні мрії і надії, одначе не згинула зовсім.

1) Київ. Стар. 1882, статя д. Каманна: Изъ исторіи междунароудн. отношеній Польши и Россіи.

2) Соловьевъ Ист. Рос. т. XXII, ст. 42; Київ. Стар. 1883 VI: Прошеніе старшинъ малорос. о возстан. разл. правъ, ст. 342.

3) П. Собр. законовъ т. XVI, ч. 11987.

4) Полн. Собр. Свода законовъ т. XXI, ч. 15724.

IV.

Бажанням українського народу не відповідали і ті порядки, які склалися під новими впливами в церковно-релігійній сфері. Однак і ця невідповідність не зменшувала прихильності до російської політичної мани, яка обгортала Українців. Тут знов виявляв ся згаданий раніш факт народньої психології і щоденного життя взагалі — що „очи і уха не бувають свідками того, що діється“. Іншими словами: діла російського уряду були самі по собі, а прихильність до руського цїсарства сама по собі. Фантазія домальовувала те, чого не давала дійсність у людей, що не мають звичая докладно аналізувати те, чого свідками вони бувають.

Ми казали вже, що однакова віра з московською державою була одним з дуже рішучих факторів, що вплинули на Хмельницького, коли він рішав питання, чи прилучити Україну до московського царства, чи ні. Під впливом цього фактора почасти, хоч тільки почасти, питання і було рішено в сторону прилучення до Москви. Однак не треба спускати з очей, що українська народня громада була досить різнородна що до свого складу і розвитку своїх людей. І нарід, і сам навіть Хмельницький уважали зовсім можливим піддатись московському патріярхови, як уважав можливим піддатись московському урядови в політичних відносинах, однак инакше дивила ся на се діло тогочасна церковна ерархія. Народу і Хмельницькому, що розбираючи релігійне питання, не зважали на московські деталі здавало ся, що в поглядах на такі питання не може бути великої незгоди меж православними ерархами — між українським митрополітом з одного боку і московським патріярхом з другого, але инакше повинні були думати ті з українського духовенства, що були ближше знайомі з церковними порядками в Москві.

Українське духовенство не міг не лякати насамперед устрій усього московського царства XVII віку. Особливо вражав він тих, що були з роду шляхтичами і мали значнійшу освіту. Такі нпр. ерархи як Петро Могіла (1633—1647), що, як син молдавського господаря, був сам шляхтич, не могли не бути по стороні привилеїв польської держави супроти безправного, авторитарного московського устрою, а такі письменники, як Мелетій Смотрицький або Касіян Сакович і в писаннях своїх пере-

казували, що в московській державі живуть раби, і що там навіть найбільших панів б'ють батогами і карають „торговою карою“. Важкими могли здавати ся такому Петрови Могилі порядки Москви ще більш супроти його наукових і просвітних бажань: дуже вже був звисний перестрах Москви і її охота виводити усякі ереси з великого многознання, а тим більш з многознання латинського заходу. Організаторови київо-могилянської колегії, що запозичала свій устрій від єзуїтських шкіл, не міг не здавати ся сей перестрах запереченням усякої осьвіти. Бажання його через те були відмінні навіть від бажань козаків і інших Українців, а не тільки лиш від змагань самої Москви.

Тим же духом що Петро Могила був натхнений і Сильвестер Косів, що був при йому ректором київо-могилянської колегії, а після його смерти (1647) заняв місце митрополіта в Київі. Відносини його до латинської осьвіти і до Москви відрізняли його від пересічної маси Українців, як і Могилу. Обороняючи колегію, Косів ще як ректор писав у своїм меморіялі, так пояснюючи відносини Киян до колегії: „як тільки ми з його милостию Петром Могилою, київським митрополитом, досягли до тебе, Київ приснопамятний, і оборонені сьвятими стражами, себто твоєю непорушною огорою, відразу взяли ся за діло, показуючи *primum Minervae tantum*, тож про нас почали гомоніти поміж народом, що начеб то ми не православні. Які перуни, які громи і блискавки насунули ся тоді на нас, сего зовсім не можна навіть описати чорнилом! Був такий час, що ми, поспідавшись, тільки і ждали, що ось почнуть нами начиняти жолудки дніпрових осетрів, або того мечем, того огнем відправлять нас на той сьвіт¹⁾! З сих слів ясно, які ріжницї істновали в поглядах різних українських верств тоді, отже не диво, що козаки могли уважати добрим і бажаним здуку з Москвою і з релігійного боку, а духовні верстви сього бояли ся.

Одначе українські єрархи, хоч і не були дуже прихильні до загального устрою московської держави і дуже бажали зістатись при шляхетській волі річи посполитої, зовсім не обставали за польським панованнем. Переслідовання від Поляків-католиків безпосередно дотикались духовних, і вони були по стороні Хмельницького і козаків, що ішли проти унії та добивались політичних

¹⁾ Архивъ Ю. З. Рос. часть I, т. V, передмова С. Ф. Терновского, ст. 31.

прав задля київського митрополіта, котрого Поляки не хотіли пускати до сойму. З побід козаків духовні не могли не радіти, бо сі побіди давали їм спроможність користатись в боротьбі з католицизмом тими-ж правами, які давались загально устроєм річи посполитої. Коли ж Хмельницький рішив злучитись з московським царством, завдяки вказаним поглядам українських єрархів на прикмети московського устрою єрархи сі, не виказуючи явного непослуху Хмельницькому на перших кроках показали себе неохочими до тієї політичної переміни, що зробилась на їх очах. А що до єрархічного питання, чи підлягати українським єрархам власти московського патріярха, а не константинопольського, то воно довго навіть і не підіймало ся з боку українських єрархів.

От так то поводивсь що до Москви в момент самого прилучення України митрополіт Сильвестер Косів (1637 — 1656). Правда, приводячи Киян до присяги, митрополіт навіть сказав привітну промову бояринови Бутурліну, але ж по словам самовидця, православного сьвященника, Косів виголошуючи свою привітну промову, „от жалю обумірав“, а все присутне з ним духовенство „од сліз сьвіта не бачило“¹⁾. Коли ж дійшло діло до присяги шляхти, що була у митрополіта на услугах, то митрополіт не згодивсь на бажання Бутурліна, аби шляхта ся заприсягла, як і всі. Довго Косів не хотів провадити до сього шляхти, хоч Бутурлін докоряв йому не тільки за се, але навіть і за те, що він, Косів, не заслав до Москви, як Хмельницький, послів прохати, щоб цар прийняв Україну під свою високу руку. Відмовляючи Бутурліну в його бажанню, Косів покликувавсь на те, що за присягу шляхтичів, котрі були в його на послугах, духовенство православне в краях, що не були в руках козаків, може піднасти ріжним переслідуванням від Поляків. Тільки страх гетьманської неласки примусили його уступити Бутурліну, і він заприсягнув шляхтичів. Одначе скоро потім митрополіт показав не менше виразну неприхильність до Москви, коли московські вєводи задумали ставити укріплення на землях, що належали київським монастирям. Косів грозивсь тоді, що битиметь ся з Москвою²⁾, тільки ж до сего не дійшло.

Що в сім випадку у Косова проривав ся загальний настрій духовенства, се ясно між иньшим і з того, що не в нім однім

¹⁾ Костомаровъ — Моногр. Т. XI., ст. 137.

²⁾ Арх. Ю. З. Рос. ч. I, Т. V, статя Терковского — Подчиненіє московскому патріаршеству ст. 42.

проявляв ся такий настрій. Дуже замітна з сього погляду промова черкаського протопопа Теодора Гурського, уважаного за великого богослова і проповідника. Промову сю Гурський сказав ще перед сполученням України з Москвою на раді, що зібрав Хмельницький з поводу приїзду посольств від Москви, Турції і Польщі. Вказуючи на дари, що загорнуті були в рогожу і принесені московськими посланцями, на дари, загорнуті в килим і принесені Польщею, і на дари загорнуті в шовкові матерії і принесені посланцями з Турції, він сказав: „від трьох царів або волхвів піднесені були дитині Христу Спасителеви дари золото, ливан і смирно; дари сі предзнаменували панованне, страждання і поворот на небо; золото пророкувало царювання, ладан — поховання, смирна божественність. Так само і сі дари, піднесені трьома царями молодому народови, означають уділ його: чим покриті або одягнені дари сі, тим покрить ся і нарід, що їх забере собі. Дари польські покриті килимом, то і нарід з Поляками буде мати килими; дари турецькі покриті шовком, то і нарід одягнеть ся в шовк; дари московські покриті рогожами, то і нарід, що злучить ся з Москалями, одягнеть ся в рогожі і під рогожі. І сі пророкування найпевнійші і найкрасні від усіх оракулів на сьвіті“¹⁾. Промова ся зробила великий вплив, так що Хмельницький, що встоював за інші погляди, трохи не підупав під дуже важкі неприємности на раді.

Але ж після злучення з Москвою промова Гурського була вже ділом минулим, дії ж Косова блискучим теперішнім. Прийшлось Хмельницькому відписуватись до Москви, боронючи митрополіта. 25 мая 1654 року гетьман писав царю Олексію: „За віщо ти прогнівав ся твоє царське величество на преосвященного пастиря нашого? Що він начеб то руйнував діло боже і не хотів прийняти злучення православія сьвятого? А між тим не віриш йому, скільки за віру і православіє сьвяте він пострадав. Не знаєш і того, скільки він радіє смиренію і миру всего мира, і як він завжди молить ся за здорове твоєї царської милости. А що кріпость на монастирській землі почало будоватись, то він зараз же нас звістив і скоро знов від нас його звіщено, що він не перешкажав городовому ділу, але наче ще благословив, бо відомо, що твоє царське величество на замін тих місць монастирських віддасть красше місце преосвященному пастиреві нашому. І що він не поспішив ся заслати до тебе іісланців своїх—

¹⁾ Ibidem ст. 39 — 40. (Звістка про сю проповідь вимагає критичної перевірки). *Ред.*

сего не приймай за зле, твоє царське величество, бо він ждав, поки наші післанці від твого царського величества вернуть ся“.

Шукаючи *modus vivendi* з Москвою, Косів не міг в кінці не покоритись на тій статі Переяславської умови, де значилось: „залишити права духовні і мирські без усякого порушення, митрополіту київському, а також иньшим духовним Малої Росії бути під благословенством святійшого патріарха московського, а в права духовні патріарх не має втручатись“. Але прямуючи до оборони старини, Косів разом з духовенством 13 цвітня 1657 року писав в Москву петицію: „щоб з під послушенства съвятійшого патріарха константинопольського, до котрого правом божим і по правилахъ съвятихъ отецъ належимо, не були відділені“. Титул Косова до кінця життя його був такий: „православний архієпископ, митрополіт київський, галицький і всеї Малої Росії, екзарх святого апостольського трону константинопольського“.

Не відрізняв ся від Косова і Могили по своїм переконанням і наслідник Косова Діонисий Балабан (1657—1663). Зустрівши такий же настрій в „гетьмані на той час“ Виговському, він згожував ся на те, щоб його посвятив Никон, московський патріарх, тільки за дозволом константинопольського патріарха. Але потім Балабан пішов дальше, протестуючи проти Москви: він не хвалив Пушкаря за те, що він сперечав ся з Виговським, і нарешті разом з Виговським повернув в підданство Річи Посполитій. Після сього жити Балабанови у Києві було не можливо, і Україна навіть в єрархічних відносинах поділена була на двое. Митрополіти до вісімдесятих років XVII віку були тільки в правобічній Україні. Там після смерті Діонисія Балабана „ихъ черкаскимъ тоя стороны обычаемъ избранъ бысть на митрополію кіевскую епископъ могилевскій Іосифъ Нелюбовичъ Тукальскій (1663 — 1676) и той живе въ градѣ Каневѣ и умре тамо“. Митрополит сей довго був в політичних справах спільником Петра Дорошенка, тільки перед смертю він розійшовсь з ним та радив йому думати про союз з Москвою¹⁾. Лівий берег став признавати Тукальського за митрополіта тільки після того, як патріарх константинопольський дав йому титул екзарха. Наступником Тукальського на правім березі був Антоній Винницький (від 1679), вірний Польщі і піддержаний Тетерею, але він, лишившись православним, мав дуже небезпечного конкурента

¹⁾ Арх. Ю. З. Р. ч. I., т. V., ст. 35.

в єпископі луцькому Іосифі Шумлянським, з початку потайнім, а потім явним уніяті; ще перед своїм явним переходом на унію Шумлянський добув собі титул адміністратора київської митрополії і архимандрита київо-печерської лаври. Ні Винницький, ні Шумлянський не жили в Київі.

В Київі після від'їзду відтіля Балабана московський уряд волів мати до часу тільки „блюстителя“ митрополичого престола, бо питання про підлеглість київського митрополіта московському патріархови було не рішено. І от такими блюстителями один по другім були Методий, з початку ніженський протопоп (імя його було Максим Филимонович), а потім єпископ метиславський і оршанський; далі архієпископ чернігівський Лазар Баранович і нарешті ніженський протопоп Симеон Адамович. Всі сї особи для особистих користей були прихильниками Москви і їм через се не дуже сприяло духовенство. Одначе, коли московський уряд по проханню гетьмана Брюховецького надумав прислати в Київ митрополіта з Москви, згожуючись з Брюховецьким, що се треба для того, щоб „духовный чинъ на митрополитовъ, подъ рукою королевскою будучихъ, оглядываючись, въ шатости войску вредительный не былъ“, тоді Методий з'єднав ся з духовенством, добиваючись, щоби на Україну не присилано московського митрополіта; він від духовенства заявив такий протест київському воєводі Шереметеву: „Коли буде на те воля великого государя, сказав Методий, щоби відобрати у нас вільности і права і бути у нас митрополіту з Москви, а не по нашому вибору, то хай великий государ зведит всіх нас скарати, а ми на се не згожуємось. Коли приїде до нас московський митрополіт, то ми запремось в монастирях і хіба нас з монастирів за шию та за ноги виволочуть, тоді тільки московський митрополіт буде. В Смоленську тепер Філарет від духовного чина права і вільности всі відняв, духовний чин, шляхту і міщан всіх кличе чужевірцями. А коли в Київі буде далі митрополіт з Москви, то він і нас усіх Українців стане кликати чужевірцями, тоді тут в вірі розкол і розрух буде чи малий, і нам краще вмерти, аніж митрополіта з Москви прийняти“. Сей же самий Методий потроху і в иньших справах став ворожо заявляти себе до Москви. Він перший став лякати Українців тим, що приїде Ордин-Нащокін за для того, „аби спопілити всі городи українського народу“. Під впливом Методія в кінці Брюховецький повстав проти накликаних їм самим воєвод і пішов на згоду в Дорошенком. Лазар Баранович і Симеон Адамович хоч були

більше слухняні перед московськими воеводами, одначе при їх московській уряд, з огляду на духовенство, що з ними стояло, не відважав ся знов виступити з проєктом прийняти московського митрополіта, тим більше, що недавній осуд над Никоном в Москві викликав в Україні усякі поголоски ворожі Москві. А самі блюстителі головно пильнували про свої особисті інтереси і для них пускались на всякі політичні інтриги, се треба сказати по Методію і про Адамовича; Многогрішний дуже не терпів його; нераз він кричав на протопопа: „ти за одно з Москалями мною торгуєш“. Не в ладах жив з їм і Самойлович, і нелади сі скінчилися задля Адамовича Сибірю.

За гетьманства Самойловича вже стало очевидним, що українській церковній автономії наступає кінець. З одного боку в митрополії за управи тих блюстителів, стали з'являтися дуже замітні непорядки, з другого боку старав ся захопити київську митрополію Іосиф Шумлянський, що титулював ся адміністратором київської митрополії і архимандритом київо-печерської лаври. Уважаючи на його прихильність до польського уряду і дуже явний нахил до унії, дуже натурально було відняти у його всяку гадку про київську митрополію. Для сего треба було митрополіта, що відповідав би вимаганням московського уряду і московського патріярха (патріярхом був в Москві тоді Іоаким), і се ясно розуміли в Москві, як видно з листів патріярха до Самойловича¹⁾. Найшов ся тоді й відповідний кандидат, щоби заняти митрополичий престол. Се був Гедеон Святополк князь Четвертинський, єпископ луцький і острожський, що втік з річи посполитої на Україну до Бутурліна, від утпеків православія, бо король дав йому знати, що коли він не прийме унії, то попаде в Марієнбурзьку кріпость. Самойлович нагадав висватати дочку свою за його свояка, а Гедеон згоден був, діставши митрополію, признати над собою верховну власть московського патріярха, тому сей Гедеон відразу всіми був признаний першим кандидатом на київського митрополіта. На Україну Гедеон прибув в осени 1684 року, а на початку другого року Самойлович дістав наказ з Москви: „радити з духовними всіх українських міст, з генеральною старшиною військовою і з усіми полковниками про те, кому бути митрополітом, хто є муж, вмільй в божественному писанію, тихий і розумний з тамошніх природних мешканців, а не з приїзжих, як тому митрополітови поводитись і яке по-

¹⁾ Арх. Ю. З. Р. Т. V., ст. 39 — 40, 42.

слушенство виявляти святійшому кир Іоакиму, патріярху московському і всеї Руси і його наступникам, обсудити, з яких причин і трудностей власть костантиннопольського патріярха скинути, в якім поважаню гетьмана, старшину і усе військо запорожське мати і про всякі церковні справи писати до св. патріярха московського, а до св. патріярха костантиннопольського ні про що не писати і не посилати, поважання ніякого до його не мати, під послухом у його не бути, і з його зверхности задля далекости до Костантинополя зовсім вийти, бо те, що було ранійше — відлученне і благословенство костантиннопольське, принесено було заздрістю і заходом ворожим, особливо в теперішні часи, від боговідступника унійта єпискона львівського Йосифа Шумлянського і иньших, подібних йому, на розпусту церкви божої, від чого зросло чи мало розколів і упадок церкви в Червоній Руси і на Волини і в других місцях, і як київському митрополіту мати у себе під власттю всіх духовних українських городів“¹⁾.

Собор зібрав ся, на йому було чимало людей, безпосередно залежніх від гетьмана, і натурально, бажаного гетьманом Гедеона (1685—1690) вибрано. Коли його оповіщено про се, то він зараз же згодив ся бути посвяченим московським патріярхом, „не вважаючи на те, зазначає Бантиш-Каменський, що він дав клятву бути в усеми в послушности у грецького патріярха, коли був вибраний ще єпископом“.

Одначе українське духовенство не легко приняло се відступленне від костантиннопольського патріярха. Зложив ся новий собор майже з одних духовних і на йому вироблено меморіал до Самойловича. В нім наперед доведено було, що треба спитати костантиннопольського патріярха, чи згоден він на відлученне від його київської митрополії; далі вказано, який поганий вплив може мати сей відділ на правобічних Українців, що можуть через брак єрархічних звязків зовсім підпасти унії; нарешті обставали за тим, що митрополіти московські, з якими патріярхи московські мусять зрівняти митрополіта київського, мають далеко меншу власть, аніж київський, що митрополіти московські ті ж єпископи, тоді як київському були підвласні єпископи; особливий натиск положено на те, що московські порядки можуть перешкажати шкільництву і книжности на Україні. Для сих останніх страхів у духовенства українського були доволі значні причини. В Москві далеко труднійше було писати і видавати книжки, аніж у Києві. Одинока

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XVI., ст. 29—30.

друкарня була в безпосередній власті патріарха, що боязько додивлявся за тим, як би не виникли які єреси. На Україні ж боротьба з унією могла йти успішно тільки дякуючи друкарням; було через се дуже небезпечно втратити їх. Лазар Баранович, що поїхав в Москву задля друкування своїх книг „Трубы словесь“, „Лири Аполона“, гірко нарікав, що в Москві „труби не швидко трублять“, а „Апольон не грає“. Теж саме могло стати ся і в Києві. На школи українські в Москві також дивились скоса, уважаючи їх затроєними латинською отрутою, і коли Брюховецький ще в імені духовенства просив дозволити завести школу, то получив відповідь, що краще їх не заводити¹⁾. Коли ж зважити ще, що в Москві не вірили чистоті українського православ'я, бо сам патріарх Іоаким не вірив се́му, хоч він і вчив ся колись у Києві, то натурально можна було від підвладности київського митрополіта московському патріархови ждати немилих наслідків для української науки. Щоб пояснити московські відносини до українських богословів, можна навести хоч би запитання патріарха Іоакима Барановичу і Четвертинському про те, що таке флорентийський собор і як вони про нього думають; патріарх бажав його поставити так, щоб він не здав ся образливим: „Хочемо добути звістку від ваших книжок, бо ви скорше як ми маєте рукописні і друковані книжки“, сказав він. Коли ж Баранович відповів на запитання, зовсім по православному признаючи собор не важним, і коли Четвертинський відповів так же, тоді Іоаким похвалив їх за їх правовірність і завів мову про флорентийські погляди такі дрібні, що чути було, що говорить се чоловік, спеціяльно знайомий з ділом.

Стрівши протести від українського духовенства, московський уряд повинен був піти на уступки. Насамперед було прийнято, що треба від грецького патріарха добитись згоди на те, щоб київська митрополія вийшла з складу царгородського патріархата і задля сеї мети був посланий в Константинополь від царя дяк Никита Алексеев і від Самойловича Іван Лисиця. Страх, щоб не піднасти патріаршій анатемі, примусив Самойловича потурбуватись в сій справі. Посланим удалось осягнути бажане тільки після довгих клопотів, коли в сій справі взяв участь сам султан.

Тодіж дано згоду в Москві і на те, щоб київський митрополіт мав попередню владсть. Гедеон заховав право мати на митрі стоячий хрест, як се мали здавна київські митрополіти, а не мали

¹⁾ Соловьевъ — Ист. Рос. Т. XI., ст. 213.

московські митрополіти; дозволено йому в усіх виходах і виїздах по епархії мати поперед себе чоловіка з хрестом, служити на килимі навіть і в Москві, в присутності самого патріярха і т. и.

Задля обачного правління Гедеона митрополією навіть правобічна Україна почала тягти до Київа. На се впливала згода константинопольського патріярха, се перше, а друге згода з Польщею, уложена 1686 року. В девятій статі сього трактата польський уряд обіцяв, що всі православні єпископи, котрих було п'ять (луцький, галицький, перемишльський, львівський і полоцький) будуть заховані при своїх правах та вільностях: православні, що живуть в сих єпископіях, не будуть змушувані до унії, а висше духовенство сих єпископій буде приїмати посьвяту від київського митрополіта. Таким робом навіть головний ворог Четвертинського Йосиф Шумлянський повинен був йому покоритись¹⁾.

Але біда спіткала Самойловича після нещасливих кримських походів, і з його упадком стратив вагу і митрополіт Гедеон. Тоді відібрали у нього власть над архимандрією київо-печерської лаври, над братським монастирем і чернігівською єпископією. Тоді ж заборонено йому титулюватись екзархом і митрополітом всеї Руси²⁾.

Добившись головного, себ то залежности київської митрополії від московського патріярхата, завести усе иньше на новий московський лад було не важко. Більше важне лишилось тільки — завести цензуру, знищити соборне вибранне духовенством і мирянами духовних властей. За се і взялись тепер.

Року 1690 вмер Гедеон, і на його місце вибрано все ще „черкаським звичаєм“ архимандрита київо-печерської лаври Варлаама Ясінського (1690—1707). Посвячено його в Москві. За його часів, хоч він був в добрих відносинах з патріярхом Адрианом, ішли з Москви безнастанні закиди київським книгарям за самовільне, без патріяршого дозволу, видаванне книжок. Особливо сильно нападали на тодішнього архимандрита київо-печерської лаври, Вояхевича, бувшого судю запорожського війська. Ще патріярх Іоаким, що усе бояв ся ересей, просто жадав, аби книжки прислали до його на цензуру. „Усе совітом робити наказує Паремійник; хтож робить без совіту, падає яко листе, спасеніє ж буває во многих совітах“ — так починаєть ся оден з його листів, де в кінці читаємо: „а далі вам усякі книжки, чи малі чи великі, ново

¹⁾ Арх. Ю. З. Рос. ч. I, Т. V, передм. ст. 149.

²⁾ Бантш.-Кам. Ист. Малор. Т. II. ст. 221.

зложені, як прийдець ся друковати, ранійш нам, сьвятійшому патріярхови, об'явить і написавши пришліть, і ми роздивившись, благословенне подамо на відповідне, а не об'явивши і до нас ранійш не заславши, не слід вам важити ся такі книжки друковати, щоб не підпасти вам якій карі церковній, забороні, як непослушним¹⁾. Одначе сего указу архимандрит Вояхевич, як видно з листа його до патріярха Адрияна, не знав і через те дозволив видати деякі книжки без осібногo патріяршого дозволу. Приносячи патріярхови усякі перепросини, Вояхевич одначе не міг не зауважити: „се всім було відомо, що досі дозволяло ся без перепони усякі книжки по українському звичаю друковати; тепер ми дуже турбуємо ся, бо нас настрашив патріярший милостивий батьківський указ, що ніякої малої книжочки не можна друковати без архипастирського його милостивого указу. Не заперечаємо сего, але з радістю приймаємо милостивий архипастирський наказ і на превисоку, благородозумну розвагу, милостивий розсуд вашого архипастирства приносимо сю нашу болючу потребу: коли нам, богомольцям вашим, на усяку і меншу книжку по благословенне засилати до вас, нашого премилосердного отця і архипастиря, то всякому монастирю, всякому по рядку монастирському буде чимала перешкода. І не тільки що порядку — і без хліба будемо: мастностей сьвятий монастир має дуже мало, і що є — то як би нема. Увесь прожиток задля братні і служебників, і пожива, і одежа і усяке будованне монастирське — то все з друку книжок та від милостині милосердних богомольців, більше-ж ніяких доходів не має“. Лист кінчить ся проханням: „звели своїм милостивим архипастирським отечеським благословенством друковати в сьвятому монастирю нашому книжки, по нашому звичаю“²⁾. Одначе згоди на се в Москви не було.

Після Ясінського митрополітом у Києві був Іоасаф Кроковський (1708—1718). Се був останній митрополіт, що був вибраний „черкаським обичаєм“. Дуже загадкова смерть Іоасафа, що приключила ся 1718 р. в Твері. Казали, начеб то він був у зносінах з царевичом Олексієм і вмер від отрути³⁾. Після Іоасафа чотири роки нікого не вибирали митрополітом, але коли уніятські підступи примусили згадати про порожню катедру, то цар 1721 року зведів вибрати в Києві, за відомом гетьмана

1) Арх. Ю. З. Р. т. I, ч. V, ст. 294.

2) Арх. Ю. З. Р. ч. I, т. V, N. CXIV, ст. 362—363.

3) Бантиш-Каменського Ист. Мал. Рос. т. III, ст. 257—258.

Скоропадського, митрополітом когось „доброго, розумного і „шкільного“ чоловіка з архимандритів, ігуменів чи єромонахів“. Вибрали тоді межигорського архимандрита Іродіона Жураковського, але по наказу з Петербурга він замість київської дістав чернігівську єпархію. Архієпископом же київським іменовано за згодою Петра і синода Варлаама Ванатовича, архимандрита новгородського тихвинського монастиря (1722—1730). Від того часу — каже Бантиш Каменський, пропав давний звичай вибирати вільними голосами митрополітів¹⁾.

Ванатовича в додатку титуловано тільки архієпископом, а не митрополітом, і за Петра I ні сам Ванатович, ні підвласні йому духовні не обзивали ся за тим, щоб йому повернули старий титул. Тільки за Петра II Ванатович, під натиском духовенства, рішив ся на се. Він написав до царя про недогідности від пониження в титулі київського єрарха. „Коли я, читаємо в листі Ванатовича, смиренний богомолець вашого царського величества 1722 року був посвячений архієпископом київським, аби бути на сім престолі, тоді митрополичий титул відібрано від того київського престола, і тепер єпископи уніятські титулуют ся митрополітами київськими і повагу київського престола собі присвоюють. Та і монастирі благочестиві і нарід благочестивий, що живе в польській державі, через се відібране митрополітанської чести чимало заклопотані, а вороги зраділи і тих, що хитають ся в вірі, легкодухих в благочестію, знов почали до своєї віри намовлювати і силоміць тягти до себе. Всемиловитіший царю! Заразом зо всім духовенством моєї пастви прошу вашого імператорського величества, щоб ви звеліли милостивим своїм указом бути митрополії при київському престолі, не мене ради, але ради слави божої і слави вашого всеавгустійшого величества і чести, і ради поваги сьвятого міста, де ранійш, ніж де, благодать божа і віра сьвята возсіяла“ і т. и. Проханне Ванатовича зістало ся одначе без успіха, і до Єлисавети Петровни у Київі митрополітів не було, Єлисавета ж Петровна, після нових прохань з Київа і ще через те, що „певного указу про те, щоб київській митрополії не бути, ніде в синоді не знайшлось“, звеліла, з огляду на се, аби в місті Київі була митрополія по стародавньому звичаю²⁾.

¹⁾ Бантиш-Каменський Ист. Малорос. т. III, ст. 260.

²⁾ Очеркъ изъ исторіи кiev. єпархіи въ XVIII в. Ф. А. Терновского (Чтенія въ историч. общ. Нестора лѣтописца, книга первая 1873—77 ст. 188—193).

Се стало ея 1743 року, коли Ванатовича давно вже не було архієпископом. Тяжка доля випала йому. Ворогував він з київським війтом, Дмитром Полоцьким, за для монастирських земель і підданих. Ся справа пішла в колегію заграничних справ, і війт, бажаючи доконати суперечника, доніє на його, що начебто він одного високоторжественного (цісарського) дня не правив молебня. Ванатовичу зведено було прибути до Москви, віддали там його суду тайної канцелярії і суд порішив „відняти у його сан“. Тільки за Єлисавети Петровни долю його полекшено, випущено з вязниці і сан його повернено йому¹⁾.

Страчений 1722 року „черкаський звичай“ вільними голосами духовних і мірських людей вибирати єпископів, архієреїв, архимандритів, був дуже рідним українському народови і при вибраню низшого духовенства він дуже довго зіставав ся і потім; з висших же єрархів по старому звичаю вибирали до кінця XVIII віку тільки архимандритів київо-печерської лаври²⁾. Що до сільських виборів можемо навести слова проф. Лучицького з нагоди поданих ним кількох документів з Полтавського полку. „При тім значіню, каже він, яке надавали церкві і при праві громади — порядковати всі справи, що її дотикають ся, було натурально, що і сьвященник, що був частиною церкви, її служителем, підлягав зверхности громади. Як адміністративна одиниця громада вибирала отамана або війта; таким же правом користала ся вона і для вибора сьвященника: як і отаман, і війт се була особа вибрана громадою. Громади сел Козлова, Леякова і Студенків, як то можна бачити з документів, просто заявляють, що вони „приймуть“ сьвященника Гаврила Леонтевича „за духовного попа і богомольця“ свого. Мешканці з Самовиці право вибору означають докладнійш. З акта або „контракта“, уложеного громадянами сего села з сьвященником, ясно можна бачити, що яка небудь особа, чи вже присьвячена, чи ні, чи була духовна чи сьвітська; могла бути поставлена сьвященником, аби була вибрана громадою. Звичайно особа, що схотіла бути сьвященником, зверталась до якої-небудь громади, просячи у неї вибору, і коли громада уважала її відповідним для себе, то вибирала її. Коли вибрана особа не була ще посьвячена, громада заявляла, що прийме його своїм сьвященником,

¹⁾ Бантиш-Каменський Ист. Малорос. т. III, ст. 261, увага 311.

²⁾ Прошеніє малорос. старшинъ о правахъ, Кіев Стар. 1883, VI, ст. 329.

коли вона таким саном від його преосвященства буде ублаго-словлена. Що не самі духовні особи, вже посьвячені, але і свѣтські були вибрані свѣщениками, видно з того, що нпр. в селі Самовиці, хотів стати свѣщеником канцелярист переяславської консисторії Максимович, в с. Каратулї був свѣщеником бувший військовий товариш, і нерідко свѣщениками ставали прості козаки. Завдяки розновсюдненню письменности, в ті часи в кожному селі, як се видно з „описи“, з козаких компутів і т. и, істновала школа, так що кожному легко було стати свѣщеником¹⁾. Документи, на підставі котрих зроблені сї виводи, сягають навіть шестидесятих років минулого віку.

Про вибір духовенства ми находимо вказівки і в кодексі „прав, котрими судив ся український нарід“, в ч. VI, арт. 3, п. 1. „По сему пункту, читаємо в розвідці проф. Кистяковського, коли опсрощить ся посада свѣщеника в місті, місточку, або селі, старшина, фундатори і парафіяне, а в панських селах пан і парафіяне обовязані до чотирох місяців вибрати гідного чоловіка і представити його на потвердження архієрея. „Архієрей же, сказано в своді, без такого вибора і посьвідчення нікого не вибраного до тої церкви посьвячувати силоміць не має“. Колиж парафіяне і ин. в визначений час не виберуть гідного чоловіка на свѣщеника, і се станеть ся через їх недбалість, то епархіяльне начальство тоді має право визначити від себе свого кандидата. Такеж праве має воно і тоді, коли вибраний не має потрібних прикмет, і коли парафіяне в визначений час не виберуть на ново відповідного чоловіка²⁾.

Не охоче відставали від таких порядків на Україні. Навіть висша верства, старшини, шляхетство, почувала всю силу понесеної втрати. В петиції до Катерини II про те, щоб повернути їм їх давні права, вони між иньшим таке писали і про свѣщеників: „Вільний вибір духовних вже і після утворення свѣтїйшого синоду, за гетьмана Скоропадського був у нас, але кілька літ тому його знесено і окрім одної київо-печерської лаври, що й досі ще задержала се право, вільного вибору не буває, а іменують ся архієреєм звичайно представлені від свѣтїйшого синоду, дуже часто навіть і з таких людей, що на

¹⁾ И. В. Лучицкій — Малорос. сельск. община и сельск. духовенство в XVIII в. Київ, 1883, ст. 8—9.

²⁾ Кистяковскій Очеркъ истор. свѣдѣній о дѣйствовавшихъ въ Малороссіи законахъ, ст. 108.

Україні і не постригали ся, ніяких заслуг тут не показали і звичаїв тутешніх не знають“. Петиція кінчить ся бажаннями, щоб давні вибори духовних вернули ся знову¹⁾.

Тільки висші єрархи помирили ся з новими порядками, що зруйновали старі відносини духовенства і селян на Україні. Займаючи завдяки своїй освіті висші духовні посади в цілій Росії, сі єрархи з Українців почали переймати ся інтересами всеросійської церкви. Стефан Яворський, блюститель патряршого престола і митрополіт рязанський, Теофан Прокопович, архієпископ новгородський, Теодосій Яновський, віце-президент синода і архієпископ новгородський, св. Дмитро Ростовський (Туптало), Тимофій Шербацький, митрополіт — з початку кивський, потім московський, Арсеній Мацієвич, єпископ ростовський, Геннадій, архієпископ углицький — се все були Українці, але всі вони, бувши визначними діячами, турбовали ся не про українські діла. Сили свої вони віддавали. почасти на те, щоб вернути назад старий патрярший престіл, почасти на оборону прав монастирів володіти землею і селянами. Катерині II їх опозиція була дуже не мила, союз із духовенством був би їй дуже користний, бо воно могло-б піддержати її яко оборонницю віри: вона скасувала на самім початку свого царювання, зараз після перевороту, котрим воно почало ся, указ Петра III про ікони, про домові церкви і навіть про монастирські добра. Далі силою фактів змушена і сама відбирати маєности від монастирів (з початку се переведене було тільки в Великоросії), цариця ставала на доволі небезпечну дорогу, коли і чимало єрархів почало виступати з протестами. Справа Арсенія Мацієвича і готовість Катерини на найкрайніші способи, показує як немилі були їй всі протести духовенства. Через се можна зрозуміти і роздратований тон у відзивах її про українське духовенство, з котрого виходило багато тих протестантів. „Треба вам, писала Катерина в інструкції Румянцеву, іменуючи його президентом малоросійської колегії, пильно придивляти ся і за архієреями і їх підвластними, щоби вони не виступали з меж свого сана з ріжними звичайними у їх хитростями, підіймаючи иноді свою духовну власть над сьвітською, або сіючи в народі простім, готовім вірити бі-зна чому, різні клевети, користні їх замірам, а загальному покою не наручні; до того-ж відомо, що обучені богословію і призначені тут до духовних урядів, вони в за-

¹⁾ Прошеніє старшинъ Кіев. Стар. 83, N. 6, ст. 339—330.

кордонних польських і українських школах затроюють ся, по негідним правилам римського духовенства, многими принципами ненажерливої властолюбности, що своїми шкодними наслідками наповнили минушість європейської історії. От через теж то повинні ви дізнати ся добре про власть тамошнього духовенства по всіх жилах, куди вона проника, а також про його маєтности і доходи. Через се потрібно, щоби в архієреї та архимандрити посьвячувано таких людей, від яких по смиренію і кріпости духовній, можна-б було ждати резонабельних сантіментів, тому не погано було-б, коли-б ви заздалегідь таких спостерегали і в свій час на важні архієрейські і архимандричі міста просто від себе їх кандидатами представляли, описуючи при тім їх знате, їх погляди і їх жите¹⁾.

Після злучення України з Росією менш всего, здавало ся, можна було ждати, що український нарід не знайде бажаного в церковно-єрархічних сферах. Одновірність Москви, здавалось, запевняла неможливість конфліктів з нею по сим питанням. Але на ділі вийшло инакше. Україні і в питаннях єрархічним і духовно-освітнім прийшло ся пережити чималу перемену.

1) Соловьевъ Ист. Рос. т. XXVI, ст. 46.

ЗНАДОБИ ДЛЯ ПІЗНАННЯ УГОРСКО-РУСКИХ ГОВОРІВ.

Подав Іван Верхратський.

[Конець].

В. С Л О В А Р Е Ц Ь.

а. áдде. átде Бі. = гал. отде hier, ebendahier (in der Nähe zeigend).

аж МЛ. wenn, коли. аж одва́ — говіриме „ластувка“ — аж є много „ластувки“. — sobald. аж повечеріє, прийду О. sobald die Abenddämmerung eintritt, werde ich kommen.

аж -- аж О. = то — то bald, bald. вівця́ буває аж біла, аж чорна, аж голуба, аж тырката.

ай Д. aber, але, но.

айбо Стр. aber, doch. та, але. може є, айбо я не видію́ того.

айно І. Бч. ja! so ist es! айно oder айло Лв. ja wohl.

амбрéла Д. Regenschirm. it. ombrella.

анаксáм, наксáм НД. Taglohn; cf. magy. napszán Tagewerk. napsámos Tagelöhner.

áнде Лв. отде. áнде ня чекáйте, я зáраз прійду. — по́тя, што (шо) она́джить в зимі; синьй йому́ крýла; áнде сáде, áнде по́де. (áнде -- áнде = hier — dort).

антогорóчньий НД. vom vorigen Jahre.

á-як О. ja.

б. бабéц МЛ. Kaulkopf, Cottus. кýрті бабцы́.

ба́бин-вовк Д. K. Bärenraupe, eruca Arctiae.

ба́бин-пес О. Стр. ВШ. ба́бин-пес або ба́бин-воу́к Бі. Bärenraupe.

ба́бин-пес Л. Wolfsmilchraupe, eruca Deilephilae euphorbiae.

ба́бин-псик Ім. Bärenraupe.

ба́бино або дьідино льіто ВС. fliegender Sommer, Altweibersommer; die im Herbst massenhaft auftretenden, langfädigen Gespinnste gewisser Spinnen [namentlich aus den Gattungen Thomisus (Сияк), Lycosa (Вовчуга) und Theridium (Снович)].

бабóны І. забобони Aberglauben psl. **вѣроуни** superstitio.

бабрáчька Гр. бабранина. велика бабрáчька eine Arbeit, bei der man beschmutzt wird. бабрати ся sich beschmutzen. забабрау́ ся er hat sich beschmutzt.

багріти Вл. багра (багрó Radfelge) складати. керекáртѡв голесá багріть = багра склáдує.

байбарáк Я. короткий сiрáк.

байбарáк мужчiнський Oberkleid für Männer. байбарáк челeдóчий Oberkleid

- für Weiber (челєдіна = Weib, Frau, жена).
- баледжяник Д. Rosskäfer, Mistkäfer, Geotrupes stercorarius.
- балега Я. Mist, Dreck. корóва балега зовє ся звичайно гівнєк. — балега уд кур Им. Hühnerkoth.
- балежанка Би. Mistkäfer, Geotrupes stercorarius.
- балта З. май малá сокыра. — сокыра З. або фейса бóлша. — топóр З. з доўгым і широкым вóстром.
- балтына Вл. мала балта.
- бандурка Вл. Gr. Ephemera, Eintagsfliege. plur. бандуркы.
- барнястыЙ НД. dunkelrothbraun. барнá rothbraunes Pferd; rothbrauner Ochs. cf. magy. barna braun; barnas bráunlich.
- баршун Я. Barchent материя стяжкова до капелюхив. кресáне з баршунóм Я. Hut mit einer Barchentbinde.
- бáня. желызна бáня Би. Eisenhütte. бáня с plur. банясы робóтник в бани. magy. bányász — сóль на бáня Им. Salzwerk. жупа cf. баня 1) Badeanstalt; Vad. 2) Bergwerk 3) Kuppel. psl. баня halneum magy. bánya = Bergwerk.
- бáрабер Кв. Bahnarbeiter. ты бáрабер послыдныЙ, ты заволоко! — бáраб Ян.
- барáбский хлопец Ян. = хлопец барáба, не тутєйский, зашлиЙ (cf. бáраб, барáба, бáрабер).
- барáн зельзныЙ Я. Rammblock, желызна баба.
- барáньчик Л. Gallinago gallinula, kleine Bekassine.
- барáньчýк НД. Lanius, Würger.
- батóжник Г. Cichorium intybus, Wegwarte, Cichorie.
- бáюр Кв. перевязка, що держить на вий руку, коли пряде кудєлу.
- бєвкати Ир. ВР. blöcken. вóвця бевчыть. бевкауть вóвцы die Schafe blöcken.
- бєгарцы О. палочки до пимбалив. nom. sing. бєгарець.
- бєздыла! Мар. unwirksam, vergehens! vergebliche Mühe! es wird kein Resultat erzielt!
- бєкерники Я. кутася у байбарáка. nom. sing. бєкерник.
- бєндюг Л. Magen magy. bendó — cf. ukr. збєндюжити = сильно угнивати.
- бєрв О. Baumstrunk, Baumstamm. Спивають: Лежєли бєрви бєрвинкóвийй.
- бєрвенó Я. ein Baumstamm, an welchem die Aeste abgehackt wurden.
- бєрвинок Лв. pervinca, Singrün, dem. бєрвиночок.
- бєрегýлиця ВС. Ир. Uferschwalbe, Cotyle riparia; auch weisse Bachstelze, Motacilla alba. — бєрегýлицы кáпкают у вóду. — psl. брѣгоруца ist entschleden Cotyle riparia und nicht хóрус, alauda, wie bei slav. Philologen, zum Beispiel bei Miklosich, angegeben wird.
- бєрдо Мар. скалиста гора; скала.
- бєрєвóвка НД. Buchfink, Fringilla coelebs. в бєрєзы соби гнєвло ўдовбать, в душли.
- бєрив Я... (бирив, бирів) вийт, magy. biró; соўта-бєрив magy. szolga-biró Stuhlrichter.
- бєривныЙ З. reich, богатый. бєривни лóде.
- бєтерáти Кв. слабувати, бетєгáе = слабує. бетєжныЙ magy. beteg krank.
- бетюг або слáбость МЛ.
- бєчка або мицька МЛ. plur. бєчки або мицькы Kätzchen der Bäume.
- бйвныЙ Гр. ergiebig, reich. бйвна земля. magy. hó locuples.

быль І. билина, Staude. На горі
зелена была. An der Höhe
wächst eine grüne Staude.

биндзárь P. Tabanus bovinus,
Viehbremse.

бiтти Г. на нр. з насiння процiв-
цьвiту бють олаi aus den Früch-
ten (wörtlich „Samen“) der
Sonnenblume wird Oel gepresst.

бiгалка Д. Taumelkäfer, Gy-
rinus. бiгалкi бiгають по водi;
свiтлiють ся до сонця зр. гу-
пульск. гонiцi.

бiганка plur. бiганкi. Bi. Tau-
melkäfer, Gyrimus.

бiгáрник BC. лайдак magy.
bigaros.

бiдú городiти BC. або бiдú
чинiти Böses thun.

бiждерево O. Feldbeifuss Ar-
temisia campestris.

бiлi листкi Д. Tussilago far-
fara, Huflattich. кeдь порiже
перст, кeдь бо што, прикладáуть
бiлi листкi до рáны.

бiлi печiнкi ВП. бiлi пе-
чункi (печункi) Лв. Lungen.
чорнi печункi Лв. Leher.

бiлогрúдець Ян. Wasser-
schwätzer, Cinclus aquaticus.

бiлогúрка ВР. Stadtschwalbe,
Fensterschwalbe Chelidon ur-
bica.

бiлiклень НД. бiлiкле-
нина Д. Feldahorn, Weisse-
bern, Acer campestre.

бiль Лв. gen. masc. Splint, albur-
num. на дiревi бiль yтеше гет.

бiль Я. Wäsche.

бiс. збiс Стр. Tollwuth, Was-
serscheu. од бiсу = вiд ска-
женицi, вiд шальги.

благiй O. Ду. ВР. in der Be-
deutung: zahm, milde, sanft;
ruhig; gut. благiй кiнь ВР.
пiстýе ся вiвцi, абi блáгá булá
O. — глухá жалiва не кýсать,
май блáгá BC. psl. блáгъ ἀγαθός,
bonus.

благодáть Лв. Wohlwollen;
Liebesgabe; Gnade. з благо-
дáтьоу, з лáскоу, на дiброе
дýло.

блiхлик (блешник) Пу. бляшана
мiрка. дýркну пiять блiхликiв
у Чмiля та забúду за вшýтку
бiдú.

блiжiти P. nahen. мiнi пiть-
десеть годiв блiжiть без три
ich habe beinahe 47 Jahre.

блiзiць (коло Унгару) Zwilling.

блiскавка Лв. Blitz.

блiскаць, опáлать на хвiлю
НД. гал. мовнi грають на по-
году „за тотi, гeй бы з огня
блiсне, гeй коли тремтiть“
fulgurat, es wetterleuchtet.

блiхúвка МЛ. blechernes
Gefäss.

блiдо З. Schüssel. глубiкое
блiдо. — плиткiе: тарiл З.
(тарiл) два тарелi zwei Teller.

блiдцi. блiдiя genit блi-
дiяти. блiдiятко genit. блi-
дiятка Bi. kleine Schüssel.

блiвáти BC. speien. блiе вадь
рiвiгать.

бiвгáр O. пастух, що пасе воли.
боiт O. З... Gewölbe magy. bolt.

бiвчь I. боiчь, бiвч, „де водá
ся гамýе, калабáня“ Tiefstelle
im Fluss, wo das Wasser im
schnellen Fliessen gehindert
wird.

бiвчик Д. plur. бiвчики Lache
„што вода поумiвать“ (поумi-
вáти == повимивати ausspülen).

Бог бы вас дáгде дiй Стр.
(проклон) etwa: Gott möge
euch wegschaffen! möget ihr
verschwinden.

бiгiня O. Labmagen, aboma-
sum.

Бiгонько (в верьхiвинi) пе-
щено, примильно: Бог.

бiгáр Я. BC. plur. бiгáрi magy.
bogár хрущ, Käfer.

- боґрида Лв. magy. bokréta, Blumenstrauss.
- бодькати О. stechen. бодькає er sticht. бодькавий stachelig. — веприна бодькавий корч Ribes grossularia ist ein stacheliger Strauch.
- божа коровичька Лв. Marienkäfer, Coccinella septempunctata. леті божа коровичька, леті там, де я ся оддам! (пригов. діти).
- божа коровка З. Marienkäfer черлена, має по собі пяточкы. діти григоворюють: „божа коровка! леті на сінього дуба!“
- божа оленка Г. Вл. Им. Д. ВР. ВС. Marienkäfer. діти беруть того хрущика на руку, дають му лігти а відтак злетіти, причім приговорюють: „Оленко, божа оленко! іди до Бoga небесного, там ти отиць і мати, дасть Бог тобі богачик. Оленко, поведи мене там, де я ся уддам!“
- божа ружа Г. Д. Paeonia officinalis, Pfingstrose. божі ружі цвітут на русалях Г. русаля Pfingsten psl. роусални *πευτεχουσι*).
- божа хыжа Лв. Gotteshaus, Kirche. пушоў до цёрквы — датко лем даколи каже: до божей хыжи.
- божий волик Г. ВС. Hirschkäfer, Lucanus cervus. божа коровка Г. Weibchen des Hirschkäfers.
- божити Я. heeiden. цёрковник божений до цёрквы; присягаў, абі сокотиў цёрков тай служив приёмно“ der Kirchendiener ist heeidet, dass er die Kirche bewache und willig seinen Dienst versehe. не былі божены Лв. sie waren nicht beeidet.
- божі чоботкы Г. Rittersporn, Delphinium.
- болень Лв. НД. Aspius гарах, Rapre. Имій два болени.
- болячкы берут Г. „зело на болячкы берут; пвитє жоўто“.
- бойтаре Г. Hirtenknabe magy. bojtár.
- бомбак. бумбак Г. Лв. Стр. Käfer, хрущ; Melolontha vulgaris, Maikäfer. — кбнський бомбак Geotrupes stercorarius, Rosskäfer. — бомбачок сьвітлий Г. Leuchtkäfer, Lampyris noctiluca. „бомбакы (Maikäfer) з хробакөв (тут хробак = борозняк, Engerling); із того пак онадыє, обмінить ся Стр. бомбак гнбйный Стр. Rosskäfer.
- бомборышкы З. бомборішкы Бі. nom. sing. бомборішка kleine Körper von kugeliger Gestalt. бомборышкы на вольсы; суть упят на дубі круглі бомборышкы (die Galläpfel der Eiche).
- бомбулькы на вольсы НД. die Fruchtkätzchen (Zapfen) der Erle.
- боня ВС. Lache, Pfütze. (cf. кала-боня, кала-бания. по дожджеви іме ся чоловикови на ногу пывиця, як заїде в боню.
- боркы (борки) Лв. Ир. Backenbart. лишій собі боркы. бритвать собі боркы. magy. barkó = der Backenbart.
- борозда ВР. Ackerfurche; Furche. в Гал. декуды пр. в Тернопільщині: борозна. psl. бразда et браздана αβλαξ, sulcus.
- боросквā Им. Pfirsich, Persica vulgaris.
- борощанник Лв. Hedera helix, Epheu, прочитан magy. borostyán.
- борт МЛ. Baumhöhle. жунва сидит в борты der Specht (Grün specht) wohnt in Baumhöhlen.
- борта О. Baumhöhle „що в середины має дыру, вігниє, а край

- здорові“. борта́ве дерево О. МЛ. = дуплаве дерево, hohler Baum.
- босорка́ня Г. Л. Г. НД. 1) Нехе 2) Nachtfalter, phalaena. [3] in Gal. hie und da auch: Kröte, bufo magy. boszorkány=Нехе].
- босорка́ня мохна́та Д. Nachtfalter, phalaena.
- бо́та О, Geschwür.
- бо́чайісты́й. О. mit anders gefärbten Seiten. коро́ва тотá ма́е о́чи бо́чайісті (= доко́ла очий біла).
- бо́чыти́ ся Лв. zürnen; meiden. ле́гні на ме́не ся бо́чать.
- бо́яти́ ся во́д (уд) ко́го Ир. sich vor jmd fürchten. бо́йть ся уд но́го.
- бри́нда́к І. Ду. Вл. Д. ВС. Mai-käfer, Melolontha vulgaris; — Käfer überhaupt; бри́нда́к кінськы́й К. Rosskäfer; су́ть і бри́ндакы́ ба́леджані, што ма́ржну́ ба́легу рові́дують = Copris lunaris, Mondhornkäfer: — в З. бри́нда́к ба́лежа́ный Copris lunaris et Geotrupes stercorarius; — в Ду. бри́нда́к ба́лежени́й Geotrupes stercorarius.
- бри́твати́ ся НД. (бритвати́ ся) sich rasieren. бри́твають йо́го sie rasieren ihn.
- бри́ч Я. Rasiermesser бритва, обриту́ти ся sich rasieren. psl. **бри́чь** et **бри́тка** бри́чъ vocula. бри́ти бри́чъ tondere.
- бру́ст Г. genit. бру́сту junge Triebe der Bäume namentl. der Buche. мно́го бру́сту (в гал. бру́сть genit. бру́сти et бру́ст, genit. бру́сту).
- бры́анчик ВШ. Hummel.
- бру́х ВШ. Bauch. в Г. Magen, жолудок.
- бу́валя́чка Вл. пасу́ля гру́ба grossamige Abart der Phisole (Phaseolus) cf. бу́вол, бу́вал.
- бу́га МЛ. Bubo maximus, Угу, grosse Obreule. бу́гу ре́за МЛ. бу́га ме́нча. бу́га гу́тит, бугу́реза кувкае.
- бу́гу ре́ц Р. Waldohreule.
- будула́йка О. бо́чечка, су́динка.
- бу́кати́ З. brüllen psl. **коу́чати** mugire. водяны́й бі́ка бу́кать в боло́ты der Moorchse (Votaurus stellaris) brüllt im Sumpfe.
- бука́тка ВР. в значеню: ва́реное мя́со. мно́го бу́каткы (в Гал. буката хлы́ба = скибка хлы́ба).
- бу́кса Ду. Büchse, пушка, ска́рбона.
- бу́ля Л. plur. бу́лы Kartoffel. у бу́лы на́ть. — бо́мбовкы́ (бі́мбовки) я́годы бу́лы Beeren der Kartoffelpflanze. (жа́ртовлива при́мовка: бу́лы — бу́лы, так бы в́тя о́чи, як цыбу́лы!).
- бу́мба́ня Г. Phaseolus multiflorus дуже велика пасу́ля с черле́ним цвѣтом.
- бу́нка НД. Coccinella (septempunctata), Marienkäfer, Sonnenkälbchen; при́говоряють: бу́нко — оле́нко! по́леть до не́ба!
- бу́ркúш О. magy. burkus значить Прусак; Ма́дяре в сво́й націона́льній нетерпимости на́дали згі́рно те і́мя на кличку пса́м а від Ма́дяр пере́няли не́сьвідо́мо́ тую назву і́ рускі́ се́ляне.
- бу́рян Г. Unkraut.
- бура́ченка Я. н. борщ бура́чевий.
- бу́рова́ны́ НД. nom. sing. бу́рова́ня круглі сли́ви, великі, чо́рні; є́ і білі бу́рова́ні.
- бу́те́й ове́ц МЛ. двана́дцять сто ове́ц.
- бу́тні́к Г. або луце́рна Г. Medicago sativa, Luzerne, ewiger Klee, Schneckenklee, равельник.

бу́тыти Д. brüllen; ein Getöse verursachen. чу́ме, коли́ бутіть в но́чі водя́ный бі́ка (Bottaurus stellaris).

бы́ Вi. dass, damit. по́дбородник держа́ть клеба́н, бы́ ві́тер не зня́ю з голо́вы. — бы́х Р. О. то́бых не ма́ли Р. ко́бых найшо́у, то́бых озні́ю.

бы́дзень Гр. К. ВР. Rinderbiefleie, Hypoderma bovis. „бы́дзень кі́рать маржи́ну“ Гр. „му́ха што кі́рать ма́ргу“ К. „бы́дзень спудіть ма́ргу“ К.

бы́з канка Д. Hypoderma bovis, Rinderbiefleie.

бы́зкати́ ся Д. полошити́ ся від бивканки. — бы́зкати́ ся коро́ва.

бы́ло бы́ ти пога́ное Стр. проклон: Unheil über dich!

бы́ляниця Лаг. по́ле, на котро́м зобрано кіндири́цю (самі́ бі́ла стирча́ть).

бы́стры́й Ду. schnell; hurtig; feurig; scharfsinnig. бы́стра вода́. бы́стрый ко́нь. бы́стрый чолові́к. рсл. вѣ́стръ ταχύς, citus.

в. ва́вкати́ МЛ. miauen, нявкати. коты́ ва́вкають, ко́т ня́вкає.

ва́дь. ва́ть Стр. oder. magy. vagy, vady — ва́дь Я. entweder oder.

ва́дйти́ ся Стр. Лв. сварити́ ся, ва́дять ся с сусы́дом sie zanken mit ihrem Nachbar. ва́дьба Zänkerei, Zank.

ва́жити́ свойи́м жити́м Пу. sein eigenes Leben auf's Spiel setzen.

ва́лкы́й сны́г НД. grosser Schneefall, што увалы́ть сны́г вели́кы́й.

ва́лу́в ВС. (валов) Trog. genit. валова́.

ва́лу́шны́й Стр. zuständig, wohnhaft, зводкы́ валу́шны? або де бы́вають?

ва́лу́шны́й. ва́ловшы́й НД. спосо́бный, вдатны́й; придатны́й,

коро́стны́й. Не ва́лу́шны́й. magy. való wahr, wirklich.

ва́па Лв. де вода́ сто́ить, што (що) не го́дна істе́чи; гру́зке́ мі́сто, гря́зило, ож за́тане ма́ржи́на, не го́дна у́йти з ва́пы Sumpf, Morast, Lache, Tümpel, Pfütze, рсл. ва́па λίγνη, stagnum.

ва́ра́ Стр. Gärberei. до ва́ры́ ко́жу у́правити́ або у́варжити́ (у́варджити). ко́жу уваржи́ю = ски́ру вигарбо́вав.

ва́ра́рь МЛ. Gärber. ва́ра́ры ва́рґують шку́ру. magy. varga = Schuster, Gerber.

ва́ро́вати́ Я. gärben, ва́ро́вана шкі́ра = га́рбована ски́ра.

ва́рмедь сто́лиця. на ва́рмеді́ Земпли́ньско́й — ва́рмедьскы́й = ца́рськы́й, сто́личный. ва́рмедьска́ шко́ла. — кра́йньска́ шко́ла = шк. уде́ржувана́ гро́мадою.

ва́ртува́ти verb. trans НД. пи́львовати́, ча́товати́. ма́чка мы́шь (мо́ш) ва́ртує die Katze lauert auf die Maus.

ва́ру́ка НД. innerhalb. во́нка НД. auszen, ausserhalb.

ва́рува́ти Ду. behüten. ня́й Буг ва́рує! Gott behüte.!

ва́рча́ти І. knurren, miauen. ва́рчы́ть ма́гу́р der Kater knurrt.

ва́тру на́кла́сти О. Feuer schüren.

ва́жеребі́ти́ ся Яв. Junges bekommen (von der Stute). же́ребна́ ко́была.

ва́дя́чно. ва́дя́чны́й Ир. Ду. Höflichkeitsformel etwa: ich bedanke mich, ich bin sehr verbunden.

ва́лика́ жа́лы́ва НД, Urtica dioica, grosse Brennnessel.

ва́ндлі́лька І. „скопе́ць, што до́йти́“ = ск., до котрого́ до́йти́. cf. magy. véndel Butterfass.

ва́пе́рь Я. ха́рашены́й, що ма́є ві́дрі́зані́ му́ды.

вербованія Ир. Д. вербóвка Д. *Balsamina hortensis*, *Balsamina* (листе подібне до вербового).

версть Гр. покоління. версть теперь слаба die jetzige Generation ist schwach psl. **врѣсть** et **врѣста** ἡλικία, aetas.

верстный кум. верстна кумá Стр. що власне держить дитину до хресту; богачь бере 12—15 кумів до хресту.

верховинский Р. з верховини. по верховински nach der Weise der Gebirgsbewohner.

веселівка О. Regenbogen, iris. веселити Лв. веселым стати heiter werden, sich erheitern. — веселый дуже Вл. sehr heiter; sehr fröhlich.

вечёркы, вечеру́ркы Лв. Abendunterhaltungen, вечерниці. на вечерках. по вечерках.

вечірнійця Лв. Стр. Abendstern. сперед зор сходить зорни́ця=Morgenstern. — вечерни́ця Г. зоря вечірня, Abendröthe.

вѣбачний О. nachsichtig. будьте вѣбачні wollen Sie entschuldigen.

вѣдко слѣду або вѣдко, слѣда́ куды іде́ Стр. man sieht die Fahrte.

вѣдра О. Fischotter, *Lutra vulgaris*. psl. **вѣдра**.

вѣзѳр Гр. ВС. genit. вѣзора вѳзѳр З. Fenster. рамина́ до вѣзора Fensterrahmen. смерекова́ рамина. — фѳ́тро, де вѣзѳр стоить = гал. футрина Verkleidung. вѳчкó Fenster-scheibe.

вѣв'явити ся Рос. уявити ся, виявити ся an's Tageslicht kommen.

вѣйде в гáдки Р. es kommt aus dem Sinne, man vergisst.

вѣшя Л. Euter.

вѣнниця Ім. 1) Weinstock, Weinrebe, *Vitis vinifera* 2) НД. Weingarten.

вѣслонь Lehnssessel cf. psl. слонити сѣ acclinari. гал. ослин Bank.

вѣти пр. пец хвостом вє der Hund wedelt mit dem Schwanze.

вѣшне Я. cerasus, Weichsel вігáн ВП. або сукмáн cf. magy. vilgánó = Frauenkleid.

вѣдбѣти від цицьки дѣтину О. = відлучити.

вѣддожджник Ир. Regenschirm.

вѣдма МЛ. in der Bedeutung: Nachtfalter, phalaena.

вѣдсохтувати се Кв. О. sich abgewöhnen, entwöhnen, відвикнути. вѣдсохтуваў се від житнього хлѣба — Кв. шо вѣдсохтуваў се свого язика — то лайдак! О. вѣдтáк (вѣттак) Р. sodann.

вѣдчѣрати воўну О. відчесати. вѣйко (вѣко) Я. Augenlid, palpebra.

вѣзнака Р. Kennzeichen (вѣ=вѣ). вѣнцильірка НД. Weinschildlaus, *Lecanium vitis*.

вѣрь О. Hengst genit. вѣре. купиў одного вѣре er kaufte einen Hengst. genit. воря́ ВР. psl. **орь** čech. or' Ross.

вѣрник Л. парохіянин. моїи вѣрники meine Pfarrkinder. psl. **вѣрникъ** πιστός, fidelis.

вѣровати Лв. вірувати Л. glauben. не вірую тому = гал. не вірю тому. віруйте = вірте.

вѣсохтувати О. навчити (вѣ=вѣ).

вѣтерниця Г. Лв. НД. „віхор, што в каріку оберне“ НД. Wirbelwind. Sturmwind. Gestöber.

вѳчкó Л. вѳчкó на вѳзѳрі (вѳзѳрі) Fensterscheibe.

вѳцѳвник Гр. Wahrsager. пошю́ до вѳцѳвника́ čech. věstec.

ві́ходити Кв. verb. trans. зл́чити, вил́чити. доктор ві́ходіть хл́бця (ві=вы).

во́вкі Я. Ononis hircina, Hauhechel. Як сухе́, то беру́т на постельні́е під маржі́ну.

во́вкуні́ Бч. Hungerzwetschen nom. sing. вовку́н. воў́куні́ О. Brombeeren.

во́діця́ бере́зова Ир. або со́к бере́зовий гал. сок бере́зовий Birkenensaft.

во́дічка́ МЛ. dem. v. во́діця Wasser. хо́ть во́дічки́ ся на́пити.

во́дова́ я́щурка́ Г. Triton, Wassermolch.

во́домі́я звич. plur. во́домі́й і Коп. „што во́да ў́мне“ vom Wasser ausgespülte Stelle. твёрдо́ великі́ во́домі́й.

во́дяна́ хворо́та НД. Wasser-sucht.

во́дяны́й бі́ка Стр. Botaurus stellaris, Rohrdommel, Moorochse, букало́, гупало́, букач, гук. в. б. зады́не ны́сок у во́ду і б́уркать як бі́ка die Rohrdommel taucht ihren Schnabel ins Wasser und brüllt, wie ein Stier (nach der Aussage des Volkes).

во́дянка́ Вл. Wassersucht.

во́вдух́ І. Лв. Р... Luft psl. **вѣздоухъ** *ѡѣр; ѡѡѣр.*
в-о́кру́т Р. rund herum.
черв (червь) обто́чит в о́кру́г.

во́ла́рь Д. пасты́рь, што во́лы пасе́.

во́лик б́ожий́ МЛ. Lucanus cervus, Hirschkafer.

во́лово́е о́ко Ир. Стр. во́лово́е о́ко З. во́лово́е в́о́чко Стр. во́лово́е в́у́чко Мар. во́лово́е вучко́ Г. май пи́цьцьке, кру́зь плут пр́йде. во́лово́е о́чко ВС. мае́ гны́здó на землі́ в незаху́дну́м місци, де рі́счечко — гны́здó тако́е доўго́вісте, ге́й токаня́тко (горня́тко). во́лово́е о́ко Бі. ва́дь ло́жоры́й ко-

ро́ль по ло́ма́х (Waldbrüche) б́ыва́ть. Zaunkönig, Zaunschlüpfer, Troglodytes parvulus.

во́ло́с Г. Fadenwurm, Wasserkalb, Gordius aquaticus. аж ізво́ле во́лос з во́до́ў, то не до́бре = коли ви́пе во́лос з во́дою etc.

во́н Ян. Пу. nach Aussen; hinaus. ві́ростут клева́ке во́н. я́щурка ў́йшла́ во́н die Eidechse entfloh. ў́тяг його́ во́н із я́мы Пу. er zog ihn aus der Grube heraus. psl. **вѣнъ** *ѣѡ, foras.*

во́ны́ти ВШ. Г. Стр. stinken, einen widrigen Geruch verbreiten. ры́ба уд голо́вы во́ніть ВШ. во́да во́ніть сы́ркоў Г. das Wasser hat einen Schwefelgeruch. по́лукач во́ніть Стр. der Wledhopf stinkt. psl. **вонати** *ѡѡѡ, olere, ukr. вонати.*

во́ня́чий́ Ир. stinkend, зло́го за́паху ukr. во́ню́чий.

во́робля́цькы́ НД. сли́вки кру́глі, червє́ни.

во́робо́к Л. Г. ВШ. Spatz, Sperling.

во́рожі́ля (прави́льно: во́розі́ля) на кру́мпля́х Лв. во́розі́я у кру́мпля́х Стр. die langen, strangförmigen, unterirdischen Ausläufer der Kartoffelpflanze; auch Stengel sammt Blättern derselben rad. **връз.** psl. **повръзати** *дѡѡ, ligare cf. повръзъ* pol. powróz, ruth. по́вороз.

во́ро́х ВС. купа, Haufen. В во́росы́ ході́ли до шко́лы = разо́м ході́ли до шко́ли. у во́росы́ І. в ку́пї.

во́рча́ Ир. Лв. ва́дь пі́пак Geschwür. во́рча, што ў́верже по́д шийо́ў.

во́ря́к І. Hengst, admissarius psl. **оръ,** *čech. оѣ, Ross.*

во́порє́женийі́ борщ́ Я. борщ́ підпра́вленийі́ сметано́ю.

всѣгды всѣгды І. Вл. Лв. ВС.

Ир. überall, не всѣгды nicht überall; в Гал. всюди, всюда. всѣкий Я. jeder.

втемесіти ся Лв. утихнути, ушухнути. вже бысь ся втемесіу = утих бысь.

вущі свинські Лв. Finnen (Cysticercus cellulosae).

вшиткий ВС. Л. (вшиткий) весь, всьой. вшиткий лис. вшитке вѣрно. вшитко дау er gab Alles.

вѣдно ВР. вѣнно zusammen. много баб вѣшло ся вѣнно = много баб вѣшло ся в куцу.

Г. габа Ир. Welle. габа гучыть die Welle braust magy. hab.

гáдинный слугá ВШ. гáдиняча слугá Им. plur. гáдинячі слугы. Libellula, Wasserjungfer.

гáдинка Би. Kreuzotter auch гид genannt, womit schliesslich Schlangen überhaupt bezeichnet werden.

галáйки Вл. lärmen; unarticulierte Laute von sich geben. галáйка в корчмі = спивані і крик в корчмі.

галас ВР. 1) Fischer 2) Sterna, Seeschwalbe magy. halasz Fischer.

галóв І. genit. галóва Fischnetz. галóв із чórных ниток úплетено = сѣть на риби з чорных ниток виплетено magy. háló.

галúза О. Ast de inde: голуза.

гамішний чоловік ВШ. „што (що) умствує, што собі перегадать“ listiger, hämischer Mensch magy. hamis falsch, unecht.

ганьбѣти ся Л. стыдати ся, sich schämen.

гаракай Кл. Specht, picus.

гарч НД. ВС. magy. harsca Silurus glanis, Wels, сом.

гасіти жáжду Ир. den Durst löschen. „напйу ем ся воды та

угасіу жáжду вадь утоліу жáжду—говоримє по своей бѣсѣды“.

гат genit. гатú Ир. хáща, лис, гай.

гвóзд Г. Им. Вл. Ду; plur. гвóзді et гвóзды Им. гвóздик Л. plur. гвóздики eine Fischart. nach der Beschreibung: Cottus, Groppe, Kaulkopf. гвóзд дуже гузкий хвóст мáс І. — гвóздик терпкий (rauh), коле в руку; дýже му тонкий хвóст; гóлову му одтинáуть Л.

ге Лв. ге й Г. НД. ги(гы) такы хлопцы ге лѣвы. Bauern stark wie Löwen. — гей горóх wie Erbsensamen. — ги я учинйу wie ich gemacht habe.

гѣла. гѣлла. Стр. aquila Adler. гѣллы фѣткауть; лем една гѣлла лытать. гѣлла Лв. Milvus, Milan. велика гѣлла зр. magy. héja = Habicht.

гѣньде! Би. dort in der Ferne. гѣринг plur. гѣрингі ВС. Häring.

гертыка Вл. НД. Ир. гы ртыка МЛ. Dürrsucht, Lungensucht, Schwindsucht cf. nsl. jetika bulg. ohtik lat. hectica гр. ἑκτιχή.

гѣрцы plur. або заспóльница Вл. два тыжны по великóдни і по рóздві, коли не є посту. гѣрцный тыждень такóж і Мытарева недѣля.

гыд Л. = гал. гад Schlange. я днесь видѣу гыда. гыд ВР. Kreuzotter; Schlange (найчáстийше про него кáжуть: овѣн т. є. він). гыд І. Schlange; Eidechse.

гóркóваня ВС. Bitterling, Rhodeus amarus.

гись! О. клѣчка, як гóневóвцы.— тпру! тпру-ка! як до себе клнче.

гйчъка у ріпы МЛ. Stengel sammt Blättern bei dem Kartoffelkraut.

гйя Пу. Nabicht. гйя бѣ кърста magy. héja Nabicht.

гйд Я. Jahr. тогидь im vorigen Jahre.

гйя МЛ. треба. не гйя мені = мені не потрібно. мені гйя сѣрсаму = мені треба орудя.

гладѣк Ян. гладюк або сліпак, Blindschleiche, Anguis fragilis cf. гал. гладун (від того, що гладкий).

глас пр. ідѣ на глас пак НД. es reimt sich.

глоб, genit. глогу Ім. ВР. Бч. nom. plur. глогы Weissdorn. глоговка Ду. Weissdorn.

глота НД. Gedränge. глотно, глутно МЛ. глтно, натовпно. дуже глотно (глтно) в цѣрькві in der Kirche ist ein grosses Gedränge.

глядати НД. suchen. глядати товариша свого psl. глладати βλέπειν, videre; περιβλέπειν, circumspicere.

гнйвнйк О. ein Erzürnter. гнйвникá просити = прос. чоловіка, що се розсердй. хоть які гнйвники selbst die meist Erzürnten.

гвѣрка ВР. Redeweise; Gerede; Gerücht.

говорючий Бі. vielsprechend; gesprächig.

годйнка З. Uhr; Taschenuhr, čech. hodina.

годованйк І, = гал. годіванець, хованець, „што вѣзме малого за свого“ Pflegesohn, Pflegling.

годованка І. „што малу вѣзме за свою“ Pflgetochter, хованиця.

гойдáлка Стр. Schaukel, гойдавка, гойдайка, хитанка.

гѣйкати НД. кричати, накликувати. гѣйкати на кого. згѣйкати на нього = кликне на него.

гольйнка Пу. Unterschenkel, Schenkel. на смак бы ти упáло, долй голйнкáми бы ти потекло! (по злѣму пѣвать).

голубрыш Вл. баяр, Vagabund, Proletarier.

головѣль МЛ. Huchen, Salmo hucho. головлы імáеме в Тйсы. у Гуцулів: головйч, головáтиця, голѣвця.

головня в вáтры МЛ. Brand.

головенька Г. Claviceps purpurea, Mutterkorn (в гал. головня = Tilletia, Ustilago, Getreidebrand).

голоднйця у коровы Лв. мйсце западе межи клубами.

голомпáк Ир. ein noch nackter Nestvogel, гнйдюх еще голйй.

голосити ся І. sich hören lassen, sich melden. На рыкѣвщи бльйнь заревѣ, она́ (т. в. оленця, ланя) пак ся голосить.

голоснйцьї ВС. НД. in der Bedeutung: Schläfen, tempora „за то, што ся подаѣ (кйвать ся), кѣдь чоловік говорйть [голоснйця eigtl. Stimmritze, rima glottidis, glottis; doch werden die Schläfen (ukr. вискй) auch in vielen Gegenden Galiziens голоснйцьї oder пўльса (sic!) genannt].

голубина Я. сйня фáрбка до бйля Waschblau.

голубйчник ВШ. Taubenhaus, голубник.

голубйй Я. mehrere Arten blau blühender Pflanzen unter anderen Cichorium intybus, ja selbst Ononis hircina.

голубкы НД. мясом напѣвняна капўста галицк. голубцьї.

голубок І. Tauber. голубкáня І. (Weibchen) Taube.

голúза ВШ. Ast. в гал. голúза, галúза і галузь cf. psl. голь gr. βλου.

гомáйти Ду. kriechen, блощи́цьї гомáйти psl. гъмзати герере.

гомýла Г. Klumpen. вели́ку гомýлу сны́гу накача́у. у Бойків могила в значеню: купа; брила пр. насипав могилу пшени́цьї — могила сны́гу cf. psl. мoгýла nsl. gomila.

го́мот Ду. genit. го́моту Schall, Gebrause.

гомо́к ВС. Erdhaufen. керті́на (керті́ця) гребé го́мок на землі. — керті́на нагребé гомкí der Maulwurf wirft Erdhaufen.

горáзд Лар. ВС. ВШ. gut, sehr; wie es sich gehört. навч́или ся горáзд sie haben dies gut eingelernt. — я т́ямлю горáзд ich gedenke ganz gut.

гордо́быть Ім. genit. гордо́быти Bryonia, Zaunrúbe.

горі́ Г. nach oben, aufrecht. Ф́ха горі́ держі́т лис́ця der Fuchs hält seine Ohren aufrecht.

горно́к авéстный Ду. Kalkofen, Kalkbrennofen піч, де палять звесть.

го́род Стр. Лв. Burg, Castell. befestigter Ort. сись го́род diese Festung.

горо́дїна Ім. Д. пліт, Zaun: горо́дїна або дряща Кл. пліт.

горо́шець Бі. ВР. горо́шець або ленчані́ця Лв. Wicke, Vicia.

горошкóвата землі́ МЛ. eine Bodenart. „ны́ клеянка, ны́ пісч́анка“.

го́рчек НД. гíрчик Стр. Hamster, Cricetus frumentarius го́рчек го́ден нап́рятати на дві ві́ка зёрна magu. hõrscõg, hõrscõk.

горщé до вод́ї Я. ein Tõpfchen zum Schõpfen des Wassers.

гош́йти ся Ду. Гр. гн́ивати ся, zürnen, aufbrausen.

гош́ить ся на нéго Гр. — злий на него. в старосл. гош́ити параре, готовити, ладити.

глиста́ О. Wurm, глиста́ земля́на О. Lumbricus terrester, Regenwurm; глиста́ чолов́ича О. Ascaris lumbricoides, Spulwurm.

гранкóваты й НД. kantig, eckig гал. гранчастий.

грéзен З. Traube. два грéзны zwei Trauben psl. грéзнъ ува.

грéзник (винограду) Д. Weintraube.

грíвна у коня́ Лв. Mähne beim Pferde гал. грива.

гривáк О. гривнáк МЛ. Ringdrossel, Turdus torquatus, кіс гривнатий, білогривець.

грíвнй О. mit einem Halsbande пр. вівц́я грíва ein dunkel gefórbtes Schaf mit lichtem Halsbande oder ein licht gefárbtes Schaf mit dunklerem Halsbande.

грывáчка ВШ. грывúчка Лв. Wassermelone, Cucumis citrullus кавун (у Бойків: грывачка, грывучка=Brassica para).

грýдка Гр. жéрдка, на котр́ї в́шають плáта в х́бжи (хáты).

гряз́ило Г. Morast. грузави́ця.

гýба Лв. Lippe. об́ї гýбы die beiden Lippen.

гу́гур О. grosse Ohreule, Schuhu, Uhu, Bubo maximus.

гу́гурéц О. Waldohreule, Otus vulgaris.

гук Я. 1) свинé, що сильно рив. 2) писок свинний. свинé гуком рив, поки й́йї не заклéчét (закладáют ко́лець дротяний у гук). чóрна св́инище гу́ком пор́їла в керту́.

гурбóловка (в Угочі) або колотівка Quirl.

гур́ка Д. magu. hurka, Blutwurst, Blunze.

гúркати МЛ. Г. НД. in der Bedeutung girren гал. гурúкати, аврукати. голубок гурúкати вадь гурúчьть. гурúкауть голубы.

гúсош НД. сорокóвецъ (властиво двацýятівка magy. husz zwanzig; huszas Zwanziger).

гúсленка О. скваснiле варене молоко. спéред солóдко молóкó варёт — а потóм квасныiе.

гучати ВР. brausen, gauschen. вода гучiть.

г. гáвра (гаўра) Г. I. леговище медведя. Медвiдь úбере зéмлю та складé колодiя. В гáврi лежит i сце (= ссе) пёрсты.

гáз Стр. пúдла капúста, перé-грызкы, мёрьва magy. gaz.

гáгати О. Г. ВС. schnattern. гúска гáгас О. гáгать Г. подаé гóлос або гáгать ВС. гúскы гá-гáвуть ВС.

гáголиця Д. etwa: „die schnatternde“ Attribut der Gans. што гáгонiть. гúска-гáголиця.

гáйда Я. „пустiй пес, що все брёше“ ein häufig bellender Hund.

гáлиба, до гáлибы Вл. в значеню: до чорта! до нужди! magy. galiba = Plackerei; Schwierigkeit.

гáлиця Я. Vieh, Haustiere (гáлиця=кóрoва, вiвцé, поросé, кúрка, кáчька..) [„гáлиця“ „гáлюга“ вoвуть Гуцули в Жабю гaдину або змию Pelius berus, Kreuzotter—варте уваги гiдним, що декуда в Лемкiвщинi, так як i на Мазурах вoвуть звiрята домашнi загaлом „гáдзына“ польск. gadzina = гaдина].

гáрадичi Д. ВС. Treppe, сходи magy. garádics.

гáргáла (коло Унгváру) коновка, Kanne.

гáргáла Лв. Gurgel. гáргáлi-вoвáти Ир. gurgeln.

гéдзавка НД. Лв. Hypoderna bovis, Rinderbieflye.

гелётка Им. „малá бóчька, в котрóй держáть кваснiну вóд кóа“. cf. Gelte, im mittleren Lat. galeta, gelta, gr. γαλλός.

гевёрiна К. Georgine, Dahlia variabilis.

гелюхы або черевá Ду. Gedärme.

гембiць Г. НД. genit. гембцiя magy. gömbös жолудок, Magen. cf. слов. göbec Mund. руск. гyба Lippe; Mund. польск. geba Mund.

гембiць Лв. кышка с кáшоў, з мнiясом.

гéнiлавый Пу. гéнiлавый Лв. schwächlich, schwach, kränklich. magy. gyenge oder gyöngé schwach.

герегóвáня НД. Aster, Sternblume cf. magy. kerek = Rad.

герендá або селéмено МЛ. Tragbalken, „що почéрез хýжу“, magy. gerenda.

гёргелице Я. гёргелиця МЛ. Calandra granaria, schwarzer Kornwurm.

гергiна НД. Georgine, Dahlia variabilis.

гёрла (в Мараморóшi, в Крачуновi) Schwein, свиня. гёрля МЛ. = льoха, Sau.

герч О. Geschwür magy. cf. magy. görcs = Krampf; Knoten.

гётел Кв. Specht, picus.

гiба ВШ. гiба mageres Pferd.

гiндати. гiндати Лар. lallen. гiндать дýтина = лепече.

гiгнути Ду. трунути, stossen.

гiргáлка ВС. Д. ВШ. Gurgel в Гал. гiргáчка, гартанка.

гóвник Д. (гоўник) Gründling, Gobio fluviatilis.

гóвнаръ Бi. поломаное; старóе дéрево.

гомбичькы Им. plur. Gänseblümchen, Bellis perennis (вла-

стиво гомб́чка = magy. gomb.
гувик cf. gomb куля, клубець).
гонгорі́чка I. Sonnenkälb-
chen, Marienkäfer Coccinella
(найчасті́ше septempunctata).
ды́ти говоря́ть, коли пушя́ють:
гонгорі́чко! спусті́ крильця́
на обі́ былця́, по́леть до бо́-
жого до́му!“
гонда́ МЛ. кно́роз, Eber. magy.
kandiszno.
гондо́ля Лв. Kummer. у гон-
до́лі = в журбі́, im Kummer
cf. magy. gondol kümmern.
горонде́йка або дурна́ па-
су́ля ВШ. Phaseolus multi-
florus, vielblumige Feuerhohne
(„дурна́“ тому, бо є́ коріне
ї́дке — але насі́ня великі́ можна
ї́сти).
го́тел Ян. plur. го́тлы Specht,
picus.
го́тур Ян. Auerhahn Tetrao
urogallus. го́тка Auerhenne,
urogallina.
гра́гати О. knarren, kwacken.
качкы́ гра́гают.
грапа́ти О. волочити. гра́па
О. борона. грапа́е грапо́у = во-
лочити бороною.
грéхкати Д. grunzen. поро-
сы́чка грéхкати die Sau grunzt.
гри́ф Я. до кача́ня дере́ва (бервén)
в бу́тины́ ein hölzerner am Ende
mit Eisen beschlagener Stiel
(Griff) zum Herabwälzen der
gefallten Baumstämme.
грóфкати Стр. грéохкати Г.
гру́нькати Ир. grunzen. сви-
ня́ грóфкати, грéохкати або гру́нь-
чы́ть das Schwein grunzt в Гал.
кругу́нькати, хру́нькати, хрю́нь-
кати. хрунь Schweinsrüssel;
Schwein.
гу́жела Кв. гу́жели́ця МЛ.
гу́жулі́й plur. гу́жулі́й МЛ.
гуджу́лей, гуджу́лай, гуджу́лайка
Geotrupes stercorarius, Mist-
käfer, Rosskäfer. гу́жела во-

дяна́ Кв. Wasserkäfer, Hydro-
philus piceus et Dyticus,
Schwimmkäfer.
гу́ля волу́в МЛ. стадо: сто,
пу́удруга сто (150), два́сто волу́в.
magy. gúlya = Hornviehherde.
гу́та Лв. Schlag. гу́та бы ты
вбі́ла! der Schlag soll dich
treffen. magy. guta. lat. gutta.
it. gotta.
Д. да́вны́шны́й ВР. да́вній-
шы́й да́вніше́ жы́то.
дай Бо́же здо́ровля́ Лв. Ир.
gewöhnlicher Gruss: Gott möge
Sie gesund erhalten! дай Бо́-
же здо́ровля́! ка́же, што вхо́дить
до хы́жи; га́зда одвіту́е: дай
Бо́же здо́ровля́! прóсине, сы́-
дайте! — гі́сть сы́даючи ка́же:
да́куу! што да-што но́вбе́?
да́кы́й Стр. дея́кий (да + кый;
да = де). да́кы́й чоло́вік; да́ка
жо́на; да́ков теля́. — цы́ не
роди́на Вам да́ка. Лв. sind sie
verwandt mit Ihnen?
да́к ле́ мож Лв. (з: да́к ле́ мож)
де́ лише́ мож.
да́раб ВС. ум. да́рабчы́к
Stück magy. darab.
да́котры́й Д. декотры́й.
да́как ВШ. auch irgend welche
Weise.
дво́ры́ти ВШ. дво́ры́ти ся Г.
den Hof machen; spielen, sich
unterhalten. я́ ся з не́у дво́ры́у =
бавив. — дво́рат ся у ка́рты;
хло́пцы́ дво́рат ся́ = забав-
ля́ют ся. — з Бо́гом дво́ры́ти
не́ мож. — дві́рка (дво́рка)
ВШ. Unterhaltung, Scherze.
де́вя́тка I. пасу́ля, што у де́вяты́
ты́жны́в, коли́ одцви́те, жо́нна
урва́ти; сы́мка што у сы́м
ты́жны́в жо́нна у́рвати.
де́йжа́ I. Д. ша́фе́ль (коло Ун-
гва́ру) Schaff, Kübel зр. гал.
дэ́жа́, дэ́жка. „де́йжа́, де́ по́ять
сви́ны“ Д.

демікати ВШ. подемікати ВШ. поламати, потрошити.
 деннік О. Taglöhner. денницька робота Taglöhne.
 денце МЛ. dem. v. дно Boden.
 денчанка Бі. Blinddarm, intestinum coecum.
 дербанка Д. ВС. Hundsrose, Rosa canina. хоснууть: роблять лєкварь: коли горазд черлені дербанки, то збирають і варять на лєкварь; як ся устійть у склянках, то солодкоє.
 держек Я. Handgriff.
 дереш І. П. Schimmel, Grauschimmel в Гал. кінь морозоватий, дерешистий або дереш magy. dér, Reif; deres bereift, mausfarb.
 деркач Лв. Wiesenknarrer. деркач живє там, де мокротá.
 держано Стр. Stiel в галицк. дєржално.
 дєякі О. = декотрі, einige.
 деримокса МЛ. Бч. eine Strauchart. „має ко́жу кучеряву а лист, як на черешні та май тоўстїй“. „беруть на цибухі (пописари).
 джеджора Я. Eichelheher, Garrulus glandarius.
 джехлий Ян. дуже подібний, викапаний. джехлий Нікола.
 джугас Я. Keilbaue mit zwei Hörnern „з двома рогами“. чокан Я. Keilhaue mit einem Horne oder Zahn.
 дзвонник Л. Glöckner, звонарь.
 дзер або жентїце О. сирватка, Molke.
 дзіндзель К. дзіндзиль ВС. НД. дзіндзоль Стр. сопель. в нóса висять дзіндзєлы К. дзіндзєлы з леду ВС. НД. Eiszarfen. дзіндзєлы Стр.
 дзїнькати Д. klingen, klimpern. дзїнькати грóшми.
 дзєовбак Ду. picus, Specht.
 дзямїгати Ім. толок до подушования (дзямїгання) ягїд винограду.

Кєдь подзямїгати, берє виноград у мїх і тóпче ногами.
 дзямїгати Ім. мяскати, дускати на мяску.
 дзюжмик НД. китиця, букет. еден дзюжмик цвїтів ізвязаний. на кестемєн покладає собі дзюжмик або берє у рўкы.
 дивляти ся МЛ. bewundern, besichtigen. дивляю ся на маржїну.
 дїка ластóвка Лв. Uferschwalbe, Cotyle riparia.
 дїка ма́чька Ім. Д. wilde Katze, Felis catus. у лєсах бываєть.
 дїка папрїга Ім. Datura stramonium, Stechapfel.
 дикўн Бі. ВС. І. Г. Ім. Ду. Wildschwein, Eber, Keuler. дикўнка Bache, wilde Sau. дикўнчата Ім. дикунчата ВС. Frischlinge, wilde Ferkel nom. sing. дикўнча. на дикуно́ви два клы горі і доли Ду. = у дїка два кла etc.
 дымкы-садянкы І. цибулы дымлені, што садять.
 дымляна ластóвка Лв. дымнєнка Ян. Rauchschwalbe, Hirundo rustica.
 дыннїк Стр. Kürbispflanze. дыня печу́чька што йїї печуть для людїй. свиня́чька=дыня для свинїй.
 дитїнські зубы МЛ. Milchzähne.
 дыханє Р. animal. у воєму свѣту дыханє воєке psl. дыханнє animal n. пр. всякоє дыханнє да хвалити Господа.
 дїйни́це Я. Melkgefäss.
 дьїлòк Ір. dem. v. дыл Wald, хаща; bewaldeter Berg. попòд дьїлòк зеленєнькый упаў снїжòк молодєнькый unterhalb des grünen Waldes fiel ein frischer Schnee зр. румынск. deal = гора.

- дóбре рáно! Кв. Лв. (scilicet: най Вам буде sive: дай Вам Боже) guten Morgen wünsche ich! також: дóбрый день.
- дóбрýдень Лв. guten Tag! дóбрый вечýр! Лв. guten Abend!
- дóбрый рáнок О. guten Morgen.
- дóбрóта Лв. eigtl. Güte. у дóбрóты = в дóбрим житю.
- дóбру нуч! МЛ. добру ніч! Яв. добру нóч! Лв. gute Nacht (scilicet: перебудьте sive: добру ніч дай Вам Боже!) дай Бóже дóбру нуч МЛ.
- дóўгый лист Лв. так називають тут загалом письмо в уряду.
- дóўговíстый НД. länglich. дóўговíстоє листя folia oblonga.
- дóвэршити Стр. vollenden, дóвэршити або дóготóвити дáку роботу.
- дóўжáнка Г. горнець високий і тонкий ein hoher, enger Topf.
- дóганáти І. давати догану, выткáти хиби. — не доганáй барнá барны, бо обéсьте в ярмі! (примовка).
- дóготóвити Стр. дóвэршити, скінчити. дóготóвити рóбóту дáку.
- дóдбíváти Ір. ушкоджувати Schaden verursachen; beschädigen. psl. дóдбíváти согере комоу cf. дóдбíváти сá тоlestum fieri. дóдбíváуть медвéдлі тентёрцю і овéс і худóбу убивáуть.
- дóдúмáти сá З. sich entsinnen. най сá дóдúмáу.
- дóжджéнка Кв. Feuermolch, Salamandra maculosa. „що на дождж вíхóдит; коли вийде, ме дожджýти“.
- дóзирáти З. besichtigen, Aufsicht geben.
- дóзнавáти сá К. дóвídати сá.
- дóйка З. Лв... Amme psl. дóйльница τροφός, nutrix в гал. однакож дýйка=Zitze am Kuh-euter plur. дýйкы. — дóйчти дýтýну З. das Kind säugen.
- дóкýдати Я. hinzuwerfen, zugeben.
- дóкóль. дóкля Лв. bis.
- дóкрýхты Гр. домáк ganz und gar.
- дóкус НД. = нáпрах НД. ganz und gar, gänzlich.
- дóлóнь З. гал. долоня, flache Hand.
- дóмáка Л. ganz und gar, völlig; ganz. вóрон до-мáка чорний der Rahe ist ganz schwarz. шáшка до-мáка зйíсть жýто der Kornwurm vernichtet gänzlich die Roggenfrucht.
- дóмовíна, трýна, дóревíще О. Sarg.
- дóпóслýдь ВШ. до остатка.
- дóсвídчити Лв. свídками дóкázати durch Zeugen die Wahrheit beweisen.
- дóонáдбýти Ду. дóонáдбýли люде die Leute trieben es so; die Leute probierten, bis sie dazu brachten, bis sie erfahren haben.
- дóстóяти Рос. ausharren. хóчу сесé достóяти ich werde darin ausharren.
- дóсудýти Л. Д. nach langer Erwägung zu dem Schluss gelangen. досудýлисме, што пóдóймеме платнý...
- дóцигонýти (коло Середнього) дóгонýти.
- дóчýти Стр. я дóчýй, щó вы знáете.
- дóшпéнта ВШ. Гр. bis zum Stumpf und Stiel. мóль дóшпéнта пойý cf. pol. do szczytu.
- дóхвáтити Ім. дóпасти, дóхóпýти.
- дóхóдок Л. Einkommen. дóхóдку мнóго.

дроб соли Ир. „важить одну мажу: дві мажи = метер“ (так казав селянин; „метер“ відай значить q = петнар метричний).

дробля Ир. дріб пр. кури, гуси. дріблю кличемо також прійда, бо приделує газды (шкодить, робить шкоды). має много дроблы або прійды.

дрівó Я. Holzscheid. дровцé Стр. demin.

дринт НД. пр. конь иде у дринт = дуже поволи; кедь швіже = тряпом im Trab, а кедь май швіже то: галупом.

дрібóцький О. дрібноцький, ganz klein, sehr klein.

дрік Стр. пень. Stamm. magy. derék. cf. čech. dřik = Rumpf.

дроздїця МЛ. Рос. Drossel, pamentl. Singdrossel.

дротянік ВШ. червякы ся чїнять; дротянік пройідать кряг: полотѣнце на серединї попройдѣ; овѣн жоўтявый, мацьцькый, не є довжый, як поўтора центимѣтра; по крягови бївають і гет повертїть. Як удорваў челянник (челядник = чоловїк) дротянік в крягом, то буде маги щастя. Raupe der Bienennotte oder Wachsschahe; у Німцїв Drahtwurm = Larve des Saatschnellkäfers, личинка засївника чертастого (Agriotes lineatus).

дрыварня З. дривитня Holzkammer čech. dřevarna.

дрўгий Ян. alius, ander. плїстка (Bachstelze) є жоўта і біла — а ластівкї то дрўгі птахи.

дрячка Г. або свербїзка Г. Rosa canina, Hundsrose.

дрѣхлявый О. або бетѣжний kränklich, слабовитий psl. **ДРАХЛЪ** σκιδρωτός, morosus. в гал. дряхлий, дряхлавий.

дубóвї орїшки Стр. НД. Galläpfel. на дубї гей ябличата --

то дубóвї орїшки — інак не звуть. Стр.

дубóвка Пу. дубóчка Stöpsel magy. dugó.

дудати ВШ. dudeln. дудаш dem. дудашик Dudelsackpfeifer.

дупа НД. Arsch, Steiss. дупу на мня упнїў = гузицю на мене випяв pol. dupa cf. psl. доспина cavitas. доспїкка foramen = hal. ruth. дубка (дупка). дятель має гнїздó, в дубцї = der Specht nistet in Baumhöhlen.

дуплé Ян. НД. Baumhöhle. в дуплї медвїдь сидїт зимї Я.

дурнїячка Вл. дурнїчка Р. Typhus.

дїака Лв. Ир. НД. дїака О. in der Bedeutung: Lust; Annehmlichkeit; Gefallen. не дїака ми ходїти ich habe keine Lust zu gehen. як має дїаку казати — wenn er sagen will. скáжу хоть на дїаку, хоть на недїаку ich werde es sagen, ob es gefällt oder nicht. людям не по дїакї Ир. den Leuten gefällt es nicht.

дїател Г. plur. дятлы. дятел МЛ. plur. дятлы. дятел Пу. plur. дятлы Specht, picus. дятер (Марамар.) Specht. plur. дятры.

дїачити ся Вл. gefallen. не дїже му дїачило ся = не подобало ся.

дїогнути Стр. einen Stich versetzen, stechen. паскўдниця дїогне = гадина укўсить.

дїогвнїк К. eine Art Senecio.

Е. єзер Бї. тисяч. пятнадцять езерóв = пятнадцять тисяч. — изир. изир. izir. magy. ezer.

єпен Стр. magy. épen just, eben.

єперка Д. єперя Вр. magy. eperfa. Maulbeerhaum.

есé ВШ. отсе, от. есé молоко.

ешернóвка Вл. Regenschirm magy. esernybó.

ж. жа́берна К. же́берна О. жа́бирна Г. жа́бирнина Д. 1) Froschlaich. што жабы напу́щють у во́ду; з жа́бирни чиня́ть ся пу́головки Г. 2) Wasserpflanzen namentl. Wasserlinsen und Algen.

жа́блянка Ду. Teich- und Flussmuschel, Anodonta et Unio.

жа́блячі коры́ття Стр. Schalen der Teich- oder Flussmuschel.

жа́жда НД. Durst, Verlangen, Begehren. ма́у жа́жду йісти ich habe ein Verlangen Kost zu nehmen. ма́у жа́жду дуже́ пїти ich habe grossen Durst. я вже жа́жду згаси́у ich habe meinen Durst schon gelöscht.

жа́ждати Гр. dürsten. дуже жа́ждать. — бы́у дуже жа́дний і напи́у ся гора́д твёрдо воды er hatte einen starken Durst und trank sehr viel Wasser.

жа́лива ма́ла Г. kleine Brennessel Urtica urens. „злі́ша ма́ла жа́лива“ die kleine Brennessel brennt stärker, als die grosse.

жа́ливник Стр.-НД. Grasmücke, Sylvia.

жа́лька Ир. Salbei, Salvia.

жа́р Бч. in der Bedeutung: Gift, brennendes Gift. жа́ристы́й giftig, venenosus. га́дина ма́е жа́р. га́дина жа́риста die Kreuzotter ist giftig.

же́б ВШ. Пу. Ду. Tasche magy. zseb. nsl. зep bulg. džep, džeb. serb. џеп russ. зepь, зьпь. turc. džéh.

же́льзні́ця НД. же́льзні́к Eisenbahn. čech. železnice.

же́рдина Г. eigtl. Stange. Гово́рять про час так: Ко́лись бы́у у Ирша́ві? — Ко́ли со́нце іщи на одну́ же́рліну бы́ло (на дві же́рліны etc. в міру як сонце сходить).

же́ртува́ти МЛ. scherzen, живи́й во́лос Д. Wasserkalb, Gordius aquaticus.

живо́ти́ти ся Дт. живи́ти ся sich nähren.- бри́нда́к живо́ти́ть ся на ве́рблю, на дубі = der Maikäfer nährt sich von den Blättern der Weiden, der Eichen.

жи́дівські шепкэ́ Кв. Raupen von Arctia (Bärenspinnerarten; die zusammengerollten Raupen sind den jüdischen Pelzmützen „штрамелех“ ähnlich).

жи́дка ВР. Jüdin. в гал. і укр. жи́дка.

жи́лярь Бі. що живе у га́зді.

жи́нчовка Лв. verheiratete Frau, Ehefrau. мо́лода́ жи́нчовка junge Frau, мо́лоді́ця.

жи́тниця МЛ. Lieschgras, Phleum pratense.

жня́ка́ти З. жма́ка́ти Я. pressen, drücken жма́кати cf. psl. **жа́ти, жьма́, жьмеши, жьме́ть** comprimere. у́жняка́у сорочьку. — шма́те жма́ка́е се ма́гльви́нице́у Я. die Wäsche wird mit dem Mangebrett gemangelt.

жо́ўкнути Г. gelb werden. жи́то жо́вкне, як гора́д сухо́е.

жо́ўта рі́па Г. ВС. або морков gelbe Rübe, Möhre Daucus carota. мож йісти з мя́сом Г. бі́ла рі́па ВС. weisse Rübe. бі́ла рі́па ма́рзы́ die weisse Rübe wird als Viehfutter verwendet.

жо́ўти́й дру́зд Г. Goldamsel, Pirol, Oriolus galbula.

жо́ўтька НД. в гал. жо́втка Frühlingsknotenblume, Leucolum vernum (жо́втять писанки).

жо́ўто́грудок ВШ. Goldammer, Emberiza citrinella.

жо́ўта́к Л. ВС. або жо́ўто́е по́те ВС. Goldammer (hie und da in Gal. жо́ўте́к Menschenkoth; dagegen жо́ўту́рка Gold-

ammer, жовтурка). В зімі летятъ ід хыжам жовтякы.
 жоўчѣк ВС. жоўчѣок ВС. Eidotter, жовток.
 жолудок К. ВШ. Magen. жолудок у корѣви ВШ. 1. пѣцало Wanst 2. чипак Naube выще 3. румеѣо або кнѣги Psalter 4. кляг Labmagen. — желудок Я. psl. жѣлѣдѣкъ ſech. zaludek pol. żoładek.
 жорва. журва МЛ. Specht, picus.
 жу́бѣла Я. Rosskäfer, Geotrupes stercorarius.
 жу́к Ім. Lucanus cervus, Hirschkäfer (Männchen); жу́колі́ця Ім. Hirschkäferweibchen (в гал. жу́к або бжу́к = Geotrupes stercorarius, Rosskäfer).
 жу́ко́вѣна І. перстѣнь с камі́нцем mit einem Stein geschmückter Fingerring. — о́бру́чка = перстѣнь без камі́нця ein Fingerring ohne Stein.
 жу́рав. журавѣк Ду. Kranich. жураві́нник Л. „великое древо, має я́блика квасні, гру́бі“.
 жураві́й Пу. журавель у студні.
 жу́бѣя робѣта Я. Froschlaich.
З. за Лв. пр. за пѣў ро́ка бы́ла-м хво́ра ich war ein halbes Jahr krank. за три́ дні drei Tage hindurch.
 за́бо́ры plur. tant. Вл. in der Bedeutung: Pfändung.
 за́бре́ныти МЛ. verb. simplex: брѣныти. sich verfärben (vom leichten Übergang der Farben. забрѣніт збу́же = трѣхи пожовтыѣ das Getreide bekömmet (beim Reifen) eine gelbliche Färbung.
 за́бути Я. МЛ. vergessen.
 за́верб Г. „там де вербы́ росту́т, ко́ло рі́кы“.
 за́верба І. верба з дрі́бні́шим листѣм.

за́вѣса З. НД. Лв. Fahne, Kirchenfahne plur. за́вѣсы.
 за́ву́й genit. заво́ю або верба́ черле́на МЛ. Бч. Purpurweide, Salix purpurea. плѣту́т коші́ і кошарочкы.
 за́ги́нач О. віж, що загинає ся. Schnappmesser: пра́вый зве ся: колода́ч О. Kneif.
 за́гло́бити Лв. einstemmen; einkeilen; einnieten; einzwängen. за́глобі́у но́гу в пѣнь (пѣнь).
 за́гна́ти Стр. Лв. in der Bedeutung: senden, schicken. за́гна́у по́сла́нця. за́гна́ли кни́жкы. за́гна́ли за до́ктором = післали за доктором.
 за́гни́тити се О. припалити ся, запечи ся. за́гни́тѣ се хлѣ́б.
 за́го́ловок І. Kopfkissen. за́го́ловча kleines Kopfkissen. доў́гыи за́го́ловок.
 за́горо́дка Лв. малы́и керт, kleiner Garten.
 за́гра́бкати сы́но Ир. грабля́ми сы́но згрѣ́бати.
 за́гурі́ти ся ВШ. забавити ся, забарити ся. загурѣ́ ся = забавлю́ ся. загуря́ти НД. забавити ся. не загуря́йте = не забаві́ть ся.
 за́да́внѣсты́й Ім. engbrüstig. asthmatisch, за́ду́шлѣвы́й. за́да́внѣсты́й во́л = што має малу́ я́рміну.
 за́да́рѣ Ир. umsonst, ohne Belohnung. з ко́ша́ у́мечуть тры́ды (= Drohnen, тру́тѣ) во́нка, обы́ не й́ли за́дарѣ. — за́да́рѣны́й хлѣ́б = хлѣ́б, що дають за́дарѣ.
 за́дрі́статѣ Г. mit Koth (Dreck) besudeln. коро́ва задрі́ще.
 за́йда Гр. Ranzen, Tornister, тайстра.
 за́йти Вл. in der Bedeutung: ausreichen. ке́дь ми не́ за́йле = коли́ шдні́ не вѣстане. ко́бы гно́ю заході́ло = вѣстарчи́ло. не заході́ть гно́ю = не стає, не стар-

- чить. — не зайшло ми тільки гробийй ұплатити Іу. = не вистало миїі etc. — малим ся зайде Лв. = вдоволяє ся малим er ist mit Wenigem zufrieden.
- зайті ся про ко́го Гр. обійти ся без ко́го. Я ся про него зайду = я без него обійду ся, без него дам собі раду.
- закл́очити Д. ausbrüten; einnisten; hegen. мотылы́ закл́очили гусы́льницы́ die Schmetterlinge legten Eier, aus denen Raupen auschlüpfen.
- за́ко́ль. за́кля Лв. bis.
- закукури́гати О. за́пяти. закукури́гау ко́гут. кукури́же ко́гут der Hahn kräht.
- за́кут Ду. заку́тіпа verborgener Winkel, Schlupfwinkel.
- закучеря́вити ВШ. kräuseln. закучеря́вити ся sich kräuseln.
- зала́дити Г. einrichten, Vorrichtung treffen. як зала́дїт чоловік.
- залéвчник Вл. ко́лок, што приходить на тінгель (вось) а сокотїть, обы левч не упау.
- залижéчник Я. ко́міль на лижкé.
- залóг Лв. залóг Г. Pfand. в залóг да́ти verpfänden. забирáти або побирáти залóги = pfänden.
- заложї́ти вадь за́правити зубы К. Zähne einsetzen.
- заломї́стий НД. stark eingefallen; abgesetzt. заломї́стий бérүг = стрóмкый бérүг (berig) steiles Ufer.
- залудї́ти (verb. simplex: лудїти) ВР. locken. трéба залудїти пацá. полудї́ пацá. лужу пацá = ich locke das Ferkel.
- за́мїть ВР. Schneegestóber. за́мїть велика. навїяло снїгу мно́го; у снїгу путї не видно.
- замóу́чкати Вл. zum Schweigen bringen. напóслыдь за-
- мóу́чкау жидика endlich brachte er den Juden zum Schweigen.
- замы́лїти Лв. I. irre führen. замы́лїу мя́ (ня); irren я замы́лїу = я помы́лїу ся, ich habe geirrt.
- замóудзкати НД. beschmutzen. замóудзкати ся schmutzig werden, sich beschmutzen. замóудзгати НД. замóудзгау́ або замастїу́ сорóчку. — замóудзгае ся при робóты.
- заобрї́ти Мар. придбати, надбати, у Бойкїв: приобрїти psl. приобрѣсти *приобрѣсти*, acquirere.
- запамéтати Р. in der Bedeutung: vergessen.
- заплатáти ВШ. плату́ (т. є. лáтку) положи́ти. zuflicken. за́платка=латка.
- за́пльїтка НД. коса у дывкы заплетена с стяжкою.
- за́пóдка НД. Vortuch, Schürze.
- за́правити кру́мпльї Г. за́правити бараболї́ або картофлі́.
- запú́дити когось ВС. застрашити когось jmd. erschrecken.
- запú́сто МЛ. umsonst. за-пú́сто до мене берé ся. за-пú́сто до мене узáу ся = гал. чїпив ся менé дурпо.
- за́ра́з МЛ. mit einem Male.
- за́рїнка ВС. = черлéна верьба́ ВС. верьба́, што до плéтения Purpurweide, Salix purpurea.
- за́силка у корбача НД. Schleife, Schlinge bei der Peitsche.
- засипнї́ти Лв. heiser werden. чоловік засипнїть ма́ло der Mensch wird ein wenig heiser, засипнути́ item, засип́ або захрї́пн.
- засы́пнути́ або захрї́пнути́ Стр. einschlafen, einschlummern.
- за́сова gen. fem. засóв gen. masc. genit. засóва або рїпа

МЛ. überhängendes Ufer, steiles Ufer.
 за́става Д. Лв. Г. або завіса Fahne; Kirchenfahne slovac. zástava.
 за́ста́вити ся Пу. um die Wette gehen; wetten. за́ставка Wette, Pfand.
 за́тьїчка Н. „што давіть“ Fluss; Influenz.
 за́тя́ти ся Э. зацукати ся, stutzig werden. ко́нь за́тяу ся або за́тяу ся.
 за́ушниця МЛ. за́ушнице Р. Halsbräune, diphteritis. [in Gal. заушницы 1) Ohrgehänge 2) Fischkiemen 3) Scropheln].
 за́черѣти воду Стр. Wasser schöpfen.
 за́чырка́ти ВС. зачеркати, anstreichen. зачырка́ме шва́блик wir streichen ein Schwefelhölzchen an.
 за́шпотити ся Д. гал. пошпóтати ся, пошпóртати ся stolpern, straucheln. ко́нь за́шпотити ся, як скоу́вне та хо́че упа́сти.
 (за́хры́пльїй) пр. столиць за́хры́пльїй Стр. Lehnstuhl cf. за́хры́пнути in der Bedeutung: einschlummern.
 за́фойтува́ти ся Пу. задусити ся magy. fojt=ersticken.
 за́яць хы́жнїй Стр. Kaninchen, Lepus cuniculus.
 за́ба́гнути Ян. fassen, erfassen; begreifen. всего не за́ба́гнути па́ночку!
 за́ба́ти Лв. дба́ти. не за́бау, подекуди: не́ зба́м зр. слова́цке: не dzbam.
 за́бо́р (за́бір) ВС. Э. К. genit. збору Jahrmarkt. за́борува́ти К. Э. відбувати за́бір або ярмарок. на за́борі (за́бору) купи́у во́лы.
 за́біс Д. Ир. ВШ. Wuth, Wasserscheu. мушкї́ уд за́бісу за́брау́ть на Іва́н-де́нь із я́сеня ма́н sammelt um Johannis an Eschen

die spanischen Fliegen als Mittel gegen die Tollwuth.
 за́бі́сити ся Г. wüthend werden. пес за́бі́сит ся der Hund wird wüthend, за́бі́шленый пес wüthender Hund. храня́т худóбу, штóбы не за́бі́сила ся. — пес за́бі́си́у ся НД.
 за́бі́снїй НД. toll, wüthend, wasserscheu. пес за́бі́снїй ва́дь за́бі́снїй wüthender Hund čech. běsný.
 за́блудити з ро́зу́му О. wahn-sinnig werden.
 за́бо́рище ВС. торго́виця Markt-platz.
 за́бо́рува́ти ВС. ярмаркува́ти, на торго́ї бути. за́бо́р = ярмарок.
 за́ва́ти Лв. rufen; einladen. на сва́дьбу за́ва́ти Лв. zur Hochzeit einladen. за́ва́ти ся heissen.
 за́ве́рьхы МЛ. oben, зверха. по́тя за́ве́рьхы чо́рне а бі́лі гру́ди der Vogel oben schwarz und an der Brust weiss.
 за́ве́сть Ду. Гр. Kalkstein, Kalkspath. мно́го за́вести eine grosse Menge Kalkstein. за́весть па́лену полива́ють водо́у і чи́нить ся ва́пно psl. извѣсть calx viva. извѣстьникъ coementarius.
 за́віда́ти ся Лв. fragen. ко́ли́ ся за́віда́ть wenn man fragt.
 за́віре́ О. in der Bedeutung: Reh. В на́шїм лы́сы за́віре́та стрі́ляють in unserem Walde werden Rehe geschossen.
 за́во́н МЛ. за́во́нка МЛ. von Aussen. за́во́н покла́дене.
 за́во́дом Г. ізво́дом langsam, пово́ли. ку́нь іде́ за́во́дом.
 за́вў́тта Марм. = за́вдти.
 за́го́рднїй Лв. Schmäh-. зго́рдне сло́во Schmähwort. найгу́рше за́го́рдні сло́ва: паску́да, босорка́ня, злоді́йка, кў́рва.
 за́го́лове О. Kopfkissen. за́го́ловля́ МЛ. genit. за́го́ловля́ти psl. вѣзглавїе проскефалион. зго-

довлія́тко МЛ. kleines Kopfkissen.

здо́йїти Лв. ausmelken, видоїти. іди здо́йїти коро́ву Лв. = в Зняцьові: дійди здо́йїти коро́ву. — здо́йїть коро́ву. psl. издоити emulgere.

здо́лува́ти Д. arbeiten, bearbeiten magy. dolog Arbeit.

здо́ро́вкнати Ду. einmal: Gott grüss euch! sagen, einmal grüssen. здо́ро́вкнеме.

здо́бонї́ти З. Лв. здубну́ти здубка́ти З. Лв. mit den Füßen stampfend ein Getöse verursachen. здубонїли ко́ни на мо́сты.

зду́ши́ти ся Г. упрі́ти, зогрі́ти ся. я зду́ши́ю ся.

ме́нї ду́шно ся Стр. = гал. мені душно. то-м ся ізду́ши́ю = то-м упрі́в.

зе́льзи́ця Я. Eisenbahn.

зе́рна́тый Г. повнозе́рний, великозе́рний, бога́тый на зерно, я́реч май зе́рна́тый eine (an Früchten sehr reiche) sehr ergiebige Gerstenart.

зи́ма́ Лв. Fieber. — зи́мі Я. zur Winterszeit. льи́ты Я. im Sommer.

злихо́ти́ло ме́нї Лв. es wurde mir übel. лихоти́ть ме́нї es wird mir übel.

зма́глюва́ти де́рево Я. = ско́тити die gefällten Baumstämme herabwälzen.

зме́рзлий Р. in der Bedeutung: мерзений, обмерзлий, гидкий abscheulich, widerwärtig, scheusslich cf. ukr. мэ́рзлий = widerwärtig. Де отаман, громада, сотський? Препогане мерзене, мэ́рзле парубоцтво! Ході́те битьця чи боротьця! Бо я борець. Титарівна Т. Шевченка.

зме́р'ькы́ Лв. plur. tantum. Dämmerung. за́йдуть нас зме́р'ькы́ die

Dämmerung wird uns überraschen.

зме́та́ти Шу. зми́товати ВШ. скидати, скидовати. хотя́ть ме́не зми́товати з берёвства = хочуть мене скидати з війтвства.

змо́жно́сть О. Möglichkeit. по змо́жности nach Möglichkeit.

зна́но́сть Г. Bekanntmachung, Kenntniss, Bekanntschaft. да́ли йо́му то́то на зна́но́сть dies wurde ihm bekannt gemacht, er wurde davon verständigt (cf. čech. známost = seznámení, ro-vědomost Bekanntschaft. známý bekannt).

зо́мо́к Ир. ВС. зомк ВС. на́падка, фатка; ушлетена з нито́к сїть на рыбы́ eine Art Fischgarn. я з'има́ю зо́мком рыбы́.

зо́нзоль з леду Г. Eiszapfen, сопель, сопляк plur. зо́нзолы́.

зо́пра́вды І. wahrlich, in der That.

зо́ре́е О. = дні́на чинит се. О. зорі́е, es wird Tag.

зру́б ВС. Zimmerung.

зу́бы за́дні ВС. die hinteren Backenzähne; Mahlzähne.

зубни́к Стр. НД. Hyoscyamus niger, Bilsenkraut (підкурюють зі́леш на біль зубів).

зу́вяну́ти verwelken. зу́ввало ли́стя Лв. die Blätter sind welk geworden.

зу́пала́ Я. = на́гле Я. mit Überstürzung, ungestüm, plötzlich.

зу́пять Лв. зупя́т пр. най ся зу́пять ка́же! бо́корван ма́е (бо́корван = боляк пр. у марги) ко́рова = гал. най ся прич ка́же, коро́ва ма́е etc.).

зу́рни́ця сьві́та НД. Morgenröthe. зу́рни́ця оп'у́ночна ВС. = зу́рниця, што о пу́ночи сходит, черле́на, кра́сна; у ве́чері сходит жо́ўта а сьві́това́ ма́е про́білий цьвіт.

н. і. (ні. йо). півга МЛ. йвога МЛ. йвова ВС. івоўга Кл. Goldamsel, Pirol, Oriolus galbula.

ігра́ти НД. in der Bedeutung tanzen. гра́ти на гусях auf der Geige spielen (в ишакых сторонах ніт такої розлуки межи іграти а граги, і кажуть також: ігра́ти на гусях).

ід Л. до. пушоў ід хыжі.

ї́дучий Я. essbar (у Гуцулів: їжвий).

іж. їж Igel, Erinaceus europaeus. їж свинський Лв. свінний їж Стр. Schweinigel і їж песьцый Лв. песьий їж Стр. Hundsigel (у німецького люду).

ї́жо gen. neutr. Д. Igel. Я ві́длю́ едно́ ї́жо: ож перевертатъ ся на садовину та наздыватъ на себе хоть яку садовину і збере на себе та понесе в яму. ї́жо З. ї́жо по́де по́д е́дну я́блoнку та́й та́м ся перевертатъ та наздыва́уть ся на ко́лькы я́блыка (ко́лька Stachel). — ї́жо gen. masc. К. ї́жо скру́титъ ся у клубо́к; набе́ре на ся я́блок: переверже ся межи я́блыка, наздыва́уть ся я́блыка — та́й по́несе — ма́ржны́й ї́жо ги ма́ржина (ма́ржина), ма́е пысо́к та́й та́кы ла́бы; дру́гы́й песь́ий ма́е пысо́к і но́гта́ ги песь.

ї́жовина К. на лабі ма́ржны́й у́росте ї́жовина („біковар“ по ма́дярьскому) ге́й бы біба́к го́лы; хоть уніка́уть желе́зом, хоты́ лабо́у з ї́жа обчира́уть: о́болю обчре́ лабо́у, так ї́жовина пропа́де.

ї́же в Д. Igel: ї́жек вове́ се в клубо́к, ма́де него́ бли́жить се чо́ловкы́ від гістцю́ готóвлетъ ї́жекы́ часты́ть кашко́у.

і́збі́сити Стр. сказити ся wuthkrank werden, die Toll-

wuth bekommen, песь і́збі́ситъ ся der Hund wird toll.

і́збры́кати Стр. besprengen. і́збры́кано es wurde besprengt.

і́збунча́ти НД. mit summendem Geräusch fliegen, summend. і́збунчи́ть му́ха.

і́звoн НД. і́звoнка = і́з вні́ von Aussen.

і́здуші́ти ся Лв. упріти sich erhitzen. мен́й ду́шно ся Лв. es ist mir sehr heiss.

і́зганя́ти Пу. буди́ти, wecken, aufwecken.

і́зготóвити Гр. зладити, fertig machen, bewerkstelligen. і́зготóвлено.

і́змага́ти I. trachten. і́змага́у ich trachte.

і́зна́двати. уна́двати Ду. уладити. у правах ся па́двау = учив. на́двау = уніка́у ся, стара́у ся.

і́зомкнóти Г. зшибну́ти, зшибну́ти, стягну́ти. і́зомoк ся руг коро́ві = зшибну́в ся pig psl. **і́змѣкнѣти** ἐκσπᾶν, extrahere.

і́зслизáти I. eigtl. entschlüpfen; entglitschen; verloren gehen. і́зслиза́уть Русна́кы ме́жи Ма́дярами = по́гина́уть, губля́ть ся.

і́зсука́ти Ду. і́ссукати verderben; zerbrechen; beschädigen; wegsprülen (о воды). і́сзуче вел покази́ть пу́гар (по́гар).

і́кра МЛ. або ву́йма у коровы, у стры́жки (ву́цы) Euter. і́кра у ры́бы Fischlaich.

і́льoвий місяць Лв. Julius. і́лем Ян. ulmus Rüster.

і́зго́рны́й НД. abschüssig, і́зго́рна гора́ mons declivis.

і́на́к МЛ. anders čech. jinak. і́накий Я. ander. є́ і́нака за́паска.

і́ноша Стр. і́нош Jüngling psl. і́ношны́ о́чюша νεανίσκος, juvenis; cf. ма́гу. jnas.

іншак Г. I. BC, Лв. (іншак) anders, auf andere Weise гал. инакше. іншак трéба вчиніти man muss es anders bewerkstelligen.

іншакы й Л. G. ander, verschieden. вóрон іншакый, а вже іншакы вóроны der Kolkrahe und die Nebelkrähe sind ganz verschiedene Vogelarten. — не є іншакых пóтят у нас es giebt keine anderen Vogelarten bei uns.

йо! Я, ja! richtig!

ісказáти ВШ. сказати psl. исказати effari.

іскорúжити ся НД. sich werfen, спачити ся, звíрити ся, повірити ся. іскорúжить ся вадь зверже ся дéрево.

іспервú З. спервú З. zuerst, von Anfang, anfangs.

істáти НД. стати. істáти лыс. не істáю дерево. psl. истати exsindere.

к. кáвка нýрська Лв. Mandelkrähe, Coracias garrula cf. hal. мóрска вóрона — так прозвана задля незвичайно, як на на нашi краі, свѣтлої барви). кáвкати МЛ. Д. 1) кричати кавкав! кáвка кавчítь. 2) скавучати, winseln, коли пýбе пса, то пса кáвкає.

кадь Стр. кадка Bottich.

казáнь Лв. praedicatio, κήρυγμα Predigt, проповідь. казáнь казáти проповідати, praedicare, κηρύττειν

казíти О verderben. хробáк казít рíпу = der Engerling (wórtl. Wurm) verdirbt die Kartoffel (рiпа hier=Kartoffel).

калáп НД. Hut (з соломi, з повсти).

калiнка Лв. Schneeball, Viburnum opulus в Гал. найчастіше „каліна“, декуди також „калінка“ (примітити належить за-

любоване до декотрих вменьшительних форм, котрі теперь не мають вменьшительного значеня як: калинка, сойка, джойка (місто рідко уживаного соя, джоя), серце місто неуживаного вже теперь сердо, яйце місто неуживаного яйе і пр.).

калúпiр Г. Tanacetum balsamita.

калúяти вадь смúгати Ім. besudeln, beschmutzen. кáляное вадь смúганое = поплямлене.

калúга Лв. қал ВШ. болото, Koth. калúжина Ім. Lache.

каминцьi Г. Vaccinium vitis idaea Preisselbeere. каминцьi мáло квасні die Preisselbeeren schmecken ein wenig sauer (säuerlich). камянкi Bi. item (nom. sing. камянка).

капiв О. Jagdhund genit. капóва magy. корó. як обгойтúе капiв.

капканiстий Л. guttatus, getupft.

капкати ВС. рибарi капкают у вóду die Seeschwalben stürzen ins Wasser „падúт у воду“.

капутрáк Ду. Rock, Gehrock, Oberkleid. magy. kaput = Oberrock.

капúше Ян gen. fem. Schaflaus, Melophagus ovinus.

капчурi Я. пацхои, Strümpfe, Socken. magy. kapcza = Socke.

каранiк Пу. жебрак, што робить собi сам рану.

карап К. худий поросóк, худé поросó. купiú два карапы.

карапáне О. Kröte, Bufo.

карапáтице Г. Bufo, Kröte.

карiчька на кольiннi НД. Kniescheibe, patella; карiка magy. karika Kreis, Reif; Scheibe.

карúпiль Д. Tanacetum balsamita.

к а т е р в а́ к Ян. Birkhahn Tetrao tetrix. катерва́чка Ян. P. Birkhenne.

к а т р а́ н І. НД. Schürze, Vortuch (gew. aus Kattun); в горах: плат.

к а т р а́ ф о́ й і на Бч. к а т р а́ ф о́ й на МЛ. к а т р а́ ф о́ я МЛ. eine Strauchart. ко́рчик, мае ко́ру зелéну; беру́ть на по́писари (цибухи) МЛ. удну́ дыра́ве, лист як кленіця, зсéподу білий.

к а т у́ н а́ Вл. Я. Гр. рідше: к а т у́ н. Soldat plur. к а т у́ ны et к а т у́ н і. к а т у́ н сь к ы й Гр. вояцкый cf. psl. к а т ъ н ѣ castra. пѣшѣѡ в к а т у́ н ы; magy. katona.

к а т у́ н ы ч и к Пу. або штíглы́нц Stieglitz, Fringilla carduelis.

к а ч у́ л ка Д. Walze.

к а ш к а́ т ы й ВШ. zerzaust, wimpert, gewimpert cf. кошлáтйй = haarig.

к а ш е́ л ка вадь кешелькó Р. Siebenschläfer, Muoxus glis.

к в а́ р т ы́ л ь Я. кватира, станция, на квáртили.

к в а с н і́ на Ім. квасна сирватка, квасна жентиця. „квасніну беру́ть квасніти у стра́ву, на приклад у дб́ню“.

к в і́ к а т и К. Гр. quieken. порося́ кві́кати К. кві́кати кáня на дождзь Гр.

к в и́ к у́ н З. Vanellus cristatus, Kiebitz.

к в і́ т к о в а́ т ы й МЛ. bunt gefleckt, gescheckt. рысь кві́ткóвaтa.

к в о́ к а т и І. glucksen. квóчка квóкати.

к в о́ л и т и с е Рос. жалувати ся; стогнати. sich heklagen; klagen áchzen cf. квилі́ти.

к е́ д Лв. wann, wenn, кед кличе ід собі, кáже молóджому уд себе, як в мéнших рокáх: пой лем сю́ды!; старшому кáже: по́йте лем сю́да! = kommen Sie her.

к е́ дь ВС. К. Д. З... коли. слы́пáчка, кедь йі удáрити, іде на дарáбы, а дарáбы ся жéчут ВС. die Blindschleiche (Bruchschlange, Anguis fragilis), wenn sie geschlagen wird, bricht in Stücke, welche sich heftig bewegen (bekanntlich ist der Schwanz dieser Echse sehr brüchig). кедь бым ты імію́ у рúкы, тóбым ты убійю́ З. кедь ся не нау́чить, то не зна́е нич Д.

к е́ л ь т у в а́ т и Вл. І. видавати, споживати. скельт у в а́ т и видати, спожити magy. költ verzehren, ausgeben.

к е́ л ь х Я. О. або желúдок Я. Magen.

к е́ н д е р і́ ч ь к а Лв. dem. v. кендері́ця, Mais. гл. т е н і е р і́ ц я.

к е́ р е к а́ р т о́ в Вл. керекáрт, коля́рь, колáрь, колодýй, коле сáрь „што гóлесá багрі́ть“. Wagner, Stellmacher, Radmacher. іду́ до керекáртова гóлесо прáвити. magy. kerékgyártó.

к е́ р с т вадь хрест Лаг. двадцятъ один сно́пѡв то керст. cf. psl. крѣстѣ сгух, σταυρός.

к е́ р т gen. masc. et к е́ р т ь gen. fem. Garten magy. kert. керть шумнá ein schöner Garten (шумный в знач. красний як в слóвацкíм: у Лемків: шумный, шугный м. шумный).

к е́ р т і́ на Ім. керті́ця І. Maulwurf, Talpa europaea.

к е́ с т е м е́ н І. хустка dem. кестемéнець. кестемéнчик хусточка. кестемéн у волá НД. Wamme. кестемéн у дывкы voller Hals. cf. ngr. ντιστερμίλι = Mantile. turc. tístimél.

к е́ ц о́ к ВШ. маленький хлыв для теляти.

к е́ ч и́ к НД. Acipenser ruthenus, Sterlet magy. kecsage gal. ruth. чечýга бук. чучугá, ngr. κέττιγα.

кí вати. ківати НД. G. verb. trans. rühren; wiegen. не ківай вадь не бері G. дьитину ківать er wiegt das Kind, колише д. кымáк G. Лв. Bienenstock. кимáк пчол Лв. шість кымакув пчул G. = шість пнів пчил. (властиво кимáк Stock, Baumstock, кымáча collect. Stöcke). кымсб́іти Ду. Вл. ВШ. wimmeln cf. psl. гъмъзати герере, *ѣрпелу*.

кындирічаный Г. (кындиричаный, кендиричаний) Kukurutz-. еден струк кындиричаный у пірю ein Kukurutzkolben in Scheiden (піря = шумеліне, Lieschen, scheidenförmige Deckblätter der Kolben).

кыпля́ча вода́ НД. Sude, siedendes Wasser.

кíрка ти Рос. кричати: кир-кир! крикати, жа́бка зелена (Hyla arborea) кíркае der Laubfrosch quackt. подéякі кличут тоту жабку: кíркалка (cf. hal. крика, крикавка, крікавка).

кыселі́ця з буряко́в Лв. борщ.

кыта́лька НД. снопик, горстка. льі́шньое (антогорі́чньое) прядиво мнуть: звяжуть у кыталькы та мнуть ногами, абы было мякко́е; чотыры вадь пять рúчки вяже в едну́ кыта́лку (рúчка = што раз ўтре з конопель); по мя́тлю — як ўмне — чмоу́хат чмоу́хальоу́; по́том мыче ся на желызной шітці, потóм на куделю привівать і так пряде́. cf. psl. кы́та gamus; nsl. kita fasciculus.

кы́тиця у вола або корóвы Ду. Wamme.

кышчаный МЛ. Darm-кишчанá струна Darmseite.

кíзликы ВС. кóзликы НД. кóзлик Лаг. K. scharfer Hahnenfuss, Ranunculus acer гал. козелець. ке́дь помастíти кóв-

ликамы ты́ло, то ўпухне дúже. сыро́е не хо́че ма́рга па́сти K. кóл Лаг. сорок снопів.

кóнська пáвиця ВС. Pferdeegel.

кóнськое молоко́ НД. Euphorbia, Wolfsmilch.

кíрка Стр. кóрка (курка) Ду. Rinde (в Ду. кúрка = гал. кора cortex а кúриця = гал. курка, gallina).

кíря́ти Стр. гонити. муха, што ма́ргу кíрят (= муха, що худобу пúдить; од нейі быдзкать ся ма́рга — дру́га внят мúха: пса́чка або мúха пса́ (Hippobosca equina). — ма́чыка мыши тíрять (=кíрять) = die Katze verfolgt die Mäuse.

кóсцьі Г. косаші ВС. Orion (Gestirn).

кóш (кíш на пчóлы) Стр. Bienenkorb plur. коші.

кíш керт ВШ. малий горóд, горóдец тагу. kis = малий; kert = горóд.

клубúк Рос. або наго́ловник Рос. Hut, Kopfbedeckung psl. клобоу́къ pileus, *κίθαρις*.

кламáти Д. шахрувати. verb. perfect. окламáти. укламáти betrügen. окла́мный betrügerisch. окла́мник Betrüger. čech. oklamati = betrügen.

кла́сти Ян. in der Bedeutung: Samen einsetzen. бiб кладúт. фасóлю, горóх; кладúт рiпу (= картофлю); капу́сту садé.

клеба́н Стр. D. Hut cf. psl. клобоу́къ. (cf. клепаня, кланяна huzulische Pelzmütze).

клеветáти Ир. in der Bedeutung: schelten. клеветэ = пóдлыми слова́ми говорíть, лас (в загално-руск. клеветати verläumden).

клегíня або сiкаўка Рос. Bufo, Kröte. клегíня ўбе собі

- янку в полі і сидіт. (mit княгиня = Fürstin, Frau zusammen zubringen).
- к л е й б а с Ян Bleistift cf. magy. czerusa.
- к л е п а ў к а, к л е п а в к а ВР. НД. Pferdebremse, Gastrophilus equi. махати кѡнь головоў уд неї або клѣпле.
- к л е п а л к а Лв. або дубѡвка Лв. Pferdebremse (муха лыкава і тверда мов луб дубовий).
- к л е п а т и Н. Д. 1) klopfen 2) klappern. бұзьок клѣпле. 3) головоў клѣпати mit dem Kopfe werfen. кѡнь клѣпле уд мұхы.
- к л е п а ч Г. Klopfer; Hammer. пұголовок сперѣду такой тоўстий, як клѣпач die Kaulquarpe ist vorn verdickt, wie ein Hammer.
- к л е я н к а МЛ. klebriger, lettiger, Boden.
- к л ы Ир. Eckzähne = в галицко-руск. кла s. клова. кой еден, то кажеме: кол (= в гал. кло).
- к л і п к а ЛВ. НД. ВР. ВШ. Augenlid cf. гал. кліпати очима blinzeln, в Тернопільщині: кліпавка Augenlid).
- к л ь ѡ н к а т и О. glucksen. клѡчка кльѡнкає die Gluckhenne gluckst.
- к л о Я. Eckzahn, plur. кла.
- к л о н ц О. Schnabel cf. čech. klves psl. клюнъ rostrum.
- к л ў ч ь к а МЛ. клѡчка, Gluckhenne.
- к л я г а н і ц ь ВС. Лв. Стр. genit. кляганцю Sulze, студенець, студжені ноги. Кляганіць правлять із лаб, із рылкы та з ух свини: на дарѡбчики посычуть, варять; потѡм як ся зварить добрі, тогды пак на мискы або на таньірі уливають за міроў і на місто студѣное покладуть, абы застыло.
- к л я к. к л я г Л. кляту едну ложку дай мені. 1) Käselab, жолудок телячий 2) молоко заклягане cf. rum. kiag. lat. coagulum.
- к л я п у с або клѣпус Ян. ein grösserer Nachtfalter namentlich mit dickerem Leibe. Кляпус лятає до свѣтла, ударить на вікно.
- к л я ч а Стр. Stute „дѣтко каже: „кобыла,“ в Гал. = кляч. у ВС. кобыла, што пудло выпозорує то: кляча eine Stute vom elenden Aussehen.
- к л ю в а к І. Ир. Л. eine kleine Flischart „білі, мають голову тоўсту.“
- к л ю к а Я. Hacken. клюка до тяганя воды.
- к л ю ч к а н я НД. „кѡрова с корѡткыми, закручеными до середины рогами“.
- к л ю ч ь к ы м е т а т и НД. = гал. ключковати. заяць ключкы мѣче.
- к м і н ь genit. кмѣню Я. Kümmel.
- к н я г и н ь к ы К. віле, росте по рѡвнях, має цвіт білий; на рѣсту цвіт сінний (раст сінний Scilla bifolia, Märzwiebel луківка двулїста).
- к о б е л Пу. = 128 літрів = 4 віка; віко = 32 літрів. cf. psl. кѡвель модіос.
- к о б ь б ы л и с т е п р и ш л и , т о б ь б ы л и с т е у т р а т и л и Л. wären Sie gekommen, so würden Sie verlieren.
- к о б ь л и ц ь і Лв. Rosspflaumen, великі сливки.
- к о б л и н а МЛ. коблина І. податок, що священикови приносять в верні селяне. коблину спустити = дати той податок. cf. psl. кѡвель modius.
- к о з и ц ь і ВШ. plur. tantum Dudelsack, дуды. дудаш, што дусе у ковиці, Dudelsackpfeifer, Dudler.

- коўбіць Г. *Tinunculus, Rüttel-falk.*
- коўпанька Г. *Galerita cristata, Kothlerche, Haubenlerche.*
- коўтати (коўтати) Ир. НД. *klopfen. коўтати перстом в двѣри er klopft mit dem Finger an die Thüre.*
- коўтач О. *Specht, picus.*
- коўто́к Я. *Ohrring, Ohrgehänge* (cf. коло *Rad*; кільце und колець *Ring*); обручка на палець *Fingerring*; перстень обручка с камінцем *Fingerring mit eingesetztem Schmucksteine in anderen Gegenden: жуковина.*
- ко́жа Стр. НД. 1) *Haut* 2) *Rinde.* — дем. ко́жка НД. ко́жчина (кіжчина) НД. *cortex, Rinde.*
- коза́чка Г. Лв. *Küchenschabe, Periplaneta orientalis.*
- коза́чка Стр. *Weihchen des Hirschkäfers* (коза́к); коза́чечка Лв. *kleinerer Käfer, namentl. Bockkäfer.*
- козо́дрист Ир. *Schneeglöcklein.*
- ко́й ВР. = бойківске ко́ль, ко́лі.
- ко́йдош Вл. жебрак *magy. koldus.*
- ко́кош Лв. *Henne.*
- ко́л VIII. *genit. кла Eckzahn а ко́л в плóты, Pflock. genit. ко́ла.*
- ко́ліба Я. *Sennhütte cf. magy. kaliba Hütte, халупа.*
- ко́льи́нці або чі́коло́цки МЛ. *Fingergelenke.*
- ко́лька́вий Г. *stachelig.*
- ко́льковні́к ВС. *Distel. кольковні́к черлѣвий (= die Distel blüht roth).*
- ко́ловоди́ця або ко́ловоди́ник МЛ. *Wasserläufer, Totanus.*
- ко́лодязь ВС. Бі. ко́лодязь Я. „кирніця, як обрубит деревом. один ко́лодязь. *genit. одного ко́лодязи.*
- ко́ло́пныі. білі ко́ло́пныі. Кв. *Staubhanf, Femmel. зелѣні ко́ло́пныі Кв. Samenhanf, Mäsch. ко́ло́пныі білі рáнче берут ся; пізно што беруть ся=зелѣні ко́ло́пныі ВС.*
- ко́ля́чник Лв. *Distel. ко́ля́чник, кольковні́к або чорто́вое насы́ня З.*
- ко́ндá Д. Ир. не ко́рошаний са́мур сви́нний; — ве́перь схо́рошаний; пороса́чка *Sau.*
- ко́ндáш або сви́нарь Д. па́стырь, що сви́ны пасѣ. *magy. kondás, kanász.*
- ко́но́дрыст Лв. *Schneeglöcklein, Galanthus nivalis.*
- ко́но́пли білі Г. у́берут ко́но́пли білі на́перед, потóм че́каут два-три тѣжныі і беруть зелѣні.
- ко́нюха́рь І. Д. па́стырь, што ко́ны пасѣ, ко́нюх.
- ко́пáч (Синевір. Поляна) „друк, кул“ *Pflock.*
- ко́пачі́вля Ир. *collect. Pflocke; Reisig. орѣл чі́вить гніздó з малóго ко́пачі́вля (кажеме хоть ко́пачі́вля, хоть рі́ца).*
- ко́пáччя з же́лі́за Стр. ва́дь жоты́ка Стр. *Harke.*
- ко́пи́лець Ду. *Bastard.*
- ко́рбо́нька Стр. Г. *eigtl. Schachtel, Behälter* (cf. *hal. корóбка Büchse namentl. aus Birkenrinde verfertigt*); ко́рбо́ньккі жа́блячі або ко́рытята *Schalen der Fluss- und Teichmuschel; корбо́нька, што жа́лудь у ный сидіт Стр.=cupulus, Becher der Eichenfrucht (Eichel).*
- ко́рбо́тáта жа́блячі НД. *Schalen der Fluss- und Teichmuschel. nom. sing. корбо́тá жа́бляче.*
- ко́рж Я. пля́чок з мѣлаю (мѣла́й = *Kukurutz*).
- ко́ри́бо́г ВС. ВР. Гр. Л. Вл. *Felderlerche, Alauda arvensis*

- пом. plur. корыбогы Гр. et корыбогы Л. — за тотó, што летить горі в небо, вóзме стеблó і корить ся Бóгови: берú на Бóга кòл! Вл. — сýть у нас корыбогы; вон коруу Бóга: ты-кай Бóже, бо кòл падé! корыбòг право горі летить і співать.
- к о р ы т а й к а пом. pl. корытáйки Бі. Fluss- und Teichmuschel Unio et Anodonta.
- к о р ы т н и ц я ВС. Ир. Г. НД. Д. Schildkröte, Emys lutaria. корытница як кúська (= кустка, Knochen) твёрдá Г. корытница на зоря́х сви́ще Н. Д. die Schildkröte lässt ganz in der Frühe, während noch der Morgenstern leuchtet, einen pfeifenden Ton hören. корытница ходить тiхо по вóды Г. die Schildkröte bewegt sich (geht, schwimmt) langsam im Wasser.
- к о р ы т н и ц я м а л á ВС. Fluss- und Teichmuschel, Unio et Anodonta.
- к о р ы т о Д. knöcherige Kapsel der Schildkröte. корытница пряче гóлову і нóгы в корыто; дóсьвита úтягне шýйку та фiтькать die Schildkröte zleht den Kopf und die Füsse in ihre Knochenkapsel ein. Vor Sonnenaufgang steckt sie den Hals hervor und lässt einen pfeifenden Ton erschallen.
- к о р ы т я н к а К. Бі. Им. Schildkröte, Emys lutaria. держать в дéйжи у помьях К.
- к о р ы т я т а Вл. НД. Им. корытята водянi НД. корытка Лв. корытятка Д. пом. sing. корытятко жáблячое З. Schalender Fluss- und Teichmuschel. корытятка берúть на лыкы дýтьом, кедь дýтiны пуд-язычница; дають пiти молока вадь вóды ic тóго корытятка Д.
- к о р к о н ы т и. к о р к о т á т и Ду. heiser krähen, krächzen. пр. пiтокурник скорконить або скоркоче гей кóпилець.
- к о р м о ш а вадь журавинник Л. „великое дерево“.
- к о р н ы т а О. рогáта вiвця, ovis cornuta.
- к о р о л ь О. Ян. корóлик Ян. Zaunkönig, Troglodytes parvulus.
- к о р о л ы ц я ВШ. Kaiserling, Amanita caesarea. — королиця дурна. Fliegenschwamm, Amanita muscaria.
- к о р о м и с л о О. Schulterjoch.
- к о р о м п á в ы й Г. morsch, faul. коромпáве дéрево = уднý порóжне fauler, inwendig hohler Baum.
- к о р о п а в ы й Л. rauh, rissig. коронава жáба Л. коропáня Л. Лв. НД. коропáне Ян. Kröte, Bufo.
- к о р о с т а в к а Я. Kröte, Bufo. корóставка за нáми се гайту-вáла = гнала за нами (привид забобонний).
- к о р о ш á т и НД. хорошати. конь корóшаний castriertes Pferd.
- к о р у в á т и дéрево МЛ. die Rinde abschálen, обдeрти кору з дeрева. обкорúю дeрево = облупую з кори дeрево.
- к о р ч á г Им. gen. masc. в иньших околицях: корчáга gen. fem. бáнька на вóду, пáленку... с корóткою, гúзкою шýйкою psl. крчáгъ et крчáга керáмис, Krug.
- к о р я к Шу. „дéрево не ростúчоє, што стýрхавiс“ ein verkümmertes Baum cf. кворый, хворый гал. кырiти, хiрляти,
- к о с и ц ь ВС. plur. кóсцы Mäher. — кóсийць Бі. Ду. Ир. Wachtelkönig, Crex pratensis. кóсáк або кóсийць Д. Wachtelkönig. перепериця кличе по пóвночи:

„хоть куда! хоть куда!“ -- ож
 косак рыцкати, кой траву коси-
 сить чоловік.
 косак К. Д. Лв. косарь О.
 косаш О. ВС. коси — коса
 ВР. косиць Бі Weberknecht,
 Phalangium paretinum. дыти
 кажутъ, кедь ўторгани ногы ко-
 сять: коси коса! Д. коли ўм-
 кнеме лабу, то косить Бі. ка-
 жуть, ож косить К. дыти при-
 говорюють: „коси-коса! не бу-
 дѹ, бо я йшла лободѹ! гѳрка-ж
 мой лобода, кедь не знаѹ, де
 вода!“ ВР.
 космачкы Лв. космоўкы
 ВР. коцмалкы НД. Stachel-
 beeren, Beeren von Ribes gros-
 sularia var. pubescens.
 косорити ся К. величати ся
 sich brüsten, gross thun.
 костерява І. Schwingel, Fe-
 stuca.
 коструб Н. Д. Zotte. костру-
 бати Ир. Н. Д. zottig. сѳрсть
 у медвѳдя кострубата.
 котрый МЛ. welcher. гѳдний
 газда, котрый молит ся Бѳгу.
 котрый — котрый Д. der
 eine — der andere. рѹжа —
 котра біла, котра черлена die
 einen Rosen sind weiss, die
 anderen roth.
 коцібан Ир. гачок на грянь,
 Feuerkrücke cf. гал. коцѹба.
 коцка Лв. magy. koczka Loos,
 жереб nsl. kocka (із kostka =
 Würfel).
 коцмин. Им. Ribes grossularia
 var. pubescens, Stachelbeere.
 качан Лв. качан, Strunk.
 кочига ВШ. виз, Wagen cf.
 magy. kocsi=Wagen, Kutsche
 кѳчш magy. kocsis Kutscher.
 кошарка МЛ. Korb. кошарик
 П. Korb. кошѳлик.
 кошенина ВР. abgemähtes
 Gras; Wiese. ар. гуцульск. ко-
 шеница.

кощавый Бі. knöchernig; sehr
 mager. кощава жѳна eine sehr
 magerere Frau.
 крадцьи МД. verstohlener
 Weise, крадки, крадьком, крадь-
 кома.
 краинськый Вл. кравий Landes-
 краище О. краище eigtl. Rand-
 theil; Waldrand краище лыса.
 воўкуви (= драпаки, Brombee-
 ren) у краищех psl. краиште
 fines cf. ruth. край in der Be-
 deutung: Rand; край праерос.
 neben, bei z. В. край води.
 краинка О. Ast (beim Geweih),
 розсоха. ѳльинь маѳ рогы с кра-
 нками; ѳленице не маѳ роги.
 краинкати ВР. krächzen. кра-
 кають вѳроны die Raben kräch-
 zen.
 краска МЛ. frische Gesichtsfar-
 be; blühendes Aussehen. краска
 на дитини.
 крем МЛ. in der Bedeutung:
 ohne. крем головы ohne Kopf.
 кресанина Ян. Hut. у Гуцулів:
 кресаны.
 кресачька Я. мала сокирка до
 побиваня гѳнтами (шинлами).
 кривовяз МЛ. кривовѳз Рос.
 Wendehals, Jynx torquilla. имѹ
 два кривовязы.
 кривоѳ жельизо Им. гак, Ha-
 ken.
 кривуляти ВР. in kreisförmig-
 en Linien laufen. заяць вадь
 яцько кривулять=кљючкѹе.
 кривулька у палици Я. ge-
 krümmter Griff beim Stocke.
 крыгы НД. Honigwaben. в кры-
 гах мед НД. cf. кряга.
 крило Кв. Schirm; Regenschirm,
 Sonnenschirm.
 крыла у рыбы Г. Flossen, pin-
 nae.
 крипка Ян. nom. plur. крипкѳ
 Rebhuhn, Perdix cinerea.
 крисло вадь умбрѳла, амбрѳ-
 ла Вч. Schirm (звидѳля гал.

- креслатый mit schirmartig ausgebreiteten Zweigen н. пр. креслата тополя).
- кровлянка ВС. Blutwurst. майш = кышка набита кашоу; кышка впят, што ся набивать кровльоу = кровлянка.
- кров метати НД. кров мечуть с коровы; с чоловіка, с коня пушяуть; с коровы із вада мече кров рукоу (давний се спосіб „метаня крови“, часто навіть шкодливий худоби).
- крóмпач або джугас Я. Keilhaue mit zwei Hörnern (Spitzen).
- крúкати Лв. Стр. krächzen, quacken. крúкы крúкауть Лв. die Raben krächzen. жабы крúкауть Стр.; die Frösche quacken.
- крúмпльі Лв. Kartoffeln nom. sing. крóшпель, крúшпель.
- крúнькати Ян. grunzen. свинé крúнькае в Гал. кругúнькае.
- крутúголовак Д. ВС. ВР. ВШ. крутúголовка Г. крутоголовок Ду. Wendehals, Junx torquilla.
- крутыіа НД. гал. крутúй „што слóва не подёржить“. „я не видьу ще тако́го крутыіа“.
- крýга Г. Wabe. в úлеви крýгы, де пчóлы но́сят мюд. одна крýга меду eine Honigwabe, один плястер меду.
- кряг ВР. плястер меду plur. крýгы. — кльіткы Bienenzellen, комірки.
- крянчати ВС. schwätzen, krächzen. сорóка крянчйт.
- крянкати ВС. вóрон крянкат вадь крянче cf. кранкати.
- крýчка Г. Стр. Anthemis cotula, stinkende Hundskamille. крýчка воніть die Hundskamille hat einen widrigen Geruch.
- кувік Ду. ВР. Todtenkauz, Steinkauz, Athene noctua magy. kuvik Todteneule.
- кувікати Г. von der Stimme des Ziegenmelkers oder der Todtencule. кувікае дримнюх; дримнюха называут: нучник.
- кужелá або кудéле Кв. Spindel.
- кúзлик Г. scharfer Hahnenfuss, Ranunculus acer. зыля срапáтое, злóе cf. ківлик, гал. козелéць.
- кúкла Г. Puppe.
- кукурікати Д. krähen. кúриця журить ся а когút кукурікать, пё.
- кумгёр Б. або на́падка eine Art Fischnetz.
- кúмка Я. Unke, Bombinator igneus.
- кумкльіщ Лв. Nachtigall, Luscinia.
- кúпа Ім. Бі. Kanne. кúпа воды eine Kanne Wasser cf. psl. къкль modius; lat. cupella, cupa.
- купáльницы Ім. in der Bedeutung: Bäder, Badeanstalt, купальня.
- кúпиль Л. nie zufrierende Stelle im Morast. „што ны́да ды не замёрзать“ опар.
- кúпінка Д. Maulwurfshügel.
- куплянка (в Марамороши) узкий, високий горнець, в котрый цы́дять молоко кривъ цы́дильце cf. купа lat. cupa.
- кúриця Г. Henne, gallina.
- кúричька ВР. „пять (сым) звыздóв; кúричька сходить на Іван день, а пак до рóздва на сятый вéчер зáйде“. [властиво гал. квóчка угорско-руск. кúричька то найбольша звызда Alkyone межи так зваными плядами (Siebengestirn, Plejaden, курята), в чи сла котрих голе око як до би-

- строти видить меньше або більше; всі-ж плеяди то частина скупні зьвізд званої биком (taurus, Stier)].
- кúркати Г. Ир. 1) girren гóлуб курчіть Ир. (cf. hal. гуркати, гурукати; гурчіть, гурúкає) 2) quacken, курúкати. жабы, що кúркают на ярі Г. курúкаут жабы.
- курмáниш Я. що ведé дарáбу (сплав), що правит, керманич.
- кúртаква МЛ. або карапáня МЛ. Kröte, Bufo.
- куртéнький П. ganz kurz, sehr kurz. куртенька кáзка.
- кúртий Г. kurz. кúрті гадý. (в Гал. коло Дрогобича: куртій).
- курчáти Лв. 1) quacken. коли в городíни жáбка курчіть (кúркать), бúде тогдí дождж. 2) knurren. жолúдок курчіть ВШ. der Magen knurrt.
- кúрятник (Синевір) кúрячька ВЛ. Им. курячька К. кúряча травá МЛ. курячнйк З. Vogelknöterich, Polygonum aviculare. кúры пасúт (Синевір).
- кусáти ВС. in der Bedeutung: brennen. жалíва кúсать die Brennessel brennt. — глухá жалíва не кúсать, май блага́ die Taubnessel brennt nicht; sie ist sehr milde. глуху жалíву кúрять с пішы на гостіць die Taubnessel raucht man in Pfeifen als Mittel gegen Rheumatismus.
- кúславка Им. кúславка вадь сýкавка Бі. Dorngrundel, Cobitis taenia.
- кусн́ця Л. сіножать, Wiese, wo das Gras abgemáht wird cf. кошенина, кошениця.
- кутáч І. коло Унгару Feuerkrücke.
- кутíць Лв. хлív, Schweinsstall.
- куцкурúдз Ир. Wachtel, Coturnix communis. Я в'імаý два купкурúдвы ich habe zwei Wachteln gefangen.
- кучманісты й ВС. zottig. шуткý кучманісті cf. кúчма = Pelzmütze. psl. коучьма. pilei genus к'к'к' сома.
- кучманкý вадь шуткý ВС. Kätzchen namentl. der Weidenbäume. кучманкý сятáть (св'ятáть) на цвítну недýлю die Kätzchen (eigentl. Zweige mit Kätzchen namentl. der sog. Palmweide Salix caprea) werden am Palmsonntage in den Kirchen geweiht.
- л. лабáнцош Д. або студéньчик Д. Wassermolch. студéньчик, кедь поклáсти йогó на зéмлю та цáбать або лáбать. я імíу єдно́го лабáнцоша.
- лáбати Д. mit den Füßen bewegen, trampeln; zappeln.
- лáбаты й Бі. mit langen Füßen.
- лáбки Я. Füße, Beine. ринка на лабках = ринка на ногах. лáби в столý Füße (heim Tische).
- лабкó О. пес чорний в б́лими лабами в Гал. лабуш, лабаш.
- лавíрка Им. Ду. К. ВР. Ир. ловíрька Г. лавúрка ВС. Д. Eichhörnchen, Sciurus vulgaris. лавíрка плóдить ся в хáщі das Eichhorn haust (wörtlich: vermehrt sich) in Wäldern lit. vaivaras, vovèrè psl. в'кв'ерницá hal. ruth. вивíрка dial. вовíрка.
- лагíсты й Кв. лайíсты й О. schwarz. вівцé лагíста ein schwarzes Schaf; лише на дýдька (Teufel) кажут: „чóрний“.
- лáдити Ир. in der Bedeutung: beabsichtigen; Vorbereitungen

treffen. ладїу другу дывчину брати. er beabsichtigte ein anderes Mädchen zu heiraten.

лазиво. НД. Бі. драбина, Leiter. лазиво до дуплѧ, де дікі ичолы. cf. psl. лѧствица scala, κλίμαξ. лака́тош Пу. Schlosser magy. lakatas.

ластівка кўца Ян. Chelidon urbica, Stadtschwalbe, Fenster-schwalbe.

ластовиця Ду. ВШ. Schwalbe psl. ластовица χελιδών, hirundo. ластовиця бывать на хыжи ВШ.

латиня́к Л. латинник, römisch katholischer.

ла́чи plur. tant. НД. рїзаницы дўже дрібненькі до молока́, до по́ливкы.

ла́я МЛ. Meute; Rudel. лая псув. ла́я вовкўв.

лѧвеш ВШ. юшка, Suppe; Sauce. magy. leves.

лѧвико́в Лв. Löwenmaul, Antirrhinum.

лѧвря НД. що обста́не із вина́; во́ды нальлѧ і з то́го ўдавить лѧврю eine Art schlechten Weines, Tresterwein; der Lauer, в польск. lura, в мадярск. löre.

леда́кы Ім. minderwerthig, gering. гїча ледако́е у тої тегерїцы schlecht entwickelte Stengel (Halme) sammt Blättern bei diesem Mais.

ле́лік Г. Я. Fledermaus, Vespertilio. миш, ек свечѧного йїст, ста́не ле́ліком; у днїну не ви́дит ле́лік; у но́чї лы́тае; чим се зме́ркне, він вже ви́дит Я. ли́лік Д. ке́дь уби́ти ли́лика́ та ке́дь ўста помастїти та дўже уд то́го ўста (=уса, уси Schnurbart) расту́ть (забобон). ли́лик Стр. ли́лик або потыргач Лв.

ле́н Лв. лем е́ден ле́н у нас сы́ють. мно́го йлну. с тым йлном.— в Ясеню нижнім сы́ють ле́н:

зелѧнец пїзний ле́н; скó-ценъ Springlein; пилїпе́ц „ле́н ны́ рáний, ны́ пїзний.“ — голóвкы льну товкўть; ле́н мо́чуть, су́шать, товкўть пак, так трутть, шїчуть на же́льзано́й щїтцы НД.

ле́м Лв. Г. Гр. НД. Д. nur.

лї́вкати О. ein wenig giessen. лї́вкае во́дї.

лї́павий ВС. eigtl. klebrig; schmutzig. лї́пава сорóчка = кáльна сорочка, брудна сорочка.

лї́пка Ир. рўчка у се́рпа хоть лї́пова хоть вербо́ва etc. (може мїсто лапка, лабка?).

ли́сїце О. ли́сїця Г. ВШ. ли́шка Д. Ир. Fuchs. — ўха горі́ держїт ли́сїця Г. psl. ли́сица, лиска et лисъ.

ли́чыти Стр. ли́чыть: де́сять а де́сять = двáдцять; двáдцять а двáдцять = со́рок а тры́дцять сы́мдесять і пр.

ли́ш І. Кон. Вл. ли́ш (лишь) ВШ. ли́ше Бі. Г. nur.

лы́буц К. лы́бус Г. лы́бус Стр. Kiebitz, Vanellus cristatus лы́бус ма́е на голо́ві хо́п der Kiebitz hat auf dem Kopfe einen Schopf (Federbusch) magy. libucz.

лы́кувати МЛ. лі́чити, heilen. лы́кууть бете́жного чоло́віка = лі́чать сла́бого чоло́віка

лы́но́вище Бі. abgestreifte Haut. од тры́сўчыкы (Fieber) лы́новищем ра́ка обку́рюють (лі́к забобонний).

лы́ну́шка З. Butterkrebс. рак ма́е тве́рду ко́жу; ке́дь облы́ни́ў ся, то зве́ме „лы́ну́шка“. (в Галичинї: лы́нець або „шени́чний“ від то́го, що лі́нить ся тогді́, як шени́ця цвїте).

лы́нюх Лв. nom. plur. лы́нюхы́ (лы́нюхи) Drohne. ма́тка або ца́рїця Bienenkönigin. ро́бу́тна пчо́ла Arbeiterbiene.

- лыскѣвчик К. Haselmaus, Muscardinus avellanarius.
- лыскѣвріш ВС. Haselmaus. я імію два лыскѣвріші; такій хвѣст у лыскѣвріша гей в ма-чати.
- лытѣшній НД. Стр. лытѣшній vom vorigen Jahre. лытѣшное вадь антогорічнеое прядиво. лытѣшній Г. з лыта, рѣк-теперішній. лытѣшное жито = рік-теперішное жито.
- лытѣвище МЛ. Sommerzeit; Ort, wo die Herden im Sommer auf der Alm gehalten werden. у лытѣвище—тогда, коли брындю чынат гавды на полонийны.
- лычѣти. польчѣти О. zählen гл. личѣти.
- лыщана Д. ВС. лыщанка НД. Haselstrauch, Corylus Avellana.
- лыщанік ВР. Haselgebüsch.
- лѣбда Д. лѣпта Ян. Spielball, magu. labda мяч, пилка.
- лѣвга Лар. plur. лѣвгы, лѣвганя Г. ВР. Bi. eine Fischart. лѣвга хребтом чѣрна, очи черлені. — ци можно лѣвгы йісти? де бы ныт! — у лѣвганы много черів ВР. (черевá—Eingeweide).
- ловѣти ся до чога МЛ. sich wogan winden, klettern (von klimmenden Pflanzen). пови-тиця (Convolvulus) лѣвить ся до жита die Ackerwinde klimmt an Kornhalmen empor.
- логина НД. Weissdorn, Crataegus oxycantha май мцнійша тернячка cf. глѣг psl. глогъ.
- ложѣчник Гр. гал. налижник, лижник.
- лозѣ винна Ім. вадь винница Weinrebe.
- ломик Пу. ломѣвый корѣль Г. ломѣый корѣль Бі. ломѣ-вы й корѣлик Д. Zaunkönig, Troglodytes parvulus. гныздѣ правѣти у терню в траві Г.
- ломуля. ломуля gen. neutr. Л. Reiser, abgebrochene Zweige, хворѣст, ломаче.
- лопѣтка на горѣху, на пасули ВС. Г. Z. Hülse, legumen. nom. plur. лопѣткы in Gal. струк dagegen in ВС. струк на кукурудзы = Maiskolben.
- лопаткы Г. Hungerzweitschen.
- лопѣвка НД. пурка, котрѣу тягнуть вино з бѣчкы, Weinheber magu. lopó.
- лопонѣти Ду. rauschen (mit den Flügeln). дѣка кѣриця злопонѣти і знов сяде die wilde Henne (Birkhenne) flattert rauschend auf, doch setzt sie sich bald wieder.
- лопушѣстый ВС. breit (von Blättern) eigtl. breit, wie Blätter der Klette (лопух, lappa).
- лоскач Г. Angeld, завдѣток „што ўлоскае по руцы“ (ўлоскае = вилоскае, вибе, виплескае; по тѣкмѣ лоскають в долѣнь).
- лѣтаре Г. Ир. K. Sumpfdotterblume, Caltha palustris.
- лошѣк ВС. einjähriges Fohlen. дѣкы му гѣд минѣ, дѣти лошѣк; подѣбат вже на коня.
- лубѣрне Я. де луб мѣлют. Gärbermühle; Gärberei (луб = Rinde).
- лѣдина Я. Kleidung, Kleider. місце на лѣдину.
- лѣк-чеснѣк О. Art Allium.
- луска О. Schuppe.
- лускогоріх О. Nussknacker, Nucifraga caryocatactes.
- лускоріх НД. Muoxus glis, Siebenschläfer.
- лѣснути НД. knallen. лѣсне карбачѣш er knallt mit der Peitsche.

ля́ця ВС. plur. ляци genit. ляць „до чого прибівать шинґлы“ Spragen.

ляшува́ти МЛ. чатувати, чігати, кіт ляшує на мыш die Katze lauert auf die Maus.

ле́щок Я. Klee, Trifolium.

любі́сток О. Liebstöckel, Levisticum officinale.

(любити). най ся лю́бить Ир. Д. припрошують так н. пр. при і́дню etwa: ist es gefällig, belieben sie! — тобы любіли вна́ти? ist es Ihnen genehm das zu erfahren?

лю́бшкы́ Лв. Liebesmittel. такы́ завда́сть любшкы́, што́бы ся любіти або што розсіинить (розчїнить).

лю́шов Я. до митя́ на́чина цебрі́к.

м. ма́гла Пу. Haufen. злото і стрібло у ма́глах (cf. могыла et мы́гла).

ма́жа Стр. magy. mázsa eine Art Gewicht.

ма́й ВС. Бі. in der Bedeutung sehr. бринда́к дуба ма́й лю́бить der Maikäfer kommt auf Eichenbäumen gerne vor. ма́й не добре = дуже не дóбре. ма́й-ма́й НД. kaum; geht noch an; ше ма́й-ма́й бу́де es geht noch an, es reicht noch knapp aus.

ма́йош, ма́юш Ир. Л. Д. кишка magy. májos Leberwurst.

ма́ленько Пу. МЛ. Лв. ein wenig; etwas. не мо́жете зайти́ ма́ленько до мене? können Sie nicht zu mir auf eine ganz kurze Zeit kommen? ма́ленько бо́льше etwas mehr. ма́ленько гу́ста трава́ wenig dichtes Gras. ма́ленько горба́тый etwas buckelig. ма́ленько зго́дя Вл. nach einiger Weile, nach kurzer Pause. уло́йшли ма́ленько да́ле sie legten eine kleine Strecke Weges weiter zurück. ма́ло Вл. Кв. О. Ир. etwas ма́ло нам за-

гуді spiele uns ein wenig vor. ста́ньте ма́ло. пості́йте ма́ло. на́чїньте ма́йоші ка́шоў та ма́ло мя́са покла́де. — ма́ло полежа́ти ein wenig ausruhen. psl. ма́ло adv. ма́ло poleжакъ = трохи полежавши. — ма́ло не МЛ. Вл. Лв. fast, beinahe. ма́ло не по́уный пуга́р.

ма́люговаты́й Д. пр. свиня́ ма́люговата што ма́е ўші (уші тут значить: решетину, уграки, Cysticercus, Finne).

ма́люх. ма́люшо́к МЛ. kleiner Mensch, Knirps, Zwerg.

ма́мка З. Пу. Вл. Лв. ВР. Mutter, Mütterchen; ма́мка моя́ старе́нькая! meine alte Mutter!

ма́нголь Я. Mange. ма́гель. та́чэўка Я. валок до ма́льбвана.

ма́нна МЛ. der von den Bienen gesammelte Blütenstaub (sic!)

ма́ра́ бы спові́ла I. der Teufel mag es sagen.

ма́рамора́нны Л. nom. sing. ма́раморянка. я́блыка черле́ні.

ма́ржі́на Ян. К. et ма́ржина К. Vieh, pecus.

ма́рже́чий Ян. Vieh-, für das Vieh bestimmt. бі́лий бура́к ма́рже́чий (ма́рга = Vieh). ма́ржні́й К. item.

ма́рика́нка Я. така́ ріпа eine Abart der Kartoffel. ма́рика́нка мнєка́ і во́дева; ра́но прихо́дить, ра́нче ма́й як дру́га ріпа.

ма́рте́нка Я. plur. ма́рте́нкі Schneeglöckchen, Galanthus nivalis.

ма́сла́г ВШ. Fischsamen, Coccus suberosus, крути́зна на ры́бу; ма́сла́г купу́ють в бо́ўты (в склепі). товку́ть і дау́ть у кісто із мукы́; мета́уть пак тото́ кісто до во́ды а пото́м пак зби́рау́ть ры́бу, што уня́чена горі́ пла́вле по во́ды. ма́сла́к З. копа́ти гли́сту ва́дь на́рубати

- мнѣса з воробкá молодóго, пак маслáк потёрти на мýку і метáти тóе на вóду — рыба уд маслáкá подуріє і мож імáти рукáми.
- маснѣй борщ МЛ. заправлений „що виорядит.“
- масть З. Schmalz. масть свінна. кель гýску утучимé, такóжь з нѣй „масть гýсяча.“ — масть коровяча = маслo З.
- мастити хѣжу НД. die Hütte mit Lehm bestreichen.
- мáти надѣю НД. vertrauen, Vertrauen setzen. я мау надѣю у Бóзы.
- мáтиця ВС. Bienenweisel. у кимакú пчóлы; май старша пчóла = мáтиця. пчóлы ч́нят крáгу.
- (мах) у махú Я. in einem Augenblick. у махú пизнає.
- мáчанка З. dünner, in Milch gekochter Maisbrei. кваснóе молóкó ўдьяти в горнѣц та вѣречи мáло мукы кындиричаної, та пак, як закыпѣть, то б́уде мáчанка; — чир ч́нять у нас з кындиричаної мукы = гал. колéша.
- мáчька Г. Katze, Mieke. мацýр Г. Kater, Miez. мáчата Г. junge Kätzchen. cf. magy. macska germ. Mieke, Miezchen.
- мачѣне Ян. Mohnstengel sammt Blättern. як се в́иторобит мак, то лишáе ся мачѣне.
- медвѣдик ВС. медведюк Р. Им. Д. Maulwurfsgrille, Gryllotalpa vulgaris.
- медвѣдице Ян. Bärin.
- медѣти Гр. медом заправляти. пáленка межóна Гр. (für меджéна) = горівка медом заправлена.
- мекекотáти або мéкати Ир. meckern. козá мекекóче або мéкать.
- мелáй Я. Kukurutz. змерзáе мелáй, бо май студéно.
- мелáйна мукá О. Maismehl.
- мѣльчик МЛ. Schwanzwirbel. одрѣзаў фуст коня рáзом з мѣльчиком.
- ментувáти Пу. befreien, erlösen magy. megment
- мерѣнка ВШ. мереснѣк I. Pfrille, Phoxinus rivularis
- мерѣндзати Г. wiederkauen, rumlnare. корóва мерѣндже.
- мертвoе тѣло Ир. Leiche. умерлóе (scilicet: тѣло). нѣсли умерлóе Лв.
- мерша Д. Aas psl. мрѣша cadaver. гудульск. мерша Aas cf. мѣрха Schindmähre.
- мерчáчька НД. Nasskälte; Sprühregen.
- метáти ВС. werfen psl. метати βάλλειν, iacere.
- мещѣрница Гр. головний балюк в хатѣ, сволок magy. mester gerenda = Balkenträger.
- мѣнька або шýтка ВР. Бі. Вл. Kätzchen, amentum, iulus.
- мѣрно МЛ. ruhig, спокѣйно.
- мѣса НД. grosse Schüssel, велика миска psl. миса πίναξ, patina.
- мѣтó Лв. в укр. мѣто Mauth. čech. mýto psl. мѣто merces; lucrum.
- мѣцька Г. Kätzchen, amentum. мѣцькы або шуткы (по сусідних селах).
- мѣшачий огѣнь або бомбачьóк свѣтлыи у тѣрню май б́ольше свѣтити Г. мѣшачий óгник ВС. Leuchtkafer, Lampyrus noctiluca.
- мѣшка К. Вл. ВР. мѣшька Ир. Armmuskel cf. psl. мѣшьца.
- мідянкы Г. weisser Bienensaug, weisse Taubnessel, Lamium album.
- мóль Лв. Motte. мóль поїйў. муль поїла Г.

мільчина́ НД. Seichtstelle im Wasser.

місто Бі. МЛ. Ду. = гал. місце, locus. у трьох містах an drei Stellen. an drei Orten. на місто, де пасу́т МЛ. тако́е місце. pol. мѣсто τόπος, locus. в Гал. тепер „місто“ означає звичайно oppidum pol. miasto давнїйше градъ, городъ (властиво місце обгороджене, укріплене).

місто Пу. praepos. statt, anstatt. обѣ обстали місто старїх черцїв Пу. dass sie statt der alten Mönche bleiben würden. (місяцьї) в О. 1. першїй сьїчень 2. другїй сьїчень. 3. марот 4. березень 5. травень 6. бїдзень першїй 7. бїдзень другїй 8. серпень 9. покрївнїй (що Покрова на нїм. Покрова пр. Богородиці припадає однаков в жовтнї $\frac{1}{10}$). 10. жоўтень 11. падобїстень 12. андрїїв. — в Я. 1. сьїчень (лють, студено) 2. другїй сьїчень 3. марот 4. березень 5. май 6. бїдзень 7. другїй бїдзень або илевїй. 8. серпень. 9. жоўтень. 10. падобїстень 11. грўдень (вже грузь мєрзне). 12. андрїїв (в т. м. Андрєя, що вовкє ходєт — сьв. Андрєя припадає вже $\frac{30}{11}$).

міхїрь О. Лв. Blase, міхур. genit. міхїря.

міхўнка З. Lycoperdon, Stäubling. як ўсхне, то фўкати із нєї чьорным порохом.

млад О. genit. младу Ruster, Ulmus. младовый О. в младу. дошкє младовї.

мно́го О. Г. Ду. ВР. Вл. Лу... viel. премного О. Р. sehr viel.

мно́жество Стр. Menge.

мо́вкшка Кл. Лв. Г. НД. Eichhörnchen, Sciurus (vulgaris var. carpathicus) magy. mókus. мо́вкшка лєм у льсьї бївають Г. das Eichhörnchen wohnt nur

in Wäldern. мо́вкшка ушка має в верьх das Eichhörnchen hat aufgerichtete Ohren.

мо́вкшкы plur. НД. Backenbart.

мо́гіла або мї́гла Я. Haufen. мо́гіла дєрева. наметала кертїна мо́гілу велїку der Maulwurf hat einen grossen Erdhaufen aufgeworfen.

мо́зго́ла Бч. хляпавка, kothiges Wetter cf. гуцульск. маска́ла — розкаль cf. маза́ти, мазга́ти, ма́дзгати.

мо́зок в кўсьцьї (= кустцьї) Г. Knochenmark.

мо́зуль Г. plur. мозулы Schwiele.

мо́кля́жник Рос. Salvia glutinosa, klebrige Salbei.

мо́кратá Лв. Feuchtigkeit psl. мо́крота ὑγρότης, humiditas.

мо́либо́ МЛ. або жа́воронок Alauda arvensis, Feldlerche. genit. мо́либо́га.

мо́лодь Ир. = ле́гїньчукы Jugend. на́ша мо́лодь.

мо́лодина́ НД. junge Triebe. мо́лодина́ на дєревї ўбивать ся або обно́влять ся, што ўростє.

мо́ло́тник НД. Drescher.

мо́лоч дїкы́й Лв. Taraxacum officinale, Kuhblume.

мо́лочаник О. Milchner (beim Häring).

мо́моч Г. Teichrose, Nymphaea.

мо́ржолá Г. Morast, трясавица.

мо́ркївнїк НД. wilde Möhre.

мо́рконьїти МЛ. brummen. мо́рконїть медвїдь на чоловїка.

мо́ркотáти Бі. murren. медвїдь мо́ркоче.

мо́рмоньїти Г. brummen, murmeln, murmurare. мо́рмонїт медвїдь.

мо́ро́з Ян. in der Bedeutung: Reif.

мо́х Лв. Л. in der Bedeutung: Flaumfedern.

мо́туза́рь Стр. Seiler.

мохна́лька Лв. Assel; Tausendfuss. мохна́льки у вохкых мiстах die Asseln kommen an feuchten Orten vor.

мохня́нка Д. plur. мохнянкі Salvia argentea L., Silbersalbei.

мо́шка Ян. Blatlaus, Aphis.

мудина́ НД. муди́я ВС. Eucynurus verrucosus, Spindelbaum.

му́жчiнске убрaнe Я. чорні штани, schwarze Hosen.

муль Г. Motte; Pelzmotte. муль поiла кожухи; в запертум мiстi, де не e во́здух, портiт, да ле ся уклочит.

му́лити МЛ. in der Bedeutung: unterwaschen: му́лит вода́.

му́лявица НД. дрибненька риба, ganz kleine Fische. найма́у само́й му́лявици.

мура́щiвник Ім. Achillea millefolium, Schafgarbe. сыку́ть i даю́ть в отру́бахи для пульок i качок.

му́рий О. graubraun; schmutzig braun укр. му́рий.

мури́к Лв. Maurer.

му́рова ла́стовка Лв. Fensterschwalbe, Chelidon urbica. вадь на хлы́вi бiвать, вадь вон; ла́стовкi беру́ть ка́лу — iз ка́лу в я́рка пра́влять гнiздó.

му́рянка Стр. ВС. plur. му́рянкы. Ameise, Formica. го́мóк або бе́рег му́рянчаный Ameisenhaufen. му́рянкóвi мiшкы Стр. Ameisenpuppen, sogenannte Ameiseneier.

му́рянчачий Г. der Ameisengehörig, Ameisen-. хло́пец говорiт до дру́гoго, як найде́ му́рянкы в ку́пi: ци ви́диу́ eсь му́рянчачого царя? та́й купiнку ме́че на хло́пця.

му́са Кв. Noth; Nothwendigkeit. чоло́вiчку, ци вам му́са?

му́сати О. müssen. му́сате iти во мноу́.

муха́р Г. або кома́р Г. plur. му́хары. комары Gelse, Schnacke.

муха́рице Ян. plur. му́харицы Eintagsfliege, Ephemera.

мяса́рня Г. Fleischbank, ятки.

на́близь I. nahe. von der Nähe, in der Nähe. я на́близь ме́дведя ви́диу́ ich habe den Bären von der Nähe gesehen.

наборы́кати Г. aufwühlen. вода́ наборы́кала я́му та́й пока́йла зе́млю, што не мож ора́ти.

на́виды́ти Лв. gerne haben; gerne sehen.

на́вилок ВШ. plur. на́вилкы = пласт сiна.

навну́вати З. слабувати. навну́е на но́гу = слабуе на но́гу.

на вди́яку ко́му́сь Д. Jmdm zu Gunsten.

навхте́ма ВШ. навсе, на ви́ки.

на́глик Я. вело, цвите червоно.

нади́бний Ян. що надобити ся, придатний tauglich, nützlich; anwendbar; verwendbar. я́шур (Salamandra maculosa) нади́бний до ма́ржи́ни: як би напа́ло ма́ржи́ну, як наду́е ся, пуска́е по́через ру́ку я́шура i бе́рукóу по поро́жнiвi (по клу́бах) та́й за́раз ле́гче ма́ржи́нi (забобон).

надыва́ти ся. надыва́ти ся НД. aufgespiesst werden.

нады́ти Г. spiessen. сорокопу́да надыва́е бомбака́ на терни́ну der Würger (Lanius, Dorndreher) spiest Käfer auf Dornen.

на́джу́га З. пыска́тый чоло́вiк, що (што) лю́бить ка́ждого удю́гнути язы́ком, лю́бить сважа́ти ся ein zanksüchtiger Mensch.

нады́ти МЛ. aufspieszen. сорокопу́да надыва́е бомбака́ на терни́ну.

надтя́то́е мо́локо́ НД. коли доперва почало кваснiти.

нажа́гливий Лв. jähzornig, aufbrausend, auffahrend. жо́на нажа́глива Лв. што дуже го́й-

кати, не даё пѣти газдѣви паленки (кѣбы пак самá не пѣла!) cf. нáджуга psl. жешти ugere. ascendere praes. жегж et ждгж.

на́зываетъ ВР. Name. кáжду на́зываетъ памяту.

на́зимча або годувча́ МЛ. теля́ шо маё гуд; двáгодáк шо маё два гóды. трýгодáк шо маё три гóды; — ож маё чотыры гóды, то вже вул.

на́казъ Л проповідь. Predigt. на́казъ говорити в церквѣ in der Kirche eine Predigt halten.

на́койъ Гр. на́коли Г. Стр. на́коли НД. wann; wenn. на́коли я прѣйду до тебе, штобысь буў готѣвый НД. на́коли пчóлы не но́сятъ Стр. на́коли бомбака́ кѣне, то ўтече wenn man den Maikäfer wirft, so (entflieht er) fliegt er weg.

на́ладити ся ВШ. Ир. sich einrichten; sich vorbereiten. на́ладым Ир. bereiten wir vor.

на́лѣпкати ВШ. на́лѣпити. на́лѣпкати кáлу на стынѣ die Wand so mit Koth bewerfen, dass derselbe daran hängen bleibt.

на́мѣсична рѣдьквa Ир. Monatsrettig, Radieschen.

на́мѣт Ир. шо вода́ намѣче, хоть глѣну, хоть кáлу. Великый на́мѣт.

на́му́л НД. Schlamm.

на́мулянкы́ Ир. ganz kleine Fische nom. sing. намулянка.

на́мятелѣти ся Ир. sich aufbláhen; aufgetrieben werden. корѣва на́мятелѣть ся, кедь свѣжо́й команѣцы ся напасе́. cf. мяти psl. мати.

на́надѣти сокы́ру НД. на стѣрте вѣстре на́метати новы́й кўсень желы́за, приварѣти — а вѣдтáк за́калѣти.

на́нѣкати ся Г. або на́пови́рати ся Г. sich satt sehen, на́ливити ся. на́пѣкаў ся або на́повираў ся на квіткы́.

на́нычѣ Рос. — ны́ на́ шо, у Бойкѣв часто: на́ны-на́-шо.

на́пѣкати Ду. навалити, übermässig aufladen. на́пѣкаў вѣс: солóмы. на́пѣкати ся дѣны́, як корѣва.

на́пернѣвка Ир. Вл. Schirm; Sonnenschirm magy. napernyő.

на́перстникъ О. Fingerhut.

на́пѣслѣд НД. am Ende, endlich.

на́прѣтати П. háufen, aufspeichern. на́прѣтати кыди́рѣцю на́ зиму Mais für den Winter aufspeichern.

на́ра́квицы́ Я. Pulswärmer. з гарáсу, гарасѣви; воўнѣни.

на́рѣмныйъ Стр. НД. heftig, aufbrausend. на́рѣмныйъ дощъ starker Gussregen, Platzregen на́рѣмныйъ чоловикъ hitziger Mensch. cf. psl. ра́мкнѣкъ рáчу́даѣос, impetuus; ра́мкнѣкъ о́жѣос, celeriter.

на́рѣчы́Д. ernennen, и́менувати. на́рѣк го инспекторомъ er ernannte ihn zum Inspector.

на́руцѣ́ Гр. an der Hand, bequem. не на́руцѣ́ менѣ́ = то менѣ́ не вигодно́.

на́ силу Д. mit Gewalt, gewalt-samer Weise.

на́сыпати МЛ. schütten. на́сыпаў поўну скля́нку воды́.

на́-скори́ О. schnell. на́-скори́ ла́годжене шатрѣ́.

на́счѣвѣти Лв. НД. besuchen. на́счѣвѣў хвѣрого. на́счѣвѣў сусѣда. freq. на́счѣвля́ти. на́счѣвлять кумѣдѣю cf. čech. navštíviti besuchen: návštěva Besuch. ukr. на́вѣстити, на́вѣщати psl. на́вѣдити. на́вѣждати.

нать у крѣпльїв (крумпльїв) НД. Stengel sammt Blättern der Kartoffelpflanze.

наталáвіти Стр. набряскнути ein aufgedunsenes Gesicht bekommen. наталáвіє с п'яньства.

натягну́ти чоботы З. die Stiefel anziehen. натя́г чоботы. ізв'ю́ти чоботы З. die Stiefel ausziehen. ізв'ю́ чоботы.

наўперше ВШ. найперше.

находіти ся НД. gefunden werden. джáворонка находіть ся у нас die Lerche kommt bei uns vor.

начéрвити НД. junge Brut gebären, Eier absetzen (von der Biene). ма́тиця начéрвить

не! Ян. nein, nicht.

небожéтко Я. armes Wesen; unglückliches Kind. свротéтко-небожéтко.

нево́ля бы тя йіла Стр. про-клон: in Sklaverei mögest du verschmachten!

недо́луг. недо́луг недо-лúга Вл Taugenichts. недо-лúгий unvermögend, unbeholfen. бідá недо́луга.

недоп'рáвленийй Івáн Г. негодáй, незручній.

недорóслый І. НД. nicht herangewachsen, die völlige Grösse nicht erreicht. ты не доросла, за што менé беш!

нежить Вл. Ир. Katarrh. нежить вели́ка.

невахúдний ВС. unzugänglich.

нездо́брило ми ся Лв. es wurde mir übel. недо́брить ся менé es wird mir übel.

необáвки О. ohne zu säumen, bald, schnell.

не онь далéко Г. ВС. не дуже далеко. не онь далéко: зáраз дуйдеш Г. (коло Сигота: зáраз дойхаш!).

несерéньча Мар. Unglück. psl. с'рлашта occursus; casus.

в угорскоруск. серéньча fortuna magy. szerencse з сла-вяньського).

нетрїбнiя́к Вл. Taugenichts, непотрїб.

неу́кость Лв. Unwissenheit.

не е Ян. ВС. = нема́, нит. та-кого зелá не е у нас.

нiвина Я. Brachfeld, переліг. по нивинах росте голубiй, го-лубо цвитé.

нiзанка Мар. шнурок насиля-них (нанизаних) кораликiв, перел і т. п.

нiкати Г. Л. ВС. schauen, blicken; gucken. галас нiкат у вóду — нáраз иуйде до воды і имать рýбу, ож тра́фит Г. die Seeschwalbe blickt spähend ins Wasser; auf einmal schießt sie in dasselbe herab und fängt einen Fisch, wenn sie solchen trifft. нiкать крузь оболóк вадь повiрат er blickt zum Fenster hinaus нiкай крузь вiзòр! schaue durch's Fenster! не добрi-сь нiкаў Л. du hast nicht gut geschaut.

нiкóли Бi. менi нiкóли итi = я не маю часу ити.

нiр Лв. Гр. (нир) низ, рiвнина, бо-лотиста рiвнина; млака. magy. nyir = Ebene.

нiрськый Г. НД. морскый marinus, Meer-. нiрська ворóна Г. або нiрська кáвка НД. Mandelkrähe Coracias garrula в Гал. морска ворóна (так прозвана задля свiтлоi барви мовби який птах заморскый гл. Початки до уло-ження номенклятури і термiно-льогиi природописноi, народноi. Написав І. Верхратскый II. р. 1869. стор. 9. Зрiвнай також лемкiвск. нiрске паця=морске паця, морске порося Meer-schweinchen, Cavia sobaya).

нич Г. nichts. на Поділю: нічо́, нішо́. булш нич не ка́жут.

нікуды́ Я. nirgends wohin, nirgends.

ні́мко Ім. schweigend, ohne zu sprechen. ні́мко чини́ть er thut es stillschweigend. ні́мко́сть restrictio mentalis cf. psl. нѣмъ.

ні́мчик Пу. plur. ні́мчики eine Vogelart „сподом жо́ути, вѣрѣхы бұры́й“.

ні́с чо́го Лв. = ні з чо́го aus nichts. ні́с чо́го взя́ти.

наладі́ти Лв. zurichten; vorbereiten; zu Stande bringen.

ні́т Г. Лв. МЛ. ВС. Г. Стр. ВШ. НД. nein; es giebt nicht; nicht. у нас то́йі птї́цы ні́т bei uns sind diese Vögel nicht zu finden. цы розу́мієте мене? де бы ні́т! versteht ihr mich? warum denn nicht! цы вже ця́ла співанка? ще ні́т! ist das Lied schon zu Ende? noch nicht!

ні́што НД. (ништо) nichts.

ні́як Лв. auf keine Weise; unpassend, unschicklich. ка́жіт вы, бо мені́ ні́як sagen Sie es, denn mir schickt es sich nicht!

но́вінкы́ (новинкы́) Ду. Г. ВШ. Zeitung.

но́готь НД. plur. но́гты Fingernagel.

но́ра́ Д. in der Bedeutung: Quelle, fons.

но́рї́чка Ян. „їіст корї́не у збі́жю (по думцы тамошного люду); кіт вї́ї не їіст“ Spitzmaus, sorex (міди́цы живуть лише мя́сним кормом, і́менно кома́хами).

но́шў́льї Р. Tragbahre, гал. ноші́. мерце́ вінесли на ношў́лях.

нуа́дрї Рос. ні́адря, Nüstern.

нярува́ти Рос. виграти magy. пугер.

ня́ньо Бч. Лв. З. нѣ́ньо МЛ. Vater. іди до ня́ня! Лв. geh zum Vater. по́йте ня́ню! Лв. kommen Sie her Vater! dem. ня́ньоко. ня́ньо́чко (пещено). —

ня́ню́зніна Д. „што ня́ньо лі́шить лы́тьом“ nach dem Vater Geerhtes ва́дь во́тцо́вщина Д. — ма́тері́зніна Д. nach der Mutter Geerhtes.

о́. о́бо́д genit. о́бода ВР. така́ ігла́, што не ма́е ў́шка eine Nadel ohne Oehr. да́й ми о́бода cf. бости, stechen.

о́бзў́р Г. візіта, Visite. на о́бзў́р = на візіту.

о́бладі́ти чимсь Бі. inne haben, sich womit beschäftigen; zurecht führen; Ordnung erhalten. в же́льзіно́й ба́ньї то́плять руду́; ні́мцї́ тым о́блада́ють.

о́бле́нны́й Бі. gleissnerisch, облудный; облестный. о́бле́нны́й чолові́к, о́бле́нник Gleissner.

о́блечы́ НД. ankleiden. ле́гко о́блечены́й leicht gekleidet.

о́блї́ча ВШ. Aussehen; Gesicht. Айбо́ церкво́вник бы́ў та́кый на о́блї́ча, як тот по́п. psl. о́клнчї́не о́мо́во́ра similitudo.

о́бно́віти́ся Лв. sich erneuern, sich verjüngen.

о́болóк МЛ. о́болóк Лв. НД. et о́блак Лв. Fenster.

о́бра́з НД. in der Bedeutung: Antlitz, Angesicht. на́ тро́є ся́ клі́че: „о́бра́з, лицє́ ва́дь тва́рь“. сма́глява тва́рь ein bräunliches Gesicht.

о́бра́зчї́кї Я. kleine (Heiligen-) Bilder.

о́брї́дка Ім. adv. selten, зрї́дка. па́цкán о́брї́дка нахо́дїть ся́ по хлї́вах.

о́брóба НД. eigtl. Bearbeitung; Behandlung; Anbau. виногра́д копа́ють трї́ ра́зы, кы́ндири́цю

двйчи. іде на першу обрôбу або на перше копаня.

обсокотіти ся О. обезпечити ся sich versichern.

обстáнути НД. in der Bedeutung: sich verlieren. посыпка обстане.

обстáти Пу. остати zurückbleiben. обстала вдовіцьоу sie blieb Witwe.

обстояти ся Лв. остати ся. я сама обсто́яла ся.

обты́ти Мар. sehr fett werden. свиня обты́ла das Schwein wurde sehr fett. — сы́ра свинише дуже обты́ла das graue Schwein wurde sehr fett.

обчалувáти Г. учаловáти Г. счалувáти Г. обманити, ошукати. обчалувáю мя на ярмаркови=обклама́у, обшахрова́у magy. csalni beschachern, betrügen. cf. чарувати ukr. чаклувати.

обчёрти ВР. abschálen praes. обы́чру. обы́чруть дѣрево, обы́ушло.

овес ВШ. насъкый овѣс веленцьобый май поздыть, май побно достыгать; дръгый амерйцькый — тот рано прихóдит, май ёмше — трѣтый польскый ёмший уд веленцьобого.

огарь ВС. Larve der Rinderhiesfliege, Nyroderma bovis.

огвара Лв. обмова, Verláumdung.

огирóчок Вл. dem. від огирóк Gurke. малый ги огирóчок, не упáдь! зр. українськ. „маленький, як гурóчок“.

огняник МЛ. ВШ. огняниця МЛ. Eisenbahn; Locomotive.

огняник ВШ. „пóтя, што в ноци лытать в польо́х, пи́ля вóд“ eine Vogelart.

одбирáти ся Лв. одходити get; прощати ся.

одва́жливый ВШ. „що почѣкать“ bedáchtig.

одгваря́ти (в Унгарский вармеди) одповідати. одгваря́ть = одповідає, одвітує. гваря́ть (в Перечині) = говоры́ть.

одвѣт дава́ти Лв. in der Bedeutung: verantwortlich sein. я дава́ю одвѣт в томú ich war dafür verantwortlich.

одвѣтливый МЛ. verantwortlich. я в томú одвѣтливый ich bin dafür verantwortlich.

одвѣтовати Лв. Ир. МЛ. antworten.

одгваря́ти (в унгарский вармеди) одповідати. одгваря́ть = одповідає, одвічає. — гваря́ти (в Перечині) = говорити.

оддава́ти Вл. in der Bedeutung: einen Geruch verbreiten, wornach riechen. вода́ оддає мустом das Wasser riecht nach Dünger.

оддынь Д. ВШ. Kleidung. побáбрана оддынь beschmutzte Kleidung. має много оддыни er hat viele Kleider. — оддыня́ ВШ. item. ушы́тко оддыня́ новѣе найшлы́ ВШ.

одкѣря́ти ВС. відганяти. сорокопуда одкѣрят од гны́зда сорóкы. (cf. magy. kerges = гонити).

одклонѣти ся Лв. відхилити ся. Одклонѣ́ ся шугай в осени од мене, На тепѣрь два рóчыкы дубну́ то мене.

(одно). то одно́ Я. das ist dasselbe.

однопальцьи Я. в во́ни рукави́цы в однім на́льком.

одню́д Вл. отню́д in keiner Weise, durchaus, ganz und gar; gánzlich; одню́д не мож absolut unerlaubt; одню́д не чека́у ты ich werde in keinem Falle auf dich warten; одню́д не хочю ich will durchaus nicht; одню́д не прода́м ich werde (es) auf

keinen Fall verkaufen psl. **отънѣдѣ** prorsus, omnino.
о дожкнѣти ся ВШ. відхилѣти ся. дѣвкы! одожкнѣти ся вѣд вѣзыра! = дѣвки! відхилѣть ся від вѣкна!
о доповісти. **о доповідати** Д. одвѣтити. одвѣчати, одвѣтувати antworten. вѣн одповість (удповѣсть).
о желед ВС. Л. gen. masc. **о желед** Ль. **о жельидь** Я. О. **о желедь** Вл. gen. fem. an Baumästen zufrierende Eiszapfen.
о зимный Г. **озимий**. **озимное** жито. Winterroggen. **озимна** пшениця Winterweizen.
о зимок О. Ду. тѣле, що вже не ссе; потом тѣлиця; як се відлѣтити: корѣва О. такѣ тѣля, што перевимувало Ду.
о кить Ян. О. I. Reif an Bäumen. що примерзає на дѣревах Ян. коли побільє на дѣреві I. сам сныг на дѣреві О.
о крем Пу. ausser, mit Ausnahmte, mit Ausschluss. **о крем** рая Пу.
о кремый О. Ль. besonder, **о креме** = осѣбно. **о кримый** Вл. abgesondert, separat. **о кримна** хѣжа besondere Hütte.
о кремшный Стр. **о кремш** ный Ль. besonder; abgesondert. **о кремшны** сусѣкы.
о лениця Д. Hirschkuh. **о лень**я МЛ. **о леньятко** Д. **о леньча** Л. plur. **о леньята**. **о леньятка**. **о леньчата** = kleine, junge Hirsche, маленькы, молодѣ олены.
о лифир plur. **олифирі** Бч. Pirol, Goldamsel, Oriolus galbula.
о мело ВС. **о мелѣ** Бі. weisse Mistel, Viscum album. **о мелѣ** має божбуршкы на собѣ, такѣ гей клий; дають свинѣм ѣсти; берѣть на гертыку (Volksmittel gegen Lungensucht — höchst

wahrscheinlich wenig wirkend). в Марамарошчини лѣгынѣ берѣть о мелѣ на „косѣцы“ за клебаны.
о нь НД. Гр. Лаг. **о нь** тепѣрь єсь **прійшоу** erst jetzt bist du gekommen. **о нь** богатый nicht reich, nichts weniger, als reich. **о нь** тяжкѣе nichts weniger, als schwer. **о нь** легкѣе nichts weniger, als leicht. — **муха** ссе, што **о нь** кров іде ВС. = муха ссе, що аж кров іде.
о наджити Ль. sich herumtreiben. **кувѣк**, што **о наджить** в зимѣ, **сѣны** єму крѣла.
о надѣти Стр. I. etwas machen, verrichten, treiben; sich womit beschäftigen; — werden. што **о надѣть** = що нѣбудь роблять. **о надѣють** = щось дѣють. — **бомбак** (Maikäfer) із хробака пак **о надѣє**, **обмінить** ся Стр.
о поздѣти се Кв. sich verspäten. freq. **о поздѣти** се. **о поздѣю** се. **о поздѣю** се psl. **о поздѣти** брадѣуєт, tardare.
о поясати Рос. umgürten čech. **о пасати** pol. opasac.
о псѣга Я. **о псѣга** нѣ до нѣчѣго; не хоснѣє нѣхтѣ, нѣяка галиця не ѣст. — **о псѣга** або **о сѣти** має червѣні косѣцы О. die Kratzdistel hat rothe Blüten. Cirsium arvense.
о псѣговатьѣти Я **стати** **о псѣго**ю. По думцы люду: „**о вѣс** **о псѣговатьѣє**, **перевѣрже** се на **о псѣгу**, як **ранѣ** **о псѣгати**“.
о пѣт Пу. МЛ. **Сивевѣр** в Мар. **о пѣт**, **у пѣт** Д. ВШ. Бі. З. **в пѣт** ВШ. Стр. **у пѣть** К. wieder. psl. **о пѣть**. čech. **о пѣт**.
о рябка Ян. Haselhuhn, Bonasia vulgaris.
о раниця Л. Ackerfeld; frisch geackertes Feld.

осетник Г. ВС. осятник Лв. *Cirsium arvense*, Ackerkratzdistel.

останок ВШ. Rest.

остатый НД. mit langen Granen, lang begrannt. пшениця остата Bartweizen; пшениця голымша = пшениця без вуст (т. е. без усів), ярець голымша = ячмінь, що не має луски. ярець двашорový zweiseilige Gerste. ярець шістьшорový sechszeilige Gerste.

остріш З. Ду. ВС. plur. остріші. острыж plur. острыжі. після опису: *Acerina cernua*, Kaulbaursch. „на хребтові стоїть гей щіть“.

остроги у когуті ВС. Sporne (beim Hahne).

остудоватый Бі. рябий або остудоватий жид, що має остуди (*chloasmata*, Leberflecke).

отворяти Лв. отвирати. отворяйте = отвирайте.

охлянути Ім. ослабнути. ухляў = охляв, er wurde matt, er wurde schwach.

оціль геніт. оцѣли (оцѣль) З. Ир. Stahl franc. acier. на оцѣлити acéger stählen. бальту мож на пѣў наоцѣлити.

очкó в вóкнѣ О. Fenster-scheibe.

ошколяник Д. Schüler.

п. павечерок Стр. НД. Vesperbrod, Jausen, Abendessen, пидвечірок; потóm вечѣра. павечерковати Vesperbrod essen, пидвечірковати.

павзіна Гр. грубий друк (cf. гал. пауз = друк, що кладуть на віз навючений снопами або накладений сіном, де инде: рубѣль; відтак verh. припаузити=прирублити=друком приложити снопи або сіно).

павитиця І. Winde Convolvulus.

павіса Д. Бі. ВР. Fahne (namentl. Kirchenfahne) або завіса. купити павісы до цѣркви. черлені павісы rothe Fahnen. чорні павісы schwarze Fahnen.

пá в о р о в І. Winkelranke, Ranke, cirrhus. дѣня пúстит пáвороз; тákы пасúля і горóх пущáють пáвороз. пá в о р о з ы. пá в о р о з ы к и НД. Ім. у винограду die Gabelranken der Weinrebe, vermittelt welcher sich diese Pflanze an anderen Stráuchern, Bäumen oder Stangen festhält cf. psl. паврлза ligamen, ruth. пóвороз čech. provaz = Seil, Strick.

падіволос ВС. Schachtelhalm, Equisetum. падіволос Г. Kuhblume, Taraxacum officinale.

пáжить Д. ВР. толока, мала трава, kleine Weide, Trift. psl. пажить pratum; herba, gramen. по пáжити хóдить коропáня Д. auf Triften kommen Króten vor. пасúть на пáжити ВР.

пáзити ВР. пилувати, стеречи. павь дóбре! = пильнуй дóбре! уважай дóбре! psl. пазити attendere.

пак Гр. wieder; auch als Einschielssel ohne Bedeutung та пак пóду гет.

пáклик О. Päckchen. пáкля дугáну Лв. = пачка тютюну. пáклик дугáну. cf. čech. raklík.

паланок О. magy. palánk das Staket.

палгы Бі. слої в дереві.

пáленка Лв. Branntwein, у Лемків палюнка čech. hořalka, kořalka, pálenka.

палити ся вадь пристигати Гр. садовина палить ся вадь пристигать.

пáльсок на рýбы Бч. вчинить з льіскы плут; один конѣц ід

gorí zágne. eine Art Umzäunung im Flusswasser, welche beim Fischfange angewendet wird.

пáньїя genit. панїїи Бі. Frau ukr. панїя, genit. панїї. кімá-сонка = панна, паннунця (давнїйше: княгїнька).

пáн-ó-тець Стр. geistlicher Herr. у пáна óтця.

пáнтлик Я. Bändchen, стяжка. пантником звезаў.

пáпáрúшка МЛ. Marienkäfer, Coccinella (septempunctata).

пáпáрúза Бч. в МЛ. мúшка, мúшка-пáпáрúшка! летї до Бóга звúдси, понесї стúдынь, а вúдти принесї тепло! (приговорюють дїти).

пáпїрок О. Schwimmhaut zwischen den Zehen der Ente, der Gans etc.

пáпїш plur. пáпїшї О. Бі. Ль... Bekenner des röm. katholischen Ritus (властиво католики; назва давна з часів, коли ще теперїшнї унїяти були православними).

пáрадїчка Стр. plur. парадичкї Paradiesapfel, Lycopersicum esculentum.

пáрáнник Ль. парадник, Stutzer, ein elegant Gekleideter.

пáрїло Г. im Winter nicht zufrierende Stelle im Morast. пáрїло або теплїця Р.

пáрна МЛ. подушка, перина; magy. párna.

пáрувáти Гр. дóбре приходїти ся, passen. як ся вам упáрує в понедїльок.

пáсэмкы в рóзї оленя Л. Г. НД. Áste am Geweih des Hirsches. кúлько пáсэмкув на рогáх оленя, тúлько мáє гóдув Г. cf. пáсинок cf. укр. пасїння.

пáсинок МЛ. Nachwuchs, Nachtrieb cf. hal. пасїне v. пасїнки у тютюну. пасїнкувáти = пасїнки відривати; пасїне тут: листки обсохлї, долом стоячі).

пáскудь Вл. брїдь Вл. Hässlichkeit, Scheusslichkeit; Unflath. така паскудь.

пáскúдниця Стр. 1) unmoralische Weibsperson. 2) Kreuzotter. пáскúдниця дúгне = змяя укусить.

пáстáя О. Hülse, legumen; Schote, siliqua. однá пáстáя фáсулы = один струк фáсолї (Гуцули в Дорї востує душпаки а тáкож і всю рослину Lunaria fediviva „пáстáя“).

пáтока Стр. чистий мед, Jungfernhonig.

пáтрóшити І. ausweiden. я-стряб, што знáє куркы пáтрóшити.

пáучїна Г. О. ВС. Spinnengeewebe.

пáцáло Г. Wanst. пáцáлы НД. Magen der Kuh.

пáцáн Г. ВС. ВШ. пáцкúн З. ВР. Wanderratte, Mus decumanus. погрызé, хоть що ВР. в укр. пацóк; в гал. однакож: пацóк = веперь, Schwein, Bork; паця = Ferkel).

пáшинá З. ВШ. „блòе, твердóе в мнясы“ Sehnen, Flechsen.

пáхы у корóвы Ду. Gedärme der Kuh.

пáхнýчий Д. wohlriechend. пáхнýчое лїстя wohlriechende Blätter.

пéкúчка ВР. добра чоловіку; іспечé ся, мóжна їсти. — рїд дынї. Kürbisart.

пéлévня Ль. стáйня на мáргу і кóны. у Лемкїв: пелевен = стодола.

пéня гó знáє Лаг. мара гó знáє, бїда гó знáє.

пéрьвое молоко́ або ку-рáстра ВС. Biestmilch.

пéрó Ир. Fächer, вїер, вахляр. пéрó Г. Schirm. вовьмї пéрó, бо бúде дощ нїньї.

пéра М. Ду. Би. in der Bedeutung: Flossen, pinnae (heim Fisch).
 пéрвістка МЛ. корова, що перший раз має теля.
 перевéртаник Кв. плячок.
 пéред тогíдь Ян. im vorvorigen Jahre.
 перéиначити Рос. verändern. тодó мало перéиначит er verändert dies ein wenig.
 переíначка ВШ. Aenderung.
 перепéриця К. Ду. переперіця Би. НД. Wachtel. перепéриця лем ұхватить ся маленько, та сяде упáт дáле маленько Д.
 пересéрде Рос. злість, гнів. Zorn, Groll.
 передáбати I. langsam hindurchkriechen. пушáуть ящóрку (Salamandra maculosa), штобы передáбала чéрез рúкы, штобы легкý рúкы былі до хорóшаня (забобон).
 перст Г. перст у рукý Finger. перст у ногý Zehe.
 перстáч. перстáк Я. Potentilla, Fingerkraut.
 перть ВР. стежка, кудюю гонять вівці; увка дорожинка.
 пес Г. Hund (Männchen). собáка Г. Hündin. псýта oder щенýта Г. junge Hündchen. сýка Г. eine Hündin, die Junge hat (in anderen Gegenden zwischen nec und собака kein Unterschied in der Bedeutung und сука = Hündin im Allgemeinen).
 пестýнка К. Kinderwärterin.
 пéсця муха I. пéся муха Би. Г. Ир. Pferdelausfliege, Hippobosca equina. бýвать на пси Ир.
 пéсце молоко Лв. Wolfsmilch.
 петрòвкý Лв. яблика, што дохóдять на Пётра, терпкý.
 пецáв НД. Schmerle, Cobitis barbatula. клéньови подòбен,

при ротý маé ұста (= уса, Bartfäden), лýску маé барнасту. (клень = Leuciscus dobula s. cephalus, Döbel).
 пецýцкый Ян. маленький, petit. корóлик (Troglodytes) пецýццкый der Zaunkönig ist winzig klein.
 пéчава Стр. Лв. скíлько ұпече хлýба за óдн раз в печý.
 печенýна Стр. Им. Ир. Лв. НД. I. Braten, печеня : у Замíшанцýв : печене мясо в укр. печéне.
 печís Ян. лiстé бурачéне.
 печункý (печункý) Г. plur. Leber.
 пилá Э. Feile, пильник.
 пiла НД. neben. bei. пiла млына = коло млина. „як не знаé ұповiстi, говорiть пiля млына“. НД. пiля ВШ. по пiля ВШ. — пiля належит вiднести до укр. бiля, старосл. подлáк.
 пилiня МЛ. пилiне Я. Sägespäne.
 пилувáти Я. Л. робити скоро, sich beeilen. дýже пилуé er eilt sehr (dagegen пилiт er sagt von пилити).
 пiнька Пу. НД. pudendum muliebrea, vulva.
 писáрня Л. Kanzlei. чех. písárna.
 пiскòр ВС. plur. пискорi ВС. Wetterfisch, Schlammpeitzger, Cobitis fossilis. зá то, што пишцýть, то пiскòр.
 пи слiнец МЛ. Solanum nigrum, schwarzer Nachtschatten. нáколюбъзыў, мýсит жолýдок покáзiти.
 пiцька Стр. plur. пiцькы Pfrille, Phoxinus rivularis.
 пышьковáти Ир. Blutfedern bekommen. голопáк пышькýс або порáстать в пышкý = в Гал. голопýп (голопýзя) дiстаé пишкы або вбiваé ся в палкы.
 пыщòк ВР. Federspule.

півдруга (пю́друга) Г. andert-
balb. пу́друга - сто МЛ.
hundertfünzig.
пй́-о́сьмий час Ян. halb acht
Uhr.
пю́дбородник О. Sturmband.
підко́льінок Я. Kniekehle,
fossa poplitea.
пю́дойміти Л. aufheben; erhe-
ben; erhöhen. пю́дойміти платню́.
пю́дполо́тя Л. Wachtel, Co-
turnix communis. крило́ пю́д-
поло́тяти кю́ртоє der Wachtel-
flügel ist kurz.
підчіс Кв. з капусти листе, що
варять cf. печіс, чєс, чесати.
пй́клати ся о чім Ир. wofür
sorgen, Sorge tragen. Не о том
ся пй́клаєме = не журимо ся
про те cf. укр. ніклувати ся,
печи ся об чім psl. пешти сѧ
мѣлєтв, curae esse.
пй́книця ВС. пй́кніця НД.
Лв. Bratwurst Wurst, ковбаса.
на́роком чінят з кышю́к пй́кни-
цы; начива́ют м'я́сом с часни-
ком. ВС. сма́жені пй́кніцы НД.
пй́мше ВШ. май́ потім, später.
пй́няжок Вл. Лв. Ир. пй́ня-
жо́к Г. Hahnenritt im Eidotter
„за́родок в жо́вчку“ Г.
пй́няви Бі. Ир. Geld. мно́го пй́няви
viel Geld psl. пѣназь δηράριον.
пю́ня́к ВР. (пй́ня́к) вбанок, Krug.
зачері́ пю́ня́к воды. зачері́ть ми
обѧ́ пю́ня́кы. пю́ня́к у́палєный із
глины cf. huzul. повниця, пов-
ничька. повня́тко = Glas, Glä-
schen; Becher. cf. повний psl.
пльнь.
пй́па ВС. ВР. Pfeife, magy. pipa.
пю́пѧ́к. пй́пѧ́к. пупѧ́к ВР. бі-
бѧ́к К. Auswuchs. Beule magy.
pup cf. lat. bubo ruth. in der
Kindersprache: бубу etwas, was
Schmerz verursacht.
пй́счѧ́нка МЛ. Sandboden.
пй́скавка Бі. Spitzmaus, Sorex.
гл. пй́скавка.

пй́стриговѧ́тий ВР. eigtl. bunt
gefleckt; mit Sommerflecken,
mit Sommersprossen. cf. пй́-
стрик, пй́стрия́к пастра́к = Pustel,
Geschwür. cf. psl. пѣстрык.
пй́току́рник НД. Ду. Huhn-
zwitter, курй́; не кю́риця, не
когү́т; пй́току́рник не пй́є, лєм
хавчй́ть. НД. (Beim Haushubne
tritt zuweilen der sogenannte
Pseudohermaphroditismus ma-
sculinus auf, indem einige,
sonst wie normale Männchen
lebhaft gefärbte, mit langen
Schwanzfedern geschmückte,
jedoch schwach gebaute, zeu-
gungsunfähige und heiser
krächzende Individuen sich vor-
finden).
пй́тя Г. МЛ. Kuchlein. plur. пй́-
тята. більші́ = курчѧ́та (nom.
sing. кю́рча) = кю́рата.
пй́цкавка Д. І. Вл. пй́цакѧ́ка.
пй́цькавка (Вл. в унгарскій
вармеди) Spitzmaus, Sorex.
мѧ́чька пй́цкавку іскү́сить і лі-
шить die Katze beisst die Spitz-
maus todt und lässt sie liegen
(frisst sie nicht auf).
пй́ч Ян. Лв. Ofen. на печй́. ве-
лі́ка пй́ч.
пй́чова́га Ир. „ры́бка малѧ́, як
черленю́бчиця ўпови́рує“ Rho-
deus amarus, Bitterling.
пй́шѧ́к К. Fufssteig.
плавй́ня Вл. „што водѧ́ знесѧ́.“
vom Wasser angeschwemmte
Baumstämme, Zweige und dgl.
плат Ім. Vortuch, Schürze. лє-
гй́вй́ берү́ть плат, обй́ ся не
смү́гали (= не вая́ли) гѧ́ты.
платѧ́ Г. Стр. Kleidung. бі́лоє
платѧ́ хоть сорю́чка. Hemd;
Wäsche. — платѧ́ верхньоє
Oberkleid.
платѧ́ха Ім. обтѧ́санный, гру́бый бѧ́-
льок.
плекѧ́чька К. НД. плекю́-
тү́ря або плекѧ́чька Лв. Amme.

плескóнька ВШ. Rhodeus
amarus, Bitterling.
плесно́Я. Mittelfuss, metatarsus.
плетє ся на язы́цьї Ян. ich
kann gerade jetzt nicht aussa-
gen, es kommt mir nicht in
den Sinn.
пліска Гр. плістка Bachstelze,
Motacilla пліска хвóщиком ма-
хать die Bachstelze wippt mit
dem Schwanz.
плістка біла Ян. weisse Bach-
stelze. плістка жóўта Ян.
gelbe Bachstelze.
пліна́ І. dünnes Häutchen,
Membrane.
плісня́вка О. Г. Бч. plur.
пліснявкї за то, шо люблят
сидѣти в пліснявїм містї Бі.
Assel; Tausendfuss.
плодїсток НД. рід цибу́лі
Allium fistulosum.
плотóвник Я. свердел великий
до плотїй.
плохо́умний О. blödsinnig.
плужікати ВШ. girren. голу́б
плужікать.
плянтóга Стр. πόρυγ, meretrix
cf. psl. владь. владьница.
пляскáня. пляскáнька Д.
рыба ги долóнь, жóўти має очї.
плáха ВС. Fleck.
пнóррук Л. пронурок. Wasser-
amsel, Cinclus aquaticus. геї
пяць великый, воле білос, йнше
вшы́тко чóрноє.
побáбрати Д. beschmutzen.
побáбрана одынь.
побїванка Гр. хїжа шїнглами
(гóнтами) побївана (побїта).
побивáчька Бч. З. малá со-
кыра до побїваня шїнглòв.
побїйник Я. свёрдел до побóйїв,
середный. (побїй = дах побї-
ваний; Schindeldach).
побóсти. избóсти ВР. mit
den Hörnern stossen; stechen.
учóра той бык побóў хлòпця.
вòл избóў. корóва збола́.

повережїня вадь нать вадь
крумпленїня Лв. Stengel
sammelt Blättern der Kartoffel-
pflanze (cf. пáвороз et ворожїля).
повáдити ся Лв. in Zwist ge-
rathen, zankén. свада Лв.
Zank, Zwist psl. сьвада con-
tentio, calumnia.
повітрúля Бч. Г. К. Wirbel-
wind, Sturmwind.
пóвчик ВС. пєся мұха ВС.
Pferdelausfliege, Hippobosca
equina.
погадкóвати МЛ. подумати.
погадкóме wir werden unsere
Meinungen austauschen = по-
толкóме МЛ.
погáнный червák Я. Kreuz-
otter, Pelias berus.
погáр Я. genit. пóгара Trink-
gefäss, Trinkglas, пугар magy.
rohár.
погінáти І. (неправильно мїсто:
погибати) погінóнути Рос. in
Verfall gerathen, verloren
gehen.
погнїлый І. verfault. погнї-
ти ВС. verfaulen. погнїў пинь
(пень).
погнїлячка вать воня́чка
Стр. faules Weib (eigtl. Stin-
kerin).
погнївїти Лв. подусїти. по-
гнївїмó.
пóгаш Я. мисник. magy. fogas,
Löffelbehältniss.
погáйхати ся О. überein-
kommen, sich ausgleichen.
подáта МЛ. Abgabe, Steuer,
дача, податок. подáти великї
grosse Steuern.
подéколї Ян. дес-колїс Я.
manchmal укр. врядї-годї.
подéкотрі Ян. П. einige; man-
che; auch sing. подéкотрий
mancher.
подéшто Л. einiges; ein wenig.

по д е я к і Я. einige, manche (auch sing. подéякий = mancher).
 подкáн Г. potkán Wanderratte
 čech. potkan magy. patkány.
 п ó д о в г и й Лв. gestreckt, lang
 gestreckt. п ó д о в г і димляні ластівккы.
 подоріжнік Я. Wegerich,
 Plantago major.
 подрывіти Стр. morsch werden. „стойчое дерево подрывіе: учерене (= з кори обдерте), што ўдулавіе.
 п ó д р я Гр. in der Bedeutung: постіль.
 пожарнік Г. сухій хамнік, што спалят; там расту́т грибы́: пожарніцы — дубéнькы, добрі, білі — як молоді кўрята — лишэ на ярі расту́т.
 по ж ё д Вл. VIII. genit. п ó ж д ў et н ў ж да genit. п ў ж ды Вл. п ó ж да genit. п ў ж ды VIII. Procent. великый пожд VIII. великого пождў. велика п ó ж да genit. великóй п ў ж ды VIII. великый пожд Вл. велика п ў ж да Вл.
 п ó з а К. задля, wegen. дыннік садять по-за цвініі (свіньі).
 п о з а с н ó ч и et п о з а с н о ч и I. vorgestern (по-за-с-ночи).
 п о з а ш т о К. чомў. позашто льлють?
 п о з в і д а т и с я Стр. Лв sich erkundigen, fragen. повідау ся ich werde mich erkundigen, ich werde fragen.
 п о з д ў м а т и с я НД. нагадати ся. няй ся поздўмау. sich besinnen, bedenken, sich überlegen.
 п о з и р á т и МЛ. Д. VIII. blicken, schauen; anblicken; besichtigen, beschauen. заяць вадь скакундий, кедь спить, то позірать Д. — лóбо на него позірать VIII. er blickt ihn freundlich an.

п ó з ж е Л. später. уголосіти п ó з ж е Л. = оголосіти пізнійше.
 п о з н а ё м н и к Ду. Bekannter.
 п о к а з í т и Р. verderben. приказівіти Р. грохи попсути.
 п о к е л á в í т и О. krankhaft werden, verkümmern, elend werden.
 п о к е л á в í л а к а п ў с т а der Kohl verkümmerte (z. B. infolge der allzustarken Besetzung der Blätter von Blattläusen Aphis brassicae).
 п о к л á д о к Лв. gen. masc. што даё п ó д кўрку, обы ся вась нёсла (яйце, що підкладають під курку).
 п о к ó ў т а ч Ян. Specht, Picus.
 п о к р о в í ц ь на коня́ Стр. Pferddecke.
 п о л é д и ц я I. полéдице О. Glatteis. ó ж е л ь і д ь О. що примераё на деревіны. ó к и т ь О. сам сныг на дэреві.
 п о л и ч í т и НД. zählen.
 п о л и ш í т и З. lassen, hinterlassen.
 п о л і ж к í н е О. Wöchnerin. — што обхóдить дитину = баба.
 п о л ь о в á ч к а Кв. Jagd slovac. polovačka.
 п о л ó в к а Лв. Hälfte, половинка. ще полóвка обстала = ще половинка остала.
 п о л ó в я з НД. Ulmus (montana) (полувяз).
 п о л о ж í т и с я в п é н с и ю НД. sich pensioniren lassen. п о л о ж и ў с я в п е н с і ю .
 п ó л о з О. grosse Schlange (in Sagen und Erzählungen).
 п о л ó л ь н и к НД. Jäter. полóльники, што бóлють.
 п о л о н í н к а Я. Anthus spinoletta, Wasserpieper.
 п о л о т н ó м е ж и п á л ь ц я м и к á ч ь к ы Bi. Schwimmhaut zwischen den Zehen der Ente. „полотнó“ мeжи пёрстами гўскы, кáчкы... мы клічемо, йншак ны. ВС.

полубіч Я. Halbfass, полубічок.
 полубіч один; вічком закрити
 полубіч.
 полудашний Д. чоловік полу-
 дашний не є слышый, лем не
 видить добрі.
 помалы Лв. ВР. помале Я.
 langsam, ein wenig, здержали
 их помалы. помаленьки Я.
 Лв. ganz langsam.
 помел Г. Mistel, Viscum. зело
 тучноє, має тучні ягдкы.
 пометеня ВШ. сміте, Kehrlicht.
 помыйниця Ир. шафлик на
 помії.
 поміж нас О. помежи нами.
 помінити Вл. versprechen. мены
 на паклю помінїли = обіцяли
 мені на паску тютюну. помін-
 ка Вл. обіцянка.
 помітїня ВШ. сміте, Kehrlicht.
 cf. мести, пометати.
 понедѣльник Я. Montag psl.
 понедѣльникъ dies lunae.
 вівторок Dienstag.
 поневажѣти О. зневажати,
 позневажати. поневажѣе старїх.
 понїкати ВР. подивити ся,
 gucken.
 понужѣти Ян. zwingen. не по-
 жуѣйте = не силуйте.
 пообрїзкуване лїстя НД.
 (etwas) abgeschnittene Blätter.
 поонáджити ся Стр. поонá-
 джили ся ниткы die Fäden
 haben sich verwickelt гл. она-
 джити.
 попадїця З. попадїя або
 плїска Ду. попáчька Ім.
 Rhodius amarus, Bitterling,
 Plättel. черевцѣ має, очи чер-
 лєні Ім.
 попелниця З. попелянá
 мўшка Ду. попелáнка Кл.
 НД. Лв. попелáнка Стр.
 Aphis brassicae, Kohlblattlaus.
 попіла Д. ВР. Г. neben. ukr.
 побиля, біля psl. подлѣ et
 подлѣ. чáпля извѣ ся; любить

ходити попіла воды Д. ішоў
 попіла нбого Г.
 попікáч Л. Ім. Д. ВШ. ВС. Бі.
 Wiedehopf. Упура ерорс. по-
 пікáч має на голові коўпачок
 Л. der Wiedehopf hat auf dem
 Kopfe einen Schopf. п. має ги
 хоўпачьок на голові. Бі.
 попісар І. magy. pipaszár
 Pfeifenrohr в гал. цибу́х гу-
 пульск. чубук.
 попру́га Я. друк на три сажны
 доўгий, до прибываня дарáб —
 і на конѣ тáки (= також) „по-
 пруга“ (= Bauchgurt).
 попукач Лв. Г. Іу. Wiedehopf,
 Упура ерорс. попукач пулúкає
 Лв. попукач або угорска
 заву́ля Г.
 поровно З. gleich; gerade. у
 бакунá поровно стóять кла, як
 дикусы beim Wildschweine ste-
 hen die Eckzähne (Hauer) ge-
 rade wie Schnurrbart.
 пороска́ Лв. plur. пороскы́ конь
 лем пòд сьидло Sattelpferd. cf.
 psl. конь рисканиє. magy. ro-
 roszka.
 поросáтник К. Gebärmutter
 der Sau в гал. пацятник.
 поросáчька З. Стр. Г. свинá,
 што має поросáта, Sau. поросá
 Ferkel. дві поросáцы (утворене
 від неуживаного nominat.: по-
 росиць). таркáсті поросáцы
 scheckige Ferkel (поросáцьці).
 порохонь ВС. Г. genit. поро-
 хони. много порохони. порóх-
 ня Бч. Moder, faules Holz,
 morsches Holz.
 порпли́ця (Липша у Марамо-
 роши коло Густа) Kröte, Bufo.
 plur. порпли́цы. cf. порпати =
 scharren; die Kröte verbirgt
 sich bei Tag oft in selbstge-
 scharren Gruben im Boden.
 порпли́ще НД. Kopfschuppe.
 порубанїна Г. Schnittwun-
 den. на порубанїну берѣ пор-

хаўку (Lycoperdon), прикладе до тыла, вады на рўку, вады па ногу.

посанувáти ВШ. пошкодувати.

пóсередный Г. mittel. рыбы

пóсередні Fische von mittlerer Grösse.

посерéдный чоловік НД. mit-telmässiger Mensch.

пóсыпка Вл. НД. Masern, mor-billi. червёное, дрóбнёнькое — дыты дóстають — якбы их осыпаў кáшоў.

послýдница Кв. ein schlech-tes, unmoralisches Weib, Hure.

послúжник Бi. Diener.

посмертíти НД. усмертити, tödten.

посóнячник Ир. посоняч-ник Л. посóяшник Лар. Sonnenblume, Helianthus an-puus ukr. сосяшник et сосяшник.

поставкувáти Д. тупати но-гами для відогнання рупницї (Oestrus ovis). поставкує вóвця.

постанóвище МЛ. Standort, Posten.

посягну́ти Д. langen. посáг в колоду лeгíнь та вкусила йогó гáдина der Bursch langte mit der Hand in einen (hohlen) Baumstamm und wurde von einer Kreuzotter gebissen.

потéплыти Ду. warm werden : потéплыло.

потíлице О. Hinterhaupt.

потыргáч Лв. Fledermaus cf. hal. виргач.

пóтька НД. magu. potyka Cy-prinus carpio, Karpfen.

пóтоўсты́й Лв. dicklich, ziem-lich dick. пóтоўсты́й пысок.

потóчина Я. kleiner Bach.

поточíти Лв. benagen; zer-nagen. шóль поточíў вады поíў.

потуплáти Лв. verdammen; beschádigen; beeintráchtigen; jmd Unrecht thun. вóн поту-плять = крívдить, укрívдить.

пóтячий МЛ. dem Vogel gehörig, Vogel-. пóтячого молока жадаў er hegte Wünsche, die nicht erfüllbar waren.

пóтюк Гр. junger Vogel.

поугибáти К. повигибати nach und nach ganz aussterben. по-угибáли у нас дeрева, бо хашцi постинáли die Bäume starben aus, da man die Wälder aus-rodete.

пóхóдити ВР. spazieren gehen, gehen; reisen. я пóхóдиў мáло ich habe ein wenig gereist.

пóцало Бi. Wanst.

пóцол Ду. plur. поцолы Flechse. magu. paczal = Kuttelfleck, фляк.

поцьíлювáти eigtl. küssen. ке́д гад укúсить, говорíме: по-цьíлює Лв.

пóчáяти НД. помочí, helfen. скóро почáуть. бáба скóро почáе.

пóчерéвина Вл. typhus abdo-minalis, Bauchtyphus.

пóчерез Ян. hindurch, durch, über. пóчерез хýжу селeмeно МЛ.

пóчeрлeныти Д. roth werden. пóчeрлeныла калíнка, то час жонáм пря́сти.

пóчитати НД. lesen, durch-lesen; etwas lesen.

пóчкы́ Л. Я. Nieren nom. sing. пóчка. psl. пóчка νεφρός, gen.

пóшкодувáти verb. trans. пóжалувати.

пóхворíти ся Вл. erkranken. пóхворíў ся.

пóхýба Ду. Fehler. пóхýбка dem.

пóхóпити Вл. понáти. не мож пóхóпити man kann nicht be-greifen.

пóхромíндáти О. hinkend gehen. пóхромíндáў. — хро-мíндeй хромак, хромíй чoлo-вiк, чoлoвiк, щo хрaмae.

поєднá Стр. einzeln, einzelwise.
лем поєднá ся найде бáбин пeс
die Bärengraupe kommt verein-
zelt vor.

по́єден Вл. einzeln, singularis.
тра́фить ся по́єден і розу́мний.
пра́вити Г. О. ладити. bereiten,
machen; anfertigen, zurecht
machen. мýсимо новóе пра́вити
кóлесо. — дýти з хрущів прав-
лять млынці́ О. — пра́вити
гнѣздó О. Nest anlegen.

пра́во завдáти Лв. einklagen;
den Rechtsweg einschlagen.

пра́во ся тѣгне путь НД.
der Weg erstreckt sich gerade.

право́тїти Лв. права доходити,
gerichtlich belangen. запра-
вотїти Лв. einklagen. запра-
вочу́ йогó ich werde ihn ein-
klagen.

пра́пори або корогвї́ О.
Fahnen (Kirchenfahnen) nom.
sing. пра́пор; корогвá.

працòвнї́й Bi. arbeitsam. пра-
цòвнї́й чòловїк.

премно́го МЛ. О. sehr viel.

преуслабýй Рос. дуже слабїй,
sehr krank, sehr schwach.

привечерїти ся К. zu däm-
mern anfangen. привечерїло ся
es fieng zu dämmern an.

прїгрївкы plur. BC. sing. прї-
грївок warmer Sonnenschein.
снучé паўк на прїгрївок die
Spinne spinnit ihre Netzma-
schen, wenn warmes Wetter
bevorsteht.

прїзнавáти у чїм або до чòго
Лв. annerkennen. не прїзнау́ть
у тóм вадь до тòго.

прòзрнї́й НД. durchsichtig,
pellucidus. скло прòзрòе = ukr.
скло прозоре.

(прїклячкы). снў́ у прї-
клячкы НД. er knieete halb
nieder. стаў на кольїнкы або
на кольїна НД. er knieete nieder.

прїйма́к а годóванец О. що
го прїймають за свòго з мáлости,
то годóванец, а як вже ве-
ликого то прїймак, прїйма.
— прїймич НД.

прїйтї на дўмку Лв. in Erin-
nerung kommen. давнòе прїйде
на дўмку.

прїказїти Р. трохи зїнсувати.
прїкладувати ся чомў́ Д.
sich einem Gegenstande wid-
men; sich womit befassen.
томў́ ся не прїкладуваў er hat
sich damit nicht befasst.

прїкрывка Л. Deckel.

прїмовка або прїсловка
Стр. Вл. Spruch, Sprichwort.
прїна́дбїти Ду. щось небу́ть
вчинити, дона́дбїти item.
дова́дбїли люди.

прїпилїти Я. припиловати mit
der Säge zurecht machen.

прїповїсти Я. sagen, bemer-
ken, bezeichnen; aus einander
setzen. хто бы прїповїў.

прїпўтник Им. Wegerich, Plan-
tago.

прїсловка Лв. Sprichwort.
ўгадайте ще даку прїсловку Лв.
прїсохтувáти ся Лв. прї-
вкнути, прївчїаїти ся гл.
сохтувати.

прїсташ Г. що пристає до
грунту.

прїстїглы́й Ир. reif, gereift.
прїстїглї́ слївы.

прїсушїти Лв. нпр. присушїли
корóву (колі не є пáші, то ко-
рóва перестає давáти молòкá).

прїтиснўти ся Вл. прїтїсли
ся там = дуже ім там нўжда.

прїтьма́ Я. „на́гле, з-ўпалу“
jäh, mit Ueberstürzung. jäh-
lings; plötzlich.

(прїтока) сказáти до прїтòки
Рос. сказати прїтчy.

прїточїти Ир. додати, hinzu-
geben прибавити, добавити.

прихваліти. прихв'ялювати НД. bejahen. в'он прихв'ялює.

прицапіти Гр. стати придурковатим. ов'он теп'ер прицапіў.

приходити ся І. належати, gehören. што ся не приходити ни сященикови, ни кураторови.

прияті в дяку Лв. нпр. приялисте в дяку? hat es Ihnen wohl gefallen; прияті у д'ушу Лв. нпр. мы бы у д'ушу не прияли = нам би не було по-нутру.

пробалувати Я. МЛ. пробувати. дослідити. пробалуйте д'яру. пробалуй, чи здорове дерево magu. próbál = probiren.

пробачте Р. entschuldigen Sie.

провоїти ся. провоняти ся Ду. stinkend werden. провоняло ся м'ясо.

продоўганістий І. länglich. ш'утка на вербі продоўганіста das Weidenkätzchen ist länglich.

прозеленіти ся (се) МЛ. grüne Färbung bekommen. ч'ерез т'иждень прозеленіў се ред (нпр. в лісі).

прозівка ВІІІ. Namen, Spitznamen.

прозорий Л. durchsichtig. ukr. прозорий. скло прозорове das Glas ist durchsichtig.

пр'ольляти НД. проляти. мало в ковні пр'ольляў воды er schütete ein wenig Wasser aus der Kanne.

проп'асник Пу. Teufel.

просіти Пу. fodern, verlangen; den Preis anschlagen. к'олько будете просіти? wie viel werden Sie verlangén? три стріберні drei Silbergulden. в'он пр'осить с'ым б'іленьких er verlangt sieben Sechserl.

просоняшник К. Sonnenblume, Helianthus. про ц'он цвіт І. Кл. НД. item.

простовол'осий Яп. „без накрит'я голови“, без капелюха ohne Kopfbedeckung.

протверезати ся Пу. nüchtern werden; протверезити ся.

прот'яіс Стр. et прот'яіс Стр. genit. прот'яісу et прот'яісу. або т'алпа magu. talpfa Balken.

протягнути МЛ. verlängern аб'я Вам Бог прот'яг віком — Gott möge Ihnen langes Leben schenken.

проф'іт'кати МЛ. прогайнувати МЛ. протратити. проф'іт'к'ає все. прогайнує гр'ейцарь.

пр'очерт'ь О. Р. ausgerodeter Waldtheil. черт'яж зач'ерто або пр'очерт'ь.

пр'ощава Бч. МЛ. Pöbel, gemeines Volk.

прудкий МЛ. schnell.

прус Яп. Blatta germanica, deutsche Schabe.

прутканістий НД. І. прутк'астий НД. gestreift. к'онь прутканістий.

пр'ятати ся Д. sich verbergen. ломовий кор'юк все ся пр'яче в річку (р'іщу) der Zaunkönig verbirgt sich (immer) im Reisig.

пр'ятати Стр. МЛ. ховати, хроніти. сп'ряче ся = схов'ає ся. пр'ячуть пом'ершого або мерця.

псовати Лв. in der Bedeutung: schelten. псовали нас = л'аяли нас.

птіця Д. eigtl. Vogel, п'от'я; in der Bedeutung: schädliche Thiere, Schmarotzer.

пугарч'атко Лв. Gläschen, мал'е пугарч'а, малий пугар.

п'уголовка Д. ВС. Froschlauge, Kaulquappe plur. п'уголовки ВС. = ж'аб'ята ВС.

п'уголовок Г. або цыганська р'ыба Kaulquappe. в Гал. п'у-

головка, пугловица, пугловач, пугловатиця.

пуга О. Ян. або пугур О. grosse Ohreule, Bubo maximus.

пугурява Ян. grosse Ohreule.

пуджати Пу. schrecken, Furcht einjagen, psl. паждати terrere.

пудлий ВС. schlecht. пудло говоріт по руськы er spricht schlecht ruthenisch.

пудняти ся високо Лв. sich hoch erheben.

пудявчниця Д. = коло Дрогобича: жабка під язиком. „намече міхирчікы дитини пуд язиком у роты, што слинавить“.

пуждати МЛ. warten. пужди мало warte ein wenig.

пукати у корбач О. лоскати батогом mit der Peitsche knallen.

пукотати Ир. Gr. knarren; klopfen. сухое ріща пукоче нод ногами der dürre Reislg knarrt unter dem Fusstritt. с палицьоу пукоче er klopft mit dem Stocke.

пультяч Ян. О. Truthahn.

пультя Бі. Ян. О. Truthenne. ұгнаў качкы і пульты = вигнав і пр. пультета Ян.

пультинета О. junge Truthühner cf. magy. pulyka = Truthahn.

пупукати Стр. Бч.... hüp hüp hüp! schreien (vom Wiedehopf).

пупукач пупукає Стр. ұдуд пупукає в селіх Бч.

пудбивка МЛ. чир на молоці і in Milch gekochter Brei, Milchkrei.

пуляк Г. Truthahn. пультя Truthenne. пультята junge Truthühner.

пультік ВШ. лайбик, Leibrock.

пустинка Вл. werthloses Zeug, dummes Geschwätz пустинкы говоріть.

пустити Бі. in der Bedeutung: verkaufen. як пустили коня? за сорок за сым.

путь Лв. Weg. сись путь dieser Weg. іди сим путьом gehe diesen Weg. дай Бóже серенчлівый путь! gebe Gott glückliche Reise! пак про што, яким путем? = quomodo, qua ratione?

пухл О. Л. Magen, Gedärme. (beim Huhne, beim Ochsen etc.).

пчоларь Стр. Bienenzüchter, пчоляр.

пчолінок Стр. Bienenhaus, čech. včelínek

пявица Г. Д. Blutegel, Hirudo. пявица кунська Г. пявица конська Д. Pferdeegel Наеморис vorax. пявица хосновіта З. Hirudo officinalis валушна лю́дям — пявица конська пустá. psl. пиваница βδελλα, sanguisuga.

пярги Бі. Felsen, namentlich zerbröckelte Felsen, Grus.

пяц ВШ. Platz. magy. piacz.

р. рáма Ир. Runzel. plur. рамй. рами́ти in Falten legen, runzeln; зраміло ся лице = поморщило ся.

рамоток О. шматка, Waschlappen, Fetzen cf. ukr. рямя.

рамгаз З. Gefängniss magy. rab-ház.

рамина до вѣзора Г. Fensterahmen. смерекова рамна. фўтро де вѣзѣр стоіть. вѣчко Fenster Scheibe.

ранопадъ Им. eigtl. was in der Morgenzeit fällt. іншектор звідать ся: дитинко, што чиниш, кедь рано встанеш? панцю — каже хлопець — уйду на гнѣй та у.....; а іншектор каже: та што то такѣ? — то панцю ранонадъ — одвѣтитъ хлопець. (анекдота).

рапати О. рапкати Г. Gr. Д. knarren, quaken. качька рапач О. рапкать Г. рапче Gr.

- рапоніця Д. etwa: die kwackende Attribute der Ente. качька-рапоніця (рапоріця).
- рапухи О. репухи О. бахурі, діти (іменно) жидівські (згідно) пом. sing. рапух Balg, Knirps, приаємок [cf. pruth. gara Knirps; lett. rāpt und rāpot kriechen. rārainis rāpulis rāpucis ein Kind, das noch kriecht; lett. krups Kröte (ruth. ропавка, рапавка, карапаня) und Zwerg vgl. Preussisch und Polnisch v. A. Brückner, Archiv f. slav. Philologie h. v. V. Jagić XXV. S. 512].
- раст ВС. so werden einige früh blühende Frühlingpflanzen benannt. раст білий Anemone nemorosa. раст сінній Scilla bifolia etc. растик Льв. зля голубе = Scilla bifolia, Märzzebel.
- ревало Д. Brunstzeit (des Hirsches).
- ревсти О. або ревати О. brüllen.
- рет Ир. МЛ. З. рит Стр. = рувне поле МЛ. = де мокра земля, низкоє Ир. = болотисте поле, Стр. = мокра земля Ир. З. magy. rét = Wiese. на рету, у рету = в мляці. по рітох = по болотавих низинах; по полях.
- ретяна земля Ир. мокра земля.
- рехлик Льв. Rock.
- решотка Им. Gitter.
- решіткованя НД. Flammenblume, Phlox.
- рыбарь ВС. Sterna, Seeschwalbe. галас ВС. „галас то малярське слово — по руськы: рыбарь“.
- рыблячка НД. Fischteich, Setzteich.
- рыболів Я. рыболов Кл. рыболов МЛ. рыботорх Кл. Пу. Sterna, Seeschwalbe.
- рыйка Вл. Rüssel.
- рыкóвище Б. Brunstzeit (des Hirsches) зр. ревало.
- рындзювати Марам. in der Bedeutung: gedenken. не риндзюме.
- рысак Льв. plur. рысакы = Traiber, Grabpferd конь в стадинны графа Орловского, для повозкы.
- рысь Я. gen. fem. Luchs, Felis lynch. люта рысь der grimmige Luchs. рысь люта der Luchs ist grimmig. — рысь май білша, в маржини вігризує віме Кв. — рысь бердова або воўча, шо стоїть в камени на зьвіре (зьвіре = серна); рысь льисова або маржинська, шо йіст маржину МЛ.
- різанцьї НД. із тыста, Nudeln.
- рбвдзя НД. Reisig. dem. рба джечко.
- різник Вл. Stück. z. B. Stück Fleisch. різник Вл. Schlächter.
- різчинá Лаг. Riedgras, Carex, різоха, різуха, різійка.
- рбк-теперь Льв. Гр. = тот рбк, шо істук, назад des vorigen Jahres. на рбк теперь буду іти ich werde nach einem Jahre gehen.
- річ Д. in der Bedeutung: Sprechweise. на три річи говориме.
- робота І. історія, діло. та то робота = ото робота (в Тернопільщині).
- рбваш Ир. рахунок magy. rovás.
- рбвта З. гал. ріта, рота, Rotte, Haufe, Schaar. рбвта людий Menschenhaufen. велика рбвта пбтят летьла es flog ein grosser Vogelhaufen.
- рогачь З. Г. Бі. Hirschkäfer, Lucanus cervus. рогачь (Männchen) має роги ги олень; она (Weibchen): рогачька має маленьки роги ги зубкы.

- рогунік В. корч на м'яці, беруть на цыбуху Hornstrauch; Cornus.
- р'одич З. consanguineus, Verwandter.
- рожанка Лв. Rosenkranz укр. чотки.
- рожен. кліюка. кривоє жельізо Вi. eiserner Haken in Hal. рожен Bratspiess. в Пу. — рожен Bratspiess čech. rožen, rožník pol. rožen.
- розгода НД. Zeitvertreib: для розгоди zum Zeitvertreib. А за того ничь не збау, чужі жінки я кохау для своєї розгоди, с'єрця охол'оды“.
- роздумати МЛ. розгадати.
- розказати Пу. befehlen čech. rozkázati pol. rozkazać веліти, звеліти, приказати.
- розл'юка et р'озл'юка Стр. З. in der Bedeutung: Unterschied. так і в старосл. разл'юка 1) separatio 2) discretio διακρίσις. розл'юка: вен'єрь а конд'а es ist ein Unterschied zwischen Bork und Eber. є тому р'озл'юка es ist darin ein Unterschied. (значенє се вивязує ся л'югично: се, що роздїлює, розлучає = рїжниця, розл'юка).
- розметати З. Im. auseinanderwerfen psl. разметати, разм'єтати.
- роз'он'ад'єти ВС. в знач. розтягнути. нацк'ан так ім'єу ся зуб'ами, што л'єдв'и л'юд'и роз'он'ад'єли п'єсок.
- розум'ак ВС. Klügler гал. мудрак, мудрагель, мудрош, мудраш.
- рокаш Г. Стр. ВР. Пу. magy. rakás Haufen. в рокаші в купі, разом много люд'ий в рокаші.
- романіця МЛ. Anthemis.
- рок'ї казати Стр. долю предсказати. заз'юля рок'ї каже.
- роков'їна Лв. роков'є, што дають на р'ок, з'єрном зс'єпууть. дяков'є в'їко велик'є роков'їну одб'рати; роков'їна також як май' в'їко (май'в'їко = велик'є в'їко, доброе в'їко).
- р'он'я НД. Wassermolch, Triton. едн'а р'он'я. „за тот'о кл'їчеме, што в вод'ї ход'ить“. cf. р'инут'и (ри = fluere).
- рос'а Г. in der Bedeutung: Schweiss. рос'а на чолов'їку, на кон'ї.
- роспуст'їло (розпустило) або розм'єрз'ло Стр. es traf Thauwetter ein.
- росн'ухнути Д. (розп'ухнути von der Geschwulst) abnehmen. пак росп'ух = склєснула пухл'їна Д.
- росп'учит'и сливку Г. die Zwetsche so drücken, dass der Stein herausgeht.
- росч'ати Лв. (розч'ати) anfangen. розч'ал'ї каз'ати sie fiengen an zu sprechen, sie huben an zu erzählen.
- росч'ахнути Г. (розч'ахнути) auseinander spalten. як уп'адє вул на л'єд'у, то му росч'ахнут'є ся н'ог'ы (= розу'їдуть ся).
- росш'їр'ит'и н'ог'ы НД. die Beine auseinanderspreizen.
- росшкр'їлит'и Г. auseinander spreizen (розшкр'їлит'и).
- (рот). як на рот пр'їдє, говор'їть Стр. er spricht, wie ihm der Schnabel gewachsen ist.
- р'убань НД. Holzschlag. я ід'у у р'убань.
- р'угнути ВШ. ausschlagen, stossen. р'угну'є к'їнь = л'аб'оу уд'ар'їу.
- руд'а Вi. Erz.
- руд'а ВС. Peronospora viticola „што каз'їт л'їстя виногр'ад'у; каз'їт і к'ор'їнь: ўгниє хот'є і тоўст'їй (= груб'їй).

рудина Рос. Гр. dem. рудинка
Rflock cf. руд Deichsel magy.
rud.

рудоха Я. Kupfernatter, Pelias,
chersea. май люта рудоха —
за нами се гоитувала (= гнала
за нами).

ружджя. рүзджя НД. Reisig.
мало рүжджя ein wenig Reisig.
psl. рождине, sarmenta гал.
рише. гл. рбоджя (рүзджя).

румѣгати З. ruminare. корова
румѣгати vacca ruminat.

румѣнецъ Стр. Matricaria cha-
momilla, Mutterkraut. румѣнецъ
пахне.

руми́н К. Anthemis.

руно О. Vliess.

руслик О. Clupea pontica plur.
руслики.

рябун Гр. великий горнецъ,
в котрим несуть робітникам
поле страву варену.

рянда З. Лв. шмата, Fetzen.
ряндавий Гр. обдраний,
пүравий гал. шматлавий, zer-
lumpt. ряндавиць Вл. дра-
тивецъ, драптюх, zerlumpter
Kerl.

С. сабів genit. сабова І. ВШ...
Schneider, magy. szabó.

сай Г. шереш, гей каша, што на
яри по ріцѣ плавле, аж тәне
люд.

салька ВШ. Granne. (місто
усалька) сальковатый mit lan-
gen Grannen versehen. яриць
сальковатый cf. magy. szálka,
kalász szálka.

самокіша Д. Seifenkraut, Sa-
ponaria officinalis.

самокіше О. молоко на пюу
квасне; як проквасныѣ = квасне
молоко О.

санкати ся ВШ. возити ся
саньмй. Schlitten fahren, schlit-
tern. у зимі санкауть ся.

сановати І. жалувати cf. ша-
нувати.

саркати НД. fauchen. саркати
мачька на пса.

саш Вл. Стр. НД. Schilf. по
сашу. в НД. узенький, чор-
ный саш, серпкий Турпа,
Rohrkolben; білый саш Асо-
rus calamus, Kalmus; саш на-
дóвый Phragmites communis,
Schilfrohr (cf. magy. nád =
Schilf.) гл. шаш.

свадьба́ Вл. сватѣба Hochzeit.
вовци свадьбу чивати die Wölfe
laufen in Rudeln umher гал.
вовки гильнять ся, тычкуютъ
або бігають тычками. psl.
свадьба et свадьба nuptiae
čech. svadba. nsl. svadba.

свадьбувати МЛ. eigtl. Hoch-
zeit feiern. коты в марты вав-
кають, свадьбуютъ.

свердун О. (також в Бѣрезі).
свердан Лв. Grille, Gryllus.

свереньіти Ду. сверень-
чати Ім. zirpen. свириньок
сверенить або свереньчить die
Grille zirpt (cf. свиріль, сви-
рілка psl. свирѣль сѣригѣ fistula;
свиряти сѣригѣ, sibilare; αὐλεῖν
tibia canere).

сверчокъ О. Gryllus psl. сврѣчь.
сврѣчькѣ.

свидина́ Д. Cornus sanguinea,
rother Hornstrauch.

свинное мнѣсо Д. Schweine-
fleisch.

свиня́к Д. дѣйжа, де поять
свини.

свинський пѣрий Стр. Vo-
gelknöterich, Polygonum avi-
culare.

свириньок. свириньок gen.
masc. plur. свиринькы Г. Ир.
К. Л. ВС. свиринька́ gen.
fem. Стр. Grille, Zirpe, Gryllus
cf. psl. свирѣль сѣригѣ, fistula
ruth. свиріль, свирілка, сви-
рілка. psl. свиряти, sibilare,
сѣригѣ; tibia canere, αὐλεῖν.

свіжинá О. хоть якé, свіже
 месо, rohes Fleisch.
 сьвітівка О. Morgenröthe.
 сьвітач О. (світач) Leuchter,
 трéба мены сьвітачé ich brauche
 einen Leuchter.
 світла мўшка НД. сьвітлий
 червák Г. Leuchtkäfer, Lam-
 puris noctiluca.
 свободити Лв. befreien. сво-
 бодити йогó.
 свóйськый Г. domesticus. свóй-
 ськы голубы.
 священник казáў Лв. = прав-
 да неоспорима = Roma locuta.
 сьветцé О. = мале сьвято.
 сегельчáстый НД. eckig
 magu. segelet = риг, ки.
 сегінь Пу. легінь-бідняк, сирох-
 ман armer Schlucker. magu.
 szegény.
 селéнский Я. rusticus
 сербадянка Бч. etwas saure
 Milch. молоко, як máло пере-
 квасныé, то сербадянка cf. сёр-
 бати schlürfen.
 сердитый О. zornig.
 серéш Вл. Bi dünner Eisgang,
 dünne Eiskruste am Wasser.
 мнóго серéшү. засерéшило вóду
 das Wasser überzog sich mit
 einer dünnen Eiskruste.
 сёрна Л. Reh. сёрну́л Л.
 Rehbock. я видыў éдного сёр-
 ну́лá ich habe einen Rehbock
 gesehen. сёрнячата Л. junge
 Rehe.
 серпкый Лв. Г. rauh. язык
 серпкый у корóвы cf. psl.
 стръ́пота asperitas.
 серпóкрилець Ир. серпó-
 крышка Д. Би. Mauersegler,
 Cypselus arus. серпóкрышка
 на дощ лятать по пòд облáкы.
 сёршун Лв. Hornisse.
 сеч К. gen. fem. genit. сéчи
 Harn, urina.
 сёлоў сплéчноў Д. mit gros-
 ser Gewalt.

сйленка Я. з пацьорок бин-
 дочка пòд шню.
 сийák Вл. ВШ. Holztaube, Co-
 lumba oenas.
 сийнятйна Лв. Waschblau. сий-
 нятити плáтя Лв. die Wäsche
 blauen.
 сийнóша З. Namen einer blau-
 grauen Kuh. корова сийна вадь
 сйра.
 сирóткы Д. Stiefmütterchen,
 Viola tricolor.
 сиройіжка Я. або бйларіна
 Я. weisse Rübe, Brassica rapa.
 сирохман МЛ. armer Schlucker,
 Unbemittelter. не сирохманы
 идут крáсти, а гавдыны: идут
 у свóю реть, а дóкы пуйдут,
 вóзмут із кóждого рита по два
 кóрчи — а наколи пуйдут у
 свуй рит, тай на-тогды уже
 пóуни бесáгы.
 сйте або тучнé мясо Я. МЛ.
 fettes Fleisch.
 сйдák НД. Sitz auf dem Wa-
 gen; Bock, Kutschbock. на
 сйдакú.
 сйдый О. сйдый Г. grau.
 сйда косá. сйдый чоловик.
 сйкаўка Л. ВШ. Ир. сйка-
 виця Ду. Dorngrundel, Cobi-
 tis taenia. сйкавиця зáбе ся
 в пёрсты.
 сòльник Стр. Salzgefäß, Salz-
 büchse.
 сйменйсты й Л. getupft, gut-
 tulatus. дятел сйменйстый Bunt-
 sprecht.
 сйнянка Стр. будинок на сйно
 сйнянка Лв. сйняниця
 Вл. стодóла, Scheune.
 сйрййка Ир. ein weibliches
 Wesen im grauen Gewande; mit
 grauen Augen (z. B. Mädchen).
 Ой Марйко-сйрййко: сйрй бчи
 мáэш Ир. (спиванка).
 сйрканйчка Я. Zündhölzchen-
 schachtel „що держит сйрканчй“.

свѣркастый Стр. graulich cf. сѣрий grau. свѣрко Namen eines grauen Hundes.

свѣркач або швѣблик Я. Schwefelhölzchen.

свѣрканѣстий З. graulich. кона свѣрканѣстий кличе ся: „свѣрка“.

свѣтнѣк Л. Binse; collect. Binsen. качкы у свѣтнѣкы.

сѣяня Д. Getreide, Saat. сѣяня ся вѣзять ис поля.

скакун НД. Hase, Lepus timidus. дѣтко кличе вѣяця: „скакун“.

скаралуща Г. Eischale.

скарѣчати нѣгы НД. die Beine spreizen.

скатерть Я. Л. Serviette, Teller-tuch, Mundtuch. (в Чоркѣвщинѣ: скатерка м. скатертка).

скыпѣти Лв. impfen; pfrופן. дѣхтор скыпѣть вѣспу; скыплѣный ein Geimpfter. скыплѣно дѣрево = щиплене дерево; заскыпѣти einpfrופן. на дѣрево заскыплене кличеме: скыпѣць.

скыпнѣый Д. скыпленѣый, щипленѣый. скыпнѣа рѣжа Pfrופןrose. скыпнѣа яблѣнка gefrופןter Apfelbaum.

скыпнѣця Д. скыпѣць Лв. durch Pfrופן veredelter Baum.

склѣснути Д. einfallen, abnehmen. склѣснула пухляна.

склѣпати Ду. blinzeln. склѣпа ла-м очѣма.

склѣгати ся ВС. gerinnen, sich niedersetzen. склѣгало ся молоко; склѣгати ся вода.

скомтати Д. В. kitzeln. скомче ег kitzelt. cf. psl. скомтати titillare, скоботати.

скопѣлѣти дѣвку ВШ. привести дѣвку до зродженя копита (кѣпил = Bastard).

скоротати Я. kürzer machen; kürzen. скоротѣе.

скоружити се О. sich werfen. скоружет се дошкѣ = скоружать ся дошки.

скоруха Г. gen. fem. Eberesche, Sorbus aucuparia

скорѣзний Ду. Г. спокойный, ruhig. не скорѣзный unruhig. cf. корити ся, покѣрний psl. некорѣнъ obediens.

скорѣчати ся Стр. sich zusammen rollen. скорѣчати ся бѣбин пѣс у карѣчку (= в кильце) die Bärenraupe rollt sich kugelförmig zusammen.

скотарь О. пастух, що корови пасе — скотарька О. що дойит корѣви (у Ясеню: маѣрка cf. germ. Meierin).

скрыгончати ВС. скрыгончат кавка die Dohle schwätzt.

скрип або косиць Г. Wiesenknarrer, Crex pratensis.

скуляти Ир. zukneifen. скулять едно око хоть еднѣм оком.

скупак З. Geizhals. скупак великѣый.

скупѣчка Ду. скупа женщина, geizige Frau; geiziges Weib.

слабушковатый Лв. Пу. kränklich.

сласный ВС. schmackhaft, fett. сласна або слачна бурѣчанка schmackhafte Mangoldsuppe.

(сливы). шѣшкоты ВШ. сливы черленѣ, мало продоугастѣ, другы впят зовѣуть ся пинѣгы круглѣ. малѣ сливкѣ; мелѣйницьѣ сливкѣ круглѣ, малѣ; бѣстри (бѣстрицькы) = продоугастѣ.

слигань ВС. Г. ВР. Schmerle, Cobitis barbatula. слигань з бѣюсами (= усами).

слизт Г. Lar. Malva, Käserappel, слиз. много слизту.

слимбак Я. слимндак (у вармедн Унгарскѣй, в селѣ Люта, слимбуж Ян. plur. слимбужѣ, слимбуж О. слимуж Стр.

- Лв. Гр. ВС. Schnecke besonders die Gattungen: Agrion, Limax, Helix. діти приговорюють: „пусті ріжки слимужку!“ Лв.—„слимбаке світе вночі“ Я.
- слинавиць З. слинавец Cottus gobio, Groppe.
- слинавітя Д. geifern, den Speichel stark ausscheiden.
- слидно Стр. man sieht, es ergibt sich.
- слипачка Лв. Blindschleiche, Anguis fragilis.
- слипұх ВШ. Ziegenmelker, Caprimulgus europaeus. ұтұрщать в день на челянника, ги совá er glotzt den Menschen bei Tag an nach Eulenart.
- слипұх ВР. blinde Kuh. „дыти єдиному завяжуть очи а вон імать дрұгы дыти, а дыти ся сміють, ож не годен імйти і клічуть: чур!“
- слипұшка МЛ. Blindschleiche, Anguis fragilis.
- слобожєний МЛ. я слобожєный застрілити хоть котрұ маргу = я управнений (меньі слобудно) застрілити будь котрұ худобу (коли шкóду рóбить в полі).
- слўжниця НД. Dienerin; das Mensch.
- смєртный мотыль Стр. Nachtfalter, phalaena.
- смыкавка Я. Carex, Riedgras.
- смїрть Лв. Nachtfalter, phalaena. смїрть лятать, ачень душкá пожадать дáшто.
- смїшка ВШ. Anekdote; lustige Erzählung, — смїшливый ВШ. lächerlich, zum Lachen bewegend. смїшлива кáзка.
- смокыра (кóло Кошиць) сокира Ахт.
- смóлавый Л. schleimig, klebrig, schmutzig. бабиць смóлавый Лв. die Groppe (Cottus gobio) ist schleimig cf. hal. слинава фáбка.
- смўгати ся Им. sich beschmutzen, beschmutzt werden.
- смўтна завїса Пу. Trauerfahne.
- снїти ся Гр. träumen. што вам ся снїло, кóло нóса ся вїло.
- снїг льїпиться мотылями НД. Der Schnee fällt in grossen Flocken herab.
- снїт Г. Brand, Getreidebrand. мнóго снїти на мелáйох es giebt viel Brand an den Maispflanzen. жбўжа снїтовáте Г. vom Brand befallenes Getreide.
- сновáля Лв. што на нїм снує прáжу.
- сновпєць З. лáпка на пацкуны cf. слопєць Falle.
- собачїна МЛ. собачник. собачєнка О. Faulbaum, Rhamnus frangula. як зїїст ягоды качька, то згїне.
- собоянка Стр. Zofe magy. szoboleany.
- собрянка Д. Zinnia elegans. plur. собрянкы.
- совá ухáта Стр. Obreule.
- совїтувати Г. sich berathen. коли ся совїтуут wann sie sich berathen.
- совокўнно О. zusammen. жити совокўнно в любї = in Eintracht (in Liebe) zusammenleben.
- сьогóрóчний Стр. НД. dies-jährig, heurig.
- сокотїти Я. Acht gehen. сокотїт нá руки (щоби не скалычїти).
- сокачь Лв. Koch сокачька Лв. Kõchin psl. сокачь. сокачий соquus. сокачьница. сокаль соquina. сокальница culina. magy. szakács = Koch; szakácsnõ = Kõchin.
- сокырянка НД. малá сокырка, што хрїв кóпче.
- соломьянка Гр. Strohhut. шапка Hut.

солянка Ім. судіна на сѡль, Salzgefäss, Salzfass.
 сомарь ВР. Esel. im Plur. gewöhnlich für somari — сомарята (eigtl. plur. von сомаря = junger Esel); сомарик demin. magy. szamár, asinus, cf. čech. soumarna hovada = Lastthiere. psl. самаръ onus.
 соніўт plur. сонюты К. Eintagsfliege. сонюты понад вѡду лѣтають, комар ұпать малый продвгастый. die Eintagsfliegen fliegen an Gewässern; die Stechschnacken (wieder) sind klein, länglich. в иньших околицях, солюк = Culex ripiens, Gelse, Stechschnacke magy. szúnyog.
 сороковиць або таляр (ältere Benennungen, die auch jetzt gebraucht werden; сороковець eigtl. 40 Kreuzerstück таляр Thaler) Silbergulden. біленькый silbernes Zehnkreuzerstück (20-Hellerstück).
 сороче гнѣздѡ дѣкое Ир. wilde Möhre.
 сохтѣвний О. що знає всѣку роботу, вправний, звичений до роботи. сохтовати. сохтувати Кв. ВС. привикати, звикати. сохтований звиклий. сохтуй до того = привикай, набирай вправи. magy. soktak звиклий, привиклий. sokni звикати.
 сперед З. vor Anfang; vor.
 спершў Лв. zuerst, vorerst. спервў. іспервў З.
 спішно Ім. eilig. ящўрка спішно бігати.
 спобоятися Лв. befürchten.
 сповісти І. sagen, aussagen. марá бы сповіла der Teufel mag es sagen.
 сріберний МЛ. стріберный Пу. silbern.
 стáвчики у пѣрстув ВС. Fingerglieder.

стáмлять Пу. senkrecht.
 станути І. выстарчати пр. на піпу стáне дугáну der Tabak reicht für eine Pfeife aus.
 стáтина накольїнки Стр. стáти на кольіна Стр. niederknien. гал. вклякнути, уклякнути.
 стернянка К. Lag. Stoppelfeld.
 стьрхавіти Пу. verkümmern, elend werden.
 стокмїти ся Лв. згодити ся, übereinkommen. стокмїў ся на вѡлы або дѣтко кáже: поклаў — ся на вѡлы.
 стѡнѡж Ім. Oniscus murarius, Mauerrassel. стѡнѡж великый.
 стѡнѡжка. стѡнѡжка Лв. Д. К. ВС. Mauerrassel. стѡнѡжка велика.
 стражовати ВШ. Wache halten.
 стрáна Стр. in der Bedeutung: Weise. на дві стрáны кáжуть man spricht auf zweifache Weise.
 стрáхати ся І. бояти ся, лякати ся.
 стрижкї О. вівці, що можуть се стрїчи. sing. стрїжка.
 стрѡщити ВС. zerschmettern. не стрѡщитъ корытницю, хоть бы вѡзом перейхаў die Schildkröte wird nicht zerschmettert, auch wenn über ihre Schale ein Wagen rollt.
 √ стрўга ВС. Flussarm, fließendes Wasser.
 стрўкы НД. in der Bedeutung: Zapfen. смєрековї стрўкы Fichtenzapfen. сосновї стрўкы Kieferzapfen in Gal. струк Hülse, z. B. Erbsenhülse.
 струменїстый Ян. schlank. кїт струменїстий cf. стрїмкий.
 стрўпішити Бч. vermodern.
 стрўча Лв. in der Bedeutung: Maiskolben. уродило ся дѡбре стрўча. струк кындиричаний

у пірjú Ĭ. в Гал. струче = Hülsen z. B. der Erhse, Bohne etc.
 стряжкáстий ВШ. mit vielen Zacken und Zinken; zackig; ästig, verästelt. стряжкáстí рóгы; за пáсемкaми пóзнáти, кóлько гóдóв óльнè мáс (cf. стрéштí; стрíмкíй).
 студенíць. студнíк (коло Унгвaру) кирниця; студня муrowана.
 студеньчик Ир. D. Wassermolch, Triton.
 стúпка Я. grösseres Gefäss, wo Küchensalz aufbewahrt wird. стúпка бíлшa, щo нa сíль; мéнчa = сíльнíчкa.
 сúкaниця НД. сúкaниця Бi. рíдкá зáмíшкa з пшeнíчнoї мукí, сúчe ся в рукáх.
 сúкeрвiця Лв. Eiter сúкeрвiця течé cf. psl. ськрѣвнцa et сжкрѣвнцa сгуог.
 сúмíскa I. спíлка, Gemeinschaft, Compagnie. сумíснýй I gemeinschaftlich, спíльнýй.
 сунюк або комáр ВС. лítáють комáрí гл. сонюг.
 суспíр МЛ. Asthma.
 сухáрь О. як бúкa вчре нa окурѣ, то з бúкa стáне сухáрь— обчёрте дéрево, як вiсхне.
 сухá хворóтa Лв. Dürrsucht.
 сухýй Лв. in der Bedeutung: mager. сухýй быкý мagere Ochsen.
 сухóтa Ĭ. eigtl. Dürre; Dürftigkeit. сухóтa = тýснi рóкы.
 сúчe молочкó З. Euphorbia, Wolfsmilch.
 сушíна Стр. сúшина „сúшину нóсять пчóлы нa восчíну“.
 (схóдeнь) Вл. Ende, Ausgang, íс схóдня зимý бýло es war zu Ende des Winters.
 схудóбнýти Ĭ. verarmen. (худóбнýй řech. chudobny, masur. chudobný = arm; řech. ochudnouti, zchudnouti verarmen).

счóхнути ся Лв. abgestreift werden. мiсцяць як ужé стáрýй, таí счóхне ся. — счох ся мiсцяць: лем з него полóвка вадь третинá... (nach der Auffassung des Volkes) cf. чeсати гад. чeс. сягáш НД. Holzschlichter. у рубáни сягáшi, щтo склaдáють в сáгы i стíнáльнiкы вадь рубáльнiкы, щтo рубáють. сюдáк Стр. сюдa, сюдi.
 т. тáблa Д. Tafel, tabula. magy. tabla. нa тáблi пiше; мéншa: тáблiця. — тáблiцe О. Tafel psl. тaблa et тaблiцa. тaдъ Мар. тaж.
 таí стрiнa з вóўнi Я. Tasche aus Wollzeug. тáшкa з рeмiнa Ledertasche.
 тáки Я. Л. auch. нa жiтý тáки хрушi Л. auf dem Roggen leben auch Käfer.
 тaкóж вадь тáкжe НД. auch (= тaкo+жe; тaкъ+жe).
 тaлáн О. in der Bedeutung: Arbeit, тaлaнувáти arbeiten. якiй тaлáн дaст = якy дaсть рoботу (в укр. тaлáн = дóля, щaстѣ). турc. talan = praeda.
 тaнъ íрi тарiл Д. Teller. тáнджiр Яв. Teller plur. тáнджiрi magy. tanyér.
 тaпшúк Я. капчук нa тютюн.
 тáпшe Я. Bratpfanne.
 тaрaборiстýй Лв. scheckig. кoрoвa тaрaборiстa. кóнь тaрaборiстýй.
 тарiлкý Д. тарiлцý Ир. (plur.) Aster, Sternblume.
 тaркáтýй Яв. gescheckt, гáдина тaркáтa.
 тaтáркa Ир. Heidekraut.
 твaрь I. in der Bedeutung: Form, Aussehen. уж нa отý твaрь, щтo гид die Ringelnatter ist (im Allgemeinen) von der Gestalt, wie die Kreuzotter.
 твeрдýй мoрóз ВР. starker Frost. твeрдi мoрóзы.

твѣрдá мѹха З. Pferdelausfliege, Hippobosca equina. на коньох і на псох бывать = kommt an Pferden und an Hunden vor. (wegen ihrer Härte lässt sie sich nicht leicht zerdrücken und glitscht leicht zwischen den Fingern weg).

твѣрдый Лв. in der Bedeutung: stark. твѣрдá мѣлость od. твѣрдá лѹбость heisse Liebe, innige Liebe.

твѣрдо Гр. З in der Bedeutung sehr z. В. твѣрдо ня убій = дуже мя вибив; твѣрдо счало-ваў = дуже счаровав; твѣрдо далѣко = дуже далеко; твѣрдо много = дуже много; то быў твѣрдо фыйный вадь твѣрдо добрый дождь = був дуже до-брий дощ.

твѣрдь Ім. „як затвердне сныг“. творіти ся на што Ім. mit etwas im Einklange sein, womit Gemeinschaft haben, worauf achten. я ся на тѣе нѣ твѣрю ich achte nicht darauf, es lässt mich kalt.

тѣльга І. zweirädriger Wagen. magy. taliga psl. тѣл'га діррес, currus.

телягинець К. Gebärmutter der Kuh „што теля стоїть в ній“.

теметѹв З. теметѹв МЛ. genit. теметѹва Friedhof „де прѣчуть мерцьв“. magy. temetö.

темиця Бі. Kerker.

тенгерія Ир. Вл. Kukurutz. magy. tengeri. гл. киндирия.

тенгѣрка Ім. plur. тенгѣрки Aprikose, Prunus armeniaca magy. tengeri baraczk.

терѣбити К. eigtl. schälen; ausweiden. терѣбитъ кѹриця на землі червачкы.

теркѣлянка НД. горівка, що варить ся з видавок винограду. cf. magy. törköly = Treber, Trester.

тѣрмати Ду. torpati, zerren; rütteln. тѣрмауть кудѣлю Лв.

терпянкы НД. Haferschlehen. терпѣливый Ду. терпеливый, geduldig.

терпѣгузкы Бч. Hagebutten, Früchte der Hundsrose Rosa canina

✓ тѣрнѹга З. Säge; in einigen Gegenden Galiziens терпуга = Sägespäne; ukr. тернѹх = Ras-pel.

тетюхы Р. Fieber. єго трѣсѹт тетюхы er hat einen Fieber-anfall

тѣрмати Лв. zupfen, rupfen; zerren. тѣрмауть кудѣлю гл. тѣрмати.

тѣсканка Ім. Presse. виноград, кедь из мѣха ўбере, клатѣ у тѣсканку та шрѹбоў закрутить і утѣскать сок — звичайно вже пѹдлийшоє з тѹго вино.

тѣхѹ Бі. ВШ або по малы, конь идѣ тѣхѹ das Pferd geht langsam. дуб ростѣ тѣхѹ die Eiche wächst langsam.

тѣмянкы З. що (што) чѹрне наростѣ на тѣмю укр. тѣмени-ці, бруд на голові

тѣсний гід Р. Missjahr, тѣсний рік.

тѣснотá І. in der Bedeutung: Armut.

тѣма Стр. grosse Menge, Unzahl. тѣма народу unzählige Volks-menge.

тѹва ВШ. Morast, Sumpf, велике болото; нетеча; „това нѣгда не высне.

товкán Гр. узкий, высѹкый гор-ниця, што ся молоко цыдїть у нѹбого чѣрез цыдїльце.

тоўстѣй ВС. Вл. Ир. Лв. Я. Р. МЛ. Стр. 1) fett. тоўстѹє вадь тушнѹє мѣсо ВС. fettes Fleisch. 2) dick, грубий тоўстѣй пинь dicker Baumstamm; тоўстѹє дѣрево dicker Baum; тоўстѣй

- лїд Вл. dicke Eiskruste; dicke Eisklumpen; тоўстїй чоловїк dicker Mensch; бáбин пєс гей колї пáлєц тоўстїй, мохнáтый, Стр. die Bärengraupe ist fingerdick, behaart; тоўстє полотнó grobe Leinwand. 3) tief. тоўстїй гóлос tiefe Stimme. мєдвїдь рєвє дўже тоўсто P. der Bär brüllt mit einer tiefen Stimme.
- тоўстонóс Ім ВР. Ир. ВШ. Бі plur. тоўстонóсы Kernbeisser Coccothraustes vulgaris.
- тоўстопїсок МЛ. Kernbeisser, Coccothraustes vulgaris.
- тоўчка Гр. Salzgefäß, Salzfass.
- тоўщюковáтый Ир. dicklich, грубавый.
- тогдý ВС. Гр. dann psl. тггдл тгте, tum, tunc. товдý ВШ. Стр.
- тогїдний Кв. торїчний. за тогїдне дам вам дєчику!
- токан Бі. з тендерїчної мукы на густо замїшаний Maisbrei.
- тóкмити Я. з accusat. mit Jmd uehereinkommen. тóкмит Дячукá = годить.
- толкувáти ВС. die Meinung äussern, auseinandersetzen „розумно говорїти“. будуть толкувáти = будуть розбїрати. не тотó толкўєме nicht diese Sache ziehen wir in Erwägung.
- торгнутї freq. тóргати. потóргати Д. zergen. тóргнуў. потóргала ся.
- торлáш Ім. Бі. великі криги лєду, що несе водá. grosse vom Wasser getriebene Eisschollen.
- тортоўка на швáбликы або шкату́ля ВС. Zündhölzchenschachtel.
- тот, тотá, тотó Ян. dieser.
- травєнка Ян. Grasmücke, Sylvia.
- трéба Р. оказїя; потреба. на трéбі.
- трéбувати Вл. brauchen. пашї вєшлы такы, што трéбууть гнóю.
- трепетáти НД. тремтытї НД. zittern. вон трєпєще вадь тремтытє er zittert.
- трїбный Бі. потрібный, nöthig; tauglich.
- трїбóвати МЛ. пробовати, probieren.
- трїскотáти О. vom Gesang des Zaunschlüpfers. трїскотытє корóлик О. Nach der Stimme wird in manchen Gegenden Troglodytes parvulus трїщ, трїщўк oder трїщучóк (cf. psl. стрїжъ) genannt.
- тропáк (у Грабовци, в Земплиньскїй вармєди) Kartoffel, pomme de terre, Solanum tuberosum.
- трїнка МЛ. deminut. від трина, detritus. вóзьме (корóлик) яку трїнку і тькáє в лум.
- трїнкавый З. трóнькавый НД. що не може р вїговорити, що картавить.
- трóнькати НД. тручати. трóнькай у струны, абї брєныли (абї дзвєныли) schlag die Saiten an, damit sie tönen.
- трочїна З. трощина НД. Sägespäne в Гал. трачїне.
- трўнок О. Magen, жолудок cf. ukr. тлунок, шлунок. болїт мя в трўнку.
- труп І. in der Bedeutung: Leib. genit. трўпа. In Gal. труп cadaver. psl. троупль membrum, corpus; — cadaver. sloven. trup corpus.
- труп Р. plur. трўны Drohne, трут єech. trouр, trupec. — (а гал. труп єech. mrtvé tělo = Leiche зовє ся тут: мертвєць genit. мєрцє).
- трупáк НД. Drohne; unbeholfener Mensch.
- трўпєхнутї Р. modern, faulen. перєтрўєхнутї hindurchfaulen.

перетру́пехне дэрево der Baum wird durch und durch faul.
 тру́ська ВС. Д. plur. труськы́ Д. Kaninchen. має кұртый хвост; ўон (Männchen) ізвэ ся „трусак“. — трусьок Ду. трусакы́ або заяцы́ сьвѣйскы Вл. Kaninchen.
 труц ВШ. plur. трўцы Drohne. пчолы вже ўметали трўцы die Bienen haben schon die Drohnen hinausgeworfen. cf. трупт.
 трысўчка ВР. Ир. Вл. Fieber.
 тўйка Стр. Ир. тўйкы Ду. hler.
 тўлко Марамор. = тїлько, nur; so viel.
 тудўк Ян. junger Bär. plur. тудукэ́ junge Bären.
 тунїти ся (коло Густа) тўньо продати. um einen billigen Preis lassen. щобы-ж ся дўже тунїў = щобим дуже тўньо продав.
 тунїця Вл. тупа балта.
 турэцька сосїна (sic!) МЛ. Zirbelkiefer, Pinus cembra.
 турлаш Ян. лїд покришений, що пливе рїкоў на яри.
 турня О. Thurm. magy. torony. тўрня у цэрквы.
 тут Лв. тут ня чэкайте hier erwarten Sie mich. анде dort. анде ня чэкайте, я дораз прїйду.
 тутэський Я. тутэйський Ян. hiesig.
 тутульїй ВШ. Haubenlerche, Kothlerche Galerita cristata. на балезы кўнськўй, на помїтїню бывать в зїмї.
 тучнїй Лв. тучнїй НД. fett. тучнї вольы fette Ochsen, Mastochsen. тучнї свїны Mast-schweine. утучїў свиню er hat ein Schwein gemästet. — тучнá мáрга = гал. сита худоба, товста худоба fettes Vieh. маснá пóливка fette Suppe. тучнóе вадь маснóе мýсо fettes

Fleisch. тоўстóе д'эрево або тучнóе д'эрево Лв. dicker Baum. тоўстїй чоловик НД corporulenter Mensch psl. товчань pinguis.
 тучнóе зїля Д. Fetthenne, Sedum telephium.
 туш Ян. Rumpf.
 тяготá Лв. Bedrängniss, Trübsal. тепэрь тяготá на свїты. тяготá Пу. in der Bedeutung: Schwangerschaft. позїрать на жонў собї, на кралёву (у тяготы была) і заплакаў.
 темувати Я. памятати, gedenken. він темўе. не темўю.
 у. ўбити Лв. = вибити ausprügeln; herausschlagen а забити на смїрть todtschlagen.
 ўблїднути Стр. виблїднути blass werden.
 ўбрати Э. вибрати. ўбранї вже бїлі колопнї Э. в гал. вибранї вже поскїнки (плоскїнки).
 увалїти Я. herabwerfen. не увалї полотнó.
 увáржити НД. кóжу увáржити або ўправити die Haut gerben.
 ўверечи Д. 1) виверечи, викинути, hinauswerfen. ўон (овóп) імїў корытницю, а я пак ўвереть er hat eine Schildkröte gefangen, doch ich habe sie weggeschmissen 2) вверечи, викинути, ввяти, entnehmen, einschalten. ўверли тото слóво в мадýрського.
 ўвэртати. ўвэртувати Бї. пр. ўвэртуе хáшу = урўбать хáшу.
 увивати голосом Ир. die Stimme modulieren, trillern. увивать гóлосом.
 ўвóдкы plur. tant Лв. вивїд в сороковий день по злогax. идé на ўвїдки до цэрквы.
 ўвчити Лв. вивчити.

ўгварка Пу. Phrase; Aussprache. така ўгварка.
 угіяшати Лв. убути. сего року много угіяшило = убуло багато
 heuer ist der Verlust stark. cf. magy. hí, hiány Mangel.
 ўгнавити Г. Лв. вадь ўтопати Г. herausdrücken, auspressen.
 ógarí, што пуд кожоў, ўгнавить гет = уграки, шо під скіроу
 (у худоби) видусить геть.
 угроміти ся на кого Пу. на кого сильно накричати.
 ўдаток І. видаток, Ausgabe.
 ўдати ся Вл. звязати. ремінем ўдаты ся = звяже ся.
 удслівнути ВР. in Folge des Aufthauens schlüpfrig werden, відслизнути. удслизвать. удслизло (сөрєп, сныг. лыд).
 удуд МЛ. Wiedehopf, Urupa erops.
 удцідь іті ВШ. одсюди іти.
 ўжмакати МЛ. (жмакати) drücken pressen; auspressen. ўжмакає, ўстиськає, ўкрутитъ (=вкрутитъ) шмате (біле), коли перє.
 ўйшло пятнадцять днів Ім. es verstrichen fünfzehn Tuge.
 ўйідати Л. aussfressen, fressen. усєліниця, што уйідать лістя.
 ўказати Пу. ВШ. висказати, aussagen, erzählen. ўкажу ім вшытко.
 ўклочити ся Г. sich einnisten; ausgebrütet werden. ўклочит ся муль.
 ўкорошєный Д. выхарашаний, castriert.
 ўладити Лв. виладити. ўладила орати.
 ўличити Стр. вичислити, auszählen.
 ўмняцкати Г. ausdrücken. ўмняцкат вон уграка er drückt die Larve der Rinderhiesfliege heraus.

умствовати ВШ. philosophieren. овон умствўє, є в нього розума доста, має розум великий (cf. psl. вєзоумствовати ἀνοσταίνειν, desipere.
 уніти. уновати Лв. винити, виновати, виноватити. я йго ўню = я єго виню ich schreibe ihm die Schuld zu.
 уннў МЛ. НД. Пу. уннўка. унўка Пу. im Inneren (староруск. дѣноу. дѣноу. дѣнѣ. вѣ дѣнѣ) повст. із вѣ дноу гл. стор. 41.
 упавдіти ся, уповдіти ся Гр. sich verspäten. упавдять (упавджють) ся sie werden sich verspäten. упавдять ся sich öfters verspäten.
 упасті Вл. упай гуд дуже голодный es traf ein Missjahr im hohen Grade zu.
 упытати Лаг. in der Bedeutung: aussuchen. тѣжко упытати.
 упікати ся Ду. старати ся. упікауть ся sie tragen Sorge, старають ся. cf. psl. пешти сѧ мѣлєц, curae esse. попечєннє фронтіс, cura. ukr. піклувати ся.
 ўплєти Я. вплєтєні стяжки в коша дывок, Haarbänder.
 уповідати се Р. sich melden, erscheinen. уповідає се ящїрка по дожджі der Feuersalamander zeigt sich (erscheint) nach dem Regen.
 уповісти Я. erzählen, sagen. я уповіў.
 ўпозирати Л. ўпозирувати Ім. ausschauen, виглядати, визирати. як ўпозирауть сєрнячата? wie schauen junge Rehe aus? вун пўдло упозирўє er schaut schlecht aus.
 упражняти ся Вл. ВШ. sich entsinnen, догадати ся; вправляти ся, sich üben, sich befeissen, sich bemühen. упраж-

- няй ся = вправляй ся. psl. **оу-
пражнати** inefficax reddere;
συχλάζειν, vacare.
- у пулити очи НД. glotzen.
упулиў очи = што дўже упо
вирать ся = ўвалиў очи.
- у п'янци Гр. **berauschen**,
опаморочити. кажемо: як ня тлу-
мїло в головї хоть: як ня
уп'янцило.
- у скати НД. кричати ус! ус!
в Галичинї кричать: гўджа!
гўджа-на! тровити hetzen. во
псѡма ускати = mit Hunden
hetzen, тровити псами.
- у-скѡк Ир. im Galopp. идѣ ко-
нѡм у-скѡк er galoppiert zu
Pferde. идѣ стўпоў = коли идѣ
тїхо.
- у скоробчити I. aushöhlen (cf.
корѡбка Korbchen aus Rinde).
- у скребтати Ир. auskratzen,
aushöhlen.
- у слѡвити Л. zur Rede stellen.
- у спилати I. вичерпати, aus-
schöpfen.
- у спїхувати Лаг. до ладу до-
вести. успїхує верно = учистить.
- у старити Кв. alt werden.
- у сцяти Бч. висцяти, brunzen.
- у сикати ся Бч. висцяти ся.
- у таложити ся ВШ. утихоми-
рити ся, заспокоїти ся.
- у тиралник Л. утирало Кв.
Handtuch, Wischtuch ручник.
- у толити жажду Ир. den Durst
löschen. „напїў ем ся волї та
угасїў жажду вадь утолиў жаж-
ду — говоримѣ по своїй бѣ-
сїды“.
- у трощити Д. витрошити, виду-
сити. herausdrücken. утросить
угракї з маргы.
- у тучити З. fett mästen, mästen.
кедь гўску угучимѣ З.
- у хватити ся Д. вихопити ся,
вихватити ся. перепѣриця лем
ухватить ся маленько, та сяде
уянт далѣ маленько die Wach-

- tel flattert ein wenig auf, so-
dann setzt sie sich wieder auf
kurze Zeit.
- у хорешаний вадь умїшкан-
ный З. kastriert. у хорешаний
або умїшканий когўт.
- у черти вон ВШ. hinausschmei-
sen, hinauswerfen.
- у чинїти ся Пу. sich stellen,
simulieren. учинїў ся, што вѡн
п'яный er simulierte einen Be-
trunkenen.
- у ши в м'яси ВС. Finnen (Cy-
sticerus) im Fleisch, Fleisch-
finnen. ушливоє м'ясо ВС. fin-
niges Fleisch.
- у шивалѣ МЛ. Bärenraupe,
eruca Arctiae.
- у шиванка Бі. eruca Deilephilae
euphorbiae, Wolfsmilchraupe
„бо всїкий цвїт на нїй; —
в Марамарѡши ушивають собї
платя“.
- фадьолинá Им. ВР. НД.
фадольник Им. Ligustrum
vulgare, Rainweide „корч, на
нїм гей тѣрен.
- фáйный Лв. fein.
- фáйтa М. Art magy. faj. дрўга
фáйтa eine andere Art.
- фарадлований Лв. ermüdet,
утруженный, трудный magy.
fárad = утомити; трудити ся;
старати ся.
- фарбїти Я. барвити. в Гал.
фарбувати färben. вин фарбїт.
- фѣйса Пу. ВР. побїч виразу
сокыра magy. fejsze.
- фель. филь Ян. ВШ. Gattung.
два фѣлы. еден филь (у Гуцулїв
в Жабю: еднá филь gen. fem.).
- фѣна (в Ключерьках) Flachsseide,
Cuscuta epilinum.
- фисити МЛ. fauchen. гўска
фисїт або гагає, качькa рáнкає.
гўси фисят.
- фїскаўка МЛ. Pellas berus,
Kreuzotter. (der Name wahr-
scheinlich nach dem wüthen-

- den Fauchen der gereizten Otter).
- фінджа Бі. філіжанка, повничка. Tasse. дві фіндзи.
- флуд Я. Wolf, Canis lupus. флуд берé, що му се нагóдит wórtl. der Wolf nimmt, was er trifft.
- фогóля ВІІ. Wiesenknarrer, Crex pratensis. тькать пішцѳом, лабáми течé [течі в первістнім значеню; так і в старосл. тѳшти 1) currere 2) fluere]. ци „фогóля“ по рúськы? — „то вже ўверли з мадáрського“. [в мад. fogoly = Rebbuhn].
- фóрскати Ир. фóркати, хвóр-кати. schnauben. кóнь сфóр-кать.
- фоснúти Ир. fauchen. ма́чка на пса сфоснúла. ма́чка на пса сфосить, кедь го побáчить.
- фоторчинá НД. eine Strauch-art.
- фрас Лв. Стр. Krankheit, Verderben. морйў бы тя фрас! Verderben über dich! mögest du hinsiechen! фрас бы тя быў! item.
- фра́цкати ВР. ausschlagen. фра́цкать кóнь.
- фры́штык Стр. НД. снідане. „слово ўнято з нѳмецького“ Frühstück. фры́штыкува́ти frühstückten. прóсѳме вас до фры́штыка! — с пáном Бóгом фры́штыку́йте! най вам Бог дасть на пожýток! — дякуу! дай Бóже й вам дóброе здорóвле Стр.
- фруерáти. фруеркáти Мар. на фруері (флюарі) грати die Hirtenflöte blasen.
- фúкати ВС. 1) blasen. пóрхаўка (Lycoperdon, Stäubling) на бильмó в маржýнѳи; кедь маржýну óко болѳт, то зафúкауть пóрхавкóу, то помáгать. 2) fauchen; vor Zorn schnauben. тко,
- як ся наўчить, і спить і фú-чить З.
- фушоўкы́ І. сливки круглі, чорні.
- фя́тлик Стр. молода віта, мо-мода галуза; вітка.
- ж. хаба́йна́ Стр. білий боз, Hollunder, Sambucus.
- ха́вкати НД. mit heiserer Stimme schreien. пітокúрник не піе, лем хавчýть.
- хамнік ВР. Gebüsch.
- ха́пкати ВР. hastig greifen. ха́пкали руки.
- хворлакува́ти Лв. хворлякува́ти Пу. kränkeln, kränklich sein. хворлакува́тыЙ Лв. хворлякува́тыЙ Пу. хворякува́тыЙ НД. kränklich.
- хиб́ити Бі. в гал. хибувати fehlen. чїї гúси хибля́ть? = гал. чїї гúси хибúють, чїїх гусїй нема́?
- хы́жа Лв. ВС... Haus, Hütte.
- хы́жна́ припра́ва ВР. Gewürz, welches im Haushalte des Bauers oft gebraucht wird. часнóк, пыбúля.. хы́жна́ при-пра́ва.
- хы́жны́Й Стр. Haus-. хы́жны́ птїцы Hausvögel.
- хы́хлаты́Й О. buschig cf. рос. хохоль = Schopf.
- хóдлы́ Бі. Stelzfüsse.
- хля́скати Пу. mit Geräusch schlagen; schmitzen.
- хмáрно́ ся НД. es ist wolkig, es ist trübe.
- хмелї́на Ян. Hopfen, Humulus lupulus.
- хоў́п І. Стр. Schopf, Haube, Federbusch cf. хоўпáк З. aus Lammfell verfertigte Mütze cf. ковпак.
- хоўпá́ня Стр. Лв. хоўпáнька Ир. Ду. Haubenlerche, Galerita cristata.

хоўпаты́й З. Г. mit einem Schopf versehen, gehaubt. чокырде́й хоўпаты́й З. die Kothlerche ist mit einem Schopf versehen. джаворонка хоўпата ходіць в зимі по пўтэвои die Haubenlerche ist Winters an Wegen zu finden.

хоўпик Д. Вл. (ховник) kleiner Schopf.

хольпаты́ ся Кв. хольитати ся wackeln. хольпае́ ся es wackelt.

хоўпун Бі. Haubenlerche, Schopflerche, Kothlerche, Gallerita cristata.

холоді́на Кв. холоди́ця ВР. холоди́йня Лв. холоди́ля Laube, альтана.

холошны́ Я. штаві́ черво́ні, тоўста́ (= грубі́).

холошня́нік Гр. што в холошнях ходіць. холошня́нік: до сёмого поколі́ня холошня́ми во́ніць.

хороса́нік ВС. castriertes Männchen z. B. Ochs, вул. „хороса́ніки“ клі́чэме і бараны́, што ся хороса́ут.

хосе́н Г. Ну. I... Nutzen. magy. haszon.

хоснові́тыі Стр. nützlich magy. hasznos.

хоснува́ти Г. Nutzen ziehen; benützen, gebrauchen. Мады́ри хосну́ць magy. használ в гал. хіснова́ти.

хоть in der Bedeutung: oder Гр. як ня тлумі́ло в голові́ хоть уя́нчыло. — хоть ВС. wenigstens. хоть ро́к wenigstens ein Jahr.

хоть де Ян. = будь де wo immer. — хоть куды́ ВП. nach allen Seiten, in beliebiger Richtung. — хоть які́й Я. Бі. was immer für ein, welcher immer. хоть яку́ співа́нку співа́й.

хоть — хоть О. entweder — oder. ка́жеме хоть девяно́сто — хоть девятдеся́ть.

хра́пля Стр. НД. в осе́ні, коли́ земля́ замэ́рзне; сны́г, коли́ пўститы́ і замэ́рзне Стр. — гру́да на дорозі́, коли́ боло́то прыме́рзне НД.

хрeбтáк (хрeптáк), dem. хрeптачы́ок Гр. Krüppel; Knirps.

хрeстóк О. genit. хрeсткá dat. хрeсткú etc. Kreuz in Gal. хрeстик genit. хрeстикa.

хро́мндéй О. хро́мый чоловíк, куляс ein Lahmer, ein Hinkender.

хрў́пкати З. knuppern, knuspern. хрў́пкауць ды́ти лопаткы́ die Kinder essen knuppernd die (Erbsen)Hülsen. лопаткы́ на горосы́, бобы́, пасу́ля... вышты́ко, што лў́щить ся.

хру́ст (Липша у Марамо́рши коло́ Густа) Maikäfer, Melolontha vulgaris.

хра́скати. хрý́цати Бі. knarzen.

худeня́ Лв. mageres Fleisch. ху́жо е мя́со = худше́ мя́со. — поодбира́й тоту́ худеню́, трéба набі́ты пі́кніцы́.

цáбати ВР. zappeln, langsam gehen, kriechen. лoвгáны плeсковáты, пáбауць тiхo (=zappeln d. i. bewegen sich langsam) ВР. глиста́ цáбать по землі́ або лáзить.

ца́йзлпк Ян. Zeisig, Fringilla spinus.

цапы́ Ду. шра́ги до рiваня́ дров Sägehock.

ца́рь О. König, король. ца́рьскы́й königlich; коро́лівскы́й. пошбу́у у ца́рьску́ робóту гачу́ги стiнати.

ца́рeнік Ян. Lucanus cervus, Hirschkäfer.

цьвíт МЛ. in der Bedeutung: 1) Farbe. голубы́й цьвíт blaue

Farbe. 2) Gesichtsfarbe, frische Gesichtsfarbe. має цвѣт в лиці чоловік, ож здоровий, слабый не має цвѣту в лиці, блідый.

ц е р е й О Schneegraupen cf. серѣн, pol. szron. ц е р е й падѣ; — як дуже сніжит, як грубий сніг, кажемо: пластовец.

ц е р ь к і в к ь Вл. zelo з синеньким цвѣтом.

ц о п к а т и Лв. пр. свиня цопкати вадь чямкати, кедь йість.

ц ы б а к Ир. цыбан О. цыбакы або чафуркы на чесноку Ир. die röhrenförmigen Blätter und Schäfte der Zwiebelpflanze пішли цибулы в цибани О. die Zwiebel trieben Blätter.

ц ы б и к ы Д. nom. sing. цыбик die röhrenförmigen, bauchig aufgeblasenen Blätter der Zwiebelpflanze. цибуля має цыбики.

ц ы б у х Я. Pfeifenrohr. в Жабу в Гал. чубук. dem. цыбушок. дай ко ми цибушкa турецк. tschubuk, tschebek.

ц и г а в и н Стр. Лв. Zigeuner, циган, циганчук psl. ациганинъ vel циганинъ Zingarus.

ц ы г о н и т и (коло Середнього) гнати. доцигонити = догонити. cf. галицкор. цигкати.

ц и м б о р а. ц и м б о р Шу. Genosse, Kamerad magy. czimbora.

ц и н і в к а Я. або йця цинова Я. — кварта цинова magy. itcze = Halbmass.

ц ы н ь к а - ц ы н ь к а - ц и ! НД. (кличуть на свині cf. čech. čunče = Ferkel); — на-на-ки! кл. на корови; -не-не! кл. на коні; — на лоша́та; не-чїду-не! — на гуси: гусю! гусю!

ц ы н я н ы й I. zinnern, Zinn-. жабі корытята ги цыняна ложка.

ц ы д і л о Я. Seiher, Seihe.

ц ы л е НШ. ganz und gar, in der That; wahrlich? то онь

ц ы л е му ся полюбыло = das gefiel ihm ganz gut.

ц ы н а ў к а Г. НД. Лв. цыпавка Spitzmaus, Sorex, „бо цыпчить“ Лв. plur. цынаўкы.

ц ы п а ў к а НД. Dorngrundel, Cobitis taenia. рыба май менша, ги пйскор.

ц ы п к а т и Бі. ВР. pieren. курята цыпкауть.

ц о р к п у т и Д. klirren; klingeln; klimpfern. цоркне среберный.

ц о р к о л а Ім. вадь сорокола БР. Feld-Rittersporn, Delphinium consolida в Гал. сорочи лапки (цоркола місто соркола cf. сорока).

ц о р к о т о л я МЛ. в Гал. terépa ein Rad, womit die Kinder spielen, Schwirrad.

ц ы р а в и й I. Г. дрантивий, дравий, клапчастий. цыравый жид, lumpiger Jud cf. čech. car = Fetzen, cf. цундравий lumpicht, zerfetzt magy. czandra. цыраві двѣри I. дрантиві, зле зробиє двери.

ц ы в к а МЛ. цяўка plur. пявкы Dohle, кавка Corvus monedula psl. чавкка.

ц ы ж к а т и Стр. свиня цямкати, кедь йість.

ц ы п к а т и ВШ. in Tr. pfen herabfallen, herabtröpfeln. дождь цыпкати.

ц ы т к а Г. Tüpfel. твѣрдо красни цыткы у нйрських курий (= морских курий) die Perlhühner haben sehr schöne Tüpfel.

ц ю н ю к Ян. Stechmücke, Culex ripiens гл. сонюк, сунюк magy. szunyog.

ч а й с к о р о НД. скоро роби, скоро їди: „кажемо: чай скоро! обы дуже швидко ішоў.

ч а л о в а т и Д. magy. csalni, „кламати“ чарувати cf. ukr. чаклувати.

ч а́ ж к а т и ВШ. platschen. поті-хли сві́нські, лиш чамкауть.
 ч а́ ж н я н ы й. ч а м н я н ы й Лв. schön; tüchtig, stark; ehrbar. красний, сильний, рослий, гонний (= годный), читавий“. чамняний хлоп, чамняний голуб (cf. чешний = artig).
 ч а́ п к а т и ВР. Ир. чапкати свиня, як йість, cf. чамкати, цяпкати. (час) у кілько часу um wie viel Uhr. десять часів zehn Uhr. поў осьмий час = halbachtsch Uhr.
 ч а с о́ в н и́ к Ян. О. Uhr, Zeitmesser. psl. часо́вникъ horologium.
 ч а с т і т и до церькви НД. ходити до церкви psl. частити frequentare. **ЧАСТИТЬ** вк церьковь.
 ч а ф і́ р к а (у Изі) Eidechse, Lacerta.
 ч а ф у́ р к а ВР. pie Hülle der Buchnüsse oder Bucheckern. буков в чафурці cf. halic. шапурка.
 ч а́ я т и Вл. глядати, виждати, убивати ся, старати ся, журити ся (за чим). чайти за роботою, за грощми, за хльбом. **ЧАЯТИ** sperare; exspectare.
 ч е к а́ й т к о с ь ма́ ло! ВР. der Unbekannte soll ein wenig warten.
 ч е л я́ д н а Г. Р. ВШ. або жо́на. ч е л е́ д н а Р. Frau, Weib, ч е л я́ н н и к (челядник) ВШ. = чоловік. ч е л я́ д ч а Г. або жо́на єдно челядча. genit. челядчати ч е л е́ д и́ н с к и́ й О. ч е л е́ д о́ ч и́ й Я. = жіночий.
 ч е н і́ о́ в Лв. Wanne, magy. csengő ч е н і́ в і́ с т ы́ й (ченговистый) підгорлистий, mit grosser Wamme versehen. во́лы ченге-вісті.
 ч е р в і́ в ы́ й О. wurmstichig. чер-вівий горіх.

ч е р в о́ н к а НД. rothe Ruhr.
 ч е р в о́ т о́ к Г. Anobium, Klopfkäfer. много червотоків.
 ч е р е в а́ plur. tant. НД. Г. Eingeweide, viscera, кишкы выштыкы“, pol. trzewa. черева́: што удну́ Г. = Eingeweide: das, was im Inneren der Körperhöhle liegt“.
 ч е́ р е д а ко́ р о в МЛ. пуў дру́га сто (150) ко́ров.
 ч е р е́ д а́ р ь Д. пасты́рь, што ко́ровы пасе́. ч е р е́ д а́ р и т и ВШ. бы́ти чередарём (пастухом ч е р е д и, чередником).
 ч е́ р е п Им. in der Bedeutung: Blumentopf.
 ч е р е п а́ н я Л. на́кривка в выпаленойі глины.
 ч е р е п а́ н я Им. Stockrose, Pappe-rose, Althaea rosea (декуда у Бойків пр. коло Турки: ч е р е п а́ н я = Eichhorn, Sciurus).
 ч е́ р і б о́ н і т и МЛ. вадь ч е́ р і б о́ р і т и МЛ. zwitschern, singen. ко́рблїк ч е́ р і б о́ н і т і н рудко ты́кае в лум.
 ч е р л е́ н а х в о́ р о́ т а ВЛ. Г. scarlatina (черлений = червоний, roth)
 ч е р л е́ н і́ с т ы́ й Ир. röthlich, roth gemischt. як упозіра́ть дзябка? — черленийста.
 ч е р л е́ н і́ ц я НД. черлена глина, rother Thon.
 ч е р л е́ н о б о́ р о́ д ы́ й Мар. mit rothem Barte, гал. рудобородий.
 ч е р л е́ н о́ г р у́ д ВС. Erythacus rubecula, Rothkehlchen.
 ч е р л е́ н о́ о́ ч и́ ц я ВС. К. Ду. Rothauge, Scardinus erythrophthalmus. ч е р л е́ н о́ о́ ч и́ ц я ма́ло плеско́вати.
 ч е р л е́ н я́ к Г. ВС. plur. ч е р л е́ н я́ к ы́ Art essbarer Schwämme.
 ч е р п а́ к або на́гадка Г. eine Art Fischnetz.
 ч е р т ы́ ж Б. ausgerodeter Waldtheil „ги бы учистий ха́чу“.

чесно́к Кв. Knoblauch.
 честува́ти Г. Л. Лв. Ehre er-
 welsen, schonen.
 чи́колонок plur. чи́колоники Бі.
 Fingergelenk, Fingerglied.
 чим Г. Я. in der Bedeutung:
 wann. наколи́ прійде або чим
 прійде Г. wann er kommt.
 чим се зме́ркне Я. bevor die
 Dämmerung eintritt.
 чи́мїр Д. чимір Veratrum, Nies-
 wurz. „у три годї у́пвите; о́коло
 на нїм цвѣт білий“.
 чинга́шка Ир. Вл. чинка́шка
 ВР. „чингашкы́ жо́уто цвѣту́ть
 на вѣсну“.
 чир коло́чений МД. в кынди-
 ричино́ї мукы́ за́мїшка рідка́.
 чи́сто чо́рний ВС. ganz
 schwarz, einfärbig schwarz. кы́-
 риця чи́сто чо́рна.
 чи́тавий Ир. Стр. Бі. gut, brav;
 achtbar; schätzenswerth; werth-
 voll. чи́тавий го́лос. чи́тавий
 робо́тник. худо́ба чи́тава. не чи́-
 тавый робо́тник, што не ма́е
 руки́.
 чо́лка З. чупер psl. че́лка
 в гал. декуди: чїлка.
 чи́нити К. чинити, machen, ver-
 fertigen. ланцкы́ чїня́ть ды́ти
 в кульба́бки К aus den
 Schäften der Kuhblume (Ta-
 raxacum officinale) machen
 Kinder Ketten.
 чи́нтаз МЛ. Fink. два чи́нтазы.
 чи́пак вадь рукави́ця Лв.
 Haube (reticulum), zweite Ma-
 genabtheilung der Wieder-
 käuer.
 чи́пкар Ян. Hausirer „шо з усе́-
 коў крамино́у ходи́т по хата́х
 і прода́е (крамина́=feile Waare,
 Gramwaare).
 чи́пка́стый НД. розчи́плений,
 handförmig. біло́клень ма́е лист
 гладкый, чи́пка́стый der Weisse-
 bern hat glatte, handförmige
 Blätter.

чи́рка Стр. Anthus, Regenpfeifer.
 чи́рки квиля́ть.
 чи́слїти або ли́чити Бі. zählen.
 чмо́вжик Вл. Ир. Бі. Д (чмо́в-
 чик). чмо́вжі́й Лв. Specht-
 meise, Sitta europaea.
 чмо́вха́ля Г. НД. чмо́вха́л-
 ни́ця НД. ма́ла терлиця до
 конопель НД. пра́диво чмо́вхатъ
 на́ чисто, ма́е чо́тыры зу́бы а
 в середнї́и шы́чо к у́тесаний в
 де́рева на́ остро — у ровко́лотину
 шы́чком ру́бать (дру́гий раз) Г.
 чо́вхну́ти Ян. plumpsen. рыбо́-
 лов (Sterna) чо́вхне в во́ду,
 іме́ рыбо́у і віску́чит (віскочит =
 виско́чить).
 чо́к plur. чо́кы Лв. Lanius
 excubitor, grosser Würger, чок.
 чо́нка́сты́й нбс НД. кирпатий,
 ма́гу. csonka, pisze огг.
 чо́пнарь ЛВ. „што па́ленку на-
 лїва́ть“.
 чо́по́к Г. Fruchtstiel. на чо́пку
 auf dem Fruchtstiel.
 чо́рга́н Бч. Küchenschabe, Pe-
 riplaneta orientalis.
 чо́рний хрущ Л. Rosskäfer,
 Geotrupes stercorarius. як лы́-
 тать в ве́чера, забрени́ть.
 чо́рноборо́дый Мар. mit
 schwarzem Barte.
 чо́рнокле́нь НД. чо́рнокле́-
 ни́на Д. Acer tataricum herz-
 blätteriger Ahorn.
 чо́рнопе́ря Коп. eine Fischart.
 чо́ба́нька МЛ. Haubenlerche,
 Kothlerche Galerita cristata.
 чо́дны́й Стр. wunderlich. та́кы
 му́ха, еї́ чо́дно зву́ть.
 чо́дофа́й Ім. вадь ді́ка папрї́ка
 Stechapfel, Datura stramonium.
 чо́курде́й К. Haubenlerche,
 Galerita cristata. лы́тат по пу́-
 тех.
 чо́лка Лв. eigtl. Schopf. cf.
 чо́лка, psl. че́лка. чу́лка, што
 выходи́ть із стру́ка кындири́цы
 die langen, aus den Blüten-

- kolhen der Maispflanze herabhängenden Narben.
- чу л ко ва́ ти ВР. vom Wachsen der Narben der Kukurutz-Stempelblüten. сла́бо кынди́рця чу л ку́е = в Гал. „пряде́“.
- чу ма́к Я. пу́ста капу́ста, що не звива́е се в голо́вку; хи́ба га́лиця в'їи́сть чу ма́к.
- чу ф е́рка Бч. Eidechse Lacerta plur. чу ф е́ркі.
- ча́мкати І. сви́ня ча́мкати гл. ча́мкати.
- че́д Кв. in der Bedeutung: Dunst, Nebel hie und da in Gal. auch in der Bedeutung: Rauch. (eigtl. ча́д = Kohlendunst. ды́м = Rauch).
- чу ва́ти ВР. verlauten. што у вас чу ва́ти? was verlautet bei euch Neues? was hört man Neues?
- ш. ша́кнү́ти Ім. abhacken, abschneiden. ша́кнү́ў ўхо́=вїд-рїза́в. cf. psl. сѣ́шти, rad. сѣ́. ша́кнү́ти Вл. in der Bedeutung: stehlen, entwenden. ша́кнү́ў = украв.
- ша́льі́янка або ша́лені́ця Бі ша́льї́тра І. Taumelloch, Lolium temulentum. ке́бы найі́ў ся, то́бы подурі́ў; у нас мо́дотники подурі́ли од ша́льї́тры: не вста́ў, до́кль ся не ўспа́ў (=виспав).
- ша́ндаро́к Р. Seidenschwanz, Bombycilla garrula (ша́ндар = Gendarm; nach der Haube, welche einigermassen dem Hute eines Gendarmen ähnelt, so benannt).
- ша́нтале́ба ВШ. чолові́к не чу́парний, lumpiger Kerl.
- ша́новати. ша́нува́ты Лв. в знач. жа́лувати. ша́нуу́ magy. sajnáлом.
- ша́ра́нец МЛ. Thürangel. двери́ держат ся в ша́ранці.

- ша́пка на обо́розы́ Лв. покритé на обо́розы́. — на хы́жи: верьх, на хлы́ві верьх, на обо́розы́: ша́пка. спра́вили́сьме ша́пку.
- ша́рка́нь gen. fem. Стр. Dra-chen magy. sárkany.
- ша́рканть о́в Ду. Sporn. у ко́гуту ша́ркантьо́ви. magy. sarkantyú.
- ша́тан Іу. Teufel. pol. szatan psl. со́тона. гр. σατανᾶς.
- ша́цкати Лв. ausschlagen, mit Wucht schlagen. ша́цкати ко́нь.
- ша́ш МЛ. рогожина, Турба, Rohrholben. ша́ш кло́чить ся в бо́логы́; то́го ша́шу мно́го. ша́ш ВС. Phragmites communis. Schilfrohr. гру́бий ша́ш dickes Schilfrohr cf. magy. sás=Riedgras cf. саш, саршина.
- ша́шка НД. ВС. Heupferdchen; Libelle, Wasserjungfer. ша́шка, што йи́сть жы́то: до ма́ка зйи́сть ве́рно = Calandra granaria; schwarzer Kornwurm.
- шва́блик І. Schwefelhölzchen.
- шва́блика́рня Лв. шва́бли-ча́нка І. Zündhölzchen-schachtel. „што ся шва́бликы кла́дуць у ньо́му“.
- шва́кнү́ти са́бльо о́ў Іу. mit dem Säbel dreinhauen (gebildet von der Interject. шва́к, welche das Geräusch eines mit Wucht geführten, einhauenden Säbels (oder überhaupt eines Schneideinstrumentes) bezeichnet.
- ше́лесна́тый (селеснатый) Ду. широкий, розгалужений. шеле́снаты́ дуб eine Eiche mit breiter Krone, eine breit verästelte Eiche eigtl. stark rauschend cf. шелест = Geräusch.
- ше́льі́якый ВШ. усякый, ше́льі́яка земля́. čech. všelijaký allerlei.

ше п'ялявий Бі. der lispelt, гал. сепелявий, „що не гіден гладко говорити“. чоловік шепчяє МЛ.

шеренкон'яти Ду. Гр. prasseln; rauschen. шеренкон'ять мурянкы, кедь кымс'ять.

шестинедьілька І. невіста, што іде на ув'одкы до ц'єрквп.

шибен'як Пу. Galgenstrick, Galgenvogel.

шибка́ вода́ НД. schnell fließendes, von oben herabstürzendes Wasser.

шингір НД. Perca fluviatilis, Flussbarsch магу. süger. два шингірі

шпринька Г. Wamme. на шк'урю пуд шийоў волá вадь корóвы кáжеме: шпринька.

шишкар'я Ян. шишкар'ик Рос. Kreuzschnabel, Loxia. торб'ит шишк'ы еr schält die Zapfen der Nadelhäume.

шингар або ч'іраз Лв eine Fischart. plur. шингарі. ч'іразы. з'імн'ю єдного ч'іраза (cf. шингір).

шкалуб'ина ВР. НД. Eischale [aus шкарлубина, cf. шкарлупа, скорлупа, скаралупа (скора + луна); cf. скарубина, шкаруба, шкарупа]. в шкалуб'ини б'ільок, жоўч'ок, в жоўч'ку п'іяж'ок (Hahnenritt).

шкоб'ець Д. Rüttelfalk. шкоб'ець ім'еть хоть як'ое п'от'я мал'ое.

шлик або шлег Я. шáпка бара-н'еча з а́котами.

шляпати в болоты́ МЛ. шляпати шля́пнути Лаг. plumpsen. кáм'инь шля́пнуў у во́ду.

шмідля НД. Schmiede, кузня.

шняп О. оди́н шняп лет'ит. шняпа ВС. Schnepfe.

шо О. was.

шоўкóвыи Я. Seiden- за́паска шоўкóва.

шоўдра gen. fem. шоўдер gen. masc. vorderer Schinken. єдєн шоўдер. два шоўдрі або шоўдрі (cf. germ. Schulter).

шолопати Гр. ein Geräusch verursachen, klappern. кáчка шолопать п'ыском.

шор Пу. ряд. Reihe, Linie. за шором, за порядком, магу. sor.

шпорун'ик МЛ. sparsamer Mensch, Sparmeister. шпарив-н'ик.

штим Кв. в'ибрана корóтка воўна. — корóтка воўна, а доўгий во́лос відч'ихре (= відчешє); тче доўгий на оснóву, а штим тче ся впопер'ек О.

шуга Д. ніколи магу. soha = niemals.

шугай Гр. Ī... шугай словацк. šuhaj парубок, лєг'инь.

шумела ВС. die scheidenförmigen Deckblätter, welche den Maiskolben umhüllen. шумелоў єст струк обгóрнений. (Um Zališčuky in Gal. шумел'яне).

шумел'янка Лв. кап'уста, што ся не зв'ивать в голóвку; лем д'ыла мáргы.

шумола або шуміл Ир. Lieschen, die Deckblätter des Maiskolbens гл. шумела.

шумот'яти О. rauschen. л'ис шумот'ит. зашумот'ило л'ист'я.

шуп'рка МЛ. шуп'рка Р. шуп'рька О. plur. шуп'рькє. Eidechse, lacerta шуп'рка б'ігас по полю cf. чуф'рка.

шуст'яти Ир. Ду. rauschen. потóчок шуст'ить; л'ист'я, р'ізжа шуст'ить.

шут'ый Бі.. ohne Gehörn, ohne Geweih; hornlos. олен'ця і сєрпá шу́та, а олен'и і цáпы із рога́ми; у олен'я кóлько му пáсемкóв тóлько му рóгóв.

шутка К. Вл. Лв. 1. amentum, Käzchen (здає ся „шутками“ звано давнійше ягнятка cf. шутий—безрожайий; оттак „шутки“ тільки, що ягнятка, бааята, базькі — а то мовби від подоби до ягнят).

шц. щипаўка ВС. Ohrwurm, Forficula auricularia.

щупка ВС. Бі. ВШ. щупка Г. Stein (putamen) in der Pflaumenfrucht (drupa); Kern. роспучит сливку, а што укыне, то „щупка“; щупки таїже з яблыка, з грушки, з дыны як іс сливы, іс черешны.

щюка Г. Д. Hecht deminut. щючка kleiner Hecht, junger Hecht.

я. яблычя plur. яблычята Стр. kleiner Apfel.

яблычко НС. МЛ. Ян. Kehlkopf, Adamsapfel; Kniescheibe.

явірниць О. Johannisbeere, Ribes rubrum.

ягода НС. Я. Erdbeere. ягоды чепегіві = полуниці.

язык рўськый Ир. ВС... язык руський ruthenische Sprache, мы рўського языка wir sind ruthenischer Nationalität.

як котрый Я. wer (je nachdem).

яліниць 1. Wachholder, Juniperus communis.

яло Р. es ist gelegen, es ist passend. старому Лазаровичеви не яло dem alten L. ist es nicht schicklich.

яриць НШ. у нас сїють дво-який яриць: є голымша і яриць сальковатый, з доўгими сальками (Grannen).

ярич Л. ВР. Igel, Erinaceus europaeus ярич песьий (у німецкого люду: Hundsigel) і свинський Л. (у німецкого люду: Schweinigel, Sauigel).

ярмарчєний О. чоловїк, що ярмаркує. ідут ярмарчєни (ярмарок в О. = Jahrmarkt).

ярмина З. Бі. Wamme. „кожа, што пуд шийоу волів“.

ярмина МЛ. „карк у волá, де тягне ярмом; пуд горлом є пудгорлиця (Wamme).

ярний Лв. весняный.

яруга Г. Schlucht „што стоїть вода в нїй“. яруга, што іголосо вїбе на дорозї З.

ясна або ясна Г. plur. tant, Zahnfleisch, gingiva в Гал. ясла, ясна.

яснец Ян. dünne, durchsichtige Eiskruste.

ястриб потєчий Ян. Sperber, Finkenhabicht, Nisus communis.

ястриб великий МЛ Г. Hühnerhabicht, Astur palumbarius.

ястриб гонит за курми Бч.

(яти ся) менї ся то не яло ВР. — „не парує, не приємно“ für mich ist es unpassend, unschicklich. зр. яло, яти.

ящур Л. ящур Им. ящир О. ящирка Р. Salamandra maculosa, gefleckter Erdmolch, Feuersalamander. — по земли помали йде ящур; ящурка швидко бігать Л. der Erdmolch kriecht langsam; die Eidechse lauft schnell. — ящюра перепущать чєрез рўку, обы легка рука, обы удáло ся хорошати Им. man lässt den gefleckten Erdmolch über die Handfläche kriechen, um eine „leichte Hand“ zum Castrieren der Hausthiere zu haben (Aberglaube).

ящур полевий Я. ящурка ВС. ящурка Л. Eidechse, Lacerta agllis. бігать ящурка на чотырьох лабах; хвост доўгий має.

Є. єднó вшѣтко К. alles eins
все однó. вітер тай віхор єднó
вшѣтко — а повіт рѣля (Wir
belwind) крѣтитъ.

ємкѣй Bi. gewandt, mit Chic;
schnell. поѣ ємко=gehe schnell,

gehe eilig. — comp. ємшиѣ
ВШ. superl. маѣ ємшиѣ ВШ.

Ю. юга Стр. Schaf. звичайно:
вѣвцѣ; magy. juh.

югає Стр. югає Schafhirt;
Schäfer. magy. juhász.

Похибки печатні і декотрі доповненя.

стор.	стр.	Напечатано:	Має бути:
5.	2	з гори rak = рак;	rák = рак;
5.	7	" Тю лелѣмалъ	Ты лелѣмалъ
5.	9	з дол. розканчати	роскапчати
10.	1 і 2	з гор. Подані тут мною зна- доби обнимають запис- ки, які починив я при кінці липня і в серпні 1897 р.	Подані тут мною знадоби обнимають записки, які починив я при кінці липня і в серпні 1896 р.
11.	16	з дол. привіт,	привів,
17.	12	з гори βοφρος, uva.	βότρος, uva.
26.	11	з дол. nich ganz	nicht ganz
39.	4	" МАККЪКЪ.	МАКЪКЪ.
42.	14	" сѣмкрієнѣ humilis.	сѣмкрієнѣ humilis.
45.	16	з гори psl. hawól.	pol. hawól.
46.	15	з дол. psl. čaler	nsł. čaler
54.	[Зложня привластна (possesive Compo- sition) належить додати:] простоволóсыѣ Я. mit unbedecktem Haupte. — черле- ноборóдыѣ Мар. mit rothem Barte. — чорноборóдыѣ Мар. mit schwarzem Barte.		
55.	[Наросток - авъ належить додати:] чѣтавиѣ Мар. Г.. achthar; geschickt, tüchtig.		
57.	17	з гори утворює ся наросткам - акъ:	утворює ся наростком - акъ:
59.	9	з дол. wettem.	wetten.
68.	20	" црѣкквиѣ	црѣкквиѣ
72.	11	з гори м ю ѣ (їюў, ѣїѣ, ѣї) і	ню ѣ (нїў, нї, нїѣ); м. юѣ = її, psl. ѣѣ. завсїгди н втискає ся також в abl. sing. et plur. ннѣ, нѣ о ў psl. нмѣ, ѣѣ; ннѣ (ннн) psl. ннн.

126. [заклинаня. — належить додати:]

гúта бы ты вбýла! der Schlag soll dich treffen! — зня́
бы ты збýла! die Fieberkrankheit möge dich aufreiben. —
жаль бы тебе побý! vor Schmerz mögest du verenden! —
Бог бы вас да́где ды́! Gott möge euch aus unserer Mitte
nehmen, möge euch entrücken! — бýло бы ти погáное!
Unglück über dich! — ня́й Буг варýе! Gott behüte! — на
смак бы ти упáло! etwa: es soll dir sauer bekommen! —
дóлби го́льнка́ми бы ти потекло́! item. — морíу бы
ты фрас! фрас бы ты би́! schwere Krankheit möge dich auf-
reiben! Verderben über dich! — до́галíбы! zum Teufel! —
невóля бы ты й́ла! in der Sklaverei sollst du verschmach-
ten! (ein Fluch jenen Zeiten entstammend, wann noch Kriegs-
gefangene zu Sklaven gemacht wurden).

стор.	стр.	Напечатано:	Має бути:
128.	9	з дол. погóстиў.	погóстиў?
136.	15	з гори ды́у?	ды́у?
148.	4	„ вiсьóм	вóсьм
148.	5	„ вiсьóм.	вóсьм.
157.	4	з дол. чотíры	чотíри
157.	1	„ чотíры	чотíри
169.	15	„ твóрдо зужури́ ся.	(В МЛ. середній звук и). твóрдо зажури́ ся.
205. ст. II.	25	„ Phaseolus	Phaseolus
211. „ II.	23	з гори gefórbtes	gefárbtes
212. „ I.	11	з дол. варте уваги гiдним,	уваги гiдне,
212. „ II.	23	„ [по гергелiця МЛ. належить додати:] гад. гергелiця, гергелiце, горголице староруск. гръгрица (гл. Початки до улож. номенклатури i термiнологiї природописної, народнiї. Нап. I. Верхратский II У Львовi 1869. стор. 26 i Ueber die Mundart der Marmaroscher Ruthenen v. I. Werchratskij. Stanislaw 1883. стор. 40) cf. it. gorgoglione, lat. curculio.	
212. „ II.	10	з дол. гiндат ды́тина	гiндат ды́тина
216. „ I.	18	„ Wachsschabe;	Wachsschabe (Galleria mellonella);
229. „ I.	5	з гори косi — косá	косi косá
230. „ II.	6	„ der Todtencule	der Todteneule (des Todtenkauzes, Athene noctua).
244. „ I.	7	„ [по: княгiнька) — належить додати:] пáньiя Им. або примильно: пáньийка Им. Frau, Frauchen.	
249. „ I.	19	з гори на наску тютюну	на пачку тютюну
251. „ II.	18	„ щось небу́ть	що небу́дь
261. „ I.	3	з дол. čech. chudobny masur. chudobný	čech. chudobný masur. chudobny

До історії „руського обряду” в давній Польщі.

З поводу моєї замітки в XXVII т. Записок (Miscellanea) „До історії „руського обряду“ в старій Польщі“, де я видрукував з своїми увагами грамоту кор. Жигмонта, що заборонює будувати в Дрогобичи православну церкву, др. Антоній Прохаска, звістний польський археограф, кустош львівського краєвого архиву, надіслав мині, як редактору Записок, дуже цінний лист, де поясняє ієнезу сеї заборони і заразом дає иньше освітленне сьому факту. Я подаю низше, за згодою автора, сей лист в цілості (в перекладі), як дуже інтересний причинок до сеї справи, але дуже цінячи подані вп. ученим фактичні пояснення і висловлені в тої нагоди гадки, позволю собі одначе в де чім з ними не згодити ся.

Ш. учений висловляє ту гадку, що з огляду на дійсні обставини, серед яких видано згадану грамоту, „про якийсь хоч би найменший релігійний гнет зі сторони королівської власти не може бути ані мови“; як причини, що привели до видання сеї грамоти, ш. учений припускає дві — мійський привілей, що виключав можливість будови церкви в границях міста, принаймні таку заяву міщан перед королем, друге — те роздраження, яке викликала в дрогобицькій громаді справа сеї церкви.

Д. Прохаска звязує сю справу з суперечкою між дрогобицькими сьвященниками за доходи, що йшла в 1-ій чверти XVI в.; є в тім одначе трудність, бо тим часом як то була суперечка сьвящеників, домашня справа руської громади, справа нової церкви в 30-их і пізнійших роках являєть ся справою цілої дрогобицької Руси, і в акті 1540 р. і в иньших, згаданих д-ром Прохаскою, по одній стороні стоять Русини — homines

rithus rutenici, illud oppidum incolentes, по другій — міщанська громада (розумій — католицька) — oppidani drohobicenses; як і був який звязок сеї справи з давнішими процесами по па Сенька (се лишило ся невисьвітленим і причинками автора), в усякім разі справа церкви ніяк не була вже його особистою справою, її уважала своєю дрогобицька Русь, і справа полагана була 1555 р. компромісом її з міщанською (католицькою) громадою. Отже можна говорити під час сеї справи тільки про роздраження між дрогобицькими Русинами і католиками; яка була причина роздраження, того не знаємо¹⁾, але бачимо, що дійсно було. Се роздраження дійсно могло б вплинути на королівську заборону, і я думаю, що король міг би ним мотивувати провізоричне відрочення справи, але в акті 1540 р. нема про те ані мови, і акт сей взагалі не мав провізоричного характеру (тим поясняєть ся і те, що міщанська громада ще 1568 р., уже по згаданім компромісі 1555 р. предложила його при списанню привилей²⁾); тим самим і вплив сього роздраження на королівське рішення нас не интересує: ми питаємо за правною підставою сеї заборони, й вона тільки нас интересує, а такою підставою є покликуння на те, що в Дрогобичу ніколи не було перед тим церкви.

Др. Прохаска толкує се так, що міщане покликували ся перед королем на якийсь спеціальний привилей м. Дрогобича³⁾ (хоч і не уважає певним, що місто такий привилей мало) і що згадані слова грамоти 1540 р. про руську церкву належать до сього спеціального привилея м. Дрогобича. Я думаю, з поданої дром Прохаскою історії справи виходить зовсім ясно, що дрогобицькі міщане не мали такого привилея, інакше се вийшло б на верх в документах сеї справи, а міщане певно не йшли б

¹⁾ Я б уважав найбільш правдоподібним, що Русини заперечували головну правну підставу заборони — немов би в місті не було церкви перед тим, на се натякає текст грамоти 1540 р., але за сим згодом не обстаю.

²⁾ Правда, як зауважає др. Прохаска, в документі 1540 р. не стоїть вирвно, що король обіцяє ніколи не дозволяти будови церкви, і я радо вимажаю з заголовка сього документа слово „ніколи“, і прошу читачів зробити теж, але се слово і не противить ся змісту документа, бо, повторю, обіцянка короля не має ніяких прикмет провізоричности.

³⁾ Як би такий привилей і був, то тим би не був усунений „релігійний гнет королівської влади“, тільки факт пересунув би ся з XVI в. у попередні століття.

вкінці на компроміс із Русю. Але думаю, річ ще певніша, що в 1540 р. вони здобували собі ту заборону короля зовсім не покликуюваннем на якийсь привилей: інакше про се згадав би король як про правну підставу своєї заборони, тим часом він двічі повторяє той мотив, що церкви ніколи не було перед тим, і ані словом не згадує, що се мало бути в дрогобицькім привилею; його застереження (*ita quidem...*) дотикаєть ся не істновання якоїсь грамоти того зміста, а факта (*si praefata sinagoga nunquam antehac fuit*), а його дальші слова — *illos circa ipsam libertatem et usum conservamus* означають не якусь привилеїяльну грамоту, а тільки сей фактичний стан — *usus*, що в місті не було церкви. На мою гадку мовчанне документа доважує, що міщане й не покликували ся на ніяку привилеїяльну грамоту; але се вже дрібниця; то важно і на мій погляд зовсім певно — що правною підставою для заборони короля не була якась привилеїяльна грамота, а факт — що в Дрогобичи перед тим не було сеї церкви. А що грамота нічим не натякає, що се мало бути спеціальною привилеїєю Дрогобича, то тим самим ясно, що на погляд короля й його дорадників для заборони будови руської церкви взагалі виставало того факту, що перед тим сеї церкви не було. Се було одинокою правною підставою заборони, як видно із зміста документа, і відкликуванне до сеї загальної норми король признавав вповні оправданим (*quorum supplicationibus ut iustis benigne annuentes*).

І так аналізою документа дійшли ми до виводу, що в правительственних кругах в середині XVI в. істнував такий погляд: будова зовсім нової церкви може бути заборонена на тій підставі, що тієї церкви перед тим не було, інакше — будова нової церкви річ недозволена без спеціального дозволеня. Такий погляд відповідає анальоїчним звісткам, які я навів з передстоїтя з двох ріжних половин Польсько-литовської держави — з Перемищини і з Вильни, що нових руських церков ставити не вільно¹⁾.

¹⁾ Слова перемишльського ксьондза я зацитував в тій моїй замітці, а тепер для повности зацитую і відповідь правительства в. кн. Литовського в кн. московському Івану III на його бажанне, аби для його доньки поставлено православну церкву в виленськім замку: „князи наши и панове, вся земля, мають на то право и записы отъ предковъ нашихъ и отъ отца нашего и отъ насъ, и то въ правѣхъ написано, што церквей греческого закону больши не прибавляти, ино намъ тыхъ правъ предковъ нашихъ, и отца нашего и нашихъ не годится рухати“ — Акты Западной Россіи I, с. 141

Розуміть ся, практика розходила ся з сим поглядом, як то зрештою дуже часто бувало в Польській державі; сотки й тисячі нових церков будувало ся в новозаложених осадах і в давнійших, часто навіть без усякого дозволу власти, хоч потім діставали ріжні королівські потвердження, то що, але се не перешкаджало з другого боку тому, що дійсно існував погляд, принаймні в сім часі — при кінці XV і в першій половині XVI в., що нових руських церков не можна будувати, або в лекшій формі — не можна будувати без спеціального позволення. Як би навіть не розуміти грамоти 1540 р., уже самі ті звістки з кінця XV в. зовсім ясно се доводять. Лишаєть ся непевним, чи сей погляд опирав ся дійсно на якісь закони і постанови XV в., чи був тільки поглядом¹⁾ правітельственних кругів і католицької суспільности, і власне се питання чекає свого вияснення від спільних заходів руських і польських учених, але сам факт існування такого погляда не підлягає сумніву.

Іще маленька подробиця. В своїм листі др. Прохаска згадує про королівську грамоту 1555 р., аналогічного змісту з грамотою 1540 р.; на таку гадку навів його королівський мандат до дрогобицького старости 1555 р., що я подаю низше в цілости; із змісту сього мандату одначе впливає ясно, що король розуміє тут грамоту 1540 р. Мандат повторяє зміст сеї грамоти, і тим інтересний, бо разом з облятою сеї грамоти в дрогобицьких маїстратських книгах, видрукованих проф. Шараневичом²⁾, унеможливають гадку, що ми маємо тут фальсіфікат або недокладне скорочення³⁾.

Кор. Жилмонт Август наказує дрогобицькому старості Яну Старжеховському спинити будову руської церкви в Дрогобичу. 20 січня 1555 р.

Sigismundus Augustus, Dei gratia rex Poloniae, magnus dux Lithuaniae, Russiae, Prussiae, Mazowie dominus et heres.

¹⁾ Сей останній погляд дає себе відчувати в грамотах з середини XVI в., що я видрукував у XVIII т. Записок (Miscell.): атак гдыж тая церков за ровказанемъ нашим господарскимъ есть збудована с. 3, комісари в. князя „будучи на номере волочної, подланымъ нашимъ церковъ збудовати дозволили с. 4. В приготовлених мною до друку самбірських актах XVI в. про сільські церкви практика дозволів на заснування нових парафій й їх мотиви ілюструють ся значним числом грамот.

²⁾ Rzut oka na beneficja kościoła ruskiego с. 17.

³⁾ Одна тільки увага до видрукованого мною текста грам. 1540 р.: в ній стоїть *allegan'*, отже се можна читати і *allegando* і *allegantes*.

Generoso Johanni Starzechowsky tribuno samboriensi et capitaneo drohobicensi fideli nobis dilecto gratiam nostram regiam (in absentia eius vicecapitaneo). Generose nobis fidelis dilecte! Obtulerunt nobis ciues drohobicenses christiani priuilegium a divo olim parente nostro ea ratione illis datum, quod in ea ciuitate nulla sinagoga ruthenica, que antea non fuit, nunquam postea a quopiam edificaretur; sed quia nunc Rutheni in ea ciuitate manentes sinagogam edificare ceperunt in fundo etiam eorum ciuium, grauem ergo iniuriam se pati queruntur. Mandamus itaque fidelitati tue, omnino habere volentes, ut eos ciues drohobicenses, perspecto eorum priuilegio, iuxta illud eos conservet ab alijsque conservari faciat, eosque Ruthenos ab eo edificio sinagoge supersedere iubeat, donec cum eis ipsis ciuibus christianis de iuribus tam eorū quam etiam Ruthenorum, si que habere se pretendunt, a nobis cognosceretur vel decerneretur; secus pro gratia nostra fieri nolumus. Datum Pietricovie in conventione generali regni XX die mensis ianuarii anno Domini MDLV, regni vero nostri XXVI. Ad mandatum S. R. maiestatis proprium.

Облятовано в перемилльських Гродських актах 28 червня 1555 р. дрогобицькими міщанами, кн. ч. 26 л. 775—6.

М. Грушевський.

Високоповажаний Пане Професор!

В оповішеній Вами, в І т. Записок Наукового Товариства імені Шевченка, в Miscellanea-x, забороні будувати церкву в Дрогобичи, виданій Зигмунтом I 1540 р. Ви справедливо підносите, що справа будовання нових церков у Річипосполитій доси не ясна. З огляду на вагу справи позволю собі предложити Вам кілька уваг, що поясняють історичний хід будови нової церкви в Дрогобичи, котрих майже домагає ся згаданий акт заборони.

Канцелярийна форма акта, звичайно ляконічна, в виданім Вами акті така коротка, що Ви могли зовсім слушно подати від себе в заголовку акту, що король обіцяє ніколи не допустити до будови церкви в Дрогобичи. Такий заголовок у звязи зо змістом зацитованого уступу з листа кінця XV ст. про заборону будовання церков міг би читача згаданого акту привести до виводу про істнованє загальної засади не будовання нових церков на Русі, не кажучи вже про те, що звичайному читачеві могло би видавати ся, що на Дрогобичи лежала згадана заборона особливо. Тим часом звістне обдарованє церкви св. Юра в Дрогобичи Жигмунтом I в 1508 р., тай св. Трійці в Дрогобичи Зигмунтом Августом із 1555 р. (Szaraniewicz, Rzut oka na beneficya kościoła ru-

skiego, ст. 6). З актів дотичних спорів, що почало кілька дрогобицьких священиків за парафіяльні доходи, як за пісне, великоднє, від хресту й благословенства і т. и., виходить, що вже в 1514 р. було їх три, а то: при церкві св. Юра, св. Параскевії та св. Хреста (Szaraniewicz, l. с. ув. 30), а з акту 1535 р. виходить, що існувала четверта церква теж парафіяльна (Castr. Prem. In. 18, ст. 1072—3).

Вже самі факти сї вказують, що вивід, який можна би зробити з швидкого відчитаня королівського акту з 1540 р., не був би правильний. Окрім того, знаючи загальні наданя що до церков, що видали Владислав Варненчик 1443 р., Казимир Ягеллончик 1469 р., Александр Ягеллончик 1499 р., таї численні партикулярні привилегії для владик, нпр. львівських, що видав Зиґмунт I, знаючи до того факт істнованя чотирьох церков у Дрогобичи і пятої, що повстала 15 років після того, як вийшов із канцелярії оголошений Вами акт, церкви, як уже згадано, обдарованої королем, можна би подумати, що оповіщена заборона з 1540 р. не автентична. Але і сей вивід був би неправдивий, бо акт 1540 р. безперечно автентичний.

Акти перемиського ґроду дають відповідь що до генези заборони 1540 р. і разом поясняють її значіне.

Власне, як уже сказано, межі духовними названих вище церков Святоюрської та Спаської повстали непорозуміння й суперечки за парафіяльні доходи. Дрогобич був королівщиною, патроном був король, тож перед него священики й вивели справу, котру він рішив декретом 1514 р. Але суперечки, що почав святоюрський священик Сенько, зовсім не притихли, і король знов у 1535 р. мусів наказати комісарам, аби їх рішили. Супроти жалоби Сенька на своїх противників, тоб то священиків спаського і пяницького Sanctae, немов би вони помітували декретами, сам король у Вильні 10 марта 1535 р. потвердив комісарський вирок (Castr. Prem. 18, ст. 1072—3). Коди Сенько появил ся з королівським потвердженням у Дрогобичи, зараз повстали межі ним і бурмістром і райцями суперечки, і то такі грізні, що вже 30-го мая мусів перемиський староста визначити за руку 20 гривен і тим спинити їх зріст (Castr. Prem. 18, ст. 1075—6). Бачить ся, майже певно, що місто стояло на боці священиків св. Спаса і св. Параскевії.

Окрім потвердження комісарського декрету, привіз Сенько дві иньші королівські привилегії, котрих змісту не знаємо, знаємо про них лише тільки, що, як твердили райці міста, вони мали усїм своїм змістом суперечити правам міста Дрогобича. Сенько, що вносив їх на засіданю міської ради, мусів узяти собі асистенцію, а то з кільканадцятьох околичних шляхтичів для підпертя домагання, аби райці звозили поводити ся відповідно до надання королівських предків, потвердження й. м. короля та

королівських листів. А про те райця Яклик іменем цілої ради запротестував проти внесених і відчитаних Сенькових надань погрозою: *leriejby zabic a zarłacic* (Castr. Prem. 18, ст. 1073—5).

Із сеї пригоди на засіданю ради міста Дрогобича можна бачити, яке трудне було становище влади супроти роз'ярена через підняті в Дрогобичи суперечки, котрі і декретом із 1535 р. зовсім не були втихомирені, і професор Шараневич наводить у згаданій розвідці декрет із 1537 р. що до суперечок Сенька зі своїми противниками за доходи з бенефіцій (I. с. 16).

Чи між актами, правоправність котрих заперечила рада міста Дрогобича, був такий, що улекшував намір вибудувати церкву в самім місті, певністю, але певно те, що намір такий був, і що міщане старалися спинити його актом 1540 р., на основі котрого король, умовно, тобто коли в місци вибранім на будову ніколи не було церкви, не дозволяє її класти: *ita quidem si praefata synagoga in eodem oppido Drohobycz nunquam ante hac fuit*.

Значить, справа заборони з 1540 р. виходить зовсім инакше, ніж можна би про се судити на основі самого акту. Про якийсь хоч би найменший релігійний гнет зі сторони королівської влади не може бути ані мови. Добуваючи заборону, міщане покликувалися взагалі на привилею, що виключала таку будову і король дає її умовно, тобто коли заява їх правдива. Петенти, на підпертє своїй просьби не представляють королеви ніякої привилегії, незвісно навіть чи вони її мали; але певно те, що декотрі міста, осаджені на магдебурьським праві, мали таку привилею; її мав нпр. Городок; отже коли тамошній сьвященик задумував перенести, чи властиво переставити церкву з передмістя в місто, то зробив се аж діставши королівський дозвіл у 1547 р. (A. Castr. Prem. 345, ст. 263). Заборона будови з 1540 р. не простягала ся на увесь Дрогобич, а тільки на міську посілість у самім місті (*in fundo eorum civium*. Castr. Prem. 26, ст. 775—7), і в забороні король не каже, що ніколи не дозволить будови.

Не вважаючи на заборону 1540 р., незабаром після описаних пригод почато будову церкви в самім місті. Се спонукало міщан поїхати до короля, від котрого на соймї пйотровськїм 1555 р. вони дістали акт зовсім подібний до звісної нам заборони 1540 р. Заразом видав король мандат дрогобицькому старості, аби так довго не дозволяв будувати, поки сам король не рішить сеї справи (Castr. Prem. 26, ст. 775-6).

Староста, Ян Старжеховський, держав ся очевидячки думок, піднесених у королівськїм наданю для церкви 1469 р. і тим самим не стояв на боці загорілих противників будови церкви. Таке свідощтво

дав йому старий дрогобицький райця, сідляр Петро, що іменем міста їздив до короля жалувати ся на старосту, що дав дозвіл на будову contra privilegia civitatis. На підперте своєї жалоби позивач показав навіть рани, описані докладно при судових обзорилах (Castr. Prem. 28, ст. 255—6).

Справа скінчила ся добровільною угодою перед дрогобицьким старостою. На підставі її так „(się) w społecznej miłości ugodzili mieszczanie, że odstępując od przywileju swego izby kościoł ruski w mieście nie miał być, Ruś zaś o prawo przed królem wdawać się nie będzie, jeno jednostajnie miłować się, tak jak należy się ludziom chrześcijańskim jednego Pana będącym i pod jednym prawem siedzącym (Szaraniewicz, l. c. ст. 18).

Тепер король міг уже спокійно запевнити обдароване церкви.

Отсе кілька уваг, що повстали в моїй голові, коли я читав акт оголошений Вами. З огляду на вагу справ порушених Вами в примітках до сего акту, тай для пояснення гевени заборони й історичного ходу справи, я позволяю собі предложити ті мої уваги з виразом щирої шаноби й високого поважання, з яким я вістаю ся Вашим покірним слугою.

Антоній Прохаска.

Львів, 26 марта 1899.

Miscellanea.

Г. Сковорода.

Проба бібліографії.

Видання його писань: Пѣнь всемогущему Богу — Приятное и полезное, ч. XX, 269 — Неустровъ.

Бібліотека духовная содержащая въ себѣ дружескія бесѣды о познаніи самого себя. Соч. Гр. Сковороды, изданное М. Антоновскимъ. Спб. 1798, 3 ч. 8°. З вѣнстою на початку книги. Сопіков: Рідка.

Начальная дверь къ христіанскому добронравію. Сіонскій Вѣстникъ, 1806 р.

Разговоръ о душевномъ мирѣ. М. 1837 р.

Убогій Жайворонокъ. М. 1837 р.

Басни Харьковскія. М. 1837 р.

Брань Архистратига Михаила съ Сатаною. М. 1839 г. Березинъ — Русскій энциклопед. словарь, т. XIII.

Сочиненія въ стихахъ и прозѣ Григорія Савича Сковороды, съ его портретомъ и почеркомъ его руки. Спб. 1861 р. 8°, 312 ст. Въ тип. штаба отд. корпуса вн. стражи. З короткою біографією.

Рецензії: 1. Русское Слово 1861 р. нр. 7. Вс. К—овскаго (Всеволода Крестовскаго).

2. Сѣверная Пчела 1861 р. нр 158.

Письма Г. С. Сковороды къ свящ. Я. Правицкому 1785—1788 изд. В. И. Срезневскимъ, Сиб. 1894 г. 8°, 23 ст. З портр. Сковороды, 60 коп. (Відб. з часоп. „Бібліографъ“).

Сочиненія Григор. Сав. Скороды, собраны и редактированы проф. Д. А. Багалъемъ. Юбилейное изданіе (1794—1894). Съ портретомъ его, видомъ могилы и снимкомъ почерка (7 т. Сборн. Харьковск. Историко-Филолог. Общества), СХХІV, 139, 352, 4 рубл.

Про нього: Густавъ Гесъ де-Кальве — Украинскій Вѣстникъ, 1817 р. квітень, Харьк.

А. Ѳ. Хиждеу — Григорій Варсава Сковорода. Телескопъ, 1835 р. при 5 і 6.

Арендаренко — Описаніе Полтавской губерніи.

Анекдотъ о Г. С. Сковородѣ (подав Н. Б. Баталін з Воронежа) „Москвитянинъ“ 1849 р. нр. 24, ст. 68.

Лазаревскій А. — Указатель источниковъ для изученія Малороссійскаго края, Черниговск Губ. Вѣд. 1853 р. нр. 45.

Геннади Г. — Указаніе біографическихъ свѣдѣній о замѣчательныхъ людяхъ Малороссіи (Вѣдомости про книги і статі до життя Богдановича, Гоголя, Капниста, Сковороди й ин. письменників). Дод. до ст. Лазаревського „Черниговск. Губ. Вѣд.“ 1855, нр. 8 и 1856 р. нр. 16.

Григорій Савичъ Сковорода — Кіевскія Губ. Вѣд. 1855 р. нр. 42—44 (уривок з 2 т. соч. Аскоченского „Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ“).

Аскоченскій В. — Кіевъ съ древнѣйшимъ его училищемъ, Академією. 2 ч. Кіевъ, 1856 р. 3 р.

Григорій Саввичъ Сковорода — Памятная книжка Кіевск. Губ. на 1858 г. ст. 105—122.

Н. И. Костомаровъ — Слово о Сковородѣ, по поводу рецензіи на его сочиненія въ „Русск. Словѣ“ — „Основа“ 1861 р. нр. 7, ст. 146—149.

Крестовскій Всеволодъ — Ходатайство г. Костомарова по дѣламъ Сковороды и г. Срезневскаго „Русское Слово“ 1861 р. нр. 8 (з поводу ст. Костомарова „Слово о Сковородѣ“).

Н. Костомаровъ — Отвѣтъ на статью Всеволода Крестовскаго „Ходатайство Костомарова за Сковороду и Срезневскаго“ „Основа“ 1861 р. нр. 8, ст. 1—14.

Григорій Саввичъ Сковорода (22 Окт. 1794 г.) Біограф. очеркъ А. К. — Воронежскій Сборн. В. I, 1861 р. ст. 249—264.

Пекарскій П. П. — Представители кievской учености въ половинѣ XVIII в. — Отеч. Записки, 1862 р. т. 140, 141.

Григорій Сковорода — Обзоръ русской духовной литературы 1820—1858, Филарета, архіеписк. Черниговскаго и Нѣжинскаго. Черниговъ, 1863 р. кн. 2, вид. 2.

Г. С. Сковорода — Біографія съ портретомъ — Иллюстрированная Газета 1866 р., нр. 49.

Данилевскій Г. П. — Украинская старина. Харьковъ 1866 р. Вып. I. (Житєписи Сковороди, В. Н. Каразина і Г. Ф. Квітки-Основяненка).

Григорій Савичъ Сковорода, украинскій філософъ, 1726—1794 — Русскіе люди, жизнеописанія соотечественниковъ прославившихся своими дѣяніями на поприщѣ науки, добра и общественной пользы. Съ портретами гравированными на стали по рисунку А. Шарлеманя. Спб. 1866 р. т. 2, ст. 215—227. Вид. М. О. Вольфа.

Григорій Савичъ Сковорода — Памятная книжка Полтавск. Губ. на 1866 годъ. (Біоір. показчик визначних людей, що родили ся або померли в Полтавщині).

Григорій Савичъ Сковорода, странствующій украинскій філософъ (Характеристика). „Кіевлянинъ“ 1868 р. нр. 19.

Халявскій Орестъ (Данилевскій) — Сковорода, украинскій дѣятель XVIII вѣка. Основа 1868 р. нр. 8, 9 (Матеріалы для исторіи южно русск. литературы).

Ливановъ Ф. В. — Украинскій філософъ Г. С. Сковорода и его значеніе среди молотанъ и духовборцевъ. „Новое Время“ 1869 р. нр. 169.

Житіє Сковороды, описанное другомъ его М. И. Ковалѣнскимъ. Съ предислов. Н. Ф. Сумцова — „Кіевская Старина“ 1887 р., нр. 9, ст. 103—150. Осібно вид. Кіевскої Старини, Київ, 1886 р., ст. 48, 75 коп.

Сковорода Григорій Савичъ — Подробный словарь русскихъ гравированныхъ портретовъ, Д. А. Ровинскаго т. 2, Спб. 1889, ст. 1642.

Ефименко А. Я. — Філософъ изъ народа — „Книжки Недѣли“ 1894 р., січень, ст. 7—30.

Зеленогорскій О. А. Философія Г. С. Сковороды — Вопросы философіи и психологіи 1894, кн. III і IV.

Объ изданіи сочиненій Г. С. Сковороды. Отъ Харьковскаго Историко-Филологическаго Общества (Плян видання) Вопр. Филос. и Психологіи 1894 р., кн. 3, ст. 489 — 490.

Ефименко А. Я. — Личность Г. С. Сковороды, какъ мыслителя. Вопр. Филос. и Психол. 1894 г., кн. 5.

Юбилейное чествованіе памяти Григорія Саввича Сковороды въ Харьковѣ (Справозданія й промови) (Кіевская Старина, 1894 р., грудень, XLVII).

Сковорода Григорій, философъ. Украинскій Сократъ. Историч. Вѣстн. 1895 г., т. LX, ст. 215—222.

Сковорода Григорій — Настольный энциклопедическій словарь тва Гранатъ Гарбеля Спб. 1895 р., т. VII.

Кудринскій О. — Философъ безъ системы (Опытъ характеристики Григорія Саввича Сковороды) Кіевъ, 1898 р., 8⁰, ст. 70 (видано 50 прим.). Відб. з Кіівської Старини.

Верховецъ Я. Ф. — Григорій Саввичъ Сковорода. Украинскій философъ проповѣдникъ. Сиб. 1899 р., 5 коп.

Памяти Григорія Саввича Сковороды. (Коротка редакційна замітка про гадку його прихильників засновати школу його імени в Харківській губ., з нагоди століття з дня смерти — покл. на „Южный Край“ 1899 р., нр. 6190) Кіевская Старина 1899 р., нр. 2, ст. 94, відд. II.

Л. Ч.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1898 р. — Часописи видавані на російській Україні.

Кіевская Старина — з статей цього річника були вже обговорені в Записках: Молчановського про бюджети м. Київа, Дашкевича і Стешенка про Енеїду Котляревського (Записки т. XXVI), Юдина про Шевченка, Ярцева про відносини Щепкина і Шевченка (т. XXVII), Струнїної про київські недільні школи, Причинки до біографії Максимовича (т. XXVIII), Лазаревського про давні українські суди, далі — велика кореспонденція Куліша, що друкується тут почавши від 1897 р. (Записки т. XXIX) і скінчена нарешті кореспонденція Мартоса (т. XXX); статі: Голубева про українське церковне жите за П. Могили (в 1—6 кн.), Кудринського про Сквороду (в 1—3 кн.), Кримського про Погодїнську теорію (6, 7, не скінчена) мають бути ще обговорені осібно. Позатим маємо для історії й історії літератури:

Вл. Перетць — „Filar Wiary“ и вновь найденное сочинение Лазаря Барановича (кн. 8) — автор вичисляє всі відомі досі твори Барановича, начислив їх 28, хоч, як сам признає, його реєстр далеко ще не повний, можливо що з дальшими шуканнями в монастирських бібліотеках появлять ся нові незвістні ще праці трудолюбного автора. Зміст „Filar'a Wiary“, друк. 1675 р., ділить ся на три часті та містить в собі 17 віршів теологічного змісту; д. Перетць не публікує цілого твору „in extenso“ — він подає тільки його зміст цитуючи інтересніші місця. Вірші 9 і 14-ий трактують про походження св. Духа і про Тройцю. Друга група віршів присвячена Матері Божій покровительці Барановича, як уважає автор „Filar'a Wiary“.

Третю групу становлять вірші полемічно-теологічного характеру, в обороні православ'я. 17-а вірша каже чоловікови покладати ся на Бога — в нїм шукати надії. За сим наступають сентенції і виймки з псалмів, апостольського символу, посланія до Галатів на переміну: по латинськи і по польськи подані так, що оден другого в части поясняють. Перетц думає, що Барановича Filar Wiary мав приготувати читачів до праці „Nowa Miaga“.

Іньший твір Барановича описаний також Перетцем (кн. 9) має титул: „Księga Śmierci“, 1676. Першу частину сеї книги (40 л.) присвячує автор хресту, сюди належать вірші на 4 букви І. Н. Ц. І. і ин. Далі наступають вірші на різні теми; тут під епіграфом „audaces fortuna adiuvat“ проголошує Баранович улюблену відозву до спільного походу Русинів і Поляків на Турків.

А. Лазаревскій — Замѣтки о Мазепѣ (кн. 3, 4, 6) — се критична студія викликана появою праці Уманця п. т. „Гетманъ Мазепа“. Д. Лазаревскій веде свої замітки відповідно до поділу праці Уманця. Оба історики на основі одних і тих самих жерел приходять до зовсім різних висновків. Молодість Мазепи, служба у короля, звільнення від неї, перехід у службу Дорошенка, потім Самійловича — у всіх сих моментах сильно зарисовала ся різниця в поглядах обох авторів на сю епоху нашої історії та її героя Мазепи. Ще більш інтересна друга частина студії Лазаревського п. т. „Мазепа гетманъ“. Переказавши за д. Уманцем історію поступового розвитку ідеї „зради“ та акцентуючи хвилю, коли зродила ся у Мазепи ся гадка, Лазаревскій думає, що вгадати її не легко: у Мазепи — чоловіка, що виріс в осередку правобережних тенденцій — нахил до такої зради був у крові; окрім сього утрудняють розв'язку сього питання бічні обставини: війна Петра В. з Каролом XII — слава сього останнього та воєнні успіхи як перемога під Нарвою. Далі ідуть інтересні замітки Лазаревського на тему внутрішньої діяльності Мазепи та його любовних зносин з Кочубеївною. Автор кінчить свою статтю розбором глави „Шведская инкursion“. На думку д. Лазаревського д. Уманець перецінив характер та заслуги свого героя — всі поступки сього останнього на гадку його були чесні і оправдані, зрада-ж гетьмана була тільки впливом найкращих почувань патріотизму „незалежної України“. Сей останній мотив зради Мазепи видав ся Лазаревському найбільш сумнівним. Ідея Мазепи „свобідної вітчизни“ могла дотикати ся тільки лівобережної України, але ми не маємо там ніяких слідів симпатій гетьмана до народу і навпаки. Амбіція старого Мазепи, нахил до польського аристократизма, вкінці надія на здійснення самолюбних, егоїстичних цілей — се мотиви, як думає Лазаревскій, що привели українського гетьмана у шведський табор. „Дійсно нарід був

байдужний для ідеї незалежної України“, каже шанов. критик, та чи сей висказ не занадто сьмілий, чи він правдивий? „Історики бувають часом не об'єктивні у відносинах до своїх героїв“ — повторимо за д. Лазаревським на його адресу.

В. Мякотинъ — Архивъ генеральнаго войскового суда (кн. 11). — Вперше стрітив ся Мякотин з слідом сього архива в Чернигові, коли працюючи в архіві чернігівського окружного суда подибавав кілька реєстрів справ рішених 1722—3 і 4 рр. в генеральнім військовім суді. Ближні досліди над сими документами навели автора на здогад, що части сього архіва переходять ся в Москві в архіві міністерства справедливости, куди висилали ся старі акти з Чернигова. Дійсно тут зібрано 59 архівів XVII в., що були розсіпані по цілій території гетьманської України. Богато документів за 1719—99 рр. належать давнішому архівови генерального війскового суда, та він тільки в части заховав ся. Далі автор звертає спеціальнішу увагу на колекцію актів з 1729—81 рр. та на засуди генерального суда. Материял се — на думку автора — багатий, повзаляє слідити всю діяльність генерального війскового суда за 50-літній період від гетьмановання Данила Апостола аж до епохи реформ Катерини. Вказавши на його значінне для історичних дослідів, д. Мякотин подає коротку історію сього суда та його відносини до „нижних“ полкових судів.

А. Лазаревський — Гетманскіе дома въ Глуховѣ (кн. 1) — ся статя додана до рисунку з написею „Выдѣ какъ будутъ гетманскіе покои“, 1746 р.; автор подає свої замітки про двори українських гетьманів Скоропадського, Апостола і Разумовського.

Волынецъ — Почадѣвская лѣтопись (кн. 4) — гумористичні замітки до „Почадѣвскої лѣтописи“, фальсіфіката друкованого в Волынских Епарх. Вѣдомостях (пор. справозданне з К. Старини 1897 р.), що сильно компромітує епархияльний волинський орган та ще більше свого редактора протоєрея Трипольського.

З статей та материялів для біографій письменників, що трудили ся на поли нашої історії та укр.-руської літератури згадаємо:

„Аполлонъ Александровичъ Скальковскій“ (По поводу дев'яностолѣтїя его жизни) (кн. 1) — про нього див. Записки т. XXVII.

Григ. Вашкевичъ — Къ біографіи Николая Ивановича Костомарова (кн. 11) — інтересний причинок до біографії нашого історика, винятий з архіву вороніжського окружного суда; історія смерти Івана П. Костомарова, батька Миколи та образ гірких хвиль пережитих його матерію по смерті мужа становлять зміст сього материялу.

„Памяти Ө. Г. Лебединцева“ (з поводу десятилітя його смерті — кн. 3) — редакция Київ. Стар. присвячує кілька теплих слів Теофанови Лебединцеву, першому редактору К. Старини.

Прегарним доповненням його коротенької біографії треба вважати „Письма Ө. Г. Лебединцева къ брату въ Кіевъ (1865—1867 г.)“ (кн. 3—5) — колекцію листів, багату звістками головно для внутрішньої історії Галичини та історії знесення унії в Холмщині. Се був час, коли унія в Холмщині становила ще сильний елемент — та сильний тільки числом: само духовенство, скільки можна виводити з листів Лебединцева, було саме на досить низькій степені культури та духовної поваги і сильно спольщене. Шкільні справи привели Лебединцева в контакт з Галичанами. По сій причині загостив він у Львів і від сього часу зістає Лебединцев у тісній звязи з галицькими Русинами, що викликало в результаті численну міграцію галицької інтелігенції в Росію й скріпленне москвофільства в Галичині; ся остання сторона була обговорена з нагоди листів Лебединцева в Літ.-наук. вістнику 1898, VII, в статі О. Маковея.

Материял про Шевченка сього року багатший ніж в попереднім. Тут згадаємо про „Письма Честаховскаго, писанныя въ 1861-мъ году о похоронахъ поэта Шевченка“, Н. Стороженка: „Новые матеріалы для біографіи Шевченка (II. Оренбургскій обыскъ и его послѣдствія. III. Межирицкій инцидентъ)“, Н. Сумцова: „О мотивахъ поэзіи Т. Г. Шевченка“. Почнемо від „листів Честаховського“ (кн. 2) — є їх всіх вісім, навіяні вони незвичайним теплом любови для „батька кобзаря“, а для нас буде передовсім інтересною симпатія народу для Тараса, що пробиwала ся скрізь у учасників похоронного походу. Честаховський часто стрічав коло його могили простих слобожан: „Стоять — пише він — знявши шапки підпершись на цїпки з клучочками за плечима і дивлять ся на могилу так... ніби у сій могилі закопала ся остання надія їх на лучшу долю“. Але в народній фантазії Тарас не помер — се тільки народ морочать пустою домовиною, а він таки живе та прийде колись „передусить всіх панів“ та визволить нарід з неволі.

В материялах для біографії Шевченка (кн. 3), в першій статі малює д. Стороженко побут Шевченка в Оренбурзі. Приданий до експедиції Бутакову для опису Аральського моря, Шевченко заживав зразу щасливіш хвилі свого заслання. Його особиста свобода була обмеженою тільки заказом йому малювати; просьба самого Шевченка занесена в сій справі до Дубельта лишила ся без відповіди. Більш користним було-б письмо Перовского до Дубельта, коли-б не поганий вчинок якогось Ісаєва, що з особистої злости післав донос на Шевченка ген. Обручеву. Сей зарядив ревізію в квартирі поета та сконфісковав багато листів, між

иньшими від кн. Рєшніної, Лизогуба, Лазаревського і ин.; найбільш при-
ніє лиха лист Сергія Левицького — щирого приятеля Тараса. Кілька
нещасливих фраз скомпромітовали магістра харківського університета
Головку та навели на здогад істновання якогось тайного українського
товариства. Хоч слідство не справділо сих підозрінь та все таки ціла
ся історія покінчила ся дуже нещасливо — самовбийством Головки
в хвили його арештовання. Друга статя присьвячена арештованню Шев-
ченка 1859 р. за „богохульство“; справа ся вияснила ся вкінці без
гірших наслідків для Шевченка.

Статя Сумцова (кн. 2) в більшій часті подає тільки реєстр мотивів,
які зміг автор доглянути в поезіях Шевченка; вони уґруповані по вну-
трішньому їх спорідненю, декотрі уарґументовані й поперті відповідними
місцями кобзаря (вид. 1883). Більш гадок присьвячує автор „народности“
Шевченкових поезій: вона у нього як і у иньших виднійших поетів
складає ся з двох елементів: а) народности зверхньої і б) внутрішньої.
„Душа Шевченка — каже Сумцов — до такого степеня пересичена народ-
ністю, що кождий навіть чужий мотив прикрашує ся в його поезії на-
ціональною українською закраскою“.

„Письма Е. П. Гребенки къ роднымъ“ — з нагоди 50-ти-
літя його смерті (кн. 12) — належить в більшій часті до його шкіль-
них літ та містить в собі листи до батька, матери й брата.

„Матеріялы для біографіи Г. П. Галагана“ — з нагоди
десятилітя його смерті. Основу їх становить дневник Галагана з його
молодечих літ від 1836—1841 р. Є тут опис вражінь університет-
ського жита, коли в душі Г. відживає іскра українського демократизма —
іскра любви до закріпощеного люду. Вона буде тліти і жаріти у його
серцю та ободрить його в 1858 р. стати в ряді перших оборонців неща-
сливих крєпаків. Вагалі матеріали мало інтересні.

Н. Бѣляшевскій — Церковно-археологическій му-
зей при кievской духовной Академіи“ з поводу 25-літя (кн.
10) — автор знайомить із змістом його. Замітні тут деякі памятки ко-
зацької старини — шовковий прапор з XVIII в., козацькі списи, мідяний
герб із Криму, вкінці малий образ козака з кобзою та написею: Сидить
козак в кобзу грає, що замислить то все має.

А. Г. Хатемкинъ — Къ памятникамъ недавней ста-
рины въ д. Козельцѣ (кн. 12) — гарний тут передовсім іконостає
в церкві, що дивує автора ориґінальністю та арґизмом рисунка.

„Домикъ Котляревскаго въ Полтавѣ“ (кн. 7) — коротка
замітка про дім Котляревського, намальований Шевченком в часі його
побуту в Полтаві. Тепер дім Котляревського перебудований, з старого
дому заховав ся тільки оден сволок і то сильно покалічений.

Л. Личковъ — „Нужды статистики въ Юго-Западномъ краѣ“ (кн. 11) — Личковъ вказує на брак та невірність статистичних дат в правобічних губерніях та способи направи сього лиха.

В відділі документів і заміток занотуємо — в археології замітку Білецького-Носенка про вал в полудневій Чернигівщині. З історії універзал гетьмана Гаврила Крутневича 1603 р. — ним чинить гетьман правосильним універзал Самійла Кішки — даний монастиреви Пустинського Николи в Київі. Два універзали Мазепи: оден даний був переяславському полковникови Іванови Мировичу 1699 р. в справі закау народови переходити з лівго берега Дніпра на правий, другий про гетманського слюсаря. Акт вибора сьвященника 1713 р. „Пререканія вѣдомствъ по поводу Запорожья въ 1751 г.“ — причинок для історії Запорожа з останнього періоду його істновання. Сюди належить також замітка А. Танкова „Из недавней истории малорусскаго козачества“ і „Мысли М. А. Максимовича о Н. Г. Репнинѣ и объ ополченіи 1835 г.“ Для істор. панщини й знесення її: „Воспоминанія подольскаго старожила о временахъ крѣпостного права“ подані св. Михневичом і „Къ исторіи освобожденія крестьянъ въ Малороссіи“.

З біографічних і історично-літературних матеріалів занотуємо: „Т. Г. Шевченко по воспоминаніямъ полковника Косарева“, „Два письма Т. Г. Лебединцева къ Т. Г. Шевченку“, „Два письма о Котляревскомъ“, „Неосуществившійся журналъ Кулиша — Хата“, „Письмо Ивана Вагилевича къ сенатору А. Я. Стороженку“ (1847 р., старає ся дістати ся на катедру славистики до Росіи), „Неизданныя малорусскія стихотворенія М. А. Максимовича“ і „Письмо М. А. Максимовича къ N. N.“

О. Ц.

Етнографія в сїм річнику в порівнанню з кількома попередніми не дуже сильно заступлена. Кілька невеличких самостійних статей — а решта вьсо коротенькі замітки. Найважнійша тут статя д. А. Малинки про Родини і хрестини, обговорена в бібліографічнім відділі сього тома. Поза тим маємо:

Статя д. Яшуржинського: Рождественская интермедія. Коза (кн. 10) становить важний причинок до пізнання простонародної драми. У нас, як відомо, в часі різдва ходять колядники по хатах, колядують і при тій нагоді виголошують різні драматичні уривки, які можна порівнати з інтермедіями давнійших наших штучних драм. Уривки ті, в різних околицях неоднакі, зібрані разом становили-б важне жерело для вьясненя генези інтермедій. „Коза“ Яшуржинського різнить ся цілком від нашої. Видно в ній одначе повну оригінальність і незалежність від подібних російських та польських пес. Навіть мова, що зви-

чайно в таких „штуках“ попсована, виходить тут дуже чистою. Всіх осіб на сцені є сім. Найважнійші з них, то дід, Жид і Циган. На них лежить майже ціла акція. Дияльогів відповідно не багато, за те пісень навіть за досить. „Штука“ кінчить ся звісною побрехенькою діда, де він оповідає про своє газдівство, розходячись на кожному кроці з правдою. Варто булоб таких річий з ріжних околиць як найбільше опублікувати.

Статя д. Веніґреновського Рабочіе воли въ Брацлавщинѣ и ихъ номенклатура (кн. 7) порушує цікаву матерію, на яку, здасть ся, доси етнографи не звертали уваги. Автор подає тут назви волів, поклясифікувавши їх по масти, формі рогів, будові, прикметам, іменам давних властителів. Номенклятуру попереджують вступні уваги, на які вповні не можна згодити ся. Автор виводить нпр. з того, що в деяких околицях везуть небіжчиків до гробу волами, що воли давно освоєні чоловіком! (Я знаю такі села, де возять лише кіньми!). Чорні воли запрягані декуди до саний вказують авторови на старинні клясичні культу. Так само родовід волів зроблений автор видаєть ся мені не уарґументованим. Сама номенклятура одначе зібрана старанно на значнім числі звірят становити буде все інтересній причинок до пізнаня нашого фолькльору.

Свадебные и другіе народные обычаи въ Червоной Руси столѣтъ назадъ (кн. 5) — під такин наголовком подав д. О. Л. в скороченім перекладі статю незвістного автора надруковану в польськім журналі „Nowy Pamiętnik Warszawski, dziennik historyczny, polityczny, tudzież nauk i umiejętności“ 1805 р. під наголовком: „Swactwa, wesela, urodziny i zabawy u ludu Ruskiego na Rusi Czerwonej przez obywatela tamecznego kraiu opisane“. В статі сій є три окремі розділи: весіле, родини і хрестини, забави і танці. Зібрані вони дуже коротко, особливо перша; не стає там богато обрядів, яких автор видно не добачив, а весільних пісень нема цілком. Автор лише згадує про них кажучи: „Дальше трудно описувати всі весільні забави, пісні, а головно приказки¹⁾ не завсіди відповідні, якими старости обох сторін забавляють гостей“. Важна тут вказівка на порнографічні сьпіванки; видно, що і тоді їх вже сьпівано, лиш розумієть ся не в часі цілого весіля: що найбільше при танцях. З весільних обрядів належить зазначити: Вінок женихови робять у молоді і відносять йому з музикою до дому (звичайно вють вінок рівночасно в домі обоіх молодят); молодій, коли виходить за

¹⁾ Що розумів автор під виразом „приказка“, трудно сказати. Кавок на весілю не говорять, а офіціальні бесіди старостів зовсім новажні. Хіба так хотів він означити порнографічні „чабарашки“?

муж на друге село, вкладають перед від'їздом до тещі в волося головку часнику, щоби хоронив її від злого. На хрестинах роблять рівночасно поминки за померших, тому справляють службу з панахидою і обід. Замітка автора, що сей звичай нагадує останки поганської жертви, здається, оправдана, тим більше, що її і нині можна поперти численними доказами.

З поміж дрібних заміток найцікавіша під наголовком: Пов'їр'я и суев'їр'я относящіяся къ охотѣ — тут зібрав д. Беньковський народні вірованя, головно Поліщуків, про лови. По тим вірованям, хто хоче бути добрим стрільцем, мусить бути і знахорем. Він повинен знати, як кому стрільбу зіпсувати, як зіпсовану направити, як не допустити до того, щоби її хто міг чарами зіпсувати. Зіпсувати стрільбу легко: досить діткнути ся тріскою з дерева, що в нього грім вдарив, або помастити отвір рури в середині кровію женщины, зібраною з місячного відпливу, або вкінці зашептати. Щоби не допустити до того, аби її хтось иньший зіпсував, треба вистрілити з неї живим вужом, або носити язик вужа привязаний до стрільби, або носити кавалок дерева, що виросло на „відворіть“, не так як иньші, привязаний до стрільби, або врешті перекладати перед кожними ловами стрільбу поміж ноги через плечі і понад голову. Направити зіпсовану стрільбу можна — поклавши її на якийсь час в свинюшник. Хто хоче убивати багато звїрини, мусить ходити на лови все в сьвята, а'надто повинен раз стрілити в хрест. Добре також відповідати попови в церкві на слова „Христос воскрес“ на Великдень „а я стріляю“ і примірювати ся до стріляня. На кінці зібрані вірованя про те, що робити, щоби лови удали ся. Зауважу, що дуже цінні ловецькі вірованя зібрав др. Кайндль між буковинськими Гуцулами і надрукував в „Forst- und Jagd Zeitung“ 1897, ч. 38, 1898, ч. 7 і 12, в статях: Die Jagd bei den Huzulen. Das Wild und der Wildglaube der huzulischen Jäger. Jagdaberglaube und Jagdgeheimnisse bei den Huzulen. Шкода, що д. Бенковський не познайомив ся з ними.

Лірникъ Ананій Гомынюкъ — д. Малинка подав тут звістки про лірника Гоминюка і чотири пісні записані від нього. Найцікавіша з них про Йосифа Прекрасного, але дуже попсована. Кінець причіплений до неї з якоїсь иньшої пісні.

Изъ области мѣстнаго народнаго творчества — д. Корнилович подає тут одну пісню про панщину, не знаючи очевидно, що у нас надруковано вже на тоту тему. Пісня записана в Грубешівським від лірника; перша половина перебрана живцем від нас з Галичини; друга більше оригінальна.

Преданія о зміевомъ валѣ — д. Хатєжкін подає тут значний переказ про змія і вал виораний ним, друкований вже Кулішем,

Новосельським, Руліковським і ин. Переказ ріжнить ся від попередніх тим, що в сьому Кузьма і Дамян або Борис і Гліб замінені Мусієм, та що продовжене вала має тягнути ся аж до Чорного Моря, а не як в иньших до ріки Стугни.

Заговоръ отъ лихорадки — тут подав д. О. Л. короткий заговор від фебри (зими) з рукописного збірника 1780 р. Заговор цікавий хіба задля своєї старинности, бо зрештою нема в ньому нічого особливого.

Похорони запорожца въ 1772 году. — Померший недавно історик Запорожа А. Скальковський подав ще 1847 р. отсеї опис в „Рус. Инвалидъ“. Київ. Старина передрукувала його тепер. Опис написаний дуже поетично. Обряди похоронні майже ідентичні з нинішніми нашими обрядами.

Обрядъ „вывода“ новобрачной въ Подоліи — се коротка замітка про вивід молодої, нічим не цікава.

Заславская легенда — передрук легенди про укриті скарби в заславськй замку з книги Стецкого „Wołyń“.

„Осина въ вѣрованіяхъ и въ понятіи народа на Волыни“. — Д. Бенковський подає народні вірованя привязані до осики, на котрій колись повісив ся Юда. Осики уживає нарід на лік проти чортів, відьм та упирів. Подібні вірованя існують і в иньших славянських народів.

Къ вопросу о собираніи этнографическихъ матеріаловъ. — В чернигівській земській раді внесено було проект збираня і переховуваня етнографічних матеріалів з цілої губернії. Проекту не виконано, а відложено на сей рік.

В. Г.

З белетристики нотуємо оповідання: „Передъ реформой бурсы (Изъ воспоминаній) П. Борзаковскаго, А. Полницькаго: „Новоросійській сарданапалъ“, сього самого автора: „Селимовець“ і Кудринського: „Халуць. Перше вийшло з під пера автора „Майских рекреаций въ“ бурсы“ друков. 1896 р. в Київ. Стар.; тут з комізмом змальовано інтересні хвилі бурсацького життя в часі напруженого очікування нової реформи. Два другі оповідання змістом споріднені з собою — се образ самоволі та тиранії українських „сарданапалів“. Темою четвертого взята народня легенда про Халуна — „жидівського чорта“.

В бібліографічній відділі подано справоздання 63-ох книжок: укр.-руських, московських, польських, чеських, німецьких і французьких. З українсько-руських обговорено „Записки Наукового товариства імени Шевченка“ і Жерела до історії України-Руси вид. тов. ім. Шевченка, Кониськаго: „Тарас Шевченко-Грушівський“, І, Тобилевича: „Драмы и комедіи“ т. I—II, Тимченка: „Русско-малоросійській словарь“, „Лирни творы 1890—1897 року — частына перша — Дж. В. Кулиди,

Григоренка: „Наши люди на сели, I — Сватання, II — Ось яка сторія. З німецьких згадаємо працю О. Барвінського: Das Volksleben der Ruthenen.

О. Ц.

Університетські Извѣстія (київські) сього року дали чимало інтересних для нас статей: і так д. Довнар-Запольський подав розвідку про Берестейське староство в XVI (кн. II, буде мова особно) і наново видав текст Боркулабовської літописи (кн. XII), заповівши на далі статю про неї. Д. Лобода надрукував два вступні виклади: Русській языкъ и его южная вѣтвь (кн. III, про неї буде мова в бібл. відділі) і Былины про Ілью Муромца (кн. X). Д. Радченко подав у кн. IV і IX просторе (119 ст.) справозданне про студії в колекціях рукописей Москви і Петербурга: автор мав на меті збирання матеріялів болгарського письменства, але не одно інтересне тут і для нас, як і в його розвідці, друкованій в сім річнику: Религіозное и литературное движение въ Болгаріи въ эпоху передъ турецкимъ завоеваніемъ. Д. Владіміров надрукував у V кн. огляд студій білоруської мови в останнім десятиліттю (1886—1896). Д. Флорінський подав огляд новинок славістики (кн. VI і XI), висловивши з нагоди статі дра Франка в Slovan-ськѣм Přehled-і кілька загальних гадок про українсько-руську мову, що викликали досить живу полеміку. Нарешті д. Волк-Карачевський в X кн. розпочав друком дошу розвідку: Борьба Польши съ козачествомъ въ второй половинѣ XVII и началѣ XVIII вѣка.

В урядовій часті Извѣстій в кн. II подано протоколи київського організаційного комітета XI археологічного з'їзда (кн. II і VII) і Програму до збирання відомостей про старинности (кн. II), річне справозданне про університет у 1898 р. (кн. III). В додатках подавали ся метеорологічні й господарські бюлетені, а в кн. IX подано показчик до Извѣстій за р. 1884—1896.

Записки харьковскаго университета далі друкували Історію харківського университета проф. Багалія; окрім того в кн. IV подано цілий ряд некрологів професорів сього університета. В тійже книжці проф. Сумцов дав бібліографічну замітку про розвідки Драгоманова в болгарськѣм Сборнику за народни умотворенія. Окрім того можемо занотувати кілька загальніших відчитів: Максименка про порівняний метод в історії руського права (головно погляди Фрімана, з критичними поправками), Таубе — Основні моменти в розвою міжнародніх відносин і права, Сокальського — Про значінне сусідства в історичнім житю народів.

М. Г.

Труды Киевской Духовной Академіи дали кілька статей з певним інтересом для нас.

Проф. А. А. Дмитриєвський в статі Архиепископ елассонський Арсеній і його новознайдени історичні мемуари (кн. 1, 3, 4, 5, ще не скінчена) дає замітку про жите і діяльність сього архиепископа у Львові, де він був учителем в братській школі в 90-х роках 16-го віку і видав при помочи своїх учнів граматику *Ἀδελφότης*, 1591. В самих-же мемуарах, найдених автором в одному з грецьких трапезунтських монастирів, Сумелійському і друкованих в „Трудах“ на грец. мові в російським перекладом, є деякі інтересні звістки, але для московської історії.

Праця Ө. М. Ілінського: Великий катехізіс Лаврентія Зиванія (кн. 2, 5, 7, 8, 10) починає ся біографією Зиванія, писаною на основі архивних звісток, та загальним начерком обставин релігійного жита, серед котрих прийшло ся жити й працювати Зиванію.

Статя д. А. Воскресенского: Єроним Влочанський єпископ білоруський (кн. 6—7) — має ту вагу, що писана на основі архивних звісток; образ самого єп. Єронима (єпіскопствовав у 1742—1757 рр.) змальований дуже симпатично.

В статі: „Професор богословія в старій Київській Академії архимандрит Сильвестер Суходольський і його „Историческое рассужденіе о догматическомъ богословіи“ (кн. 5) проф. Петров дає критично провірену біографію арх. Сильвестра; він родив ся 1770 р. і був сином протоєрея села Малютинець Полт. губ., учив ся в Київ. академії, був учителем в переяславській семинарії, а потім у петербурзькій академії і нарешті ректором київської академії. В теологічній науці має він те значінне, що завів історичний метод в студиях, в історіїж академії визначив ся заходами коло зросійщення київської академії, хоч меже і несвідомо се робив.

В статі д. Сценуро „Виленське Св.-Духівське братство в 17 і 18 віках (кн. 9 і 11, ще не скінчена) подано досить об'єктивно начерк боротьби братчиків Виленського братства з унією.

Проф. В. Завітневич почав друкувати свою працю: „Алексѣй Степановичъ Хомяковъ“; праця подекуди цікава, хоч здає ся, буде тільки панеґіриком Хомякову.

Рецензия проф. Ф. Тітова на книжку покійного проф. І. Малишевского: Западная Русь въ борьбѣ за вѣру и народность (кн. 1) нічим не звертає на себе уваги, бо автор буяє в царстві загальних фраз. Ч.

Київскія Епархіальныя Вѣдомости.

Київській храмъ, св. ап. Андрея Первозваннаго, А. М. (нр. 12). Визначна пам'ятка архітектури XVIII ст. київська Андрієвська церква була недавно (1894—5 р.) ґрунтовно обновлена, після

чого показало ся, що церкву перероблено не в такій формі, як була. Се викликало полеміку і в періодичних виданнях, і в офіційних сферах, вислано окрему комісію, що після довгих праць, шукаючи давніх плянів, рисунків, фотографій і т. п. переконала ся, що справді одна копула, а то середня, відбудована не в такій формі, як була перед тим. От автор названої вище статі й подає історичні відомости про будову церкви і пізнійші роботи в ній.

Київській митрополитъ Петро Могила, какъ возобновитель кievскихъ храмовъ, С. Голубева (нри 17—20). Звістний знавець епохи митр. Петра Могили,—проф. С. Голубев подає ряд історичних відомостей і докладних дослідів про те, що зробив Петро Могила, аби довести до ладу будинки київських церков — Софійської катедри, Лаврської церкви, Братської Богоявленської, Спаської на Берестові, Михайлівської церкви в Видубицькім монастирі й інших.

„Галицкая Русь и Галичане“, протоієрея К. Өоменка (нр. 15). Невеличка подорожна замітка про те, що він бачив у Галичині, про церкви, руський нарід, Жидів і т. и.

Волинскія Епархіальныя Вѣдомости.

Историко-статистическое описание церквей и приходоу Волинской епархіи, Н. Теодоровича (нр. 1). Скінчено розпочатий давнійше, в 1896—7 р., опис парафій староконстантиновського повіту (вийшло окремою книжкою, про котру мова в бібліогр. відділі) і почато опис дальших повітів.

Документи относящієся къ древней исторіи православноу Почаевскаго монастыря на Волини (нри 1—12). Прот. Трипольскій уперто веде далі розпочатий ще в 1895 р. друк дуже сумнівних документів — ніби то якоїсь літописи Почаївського монастиря XIII—XIV ст. У 1898 р. надруковано 35 документів (з черги 18-й—52-й), що починають ся датою 1224 р., але се, як видно, не конець, бо при остатнім документі, надрукованім у 1898 р., стоить: „продолженіє будетъ“. Про вартість сих документів уже було говорено (Зал. т. XIX і XXV).

„Къ исторіи Почаевской Лавры“, Н. Теодоровича (нр. 22, 23, 27). Надруковані з декотрими коментарями ось які документи, вибрані з процесів Почаївської Лаври, що зберігають ся тепер у бібліотеці Київської Духовної Академії: 1) Заставна запись Волинського каштеляна князя Миколи Чарторийського на маєтність Ридомль і Котовицю для забезпеки довгу 60 тисяч злотих польських, із 13 січня 1645 р., 2) Заставна запись князя Михайла Юрія Чарторийського, старости кременецького, дана шляхтичам Теодору й Еві Домашевським на село Островець для забезпеки довгу 7000 зл. польськ. із 21 цвѣтня 1648 р., і повов

до него Домашевських, із 14 листопада 1651 р. 3) Заставна запись шляхтичів Теодора й Еви Домашевських на частину села Ридомля для забезпечки довгу 800 здр., із 18 лютого 1647 р. і акт передачі сего села Почаївському монастиреви 23 жовтня 1651 р. 4) Заповіт шляхтича Теодора Грицковича Домашевського Почаївському монастиреви 1654 р. Заповіт сей написаний перед самою смертю Домашевського і нескінчений ним.

Тригорській Преображенській монастирь (Житомирського повіту), А. Маневича (нр 4—14). Докладна монографія монастиря. Манастир існував від кінця XVI ст. і документні звістки про него починають ся від 1613 р., коли монастир дістає фонд від Троянівських панів Миколи і Теодора Олександровичів Вороничів. Про рід Вороничів автор зібрав чимало відомостей. Вони вразу ревно боронили Тригорський монастир від ріжних претенсій околичних панів-Поляків, Замойских і н., але потім і самі в половині XVII ст. стають католиками і монастир тратить в них своїх оборонців. Підчас козацьких війн на монастир не раз нападали противні сторони. Від 1793 до 1841 р. монастир був унійтським, а потому православним. До статі додано документи до історії монастиря, виняті з архива Почаївської лаври та Волинської духовної семинарії в Кременці: надане Миколи Воронича монастиреви 1613 р., реєстр документів з 1613 р. і н.

Церковно-приходская літопись с. Глубочка Житомирскаго у, сьвящ. А. Левицького (нр 18—35). Літопись ся зложена дуже докладно, але якихось історичних інтересних відомостей тут нема; за те дуже багато етнографічного матеріяла — опис народніх звичаїв у році, при ріжних нагодах життя селян, подані тексти „Снів Богородиці“, „Брусалимського знаменія“ й иньших, що ходять по руках народу. Літопись ся видана осібною брошурою (Почаїв, 1898 р., 133 ст.).

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.

Каменецькая православная Свято-Николаевская церковь, какъ древнѣйшая христіанская святыня въ Каменцѣ (нр. 18). Викладаючи короткі відомости про сю церкву, автор хилить ся до думки, що будинок теперішньої Миколаївської церкви поставлений ще 1398 р. Ормянином Синаєм Котлубаєм, котрий полишив про се запись, збережену доси, і що значить, у 1898 р. скінчило ся 500 років сій церкві. Але з уважійшого розгляду історії Миколаївсько-православної церкви і Миколаївського костела можна вивести, що давньої церкви, побудованої в XIV ст., тепер нема, а є тільки пізнійші будинки.

Основаніе Подольской духовной семинарії и первые годы ея существованія, М. Балинського (нр. 17). Статя

написана в поводу скінчення в 1898 р. століття заснованя духовної семінарії на Поділю. Заснована вона по указу царя Павла з 18 грудня 1797 р., що наказав заснувати дві духовні академії — переяславську і подільську. Остатню заснував у 1798 р. перший подільський православний єпископ Іоаннікій в м. Шаргороді, при тамовім монастирі, де зразу зо 3 роки жив і сам єпископ. Зразу ся семінарія не мігла успішно функціонувати то через недостачу засобів на удержанє, то через те, що сьвященники не давали дітей, то нарешті через морову пошесть, що була в Шаргороді 1798 р. Незабаром єпископ переніс ся на жите до Камінця, і в 1806 р. туди-ж перенесено з Шаргорода виспі класи семінарії, а потім у Камінці мало по-малу повстала повна семінарія, а в Шаргороді лишив ся її відділ, переіменений у 1817 р. на низшу — духовну школу.

Гдѣ обучалось Подольское духовенство до учрежденія Подольской духовной семінарії, О. Лотоцького — обговорено в бібліографії сього тому.

З статей етнографічного характера можна вказати отсі: „Дикая забава Лубокъ (на похоронах), сьвящ. К. С—ча (ври 19—20) та „Рождественскія колядки“, сьвящ. І. С—кого (ври 51—52).

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости.

Ново-георгіевскій єдиновѣрческій Воскресенскій приходъ. Къ столѣттю его открытія“, сьвящ. Павла Колосова (вр. 17). В м. Новогеоргіевську Херсонської губ. (на границі з Київською) у XVIII ст. жило багато старообрядців, що шукали тут волі для своєї віри; 1798 р. вони звернули ся до Гавриїла, митрополита катеринославського та херсонсько-таврійського, просячи прийняти їх до православної церкви „на правах єдиновірія“. Їх прийнято, вони збудували пишну церкву і від тоді тут повстала єдиновірческа парафія, що істнує й доси.

Краткій историческій очеркъ о построєніи єдиновѣрческой Одесской Покровской церкви, сьвящ. В. Флоровського (вр. 2). „Историческія свѣдѣнія о священнослужителяхъ и благотворителяхъ Одесской Покровской церкви“, сьвящ. М. Шаровского (вр. 22). У 1898 р. ся церква обходила столітє свого істнованя, через те й надруковано отсі історичні огляди 2-ого жовтня 1795 р. вийшов наказ цариці Катерини про заселєнє новоприлученої Новоросії і позволено оселєним тут старообрядцям відправляти свої служби, але під умовою, аби вони мали сьвященників, іменованих православними єпархіальними архиереями. Сим покористували ся одеські старообрядці і випросили в 1798 р. Покровську церкву, котра швидко постаріла ся, і в 1812—1822 рр. була збудована на місци першої велика камінна церква, що є й тепер. Парафіяне її ще від 20-х років стали пра-

вославнимп і тепер церква нічим не рїжнить ся від иньших православних міських церков м. Одеси, коли не рахувати збережених у сїй церкві ікон старообрядчеського мальованя.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.

Сказанія молдавських лѣтописей о происхожденіи молдаванъ и объ основаніи молдавскаго княжества, Е. Михалевича (нри 11—15). Автор статі подає, не розбираючи докладно, погляди молдавських лѣтописців, а сам доходить до виводу, що теперішні Молдаване або Румуни потомки давніх Даків і Скітів з домішкою впливу захожих і з Римлян і з иньших народів.

Объ упраздненныхъ монастыряхъ Бессарабіи, Д. Щеглова (нри 16 і 17). Давнійше в Бессарабіі було багато монастирів і скитів мужеських і жіночих, але пізніше в першій четвертині теперішнього столїтя, коли Бессарабія була прилучена до Росіі й повстала Бессарабська епархія і коли церковне жите стало краще, багато монастирів скасовано. Автор, на підставі архива місцевої консисторіі, подає відомости про декотрі скасовані монастирі, а то: про мужеський скит „Галица“ Хотинського пов., про жіночі скити „Мана“, „Гиртоіський“, „Печешти“, „Попоуци“ (всі вони Орґієвського повіта), про мужеський скит „Пояна“ (Сороцького повіта), жіночий скит „Ризана“ або „Резіна“ на березі Дністра і мужеський „Городищенський“ монастир, що був теж на березі Дністра у скалі.

Измаильскіе монастыри, Д. Щеглова (нр. 24). Подають ся історичні відомости про два монастирі, що були в Ізмаїлі: Успенський (існував уже в 1490 р.) і Миколаївський (заснований воеводою Бранкованом у 1688—1714 рр.). Монастирі сї після прилученя Ізмаїла до Румунії скасовано і монастирські церкви обернено на парафіяльні.

Паисій Величковскій и его значеніе въ исторіи православнаго монашества (нри 18—24). Докладна біографія Паісія Величковського, визначного діяча другої половини минулого столїтя. Він уродив ся в м. Полтаві, підучив ся трохи в кївській школі, і з малку хилив ся до монашества. читаня писань отців церкви, та почав мандрувати по українських монастирях. Тоді Україна була в біді, унія давала ся в знаки і православні монастирі касовано, через те Паісій пішов до сусїдньої Румунії, а відти на Афон. Тут він основує свій скит св. Іллі, де поновляє давню славу афонського монашества. Потому зі своїми численними учениками-ченцями вертає ся до Румунії і господар Григорій Каллімахі дає йому монастир „Драгомирну“ на Буковині, де він лишає ся 10 років. Тут він заводить свій монастирський устав, вироблений ним на Афоні, заводить звичай, аби церковне читанє і сьпіванє відбувало ся на правім клиросі в церковній мові, а не на лївім у румунській мові і т. и. Коли

Буковина перейшла до Австрії, Паісій з частиною своїх учеників покидає Драгомирну і переходить до монастиря Секул, у скалах Карпатських гір, а потім йому дають багатий монастир Нямець, що був коло Секула, і Паісій править обома монастирями. Тут діяльність його розвиває ся вище. Нямецький монастир стає справдішнім розсадником просвіти і побожності. Відси вийшло багато учеників Паісія, котрі обновили в Росії й де инде іноцество, що було підупало у XVIII ст. Умер Паісій в 1794 р.

Открытие Бессарабской ученой архивной комиссии та „Нѣскольکو словъ по поводу открытия сей комиссии (нр. 20). Комісія повстала 23 серпня тамтого року 1898, ціль її — історичний та археологічний дослід Бессарабії, збережене пам'яток її старини. В статі, з поводу сеї події, секретаря І. Халіпа вказано, що Бессарабія се широке поле для археологічних дослідів; між иньшим показано, що під Хотинською твердиною був монастир, але про него доси мало зібрано певних відомостей; звісно тільки, що під 1376 р. у молдавських літописях вгадує ся Успенський монастир під Хотинською твердиною; як одиноке матеріальне свідощтво про істнуванє сего монастиря лишило ся рукописне славянське євангеліє 1598 р., писане „Мартиномъ Василевичомъ изъ Рогатина что въ странѣ Ладіамъ (!)“ і подароване Хотинському монастирю Георгием Излозяну, наркалабом хотинським. В особній відозві від комісії просять любителів старини подавати до комісії відомости про городища, могили й иньші археологічні пам'ятки Бессарабії.

Пасхальныя обычаи въ Бессарабіи, Вас. Курдяновского (нр. 8). Докладна етнографічна стаття з вказівкою й місцевости, де який звичай істнує; се важно, бо в Бессарабії мішана людність: є села молдаванські, є українські, великоруські-роскольніцькі й и.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія.

Расколъ въ сѣверной Малороссіи въ XVII—XVIII в. (чун 1—5). Продовжене початої в 1897 р. статі. Оповідает ся історія заселеня розкольніками сел Зибкої (тепер м. Новозибковки), Злинки, Тимошина-Перевоза й иньших розкольнічих слобід, що повстали в районі Стародубського і Чернігівського полків від кінця XVII ст. і далі заселяли ся в початку XVIII до 1715 р., тобто до того часу, коли наслідком роспорядженя царя Петра український уряд почав перешкаджати повстаню розкольнічих сел.

Картинки изъ прошлаго Черниговской духовной семинаріи, В. Литинського (при 6, 7, 19—12, 17). Продовжене початої давнійше історії Черниг. семинарії.

Краткій историческій очеркъ Черниговской епархіи (нр. 6). Перерібка із книжки „Черниговская епархія послѣ Батыя, именуемая Брянскою“, Москва 1892.

Памятники о св. Θεодосіи Углицкомъ, хранящіеся въ Кіевскомъ Выдубицкомъ монастырѣ“. Сї памятки ось які: дві срібні великі кварта, дві круглі столові ложки з написами і помяник, де записані імена його роду і вписана коротка біографія Θεодосія Углицького.

Письменные памятники о св. Θεодосіи Углицкомъ, хранящіеся въ рукописныхъ книгахъ Черниговскаго Троицкаго монастыря“, Гр. Барадулїна (нри 13 і 15). Наводить ся скільки грамот епископа Θεодосія, вибраних зо збірників ріжних документів, що зберігають ся в тім монастирі, та надруковано декотрі документи що до монастирських маєностей і ріжних економічних процесів і суперечок із сусідніми панами й т. и.

Памятники временъ Святителя Θεодосія Углицкаго въ Черниговскомъ Елецкомъ-Успенскомъ монастырѣ“. Тут надруковані універсали гетьмана Івана Мазепи про надане монастиреви села Мощенки 1689 р. та села Лемешовки 1708 р., грамоти царів Іоанна і Петра Алексієвичів на землі чернигівської архієпископії 1693 р.

Земляки (достопамятные уроженцы Черниговской земли), С. Пономарева (нр. 14). Під сим заголовком С. Пономарев надрукував короткий витяг зі зложеного ним альфаветного словаря про достопамятних земляків Чернигівщини і „з любовю до батьківщини кланяє ся читачам на всі чотири боки і просить усіх, кому дорога рідна сторона, зробити поправки і доповненя до його праці“. В цілім своїм складі праця його буде обіймати земляків не тільки Чернигівської губернії, але й иньших сусідніх: Полтавської, Київської, Волинської і Подільської.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости.

Замѣчательные памятники церковной старины въ селѣ Рымановкѣ Гадячскаго уѣзда Полтавской губ.“, В. Курдиновського (нри 10 і 13). Описані дві рукописні славянські церковно-богослужебні книги: Требникъ и Євангелие. Обі рукописи не мають означених дат. У требнику на одній винетці є надпись, на горі гебрайськими буквами написано: „поп Захарія“, а на долині скорописю по руськи: „Захаріі поп сіе писал в Браслевоі“. Через те автор статі думає, що Требник написаний у Браславі Подільським, а час писаня на підставі деяких ознак літургійного характера кладе на другу половину XVI ст. В усякім разі рукопись українського походження, що видно

напр. із того, що на кінці требника є додаток в українській мові: „Наука пред сповѣдью з словенскаго переложена“ і „Питанье в сповѣди“. Що-ж до Євангелія, то для означеня часу його написаня нема ніяких відомостей, окрім палеографічних, але на підставі їх автор статі не доходить ні до якого виводу, хоч на його думку рукопись може походити з дуже давнього часу; бодай він каже, що рукопись скопіювана з дуже давнього оригінала, либонь чи не з перед XII ст. Але аргументація сеї думки не переконує.

Малорускія триоди XVII вѣка, А. Пясецького (при 20—21). Докладно описані дві триоди київського друку 1631 і 1648 р., що переходять ся в церкві с. Великого Кобелячка, Кобеляцького повіту. Між иньшим автор звертає увагу на українські синаксарії що находять ся в тих триодях (життя святих або історичні відомости про згадувані події), на котрі „не звернено уваги ані в дослѣдах по історії літературної української мови, ані в українських словарях“.

Село Сенчанськіє Юсковцы и святиня его храма. Сенчанські Юсківці 12 вер. від м. Лохвиці, коло річки Сулиці, повстали, як розказують, із курія запорозького козака Їська (Йосифа) і називали ся давнійше Їсківці. До недавна в церкві був іконостас з ось якою написю: „Лѣта Божія 1771 соорудилъ иконостасъ сеѣ войска запорожскаго куреня Ирклевскаго козакъ Гаврило Бойко“. В церкві є поважаний образ Божої Матери, по типу близький до звістного Володимирського образа. Але про давність його нема ніяких відомостей.

Историко-статистическое описаніє Трехсвятительской церкви г. Зѣнькова, П. Сваричевского (при 4 і 6). Церква ся деревляна, збудована у 1734 р. Важного в церкві нема нічого.

Полтавщина въ первой четверти XVII вѣка, А. Пясецького (при 26 і 28). Се нарис кольонізації країни, зроблений на підставі звістного виданя Яблоновського „Zródła dziejowe“ (т. XX—XXII). Тут подані звістки про типи осель, хуторів і їх географічне розділенє по районам і головнішим річкам Полтавщини нарешті вказані важнійші княжі й землянські роди, котрим належали місцевости в сій країні.

Двухсотлѣтіе со времени возстановленія Переяславской епархіи (1698—1898). Іст. нарис, І. Яновського (пр. 9). Автор тримаєть ся того погляду, що переяславська епархія повстала за великого князя Володимира у 991 р. і зразу в Переяславі жили київські митрополити; потім у 1036 р. катедру митрополитів перевесено до Кнѣва, а переяславська катедра стала єпископською та існувала до 1279 р., коли єпископ Теофіст покинув Переяслав і переселив ся до столиці Татарської

орди — до Великого Сарая (коло м. Царева в теперішній Астраханській губернії). Як не стало єпископа Теофіста у Переяславі, то ряд переяславських єпископів перервав ся на 420 років. Нарешті в 1698 р., на просьбу київського митрополита Варлаама Ясіньського, цар Петро і патріарх Адриан дозволили висвятити на помічника київської митрополії Захарія Корниловича з титулом єпископа переяславського. Висвячено його в Києві 1700 р. і нововисвяченому єпископу зараз піддано Переяславський полк, що займав тоді лівий беріг Дніпра і правий беріг Десни, з 18 сотнями і з містом Остром.

Святий преподобномученикъ Макарій, архимандритъ Овручскій, игумень Каневскій, Переяславскій Чудотворецъ, Івана Яновського (при 14 до 17). Біографія Макарія, вбитого 1678 р. Турками, коли вони взяли Канів. Мощі його тепер спочивають у Вознесенськiм монастирі м. Переяслава (Полтавськ. губ.), куди їх перенесено у 1688 р.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости.

Матеріали для історії Курської Епархії, А. Танкова (при 28, 29 і 31). Ріжні відомости, виняті з архива місцевої консисторії, нпр. про розсилку по епархії медалів з поводу похоронів цариці Анни Іоанновни, про приготовлене в епархії до „шествія Императрицы Екатерины II“ — звісної подорожі на Україну, про духовенство м. Курська в 1782 р., про заповіт архієпископа Теофіста 1813 р., про резолюції Іліодора 1834—1835 р. і т. и.

Черты изъ історії Курської Епархії (при 42—44), його-ж. Се продовжене передуючої статі. Тут надрукований і ряд уваг про ріжні пригоди з епархіального життя XVIII ст., як нпр. про висилку ремісників у Білгород із монастирських маєностей у 1712 р. на жадане царя Петра для забудованя Петербурга, про склад архиєрейського білгородського дому з 1730 р., про висилку з епархії збирачів дарунків ніби то на божий гріб у 1756 р., про заклик із України сьпіваків для білгородського архиєрейського хора, про заходи з нагоди чуми в 1772 р.

Къ історії Курської духовної семинарії, А. Танкова (при 2, 5 і 9). Окремі уваги, зложені на підставі архивних знаходок: 1) подаєть ся зміст знайденої в архіві місцевої консисторії записки про стан білгородської семинарії 1801 р.; 2) подано листи й розпорядження архієпископа Теофіста консисторії що до семинарій, з 1807 р.; 3) сказано про писання учеників у 30-х роках, і т. и.

Къ історії раскола вь Курської Епархії, А. Танкова (пр. 16). Виложено історично-статистичні відомости про розкольників у 1853—1856 р., коли по царському наказу зібрано найдокладніші відомости про розкольників.

Славянороссійській літописець (нр. 20). Описано рукописний збірник 1698 р., що зберігає ся в бібліотеці Курської мужеської гімназії. З одного місця рукописи видно, що автор писав її по наказу митрополита Макарія (за царюваня Івана Грозного). Збірник обіймає історію, що починає ся від потомків Ноя, далі сказано про Скитію, про перших руських князів, викладає ся родовід князів київських, смоленських, тверських і т. д. Серед викладу історії бувають різні церковні поученя, похвали святих в роді акафістів і т. и.

Холмско-Варшавській Епархіальний Вѣстникъ.

Устройство епархіального управління въ Холмской епархіи, сосредоточенное при Холмскомъ кафедральномъ Рождество-Богородицкомъ соборѣ, во время унії западно-русской церкви съ Римской (1596—1875 г.), Гр. Ольховського (нр. 3—5). Автор розказує, як мало-по-малу зміняли ся в унії православні форми епархіальної управи під впливом католицизма — в виборі і потвердженю єпископів і митрополитів, у складі клиросів, названих капітулами, в нижших адміністративних посадах (протопопів, намісників, деканів і т. и.).

Поправка къ статъѣ Ольховскаго: Устройство епархіального управління въ Холмской епархіи, В. Площанського (нр. 5). Поправки що до декотрих осіб зроблено на підставі XXII т. Актів Виленської Археографічної Комісії.

Нѣскольکو словъ о времени кончины Епископа Холмскаго Харитона и названіе его Угровецкимъ, В. Площанського (нр. 5). Автор викликує питанє, але не рішає його до решти, про те, коли помер єпископ Харитон і припускає поки що 1428 рік; що до назви Угровецький каже, що се був не титул єпископа, а лише вказівка, де жив єпископ.

Холмській земській статутъ 1477 г., В. Площанського (нр. 12). Вказавши на значіне сего статута, або на постанову шляхти на вемських зборах (соймику) в справі закріпощеня та обовязків селян Холмщини, і на те, що статут сей був надрукований В. Мацејовским у VI т. його праці „*Historya prawodawstw słowiańskich*”; автор супроти думки Мацејовского каже, що статут сей остро виповняв ся, що видно з актів, і навіть розширяв ся до признаня повної самоволї панів. Мацејовський видав сей статут негарно, через те Площанський помістив у X. В. Еп. Вѣст. повний текст статута в латинській мові.

Угровецькіє, В. Площанського (нр. 18). Автор звів до купи уривкові відомости, розкинені в різних актах, про шляхтичів Угровецьких, або Угровських, що походили з м. Угровська (літописний Угровець, на зах. Бузі) і грали видну ролю в Холмщині в XV ст. Рід Угровських вигас у початку XVIII ст.

Керден и Кердеевичи XIV—XV в., В. Площанського (нри 21 і 24). На підставі звісток істориків і судових актових книг автор зводить до купи відомости про звістний у XIV—XV ст. рід Кердеїв, що були з роду Русинами, але дуже швидко вступили на службу Польщі, зрадили свою віру і національність і щиро помагати польським королям у справі заповнення їх влади на Русі. Автор розрізняє два роди Кердеїв — волинських і галицько-подільських. Про остатній рід подано докладні відомости, починаючи від Грицька Кердеевича, що виступив у кінці XIV ст. і був 1401 р. старостою Каменецького замку.

Архієпископъ Адалъбертъ, М. Устияновича (нри 1, 3 і 4). Статя почала ся в 1897 р.; тут в закінченю подана характеристика архієпископа Адалъберта-Войцеха; по представленю автора, він був не одушевлееним проповідником Христової науки серед Славян, а пропагандистом німецького імператора і римського папи на шкоду Славян.

Какъ жилось уніатамъ прошлаго вѣка въ Холмщинѣ, В. Площанського (нр. 13). На підставі актів наведено скільки фактів з минулого столітя, котрі показують, що Русинам не жило ся гарно після того, як вони пристали до унії з католиками: Поляки і далі переслідували і не шанували унійське духовенство, так як се роблено і перед унією.

Календарь по понятіямъ неграмотныхъ поселенъ Холмской и Юго-западной Руси, А. К. (нр. 2). Етнографічна увага про те, які відомости має нарід про час ріжнихъ свят і постів, як він знає час їх і т. и

Весна въ Подляшѣ (въ Сѣдлецкой губ.) (нр. 5). Етнографічні уваги про весняні звичайї обряди руського народу в Подляшю. Ю. С.

Земскій Сборникъ Черниговской губерніи (XXX рік) подав, як звичайно, офіційальний матеріал, що складав ся з наказів і законів державних, які дотикають ся земських справ, протоколів земських зборів, справоздань і внесень губ. земсь. управи, і окрім того містив досліди і розвідки, які тичуть ся ріжних сторін місцевого житя. В справі народньої осьвіти в Збірнику надруковано: „Земські народні школи Чернигівського повіту“ справозданне про сучасний стан шкільної справи, „Письменність (грамотность) у Новгородсѣверскому повіті з початку 1897 р.“ М. Р., де між иньшим, автор визначає, що письменних у Новгородск. повіті єсть 13,01% усїєї людности, „Про народніх учителїв по земських школах Черниг. губ.“, С. Р., де автор малює важке становище учителїв, підкресляє їх змаганне покидати школу і змінати учительську посаду на ньші, які більше забезпечують, звертає увагу на невеличку платню, яку дістають учителї за свою важку працю (200—300 р. учителї, 120—200

їх помічники), на залежність учителів від сільських громад, урядників, священників, і вказує, яким чином, на його думку, можна поліпшити моральне і економічне становище учителів. Далі йдуть статі: „До питання про раціональні шкільні меблі по нар. школах і про фізичний розвиток школярів“, дра Масютіна, „Про шкільні будинки і заведення четвертого року шкільної науки“, дра Масютіна, „Проба програм, вироблених комісією при земському книжному складі для вечірніх занять з дорослими школярами“, „Де-які відомости про народню освіту в цивілізованих краях“ (по Левассеру), С. Р.; в статі автор подає відомости про стан шкільної народньої освіти в Європі і Америці, підкреслює думку, висловлену Левассером, що школа мусить бути незалежною від якої-будь політичної партії, доводить шкідливість централізації шкільних справ з такою, між иньшим, причини, що школа повинна бути „національною“, бо денационалізувати школу, се значить, на думку автора, відібрати від неї усї житеві завдатки, вбити її жите, позбавити її правдивого розцвітту; автор пояснює, що він розуміє не державну національну освіту, а народню, національно-етнографічну, бо тільки така освіта може мати нормальний зріст: школа, збудована на підлеглости основ національних державним, дасть не горожан, а таких, яких Українці звать перевертнями. Звертає на себе увагу ще „Доклад (внесення) комісії народньої освіти губ. земсь. зборам“, де комісія, між иньшим, пропонує земсь. зборам просити в уряду дозволу завести до каталогу книг дозволених до вживання по сільських книгарнях і читальнях українські книжки і мотивує таку свою пропозицію бажанням задовольнити хоч почасти потребу людности у книжках, писаних рідною мовою, цілком зрозумілою; комісія рекомендує завести до каталогу 55 таких книжок (пропозиція комісії ухвалена земс. зборами). В справі земської медицини надруковано: „Доклади комісії і членів VI з'їзду лікарів і делегатів земства Черн. губ.“, „Справоздання лікарів черн. губ. земс. лікарні (ріжних її відділів). В справі асекурації уміщено: „Справоздання асекураційного інспектора черн. губ. земства за рік 1897“, і „Результати взаємного земського забезпечення дібр Черн. губ. за 1-шу половину 1898 р.“ Скринського.

По відділу „Земське і міське господарство“ надруковано: „Короткий огляд сільсько-господарської виставярмарку у с. Кропивному Конотопського повіту у жовтні 1897 р.“, „Начерк розвитку Чернигівської громадської бібліотеки за 20 років“ (1877—1896), „Справоздання тієїж бібліотеки на рік 1897“, „Доклад члена губ. зем.

управи Солонини про подорож у Кролевецький повіт для огляду земської ткацької робітні“, „Опис ярмарків Черн. губ.“, „Стан емеритальної каси губ. земства на січень 1898 р.“, А. Русова, „Справозданнє лїсничого Успенського про дослїд пісків коло Британів“, „Збір бюджетових призначень повітових і губ. земств на 1897—98 р. Скринського, „Про фінансове становище черн. губ. земства року 1897“, Грасса, „История розвитку рахунків у Черн. губ. земстві“ Грасса, „Справозданнє губ. зем. управи на рік 1897“, „Ловрянське парохіяльне попечительство“ — в сїй останній статі подають ся відомости про парохіяльне попечительство нового типу, засновану у Глуховському повіті; вона цілком відрізняеть ся від звичайних церковно-парохіяльних попечительств у тому, що сї піклують ся про задоволеннє потреб церкви і духовенства, ловрянська-ж має на меті добродїйні справи в інтересах усїєї людности: вона дбає про сиріт, про здоровлє люду, дає позички, нпр. на будівлю хат.

В статі „Земство і місто, з поводу питання про надданє більшим містам прав повітових земств“ д. Коваленко розслїджує питаннє, яке піднесено де-якими міськими думами і викликало чимало сперечань; автор наводить аргументи, які звичайно становлять супроти віддїлення міст в окремі земські одиниці, критикує їх і висловляеть ся за потребу надданя найбільшим містам прав повітових земств.

Розвідка д. Верзилова „Нарис торгівлі південної Руси 1480—1569 р.“ обговорена нами в віддїлі бібліографії.

В двох статях „Іван Котляревський“ і „Євген Гребінка“ д. Коваленко подає біографічні нариси сих письменників. В статі про Котляревського автор робить нарис його діяльности з поводу 100-лїтя видання Енеїди, підкреслює любов і прихильність Котляревського до простого люду, до усїх покривджених, його умілість запровадити в освічені стани громади демократичну течію, його участь в з'організованю у Полтаві укр. театру, подає характеристику його літературної діяльности і наводить оцінки такої діяльности. З поводу 50-лїтя смерти Е. Гребінки д. Коваленко робить загальну характеристику його літературної діяльности, підкреслює його глибоку, щирю любов до України, подає біографічні відомости; хибу Гребінки автор вбачає у тому, що він писав найбільше не властивою йому мовою російською, і коли-б не його твори українською мовою, то на думку автора Україна забула-б свого щирого і доброго сина, як забула його російська публіка.

В „додатках“ до Зем. Збірника подано дальші роздїли праці д. А. Русова „Зведеній опис Черниг. губ.“, VII віддїлів якого надру-

ковано у Зем. Збірнику 1896 і 1887 р. (див. Записки, т. XIX, ст. 29—31, і т. XXV, ст. 27—28). В Збірнику на 1898 рік надруковано ще 3 відділи сеї цінної просторої праці. VIII відділ подає відомости про „кормову“ площу Черн. губ. (луги і вигони), про роботи по висушуванню болот, про болота і сіножати, про їх вагу у господарстві, розклад їх у різних місцевостях губернії, про засоби їх експлуатовання, доходи; до сих відомостей подано чимало статистичних цифр. В IX відділі автор говорить про „харчову“ (пищеву) площу губернії і про польне господарство, визначає обшар землі, які оброблюють ся засобами дрібної культури, подає відомости про звичайні знаряди і засоби, які уживають ся при обробленню земель, про робочу худобу, про оброблення цукрових буряків і тютюну, про різні системи оброблення землі і господарства по різних районах губернії, про засіви і нормальну врожайність, подає статистику засіву ріжного хліба, показує способи роздачі земель з половини, описує різні роди землеробського знаряддя і подає його географічне розповсюдження, яке залежить і від прикмет ґрунту, і від етнографічних відзнак людности. До сього відділу додано мапу Черн. губ. з визначенням кількості ґрунтів по волостях. X відділ подає відомости про скотарство і констатує, що худоби побільшало в часів Румянцевої описи; визначає ролю худоби в загальній системі сільського господарства, розповсюдження рогатої худоби, більшої і дрібної, в роках 1861, 1894 і 1896, наводить докладні відомости про кількість скоту що до обширу повітів і кількості мешканців, подає чимало цифр і статистичних відомостей.

Додатком до праці д. Русова надруковано: „Розклад володіння в 1894—95 р.“, де подають ся цифри володіння землею сільських громад, приватних інституцій і осіб, державного скарбу, міст, церков, монастирів. „Відомости про перехід земель за 1874—1887 р.“, „Про кількість сипких пісковатих просторів“, „Відомости про розсаду лісів“. Окрім того додано 6 мал, на яких визначено, по повітах і окремих місцевостях: розклад звичайного господарського знаряддя, засоби оброблення землі, засоби оброблення ярових засівів, засоби оброблення землі під овес, під засів гречки, природний дорід з полей у пудах жита.

Додатком до Зем. Збірника надрукована вельми цінна праця д. Грінченка — Етнографічні матеріали“, т. III, пісні (761 ст.).

I. III.

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Věstník slovanských starožitností. — Indicateur des travaux relatifs à l'antiquité slave, vydava Dr. Lubor Niederle, т. II, Прага, 1899, ст. 4+144+15.

За півроку від вихода I випуска Věstník'a (див. Записки т. XXVII) маємо вже другий, закінчений, як значить ся, I/IV, а в жовтні цього року заповіджено вихід III випуска. Таким чином се незвичайно користне видання, заповіджене з початку в виді річника, на практиці вже перейшло на піврічник, а з дальшим розвоєм мабуть буде й ще частійше виходити. Другою користною новиною є показчик імен авторів обговорених або згаданих в томі праць.

В передмові д. Нідерле порушує справу поліглотизма свого видання, з нагоди висловленої на його адресу ради: залишити словянські мови в виданню й перейти на котрись сьвітову мову, аби видання було приступне для не-Славян. Д. Нідерле боронить, що признає своє видання для спеціалістів, обізнаних хоч би поверховно з словянськими діалектами, але в інтересах сторонніх читачів обіцяє подавати резюме праць загальнішого характера по французьки та німецьки. Таким способом д. Н. став на посереднім становищі. В сій книжці окрім французьких і німецьких резюме знаходимо англійські й італіянські, натомісь в напрямі словянського поліглотизма дальшого поступу не бачимо: маємо тільки мову чеську, російську й польську. На наш погляд як з одного боку булаб бажаною „рівноправність“ всіх словянських мов, так з другого боку множення не-словянських мов ледво чи відповідає практичним задачам „Вістника“.

Що до самого складу, то автор, як можна було сподіватись, не обмеживсь тут публікаціями 1898 р., подавши дещо й 1897, а з другого

боку й не вичерпав літератури 1898 р. Критичних оцінок дуже небогато, є кілька (але теж небогато) ширших рефератів, решта — авторські резюме, коротенькі пояснення в 1—2 рядки, або й самі титули, без всяких пояснень; всього заведено 353 номерів (є кілька повторених в сій же книжці), число дуже поважне! Побажати тільки, аби на далі число критичних оцінок множило ся, а число голих титулів зближало ся до 0; се, розуміть ся, може досягнути ся тільки притягненням численніших співробітників; тим же оминеть ся й те, що подекуди (хоч би й не багато) можна помітити в сій томі поверховно, без потрібного критичизма зроблені оцінки. Деякі номери увійшли сюди без всякої потреби, як популярна книжка Купчанка про Угорську Русь, книжка Курилова про Роменську Старовину і т. и. Транскрипція титулів подекуди могла б бути поправійша; особливо потерпіли українські титули, чомусь росифіковані подекуди, свідомо чи не свідомо.

В додатку подава німецька стаття д. Нідерле *Zur Frage über den Ursprung der Slaven*, обговорена вже в Записках т. XXVII. *М. Г.*

Ө. И. Леонтовичъ — *Арійскія основы общественнаго быта древнихъ Славянъ*, Варшава, 1897, ст. 72 (Варшавскія университетскія извѣстія, 1897, VI).

Се академічна промова проф. Леонтовича при отворенню шкільного року в варшавськім університеті. Автор поставив задачею виказати, що Словяне винесли в сфері суспільних відносин готового з праарійського життя, перед його диференціяцією, й що виробили потім чи самостійно, чи в переходових диференціяційних стадіях. Творчим фактором він признає головно економічні причини, оглядає головні стадії економічної культури й їх вплив на суспільну організацію, а до того прилучає ще, як многоважний фактор — хижацтво („хищничество“), й ілюструє се все побутом різних примитивних народів та стараєть ся виказати сі моменти в праарійськім побуті; після того він переходить головні моменти словянських суспільних й спеціально ріднинних відносин, вказуючи їх праарійські основи й модифікації в словянськім побуті.

Розуміть ся, перейти стільки кардинальних питань на 55 стор. (решта занята бібліографічними примітками) можна було тільки побіжно і коротко; але окрім того се зроблено без відповідної обережності й методичности, а й подано до того в важкій, не всюди прозорій і докладній формі. В питаннях праарійської культури й суспільного устрою автор взяв собі провідника дуже доброго — *Sprachvergleichung und Urgeschichte* Ө. Шрадера; але він, на жаль, не завсіди тримавсь поданих Шрадером фактів, а ще менше — його обережного метода. В результаті ми

стрічаємо у д. Л. цілий ряд тез і виводів, з котрими згодити ся дуже трудно. І так нпр. коли автор говорить про сліди чисто-ловецького побуту у Арийців (розуміти — Індоевропейців в їх пра-побуті, перед остаточною диференціяцією), про те, що вони знали пчільництво і рибальство, знали море (с. 7—8), то се все може тільки в високій мірі здивувати чоловіка трохи обізнаного з результатами сучасних студій праарийської культури, а вказівки на літературу і джерела, які при тім автор робить, можуть дуже зневірити до виводів і тез автора взагалі. І подібні прикрі вражіння читачу приносять не раз і дальші сторони розправи — нпр. міркування автора про праарийські шлюбні і родинні відносини, про матріархат, про пізніє унормованне шлюбних відносин і т. и. (с. 44 і далі), супроти лінгвістичних фактів про організацію пра-арийської родини, зібраних тим же Шрадером, і т. и. Але що найприкріше може вражати, се фільольогічні доводи, на котрих будує свої виводи автор. Нпр. говорячи про вплив скотарського побуту на суспільні відносини, автор підносить як визначний факт звязок між означеннями пастуха, старшини рода, князя і т. и., і на доказ дає паралелю іранських *rap, ban, gōban* і *sōban* і словянських *чобан, жушан, бан* і *пан* (с. 14); подібних етимологій можна б набрати купу у ш. автора. *М. Г.*

В. А. Мошковъ — Скины и ихъ соплеменники Тракійцы. Слѣды этихъ народовъ въ наше время. Этнографическій этюдъ. Варшава, 1896, ст. 91.

Ся книжечка — робота ділетанта з дуже похвальними інтересами й змаганнями й дуже слабими відомостями в тих питаннях, до котрих він забрав ся. Автор оповідає, що інтересуючись бесарабськими Гагаузами, він стрів багато подібностей у них з Гуцулами, у Гуцулів знов з Румунами й Альбанцями, звідти вивід, що в Гуцулах є сильна тракийська домішка, Траки ж і Скити мають той самий побут, отже вони соплеменники, а в кінці автор шукає слідів тракийського народа у Литовців, Поляків, Росиян, одно слово скрізь, і знаходить завдяки своему нехитрому етнологічному методу, нпр.: Скити й Траки були вовничі, жили з скотарства, мали полігамію, мали сорочки і кереї, отже вони одноплеменики. Ш. автор справедливо робить закиди фільольогічному методу неб. Партицького (котрого „Старинна історія Галичина“ була головним підручником автора, що взагалі бере свої відомости з дуже випадкових джерел), але його етнологічний метод, розуміється, ані трошки не ліпший. Се тим більше шкода, що автор заінтересовався справді дуже інтересним і досі не вистудійованим питанням — про тракийські сліди у Гуцулів і близько підійшов до нього, не відаючи нічого ані про літературу, ані джерела, ані про науковий метод. *М. Г.*

А. М. Лобода — Русскій языкъ и его южная вѣтвь (київські Университетскія Извѣстія, 1898, N 3, стор. 1—14).

Се вступний виклад сьвіжого приват-доцента київського університету, виголошений 26 січня (ст. ст.) 1898 року. Автор дає короткий огляд історичного розвою питання про відносини руського языка до церковно-славянського і про взаємні відносини головних трех галузей руської лінгвістичної групи (великоруської, українсько-руської і білоруської) поміж собою. Тема викладу дуже интересна і актуальна. Недавно от обговорював її також проф. Ягіч в „Archiv für slav. Philologie“ (1898, том XX) в статі під заг. „Einige Streitfragen“. Становище д. Лободи мусить тим більше цікавити нас, що він являє ся представителем найновішого в Росії погляду на дану справу, в Росії-ж, як звісно, літературний українсько-руський язык проскрибований.

Що до першої точки теми автор стоїть на загально нині прийятім становищі, що т. зв. церковно-славянський язык „являє ся не праязиком славянським, іно одним із славянських нарічій, що лише завмер і через те задержав він до нині давні свої прикмети, тим часом як в живих славянських нарічїях сї прикмети силою історичного розвою языків уступили своє місце новим“. Що-ж до лінгвістичних відносин серед загальної руської групи то автор стоїть на становищі Потебні, тоб то признає дві головні галузи: великоруську і малоруську (білорущину зачислює до говорів великоруських і то полудневих, сильно акаючих). По його думці, „малорусское нарѣчіє съ великорусскимъ составляетъ двѣ независимыя другъ отъ друга вѣтви одного цѣлаго; оно древне и имѣетъ своеобразныя особенности“ (стор. 12). Супроти теорії Погодіна-Соболевского і Шахматова про великоруський характер Київщини в дотатарській добі стає д. Лобода по стороні найновіших лінгвістичних дослідів дд. Мочульского, Колеси і Ягіча, і заявляє, що „данныя Житія Саввы даютъ право, по крайней мѣрѣ, для XIII в. признать для галицко-волинской и кievской области одно общее нарѣчіє съ весьма незначительными, хотя и замѣтными, діалектическими отношеніями въ нѣкоторыхъ пунктахъ ихъ широкой территоріи“ (стор. 14). Тим самим — кінчить свій виклад автор — вікова (исконная) приналежність старого Києва до тої галузи руського племені, серед котрого він тепер лежить, безсумнівна.

Яку-ж ролю признає автор нашому языку або по його „малоруському нарѣчію“. Виразно він сего не каже, але з усього тону викладу видко, що він стоїть на зовсім об'єктивнім науковім становищі. І се ми мусимо з признанєм піднести. Лиш на одну ще його замітку в даній kwestії хочемо звернути увагу. На стор. 12 зам. 1 пише д. Лобода так: „Не касаясь труднаго вопроса, гдѣ въ славянской группѣ видѣтъ

языкъ, а гдѣ нарѣчіе, замѣчу, что совершенное обособленіе малорусскаго нарѣчія изъ русской вѣтви возможно лишь при отождествленіи русскаго языка съ великорусскимъ и современнымъ литературнымъ“.

Мені здає ся, що наведені слова д. Лободи — що правда, одинокі в цілій статі — пахнуть доктринерством. Не вже-ж він гадає, що „совершенное обособленіе малорусскаго нарѣчія изъ русской вѣтви“ залежить від теоретичного, кабінетного „отождествленія“ або „неотождествленія“ „русскаго языка съ великорусскимъ и современнымъ литературнымъ“? Тай що то таке „совершенное“ і „несовершенное обособленіе“? Так і чути, як тут суцѣ-наукова правда сьвідомо чи несьвідомо сховалась перед постороннім, може навіть утилітарним „взглядомъ“ і не відважилась ясно виступити з цілою вагою наперед. На наш погляд в таких справах життя народів може і мусить рішати лиш правда і щирість природности. Йно „духа не угашайте“ поліційним примусом (Пор. зрештою: Paul i Principium der Sprachgeschichte 2. Aufl. стор. 36). *I. Копач.*

Н. Дашкевичъ — Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ (київські Университетскія Извѣстія, 1899, I, ст. 1—63).

Коли я вісім літ тому читав свій реферат про Болохово в київськiм історичнiм товариствi, старенький Ів. Малишевський пожартував: От, старше покоління перечило ся про Копирев кінець, молодше — про Болохово. Небіжчик сим дотепом, може несьвідомо, схарактеризовав різницю між objecta litis старшої й новішої генерації. Болохово і Болоховці притягають до себе увагу дослідників тому, що з ними вяжить ся одно з кардинальних явищ українсько-руської історії, тим часом як Копирев кінець ніколи не мав иньшої цікавості як тільки чисто археологічну.

Найважнійше місце між сучасними „Болоховцями“ належить М. Дашкевичу, автору монографії: Болоховская земля, і він добре робить, що від часу до часу подає перегляд питання, нових матеріалів і поглядів; так зробив він в 1884 р., і тепер перед нами новий огляд, що являєть ся на часі перед київським археологічним зїздом, бо на дневний порядок його знову поставлені питання, звязані з старим Болоховим.

Статя д. Дашкевича поділена на три частини: перша (с. 2—18) присьвячена питанню: „Де було давнє Болохово“, друга (с. 19—47) — „Питанню про генезу Болоховців“, дiльше б сказати — Болоховців і болоховських князiв, третя — „Громадському руху на полудневій окраїні XIII в. (с. 48—63). Інтерес і цінність сих глав не однакові: тим часом

як в двох останніх, за браком нових матеріалів, автор розвиває або повторяє погляди, висловлені в давніших розвідках, та збиває піднесені против них закиди, в першій він подає й деякі нові та цінні матеріали.

В своїм рефераті 1891 р. я опублікував документ 1553 р., де стрічалося імя Болохова з деякими ближніми вказівками що до його місцевости. Д. Дашкевич подав іще два аналогічні документи, 1557 і 1569 р. (про перший не сказано, звідки його взято, але мабуть з Литовської Метрики, другий — з лудських актових книг київського архива), що додають кілька нових подробиць до локалізації Болохова документа 1553 р.; автор тільки трошки за свобідно інтерпретує ці документи: перший виразно вказує „на Болохові“ тільки селища Колесці й иньше неназване на р. Білоторці; в другім слова „на Болоховъ подъ Збаражъ“ можна ріжно розуміти: або що селян відправлено на Болохово, що було під Збаражом, або: через Болохово під Збараж; хоч се ріжниця й не дуже велика. Крім того д. Дашкевич згадує про опублікований д. Уляницьким документ 1433 р. з іменем Болохова, але що до нього не висловляє виразної гадки: чи се теж саме Болохово, чи подібноіменна иньша місцевість, і навіть не пробує ближше його локалізувати, хоч се можна зробити досить докладно — се „Болохове поле“ мусіло бути десь коло Городенки (Шепинці — очевидно нин. Шепинич, коло Прута, нижче Снятина, і відси границя мусіла йти більш менш коло теперішньої границі Галичини і Буковини до Дністра, може коло с. Поточиськ („выше села Потока“).

В II розділі автор полемізує головню з волоською теорією (А. Петрушевича і І. Линниченка) і гадкою про болоховських князів — Олговичів, поновленого д. Зотовим; з огляду, що се не нові теорії, що з ними автор полемізував і давніше, він не багато міг висловити тут нового; на жаль, побіжно тільки зачепив він анальогію болоховських князів з князями волоських громад, справедливо признавши, що ся анальогія головню й надає інтерес волоській теорії (с. 29). Занадто вже несміле становище зайняв автор що до генеалогії звітного кн. Ізяслава; „деякі учені готові уважати на підставі літописей Ізяслава не Володимировичом, а Мстиславичом“, каже він, „коли б сі підозріння (сомнінія) справилися, то здобуто було б певний аргумент проти гипотези д. Квашиїна-Самаріна і Зотова“ (с. 44). Сим деяким ученим був я: я вказував в Історії Київщини (с. 281--2), що гадка, немов би Ізяслав був Ольговичом, противить ся літописній традиції й є зовсім довільною гадкою (поставленою Карамзіним); уважати її якимсь фактом, проти котрого що йно підозріння (сомнінія) підносять ся, є по просту *superstitio docta*.

В III розділі автор дає д. Любавському, що з чисто столичною нецеремонністю з'їздив собі нашого брата — репрезентантів того погляда,

що в середині XIII в. на Україні був розвинув ся противкнязівський рух; д. Дашкевич дуже докладно сконстатував недорічності й слабкий запас відомостей сього добродія, зрештою — поважного дослідника в иньшій, ближше йому відомій сфері. Тим вичерпуєть ся зміст цікавого й користного огляду д. Дашкевича.

М. Грушевський.

А. П. Новицькій — Історія русскаго искусства, выпускъ первый, Москва, 1899, вел. 8, ст. 80+2, кольор. табл. + 2 фототипії і 51 рис. в тексті.

Автор сеї праці — бібліотекар московської школи штук, в історії руської штуки ближше нам незвістний; праця заповіджена в двох томах і буде містити в I томі історію штуки до Петра I, в II томі 1 части: період від Петра I до XIX в., в 2 части XIX вік; отже звичайна російська схема, де стара руська штука злучена до купи з російською; праця виходитиме випусками — заповідає їх автор 12. В сїм випуску автор починає від передісторичної археології і в її вахідках шукає початку штуки. Зачинає від кам'яного віка, нотує на виривки кілька предметів, і взагалі розділ сеї оброблений побіжно і поверховно. В другім розділі говорить автор про поганські храми: він боронить дуже непевної тези, що такі храми на Русі існували, виводячи се з того, що храми були у всіх поганських народів сусідів Славян.

Третій розділ трактує про мешкальні будинки і взагалі деревляне будівництво: на підставі пізнійших мініатур (XIV в.) та московських будинків XVII—XVIII в. автор відгадує тип давніх деревляних домів і цілих обійсть; при тїм він широко користує в фантазій Забелїна на сю тему. Четвертий відділ говорить про артистичний промисл, найбільше на підставі праць Кондакова; сеї відділ має займатись тільки поганським артистичним промислом; тут докладно описані звістні чернигівські роги-оправлені в срібло, з X віка. П'ятий розділ присвячений християнському будівництву — церквам Київщини, і опираєть ся головно на працях Лошкарьова. Описані тут церкви: Десятинна, Софійська, Михайлівська, Лаврська, Спаський собор в Чернигові і т. и. В осібнім, шестім розділі говорить ся про мозаїки і фрески, особливо докладно про мозаїки Софійської катедрі, і від них автор переходить до мозаїк Михайлівського монастиря. З фресків описані тут сцени на сходах Софійської катедрі, а згадано коротко про фрески в Кирилівськїм монастирі, про них докладнїше сказано в дальшїм розділі, де говорить ся про артистичний промисл християнських часів: емалї, філігрань тут описана звїсна з публікацій Кондакова кївська золота діядема, прикрашена емалею, кївські і чернигівські кульчики і рязанські медаліони (дві кольоровані таблиці). Все те автор

признає за Кондаковим за вироби місцеві, руські. Про філігрань сказано тут дуже мало і недокладно, н. пр. не сказано нічого про бляшкову філігрань, якою зроблена шапка Мономаха, прекрасна робота золотої філіграні — та можливо, що автор проминув її, не маючи руських виробів сеї техніки. В VIII розділі переходить автор до памяток будівництва в Новгороді і Пскові, як Софійський собор в Новгороді, Спасо-Мирожський монастир в Пскові, церков Николи в Липні і ин., і в останнім IX розділі кидає загальний погляд на памятки новгородсько-псковської архітектури та висказує, що Новгородці не довго тримали ся византийських взорів, а скоро витворили з них свій окремих тип, залишаючи у византийським то, що показувалось для них непрактичне або невідгідне. Так само, коли в XIV в. Новгород стояв в торговельних зносинах з Ганзою і на його будівлях слідні західні німецько-романські впливи, то впливи сі не показались невідгідним наслідуванем і копіюванем, а дали з західної архітектури Новгородцям тільки те, що було для них догідне і користне.

Взагалі сей зошит праці д. Новицкого представляє в себе досить механічно злучену до купи компіляцію з дотеперішніх студій по історії штуки, а її користність стоїть в залежности від основности тих монографій, які він використовує: там де він переповідає Кондакова й Лошкарьова, він стоїть переважно на ґрунті фактів, там де він іде за ріжними більш менш гіпотетичними висновками Забеліна і т. и., його виклад має досить проблематичну вартість. Але за браком подібного зводу і за се дякувать. Рисунки додані в досить значному числі, виконані гарно. Дивно тільки, що автор чомусь, наче за премію, додає в кінці копії новітших образів.

М. Г-а.

Описание старинныхъ русскихъ утварей, одеждъ, оружія, ратныхъ доспѣховъ и конскаго прибора, въ азбучномъ порядкѣ расположенное. Павла Савваитова. Спб., 1896, ст. II + 184 + 16 таблиць.

Під сям титулом вийшло друге виданне користного й для нас словаря руських домашніх і воєнних старинностей. Перше вийшло 1865 р., неб. Срезневский вказав у нім ряд прогалин, і від тоді Савваитов займав ся доповненням свого словаря, але вмер не довівши своєї роботи до кінця. Петербурське археологічне товариство видало її, як її автор полишив.

Матеріял оброблено по звичайній в російській науці схемі: давній руський побут + московський; переважна маса матеріалу дотикаєть ся сього останнього; пізнійший українсько-руський лишив ся майже цілком на

боці; рівнож дуже мало, майже зовсім не використано археологічного матеріалу — автор майже виключно черпав з письменних, свійських джерел. Рисунки, додані до словаря, переважно не мають документального характеру: се не копії певних автентичних предметів (що було б корисно), а рисунки, зроблені навіть без вказівок на жерела, на яких оперті сі образки.

М. Г.

Тимошенко И. Е. — Литературные первоисточники и прототипы трехсотъ русскихъ пословиць и поговорокъ, К., 1897, ст. XXV—174.

Тільки в останні часи метод порівняного студіювання творів народньої літератури придбав загальне розповсюдження і за сей невеличкий протяг часу дав користні і цінні здобутки. Завдяки йому ми можемо прозирати — хоч поки що недалеко — в історію літератур і там, де нема для нас свідощів і памяток. Се придає велику вагу висше згаданому методу, але ним треба користуватись досить обережно: в казках, піснях і т. и. двох ріжних народів, що стоять досить далеко оден від другого на антропологічній скалі, можемо знайти багато подібного, але булоб нельогічно звідси перейти до виводу що до взаємного впливу отсих народніх літератур. Иноді можна впасти в помилку і зауважати генетичні відносини там, де є подібність на ґрунті загальнолюдеьского споріднення: бо подібне в подробицях побуту чи народньої літератури зустрічає ся однаково й у Ескимосів з Фіджі, як і в Басків з Сіу і т. д.

В таку помилку впав і д. Тимошенко, автор висше занотованої книжки. Він добре знає грецьку і латинську літературу й шукає — як не виключно, то переважно — там аналогії до руських приказок. Не можна сперечатись, що був у нас культурний вплив клясичних літератур, завдяки посередництву Візантії, а потім Польщі (ст. XIV), але булоб сміливим відшукувати для всіх поданих у д. Т. приказок прототипи в клясичних мовах. Чи можемо ми сказати з певністю, що подані у д. Т. приказки мають як раз таку ґенеу й не могли самостійно виникнути на нашім ґрунті? Ні... Таки приказки — як чорний як дьоготь, білий як сніг (чи біліїший від снігу), солодший від меду — могли самостійно виникнути в кожній країні, де тільки зустрічають ся дьоготь, сніг, мід... А між тим — д. Т. дає для отсих приказок — в Гомера (*νέφος*) *μελάντερον ἢ τε πίσσα*, (*ἔπποι*) *λευκότεροι χιόνος*, *τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥεεν αὐδὴ* (ст. 10). Поруч в сказано-зроблено ми знаходимо — *αὐτὰ 'ἐπέειθ' ἀμα μῦθος ἔην, ἀμ' ἔπος ἀμ' ἔργον dictum-factum* (ст. 6). Порівняння людини з каміннем д. Т. виводить в *σοὶ δ' αἰεὶ κραδίη στερεωτέρη ἐστὶ λίθος* (10). Між російськими приказками

ми знаходимо деякі приказки в українській версії — напр. пани як дурні: що хотять те і роблять (*μωρῶ καὶ ἄρκοιτι ἔππερ ἄν δόξῃ* (N. 253), чим горщик накипів, тим буде смердіти -- *quo semel est imbuta recens, servabit odorem Testa diu* (Гораций, пор. й уривок з Варрона — N. 144), жите людини як булька на воді — *ut dicitur — homo bulla* (Варрон — N. 145) і т. и.

Не треба міркувати, що в сій книжці, де зібрано — як подано в заголовку — 300 приказок (ми не перелічували) — нема користних аналогій і порівнянь; зовсім ні: книжка має певну вартість, як збірка аналогій до руських приказок, але не первотворів, і ми хотіли лише зазначити не всюди докладний метод автора — робити вивід про гезузу на підставі одної лише подібности.

О. Г-ий.

Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ. Исслѣдованіе П. А. Сырку. Томъ I, вып. I, Спб., 1899, ст. XXXII + 609.

Професор петербурського університета Сырку, від довшого часу студуючи діяльність болгарського патріарха Єфимія Тирновського, видав тепер широку біографію його на тлі сучасного релігійного і культурного життя (в 2 випуску, видав ім ще 1890 р., автор зібрав літургічні писання Єфимія, в 3-ім огляне його літературні писання, а в II т. має бути мова про поправу церковних книг). Ся праця має свій інтерес і для нас: під впливом Єфимія стояли його земляки руські митрополити Кипріяні і Гр. Цамблак, і виясненне тодішніх релігійних і культурних напрямів Болгарії може дещо дати й для того темного періоду в історії нашої культури. Крім того автор подекуди говорить за Кипріяна й Гр. Цамблака й спеціально (с. X, 252). Деякі цікаві подробиці можна вказати й по ва тим (нпр. про мініятюри ватиканського кодекса хроніки Манасії — с. 425 і т. и.)

М. Г.

А. Верзиловъ — Очеркъ торговли Южной Руси 1480—1569 г. (Сборникъ Черниговского земства 1898).

Ся розвідка д. Верзилова з'явила ся наслідком праць автора за часи перебування його у київському Університеті, де він працював у професора В. Антоновича, котрому він складає свою подяку у коротенькій передмові до свого дослідю. Автор висловлює думку, що внутрішні відносини Литовсько-Руської держави в значній мірі вияснені вже ученими істориками, вияснені відносини політичні, суспільні, церковно-релігійні, навіть родинні, а тепер на черзі дослідити історію інституцій фінансових і торговельно-промислових. Виходячи з такого погляду автор робить

пробу подати відомости про згадані справи. Свою працю він опер, як сам поясняє в передмові, головно на київських археографічних виданнях і матеріялах, при тім праця друкуєть ся як була закінчена з кінцем 1893 р.; тому автор не використав галицьких археографічних видань, як *Akta grod. i ziem.*, *Жерела й ин.*, *Archiwum ks. Sanguszków*, монографії про українську торговлю Яблоновского і т. и.; за теж він використав і передруковав матеріял з кількох актових (волинських) книг XVI в., що надає його праці особливу цінність.

Після загального огляду тогочасного становища України, виробу продуктів і їх обміну, д. Верзилов розповідає про різні напрямки фінансової політики і їх зміни, подає докладні відомости про довіз на Україну різних предметів з Турції, з Криму, з Угорщини, від Волохів, в Чехії і Моравії, з Франції й інших західних країв, з Німеччини, з Московського царства, про предмети довозу по кожному із згаданих країв, про довіз соли, стежить торговельні шляхи, наводить пункти, які були осередками торгівлі та підносить малу участь у торговельних справах тубильців. Далі автор подає нарис внутрішньої торгівлі, збирає відомости про ярмарки, торги, виказує шляхи, якими постачали у міста, напр. у Київ, рибу, м'ясо, мід, віск, шкури, дає відомости про оподаткування торгівлі, визначає, хто мав право вести торговлю, подає відомости про бровари, винниці, зазначає змагання уряду монополізувати торговлю трунками, права дідичів на видання дозволу на таку торговлю.

Нарешті подаєть ся нарис обставин, в яких був вивіз товарів з України, та показують ся предмети сего вивозу; вивіз був невеликий: через Україну перевозили більше товару, ніж вивозили його з України. Найбільше вивозили у Турцію, у Волощину, в західні краї і Польщу, в Московське царство: футра, сукно, продукти хліборобства, ловецтва, рибальства, лісництва, мід; найбільшу участь в сій торгівлі мали Волохи, мешканці Крима, московські купці; торговлю футром і шкірами вели здебільшого Жиди; хліб і ліс вивозили переважно у Гданськ, почасти у Московську державу.

І. Шраг.

Польско-литовская унія на сеймахъ до 1569 года. Историческій очеркъ М. В. Довнаръ-Запольскаго, Москва, 1897, стор. 28, 4⁰ (відбитка з II Трудів словянської комісії московського археологічного Товариства).

В сій розвідці поставив собі автор задачею прослідити головні моменти боротьби Поляків з Литовцями в справі унії від 1385 р., змагання Литовців до задержання політичної самостійности, та змалювати постулати, які ставили політики обох народів в часі, коли унія доходить

до вклучення. Ціла розвідка ділиться на три частини. У вступі застерігає ся автор проти висновків проф. Анатоля Левицького та проф. Прохаски, буцім то Польща піднесла культурно Литву через унію з нею, бо шляхоцькі вольности та економічний розцвіт Литовсько-руської держави, каже він, набирають сили в протязі довгих літ, коли то Литовці стикають ся з Поляками, але не привілеями 1401, 1413 та інших років.

В першій частині начеркує автор змаганя Литовців до політичної самостійности за час від 1385, себ то від коли Ягайло стає польським королем, аж до смерти Жигмонта I. При сїм малює автор суспільні відносини на Литві та пояснює причину, чому не вдають ся там повстаня проти унії. Друга частина обіймає часи до 1566 р. Автор переходить детально всі сойми, де виступають виразно змаганя Поляків до інкорпорації Литви. Литовці аж тоді зачинають думати про унію, коли Литва була загрожена війною з сусідною Москвою. Ширше застановляє ся автор над переговорами 1566 р., для котрих видав нові матеріали в I т. Документів архіва юстиції. Тоді складено два сойми: польський в Люблині, литовський в Бресті та між обома соймами вели ся переговори про унію. Її мотиви ось які: спільний вибір спільного володаря, спільні вороги та други, спільні сойми, що збиратимуть ся раз в Польщі, раз в Литві. Литовці одначе застерігають собі, що Поляки не будуть нічого вводити до сих точок унії та предкладають сей проект унії коронній радї. Наслідком впливу короля кінчить ся сей сойм без ніяких наслідків для унії.

Коли з одного боку литовські вельможі виступають ворожо проти унії, так знов литовська шляхта стремить до неї — тут автор вказує причини сього. По його думці треба шукати причини сього в упадку впливу вельмож та духовенства обох держав та в руху шляхоцького стану. Литовська шляхта веде постійну боротьбу з вельможами та духовенством. Спільність її інтересів із польською шляхтою мусїла повести Литву до унії, і вплив її, що раз-у-раз змагає ся, прискорює сею унію. В актах є слїди, де литовська шляхта домагає ся унії, присягає на неї радо, вкінці король, що стремить також до унії, опирає ся на сїй шляхті. Противні унії литовські вельможі — вони бачуть, що унія веде Литву до втілення її до Польщі, і хто знає, як булоби розвивала ся справа унії, колиб не ся обставина, що Литва була загрожена на сході від Татар та Москви. Литва стояла проти сих ворогів одинокою, тож мусїла глядіти союзника — сим і пояснює ся довершене унії.

Сеся праця д. Запольського интересна тим, що ш. автор звертає увагу не так на факти, як на дух часу, який віяв тоді на Литві, підносять в натиском сю обставину, що фєвдальний лад почав упадати на

Литві на користь дрібної шляхти та міщанства. Сеся обставина пре Литву до унії із Польщею — дві держави, що починають вирівнювати ся під зглядом суспільного ладу, шукають зближення із собою, одначе як рівні з рівними, шукають у себе взаємно помочі проти сильнійших ворогів. В додатку до своєї розвідки помістив автор три документи. В першій просять Литовці від Поляків підмоги проти Москви. Другий документ се відповідь коронної ради литовським послам на згадану повисше просьбу та разом бачимо тут вгадку про унію. Третій документ се відповідь коронної ради королю (1551 р.) на його проєкт унії, де рада жадає спільного сойму, аби на нім обговорити важнійші річи, головню оборону проти Турків.

А. К.

Документи московскаго архива министерства юстиції, Том I, Москва, 1897, стор. 570 + XXIII.

Материяли надруковані в I томі сеї нової публікації московського архива юстиції належать до історії великого князівства Литовського XV—XVI. в. та взяті в Литовської Метрики, що переховує ся в тім архиві. Їх можна поділити на три частини: 1) материяли про служебне володінне землею, 2) материяли до історії економічного побуту селян та міщан, 3) соймові материяли.

До першої частини належить книга данин вел. кн. Казимира, що є неначе дневником великокняжої канцелярії що до роздачі земель. Сеся книга данин вел. кн. Казимира містить в собі понад 1200 записей земель і в кожній записі вказано, хто одержав землю, де та яку, а також умови під якими записано землю. Крім сих записей данин містить вона в собі записи рішень великокняжого суду в справах володіння землею. Таким чином сеї записи служать історично-правничим жерелом що до роздачі земель Казимиром. Великою хибю сеї публікації є то, що ш. автор не задав собі труда віднайти хронологічний порядок сих записок документу. Вже проф. Бершадський вказав на брак хронологічного та географічного порядку в сім памятнику та пояснює се тим, що, в оригінальній рукописі були поперекидані листи, і потім переписано його з поперекиданими листами, тому хронологічний порядок затратив ся. Інтересне булоби віднайти сей порядок, але ш. видавець не зробив сего.

До сієїж категорії себто до історії володіння землею належать три грамоти в. кн. Жигмонта Кейстутовича на маєтности в жомойській землі в 1435 та 1438 р.; пять грамот в. кн. Казимира до тоїж землі в 1442 р. та грамота старости жомойського Яна Кезгайловича в 1560 (?) р. також про жомойське старство.

З материялів до історії економічного устрою найважнійша ревізия Берестейського старства 1566 р. себ то часу, коли в ста-

ростві була вже переведена волочна система. Далі належать сюди кілька інвентарів з 1-ої і 2-ої половини XVI в. 1) села Березинок (місцевість ближше не означена) з поч. XVI в. до 1525 р. 2) містечка Ганушишок (Ганушишки - Новоалександрівське у. ковенській губ. в чадоській вол.) з 1534 р. 3) Мядельської волости в Вилейській п. Виленській губ. з 1545 р. 4) Ворненського двора Виленська губ. з 1547 р. 5) замку Радошкович — Виленська губ., з 1549 р. 6) замку Довголяшок (міст. Свентянського пов.) з 1553 р. 7) замку Оршанського (місцевість неозначена ближше) з 1560 р. 8) Двора Видоговського (Річ низьк. пов. Минської губ.) з 1563 р. 9) майна розданого Полочанам 1563 р. 10) села Річчії на верхівях р. Припелі з 1565 р. Нарешті маємо тут опись границь Литовської держави з вел. кн. Московським, з означенем числа хат в пограничних селах коло 1523 р. (чернігівські границі, любецькі, мглинські та рославські).

Третю частину документів становить кореспонденція королів Жигмонта I та Жигмонта Августа. Є се ряд відповідей на різні просьби, що були предметом соймових дебат, а то на соймі Виленським, 1563 та 1565 р., Берестейським 1566 р., Городенським 1567 та 1568 р. та Люблинським 1569 р. Се постуляти, які ставить шляхта що до збільшеня своєї власти, та ухвали про війну Ливонську та Московську; крім сього маєм в двох місцях натяки на польсько-литовську унію: в відповіді кор. і в кн. Жигмонта Августа на просьби шляхти Витебського повіту (стор. 202—203). Король відповідає шляхті, що унія, якої домагала ся вона через послів на берестейським соймі, не дійшла до кінця, і обіцює їй, що ся унія буде вборві переведена в користь Литви та Польщі. В другім місці маємо відповідь Жигмонта Августа на просьби князів, павів та шляхти подані на Люблинським соймі. Се діяло ся вже по уложеню унії і сеся відповідь головню дотикає границь держави. Як бачимо, сї звістки про литовсько-польську унію дуже скупі та приходять лише принагідно в королівських відповідях. Д. Довнар Запольський добачує в своїй розвідці „Польско-Литовская унія“ ще два натяки на унію: в відповіді Августа на просьби шляхти Підляшської землі (стор. 185), що просить короля, аби обдумав способи згоди з Поляками; але тут іде мова не так про унію, як радше про безпеку границь від наїздів Поляків на Литву. Друге — Литовські послы городенського сойму 1567 р. просять від Поляків підмоги проти Москви (стор. 460); але се має тільки далекі звязки з справою унії.

А. К.

Русская Историческая Библиотека т. XVIII. Донскія дѣла, кн. I, Спб., 1898.

Історія донського козацтва дуже тісно вяже ся з історією козацтва українського; ось чому оброблене історії першого дуже інтересне для

історії України; тим часом ледви чи в усій історії Росії є поле менше оброблене як історія славного Дона. Маса належних до неї актів порозкидано в ріжних виданях, часто провінціяльних і вже затрачених; за розроблене їх і за зложене історії війська або декотрих її епізодів, з дуже малими виїтками, брали ся люде, мало до того приготвлені і т. и. Тим то годі не врадїти, що петербурська Археографічна Комісія взяла ся за видане донських актів. Власне вийшов величезний том, виданий під редакцією В. Г. Дружиніна, серйозного знавця донської історії, автора гарної монографії про розкол на Дону; том містить донські акти від 1594 до 1640 р. Акти ті повитягано з найріжнородніших жерел, а найбільше з рукописий Московського головного архива міністерства заграничних справ; багато актів увійшло вже надрукованих давнїше, але в новім виданю все се виходить в науковосистематизованій формі, то б то в хронологічнім порядку, з увагами, показчиками і т. и.

Живі зносини українського козацтва зо славним Доном були головно вже в другій половині XVII ст., але й перша половина його не обійшла ся без них, і в опублікованих актах є отсі цікаві вказівки:

1625 р. 9 жовтня донський атаман в Москві казав між иньшим:

А запороскихъ дей черкасъ нынѣ у них на Дону нѣтъ, которые были и тѣ пошли къ себѣ во Запороги. И у Азова у приступа съ ними запороскіе козаки не были. А нѣсколько де лѣта приѣхали де с моря на Донъ запороскіе черкасы Олексѣемъ зовуть Шаеранъ съ товарищи четыре человекки, а были они на каторгѣ, а съ каторги посажены были въ терскомъ городкѣ въ тюрьму, а того не вѣдають въ которомъ городѣ, а ис тюрьмы вырѣзались и приѣжали на Донъ и побыли на Дону недѣли в двѣ и покрали у козаковъ четверо лошадей добрыхъ и побѣжали въ Запороги передъ их поѣздомъ въ Москву незадолго безъ войскового вѣдома. А больше де того черкасъ у нихъ нынѣ на Дону нѣтъ“ (ст. 236).

1632 р. марта 27 царіцинський воевода писав у Москву:

„Да они же, государь, Донскіе и Яицкіе козаки въ нижнихъ и въ верхнихъ городкахъ говорили, только де къ намъ на Донъ ненеча на веснѣ не будетъ государева жалованья и его государева жалованнаго слова, и мы де поидемъ з Дону все въ Запороги къ Литовскому королю на службу, только де отъ него къ намъ письмо будетъ; а пережь де сего насъ Донскихъ козаковъ ходило къ Литовскому королю на помощь 700 человекъ, какъ де былъ бой у Литовского короля съ турскимъ. Да и тотъ де у насъ у козаковъ на Дону слухъ есть жъ, что де Государь на насъ холопей своихъ ненеча на веснѣ указаль послать на Донъ посылку, чтобъ насъ холопей его всехъ з Дону

вбити и по Дону де будуть государевы города ставить; а какъ де у насъ у козаковъ подлинная вѣсть учинится, и мы де тотчасъ в Дону отпешемъ въ Запороги къ запороскимъ черкасамъ и къ намъ де придуть на помочть запороскіе черкасы многіе люде, тысячь десять и больши. А у насъ де у Донскихъ козаковъ в запороскими черкасы приговоръ учиненъ таковъ: какъ приходу откуды чають какихъ донскихъ людей многихъ на Дон или въ Запороги, и запороскимъ черкасамъ на Дону намъ козакамъ помагати, а намъ донскимъ козакамъ помагати запороскимъ черкасамъ, а Дону де намъ такъ безъ крови не покидывать. Да они же де государь донскіе казаки въ большомъ нижнемъ войскѣ сказывали ему, Васькѣ Угримову съ товарищи, которые де Государь донскіе казаки въ прошломъ 139 году пошли в Дону на Черное Море воровать подъ турецкого города войною 1500 человекъ, и тѣхъ де Государь козаковъ турецкіе люде назадъ съ моря въ Донъ не пропустили, и тѣ донскіе казаки пошли съ моря Нѣпромъ въ Запороги. И послѣ де Государь того, тѣхъ донскихъ козаковъ пришло изъ Запорогъ на Донъ 500 человекъ, а 1000 человекъ донскихъ козаковъ остались въ Запорогахъ. И тѣ де Государь донскіе казаки изъ Запорогъ пришедъ на Донъ сказывали козакамъ: присылалъ де король при нихъ въ Запороги къ запороскимъ Черкасамъ, а велѣлъ имъ струги всѣ свои пожечь, въ которыхъ де Государь они ходять изъ Запорогъ на Черное море въ стругахъ подъ турецкіе города войною, чтобъ де имъ нынеча на веснѣ на Чорное море подъ турецкіе города не ходить. И струги де Государь у нихъ пожгли всѣ, а донскихъ де козачьихъ струговъ запороскіе черкасы жечь не дали. А говорятъ де Государь запороскіе черкасы въ Запорогахъ, что Литовский де король съ Турскимъ помирились на 5 лѣтъ, а вызвалъ де литовскій король изъ Запорогъ запороскихъ черкасъ всѣхъ къ себѣ въ литовскіе города на лежу, а сказана де имъ королевская служба. Да емуже Государь пятидесятику Васькѣ сказывали на Дону въ нижнихъ же городкахъ на большомъ войскѣ запороскіе черкасы, а пришли де они на Донъ изъ Запорогъ передъ его Васкинымъ прїѣздомъ, которые де Государь донскіе казаки пришли къ нимъ съ Чорного моря въ Запороги, и тѣ де Донскіе казаки, 1000 ихъ человекъ, всѣ пошли зимовать въ ихъ литовскіе города“ (ст. 340—2).

Нарешті 1633 р. 12 марта воронїзкій воєвода доносив цареви, що „пришолъ на Донъ къ атаманомъ и козакомъ изъ Запорогъ полковникъ, а съ нимъ запороскихъ черкасъ человекъ съ 400 и болши, и хотять де, государь, тѣ черкасы тебѣ государю служить вмѣстѣ съ донскими козаками, итти за крымскими царевичи. Да на Дону жъ де Государь которые зимовали черкасы въ нижнихъ козачьихъ городкахъ въ Черкаскомъ да въ Маначахъ, и тѣ де Государь черкасы хотять итти за крым-

скими царевичами съ тѣмъ же полковникомъ съ Павломъ Енковымъ, который пришелъ на Донъ изъ Запорогъ съ Черкасы. А сколько де Государь Черкасъ зимовало въ Черкаскомъ и въ Маначахъ, тово не вѣдомо“ (ст. 345—6).

Ол. Маркевич.

Szelągowski: Paweł Piasecki — historyk polski XVII wieku. — Studium nad kroniką i życiem jej autora. (Przewodnik naukowy i literacki, 1898).

Як видно з заголовку та як ще ближше зазначає се автор у вступі, ся праця має „пояснити повстання хроніки Пясецького й характеру цілої сієї праці“. Відповідно до теми автор ділить свою роботу на дві частини подаючи наперед біографію хроніста, себ-то історію його молодости, служби при королівським дворі, духовної кар'єри й кінці його політичної діяльності; по тім автор приступає до другої частини своєї теми — аналізу самої хроніки. Так бодай по нашій думці бажав автор поділити свою працю, хоч на ділі воно випало инакше. Пишучи нпр. про духовну кар'єру Пясецького д. Шельонговский перериває розпочате оповідання й виставляє два епізоди з політичної діяльності Пясецького за життя Жигмонта III і Володислава IV. Опісля знов наступають деякі біографічні дати, а в VII відділі вертає автор далі до духовної діяльності хроніста. Через се затрачуєт ся одноцільність оповідання і коли-б читач хотів пригадати собі деякі деталі відчитаних уступів, стратив-би немало часу над відшуканням відповідного місця. Се саме діє ся й з політикою хроніста. Нам видить ся, що коли обі частини сеї студії мають становити одну цілість, а не дві якісь зовсім відрубні, звязані з собою тільки іменем Пясецького праці, то повинен був автор і політичну діяльність і „загальні політичні погляди“ Пясецького висловлені в його хроніці злучити в однім уступі виказуючи zarazом згідність або незгідність його поступовання з теорією. Стільки що до загального поділу праці. Що до основности в обробленню, то в сьому разі перша частина стоїть висше другої — сю останню можна-б радше вважати доповненням першої. Звертаючи першим разом більше уваги на саму особу Пясецького, треба було авторови більше праці присвятити в другій частині самій аналізі хроніки, тимчасом в порівнянню з великістю цілої студії, хроніці присвятитв автор за мало місця.

Се були-б на нашу думку головнійші хиби праці шан. автора — через них одначе не тратить студія своєї вартости й історик, що користує ся хронікою Пясецького, найде в студії д. Шельонговского багато цінних вказівок.

О. Ц.

Tadeusz Korzon — Dola i niedola Jana Sobieskiego, 1629—1674, Wydawnictwo Akademii Umiētności, т. I—III, Краків, 1898, I т. ст. X + 586 + 3 табл.; II т. ст. VI + 446; III т. ст. VII + 542 + мапа.

В сій чималій тритомовій праці подав д. Корзон біографію Собеского на тлі історії Польщі в 1629—1674 р. р., себ то часів найбільшого владання її суспільности та тих гарних проблисків будучої воєнної слави, що найшла свій вираз в обороні Відня, а свого героя в Яні Собескім. На тлі сучасних подій рисує ся живо його особа — з початку не визначного в політичній кар'єрі чоловіка, далі кор. маршалка, гетьмана, вкінці короля. Як оден з найвизначніших діячів сучасної Польщі, а особливо на уряді гетьмана Собеский займає важне місце і в тодішній політиці України. Ми власне спинимо ся на тих моментах, де тодішня польська історія стикала ся з українською.

Тему укр.-польських відносин автор ширше порушує вперше у VII відділі п. т. „Wyrzawa Jana Kazimierza wojenna 1663—1664“. Сей похід — як звісно — лишив ся без позитивного результату — замість добути Задніпрове та скріпити тим свої впливи на Україні, Поляки лишили за собою тільки огірчення та невдоволення. „Легко було предвидіти — каже д. Корзон — що козачина не покорить ся перед безсилюю та слабою властикою“. Се признає автор, але з його опису королівського походу читач не був би в силі витворити собі сего виводу. Описуючи похід з всіма його успіхами, д. Корзон повинен був зазначити й його хиби, а того він не робить. Тільки на 199—200 стр. подибуємо кілька слів про перепони у королівськім поході та і тут їх головна причина — брак симпатії для короля і польського ладу на Україні — лиш дуже невизначно виходить на яв. Тому й не дивно, що автор опісля з здивованєм питає ся: „Що його (короля) примусило вертатись... Чи прибули звідки небезпечні звістки? Чи стріли ся які ненадійні перепони, чи понесено які невідшкодовані страти? Автор не вміє вяснити сього, бо не вірить і в одиноку відшукану ним в джерелах „рацію“, страх, що леди пустять при близькій весні й королівська армія увязне серед рік та багон. Ясніше сю справу висвітлив Костомаров в „Руїні“. Сам мотив сього походу — скріпити впливи Поляків у руських землях та ще й проєкт його, що вийшов з уст несимпатичного на Україні гетьмана Тетери, не міг віщувати щасливого результату. Предвиджував се й Любомірський, але його песимістичний погляд не найшов признання у короля. Але заходи Тетери приєднати лівобережний нарід для польської справи не мали успіха, як і заходи правобер. гетьмана звабити Січовиків у службу Поляків. Мабуть завзятий опір місточок: Боришполя, Остра, Ромна, Сал-

тикової Дівиці та невдала облога Глухова досить сильно оправдують наглий поворот польської армії у Сіверський Новгород. Піднесений д. Корзоном аргумент про бездорожжя був тільки покривкою, видуманою авторами польських джерел, аби подати оправдання королеви.

Справедливо завважив також Костомаров, що багато міст вдалось на ласку Поляків тільки за впливом Богуна, що мав великий мир на Україні ще з часів Хмельниччини та на-разі віддав ся в услуги короля. З поворотом сього останнього в Польщу й козацький ватажок покинув невдячну службу. Від сеї пори — жалував ся Чарнецький королеві — треба було кожде село приступом добувати, і звівство польського воїownika виступило в цілій силі на верх. Але д. Корзон замовчав про се — сей образ не приніс би слави „польській цивілізації“, що так невдячно приймалась на Україні.

Перейдем тепер до уступу: „Zamiar expatruacyi“, де автор ширше обговорює політику Дорошенка. По бомбастичнім вступі на тему „wyuzdanych żywiołów kozaczyzny trawionych żrącą nienawiścią do Lachów i do krzyża łacińskiego“, далі їх гетьмана „przewrotnego i ambitnego słuźalca sułtańskiego“ Петра Дорошенка, автор подає короткий погляд на тодішню політичну ситуацію на Україні і поясняє політику українського гетьмана до Польщі. Глядячи на неї з становища Поляка автор не був в силі заглибитись у її внутрішні мотиви, тож відкидає погляд руських істориків: Костомарова, Антоновича, Еварніцького, що вважали в нїм воїownika за рідний край.

Ми не будемо оправдувати політику українського гетьмана з боку етичного й не можна її сею мірою міряти. Вважати-ж знов еґоїзм і амбіцію головними мотивами Дорошенкової політики значило-б інсинуувати сій останній брак всякої лґоїки, бож вона як раз не давала заспокоєння згаданим пристрастям; догодити їм міг Дорошенко тільки йдучи в слїди Тетери або Брюховецького, але не на сій тернистій дорозі, що нею ступав за весь час гетьманства. Як оборотний політик Дорошенко не зраджує на разі своїх дійсних плянів та силує ся зручною дипломатією замилити очи польському правительству до хвилі запевнення собі помочи в Туреччині. Се видно вже з перших листів Дорошенка до Собеского — оден з 20 вересня 1666, другий з 1 жовтня. „Приняв їх (Собеский) за добру монету не підозрівавючи хитроців та наміру випровадити Ляхів з України“, каже д. Корзон, і дійсно Дорошенко сповнив в части свій плян знищивши Маховського з його відділом. І в сьому разі Дорошенко тільки консеквентно здійсняє свою ціль, вирівнюючи брак воєнних здібностей зручною дипломатією. Собеский буде від сеї пори тільки пасивним зварядем обмотаним сіткою Дорошенкової політики, але й ся остання буде нерідко тільки зворотом монети плаченої польським правительством українському гетьманови.

Перший том своєї праці д. Корзон кінчить описом приготовань Туреччини та козаків до підгаєцького походу й докладна опись сього останнього покінчена у XVIII відділі п. т. „Podhajce“.

На 48 стор. II т. автор дає вираз своїм власним рефлексиям згадуючи про „перепросини“ Собеского Дорошенком після уложення підгаєцької умови. „Як виразно явилась в сій хвили релятивна вартість двох вождів: корить ся сей, що мав 24.000 перед кор. гетьманом, що мав ледви 3.000 війська. Дійсно ріжницю матеріяльних сил вирівняла інтелектуальна висність Собеского“. Правда, згода наступила без волі Дорошенка, та чия се заслуга? чи виключно Собеского? ні — навіть з описа д. Корзона випливає, що тільки завдяки нападови Сірка на Крим війна взяла иньший оборот як собі сього бажав Дорошенко. Зрештою, коли становище Дорошенка будемо мірити навіть його умовою з Собеским з д. 19 жовтня 1667, наберемо вражіння зовсім иньшого чим д. Корзон.

Відділ: „Sprawa Ukrainy“ містить в собі погляд на українську ситуацію; в ньому силувавсь автор висунути на верх всякі можливі арґументи, що понижалиб українського гетьмана як патриота, політика та войовника. Нам годі спорити на сю тему: як довго польські історики на всякі автономічні змагання українсько-руського народу, що довели до конфлікту з Польщею, будуть дивити ся з становища виключно польсько-державного, так довго в сих справах будуть істновати дві гадки. Мабуть осуджувати політичних діячів тільки на сій основі, що вони виступали проти Польщі, се ще не арґумент. Певно, Дорошенко не був вже геніяльним Хмельницьким і в його політичній карієрі не мало хиб — головна з них: іменованне Многогрішного гетьманом в лівобічній Україні, завзначена сильно д. Корзоном, тільки вивід знов випав не зовсім щасливо. „Коли-б оборотности і перфидности (przewrotność) — каже автор — виставало для твореня політичних організмів, Дорошенко збудовав-би або бодай почав-би будувати тепер козацьку державу. Але не вмів сього учинити“. Безперечно, не вмів відповідно використати ситуації, та се ще мабуть не „przewrotność“.

Можна думати, що й Собеский, хоч сам найбільше інтересований в Дорошенковій політиці, дивив ся на неї з більшим зрозуміннем. Його „коротка гадка“ наведена д. Корзоном — „широка, світла, глибоко гуманітарна“ повторимо за шан. автором, відкриває нашим очам правдиво глибокий погляд сього державного мужа на тодішню політичну ситуацію на Україні. Піднята ним гадка: усунути всі народні непорозуміння, признати Україні автономію в найдальших границях, не усуваючи самого Дорошенка — ся гадка, як би була переведена в дійсність, зродила-б безперечно красші овочі, ніж вузка та скостеніла в собі політика поль-

ського правительства. „Він не дочекався жадного результату з свого наглого проєкту аж до 13 марта, видів одже в тім кривду свою і краю“.

Дійсно се була кривда Собеского, і ще більш краю, бо знов привела Дорошенка до союзу з Туреччиною. Острожська комісія, як сього сподівався Дорошенко, не могла уставити *modum vivendi* — бажання українського гетьмана сягали занадто далеко, аби могли бути приступні для плитких політичних розумів польських панів, сим останнім припала більш до вподоби безідейна політика авантюрика, Ханенка. Не похваляв сього Собеский, „бо злюю та божевільною радою дали Ханенкови булаву“.

Як не була поперед щирою політика Дорошенка, так тим більш не можна було її сподіватись після признання Ханенка правобічним гетьманом. І розвиваючи далі дипломатичну акцію Дорошенка, шан. автор не забуває у кождім місци зазначити його хитрість та нещирість. Воно й правда, що Дорошенко від початку своєї політичної кар'єри аж до кінця не був ніколи щирим в відносинах до Польщі, ані — в більшій часті — до Москви: схилитись на одну або другу сторону значило для нього зречи ся всіх своїх мрій, але чим була тепер політика польського правительства що до Дорошенка? Без огляду на добродушність Собеского, що багато обіцював та нічого не був в силі сповнити, ми мусимо сю політику назвати теж нещирою, бо-ж признати Ханенка правобічним гетьманом значило відмовити сеї ранги Дорошенкови, а тим самим всякі дипломатичні зносини з ним польського правительства, о скільки вони давали йому надію на повернення булави, були нещирі або супроти Дорошенка або його противника — Ханенка. Не дивно, що й сей останній скоро показує своє невдоволення: „Низові козаки (Ханенка і Сірка) — як писав оден-невістний кореспондент — уймають ся про найменьшу кривду тутешніх людей (городових козаків) та при кождій нагоді говорять: „Підемо назад у Січ“. Осада кріпостей дуже їм не припала до вподоби. А про острожську комісію говорять: коли городові нею невдоволені, треба її змінити. Одже загалом козаки все одні і одна віра. Крук крукови очий не видовбе“. І сам Собеский мав нагоду недвозначно про се переконатись. Коли Ханенко запропонував Собескому виправу на Кальник і козакам сказано було, що до браславського замку має бути заведена польська залога, то козаки не давали й говорити собі про се та гордо відповідали: „Досить що кланяєм ся вам та прийнялисьмо вашу протекцію, але залоги не приймем“.

Можна бути певним, що коли-б не було Дорошенка, Ханенко пішов-би в його сліди. Але фалшива амбіція роз'єднала його з народніми ідеалами й похнула в союз з Польщею в надії, що при її помочи добе ся гетьманської булави. Та ся дорога не р'єднала йому признання на

Україні: в виїмком брацлавського полку весь нарід відчахнувся від нього. Бачив се й Собеский, що тільки дорогою уступок Дорошенку може бути розвязана щасливо справа України. Сей погляд висказав він у своїй заяві в д. 19 лютого 1672 р. Між иньшими радами, як ратовати вітчину перед ворогами особливож від „Отоманської порти, що умисно висланим чаушом виповіла війну“, подає Собеский під розвагу сойму гадку: дозволити Дорошенкови на все чого бажає, бо 1) і ціла Україна стоїть завзято при Дорошенку 2) і царі турецький і московський взяли його в опіку 3) і Ханенко та Запороже бажають від річи посполитої тогож що Дорошенко, ба навіть ще більше. Але всі ради Собеского „були горохом, що кидаєть ся о стіну“. Сойм не був в силі, чи радше чи не був здібний одним ударом розвязати сю проблему, що тільки десятків літ спиняла політичний розвій Польщі і України. Він (сойм) радше волів слухати сварок Паца з Ольшовским — каже д. Корзон, — про такі справи, що ними інтересують ся сварливі баби на хуторах, волів пильновати „тайну свободи, вільний голос псела, коли над горлами бесідників та виборців висів вже турецький меч...“.

От се й характеристика тодішніх репрезентантів польського правительства, що на її ласку й неласку мав здатись український гетьман. Оден тільки Собеский з невеличким числом товаришів серед безупинного воєнного гарту на Україні вмів заховати твердість гадок та свіжий і ясний погляд на політичну ситуацію.

Між тим течія історичних подій поплила своїм коритом — Дорошенко, добувши в спілці з Турками Подільский Камінець — являє ся — як колись Хмельницький, під мурами Львова. Соромна угода в Бучачу покінчила нещасну для Польщі кампанію. Особа Дорошенка губить ся від сеї хвилі в оповіданню д. Корзона — виринає тільки в хвилях меньше значних. Найінтереснійша тут згадка на 378 стор. III т. про нову невдалу пробу Собеского поєднатись з Дорошенком; тут читаємо: „в марті 1674 Ханенко зложить військові клейноти... оправдуючи дане йому Собеским назвиско „гільтая“.

О. Целевич.

Ал. Лазаревскій — Очерки, замѣтки и документи по исторіи Малороссіи, К., 1896, ст. 158.

Книжка під сим титулом містить в собі чотирнадцять відбиток з „Київської Старини“ 1895—1896 р. і з десятої книжки: „Чтеній київського історичного Товариства“; є тут рецензії, документи, некрольоги, біографічні нариси й иньше. Збірник починаєть ся посмертною згадкою про Олександра Ханенка, родовитого українського пана, що інтересував ся письменними памятками місцевої старини, ба полишив по собі деякі праці в історії України. За тим некрольогом ідуть два листи Г. П.

Галагана (1859 р.), члена чернігівського комітета, що займав ся поліпшенням кріпаків. Сі листи дають важний причинок до історії визволення селян. Далі подає автор довшу рецензію на „Киевські Епархіальні Відомости“ з р. р. 1892, 1893, 1894. Автор зазначає, що Епарх. Відомости поправили ся: останніми літами стали появляти ся в них статі, що мають наукове значенє; вказує сі інтересні статі, та подає до них свої замітки, але дуже обережні, більш загального характера. По сій рецензії приходиться доволі широка біографія Івана Мартоса, потомка козацької старшини, на основі листів та звісток, які полишив приятель Мартоса Ломиковський. Д. Л. говорить про його походженє, освіту, чиновницьку кар'єру, про різні зносини, коротко — ціле його *curriculum vitae*. По-при се подає також виїмок із дневника Ломиковського, де є „інтересні риси із суспільного побуту глухих закутин України“.

З иньших річей уміщених в сьому томі збірнику годить ся піднести сумлінну і основну рецензію на „Історію Запорозьких козаків“ Еваріїцького, 2 томи, 1892—1895, та статю „Лубенщина і Вишневецькі князі“. В рецензії закидає Лазаревський Еваріїцькому повну безсистемність в його праці, незнанє у використаню потрібних жерел, повну недостачу критичного аналізу. Рецензент каже, що автор „Історії Запорозьких козаків“ вносить у свою книжку все, що лише стріне в книжках, які попадуть ся в його руки; „користуючи ся богатим апаратом, пише Лазаревський, автор зовсім знехтував виводи ученої критики, наслідком чого явила ся повна недостача науковости в його праці“.

У статі „Лубенщина і князі Вишневецькі“ виказує автор по жерельним дослідям, яким робом Посульська пустиня перетворила ся в залюднену Лубенщину, що „в половині XVII. ст. являється в виді ряду городків, місточок, сел і хуторів“. При тім він нарікає на недостачу жерел, що далиб спромогу „познайомити ся з економічним боком в колонізації“ в Лубенщині, та „звідки находили люде в південну лівобережну Україну, отже і в Лубенщину“. Але все таки автор трібує порішити сі питання. Далі говорить він про діяльність князів Вишневецьких, що загарбали Лубенщину і иньші місцевости, а поперед усього, про головні прикмети діяльності Яреми Вишневецького в „задніпрських“ його маєностях, та виказує, що походи Яреми проти московського царства не були так успішні, як се оповідають польські історики. Вкінці своєї статі намагається автор психологічним робом виказати, звідки виринув у Яреми безмежний фанатизм до своїх земляків. „Увесь той польський патріотизм, каже автор, ціла сесья воєнна енергія Яреми була тільки результатом „тої присягнутої ворожнечі проти своїх, яку ми так часто стрічаємо в ренегатів свого народа“.

Ю. К.

Частная переписка Ивана Романовича Мартоса (1817—1830 г. г.) (К. Старина 1896, VI, X, XI, 1897, VIII, 1898, VI—VIII).

В Києвській Старині за 1896—8 р. надруковав д. Лазаревський кореспонденцію Мартоса, потомка козацької старшини й визначного репрезентата української інтелігенції сього століття. Листи сі писав не сам Мартос, а його приятелі до нього, як от: скульптор Іван Петрович Мартос, екс-міністр Тропинський, поет Капніст, дідич Ломиковський, професор медично-хірургічної академії Велланський і ин.

Не багато інтересного дають вони нам, бо заповнені звичайними, конвенціональними листовими фразами подяки, випитуваннями про здоровле, приїзд і від'їзд знайомих осіб, про родинні звязки і всякі буденні домашні відносини. Але все таки є тут де-що, що характеризує деяких людей в української інтелігенції як осібної верстви з її відокремленим житем в перших початках XIX ст.; є тут дещо і з суспільного життя України.

Насамперед ударає в очі, як то усі тодішні прояви і течії, які порушували західню Европу, не находили майже ніякого відголосу і симпатії між сими людьми. Нарікають вони на духа часу, на „юрбу вільнодумців“, на „модний сьвіт“ і „модних філософів“. Ось що говорить містик Ломиковський про одного чоловіка, що займав ся сьвітськими справами: „Всяким таким (богословським річам) віддає він саму малу частину часу і зараз спішить до сьвітських творів, не кажучи вже про застарілий нахил до всяких політичних видань і новин“. Одні з тих людей дивлячи ся на жите крізь призму туманного містицизму палили в дитинячою наївністю твори, що розходили са з їх поглядами; другі знову виходячи з пункту сервілістичної льояльності гляділи тільки на те, чи все робить ся „по высочайшему повелѣнію“; малі, незначні провини людей називали „зіпсутем обичаїв“ і „мерзвістю“; шумними величаннями царя і многоліттями на його честь, та своїми титулами розраджували себе і звіщали собі взаємно. „...Доношу вам на осібній записці повний мій титул, додаючи до того, що в 1802 р. без всяких моїх заходів і навіть без моєї відомости, естляндське лицарство, принявши мене в свою верству доставило мені через депутацію дворянського репрезентанта грамоту на сю гідність“. Оден з кореспондентів так характеризує сучасників: „тепер домінують дві секти, так прозваної осьвіти: одна складаєть ся з французької пустословности, яка учить, як обманювати простий народ, значить, руських бояр; а друга масонська містика, що прийняла на себе фальшивий вид благочестя й займає людей склонних до божевільства“. Вельми вважали на зверхню панську коректність і на зверхню опінію. Горячим їх бажанєм і старанєм було жити в тісних зносинах і посвояче-

нях з людьми найвисшої верстви, з гарного і достатного роду. Пильно заходили ся, аби придбати собі і для своїх ласки у царя і в його функціонерів. „Чоловік Любов Івановни учив ся в Римі архітектури, має незвичайний талант, рисує і складає вельми гарно, і то в грецькім смаку, в нашій і римській академії професор, але царю незвісний... трудно, майже неможливо викоренити у нас чужинців, що виробили собі міцне довіре, мабуть і сам час сього не направить“, а на иньшому місці: „...має незвичайний талант, але на нещасте його не вживає цар, тому що він йому незвісний“. Їх найбільш інтересували ставляне пам'ятників царям і иньшим державним діячам, відзначення урядників, маєткові процеси по смерті якого папа, заграбуваня чужого добра і находи на чужу землю. Розумієть ся, ті находи і загарбуваня, як також розкішні, вибагливі, розтратні бенкети получені з величезними грами в карти і з довгами кидають дуже сумне сьвітло на висшу верству української суспільности: „Граф Кирило Гудович заняв самоправно батьківський дім малолітних сиріт Трохимовських; він по своїм примхам і забаганкам рубає стелю в домі, рубає стіни, рубає набір для вибагливих фірточок; заняв дім без умови і без ніякої заплати грошей, управляє домою як своєю власністю...“, а на иньшому місці читаємо: „Скибенський празник був доволі многолюдний, генерал-губернатор вшанував його своєю присутністю. Бенкет тягнув ся пять днів; їда, пите, танці тягнули ся аж до утоми, але головна роля припала роєтратній гри в карти; всі майже в довгах, а грають в більші гри“. До чиновницького стану мали великий пієтизм; хто не хотів прийняти якого уряду, сей був у підозрінку нелюбляности, бо заслуговував собі імя нечесного чоловіка. „...Люде, що віддали ся літературі, високопарними фразами висказують ся про добродійність, про любов до вітчизни, а самі вітчизні не служать, не працюють і лежать як нероби; ними погорджую й уважаю єгоїстами, але нині молоді люде живуть своїми правилами, над вітцями і старцями вони сьміють ся, а тому причина остроумні книжки“.

Відносини до селян були чисто панщизняного, крєпацького характеру. Иноді для зверхнього попису і для зверхньої опінії говорили, що улекшують селянський гнет. „Рік від року стараю ся по змові полекшаті роботу своїх селян, так аби ся повинність основувала ся на справедливости, і аби мої мужики мали більшу полекшу, як мужики моїх сусідів“. Та ся хвальба не спиняла їх говорити ось таке: „...люде в мене, як і всюди майже злодій в злодія... коли розпитати ся у иньших поміщиків. то ще більше крадуть. Так нині наш народ розпустив ся“, або отсе: „...я дармував, а мої мужики займали ся моїми ділами, як от: орали, робили ріжні побудованія для домашньої худоби, пошивали стріху, молотили хліб, віяли, сушили і мололи; квасили капусту... вели далі

цегляні побудованя; купали коні; різали січку для худоби; приготувляли на зиму савні екіпажі і робочі сани; рубали ліс; ловили рибу; вивозили навіз на конопляні поля і огороди; курили горівку; робили солод; обшивали дїравих людей і ин.“

Все те по нашій думці ще найбільш інтересне у переписці Мартоса; иньші звістки, як ми вже те на вступі зазначили, то містичні і побожні балаканки, та листовні гречности.

Ю. К.

А. Лотоцкій — Гдѣ обучалось подольское духовенство до учрежденія подольской духовной семинаріи (Подольскія епархіальная вѣдомости 1898 ч. 36—9).

Ся статя написана в поводу столїтя Подільської духовної семинарії. Зразу говорить автор коротко, де вчили ся кандидати съвященства в найдавнїйші часи, ше від заведепя на Руси християнства, і вкаує, що тоді розсадниками просьвіти були єпископські катедри і монастирі. Потім автор, оповідаючи про часи панованя Польщі на Поділю, зупиняє ся на братських школах, особливо тих, що були близше до Поділя, докладно говорить про братські школи львівську, виленську, могилівську, київську та про відділ останньої, що існував короткий час у Винниці. Ті школи не були спеціяльно духовними, в них учили ся всі, в тім числі й кандидати на съвященників. Спеціяльно духовні школи повстають аж у XVIII ст., і в таких шкіл мала значіне для Поділя переяславська славяно-латинська школа, инакше називана семинарією. Але найбільший вплив на осьвіту подільського духовенства мали уніятські василіянські школи та єзуїтські й иньші католицькі, що повстали на Поділю й иньших сусїдніх місцевостях від початку XVIII ст. З останніх звістні школи: каменецька, шаргородська, барська і винницька. В кінци статі автор говорить про місцеві дяківські парафіяльні школи, де часто учили ся кандидати на съвященників, що потому приготувляли ся до съвященства самі практично, бувши самі дяками. Від заснованя на Поділю духовної семинарії справа осьвіти подільського духовенства пішла иньшою дорогою.

Ю. С.

Н. Теодоровичъ — Историко-статистическое описаніе перквей и приходовъ Волынской епархіи, Томъ I: Житомирскій, Новоградъ-Волынскій и Овручскій уѣзды. Почаїв, 1888, стор. 430 + 2 + IV. Томъ II: Ровенскій, Острожскій и Дубенскій уѣзды, II., 1890, стор. 690 + VII. Томъ III: Кременецкій и Заславскій уѣзды. II., 1893, стор. 687 + IX.

Томъ IV: Староконстантиновській уѣздъ. П., 1899 г., стор. 928 + VI.

Укладання „Историко-статистическихъ описаній“ епархій діло не нове; воно почало ся в різних епархіях наслідком урядових розпоряджень ще в 1850 р. Тоді власне вийшов наказ синода епархіальним архієреям постарати ся про укладання таких „описаній“. Через се ріжними часами появили ся описи епархій Харківської, Чернігівської, Катеринославської, Мінської. І на Волини діло се задумано давно; брали ся за него ріжні-особи з учителів волинської семінарії, та якось не ладилось. Аж 1886 року опись парафій і церков Волини узяв на себе учитель волинської семінарії Н. Теодорович і от вже 13 літ трудить ся над сям ділом, здобутком чого були висше прописані чотири томи*). З першого початку описи парафій були замалі, відомости про сучасний стан парафій і церков брали ся тільки з урядових документів — „клеровыхъ вѣдомостей“, а відомости історичні тутили ся в нотках (найбільше — виписки з „Архива Ю. З. Руси“, „Описей актовыхъ книгъ“ київського центрального архива і з деяких иньших ще друкowanych жерел). Тому в тих описях стрічало ся дуже багато зайвого, непотрібного, як реєстри всіх дрібних церковних річей, книжок, документів, які тільки є в церкві. Так вийшли описи трех східних повітів — Житомирського, Новоградволинського і Овручского, що складають первий том „Описанія Волинской епархії“. Далі д. Теодорович, приступаючи до описей дальших повітів, написав відозву до духовенства тих повітів, просячи присилати йому про парафії відомости історичні, етнографічні і т. и. Деякі з сьвященників відізвили ся на се й поприслали свої відомости про свої парафії, і д. Теодорович в дальшій своїй праці мав спроможність писати описи сел повнійше, подавати в них багато історичних, географічних і етнографічних уваг, так що другий том, що містить в собі описи трох повітів — Ровенського, Острожського і Дубенського, вийшов значно грубший, а третій том такої же великості обіймає тільки два повіти Кременецький і Заславський. Нарешті, коли 1896 р. з усеї епархії зібрані були церковні „літописи“ для епархіального древнехранилища (музея) в Житомирі, д. Теодорович став черпати з тих цінних матеріалів різні відомости для своєї роботи; до того ще історичні відомости д. Т. став брати і з польських жерел, і з деяких архивів, як нпр. з архива Почаєвської лаври, й історичні відомости вже не виносились в нотки, а вставлялись в самий текст; через те вся робота стала варт-

*) Сі книжки властиво окремі відбитки з „Волинскихъ Епархіальныхъ Вѣдомостей“, де звичайно ті описи друкують ся.

нійша і розрослась так, що один повіт Староконстатинівський (134 парафії) заняв цілий великий том в 934 стор. Автор навіть розширив заголовок останнього четвертого тома, додавши до попереднього заголовка новий: „Волинь въ описаніяхъ городовъ, мѣстечекъ и сель въ церковно-историческомъ, географическомъ, этнографическомъ, археологическомъ и др. отношеніяхъ“, — заголовок щось задовгий, але відповідний до зміста книжки.

Вагалі четвертий том праці д. Теодоровича робить добре вражінне, ліпше як попередні томи, бо в сім четвертій томі більше історичних відомостей, як слід провіренних. Можна би тільки порадити авторови не друкувати різні дрібязки церковного інвентаря, що стрічають ся і в сім четвертій томі. Описи звичайних церковних річей потрібні для якої-небудь „клирової відомости“ або „літописи“, в подібних же описах церкви треба вказувати тільки на такі річи, що мають якусь історичну або археологічну вартість. І ще одно треба сказати: до таких грубих книжок, як надруковані томи „Описанія Волинской епархії“, треба додавати докладний показчик не тільки парафій, що описані в книжці, але й інших місцевостей і осіб, які тільки є в книжці; інакше трудно орієнтувати ся в такій масі відомостей. Думаємо, що се буде зроблено після того, як вийдуть описи всіх повітів: тоді буде оден показчик для всіх томів.

Нарешті не можем не пожадати невтомному працювитуму д. Теодоровичу з добрим успіхом закінчити описи ще трех західних повітів, після чого Волинська епархія буде мати повний цінний опис, якого не мають другі українські епархії.

Ю. С.

Юго-западный край, статистическое обозрѣніе, т. I — Восточное Полѣсье, составилъ Толмачевъ, К., 1897, ст. VIII + 480 + з табл. + з мапами.

Отся книжка є першим томом окремої серії праць присвячених описи т. зв. Південно-східного краю і дотикає ся східного Поліся, себ-то в загальних рисах — тереторії обмеженої на північ границею Минської губернії, на полудни кївсько-брестським шляхом, на захід лівією Случи й Припети, й Дніпром на сході. Автор користував ся окрім друкованої літератури ще працями офіцерів російського генерального штабу, урядовими відомостями й справозданнями.

Книжка поділяє ся на дві частини — фізична опись району (1—138) й статистична (138—480). В фізичній описи цікаві проби обрахувати площу лісу (65—82), огляд і опись гір (4—11), рік (26—65) і клімату (104—138); але звістки про геологічну будову, зібрані на реко-

гноціровках офіцерів генерального штабу і карта ґрунтів викликають деякі неувности. В статистичнім відділі передовсім треба занотувати загальну органічну хибу: в таблицях — нема Українців, як окремої етноґрафічної ґрупи: автор ноує ґрупи — Русскіє, Поляки, Німці, Жиди, Чехи (169—173). Етноґрафічні звістки про Українців неповні, хоч і дають деякі цікаві подробиці для характеристики народнього життя сієї місцевости: автор оповідає про обставини життя, про будівлі, про господарський інвентар (239—245), додає й в тексті на взірєць селянську хату і подвіре на Полісю. Цікава також і загальна харектеристика української людности на Полісю (174—178). Огляд теперішнього володіння землею зроблено досить повно і докладно, але маленький історичний етюд володіння землею не вдовольняє читача. Між хибамн праці треба занотувати, що автор не завсїди критично розбирає джерела і в великим довірем приймає звістки про штунду, зібрані офіцерами на рекогноціровках або ісправниками¹⁾ (163). Деякі звістки здають ся неясними, темними і невдоволяють читача: на приклад, на питання, чи стає людям свого хліба чи доводить ся прикупати його — відповідає таблиця на стор. 333, де коло назви села поставлено такі нотатки: хліба майже завсїди стає“, „іноді не стає“, „в деякі роки не стає“, „хліб купують дуже рідко...“ яка ріжниця між такимн нотатками? чи вони ідентичні?

Автор не вістаєть ся лише обективним справоздавцем, иноді за цифрами і таблицями ми бачимо його індивідуальні погляди: наприклад, з приводу сумного стану реліґійного життя в деяких місцевостях (замало церков і парохів) він додає власні *ria desideria* (152—157); бачимо ясно, яку школу — міністерську чи церковно-приходську — ставить висше автор (456), а в одному місці знаходимо досить характерну нотатку: „з жалем доводить ся признатись, що народом заправляють не власти духовні чи сьвітські, але Жид, що вмів підбити собі нарід й прищепити йому ріжні користні для себе повірїя (176)“. Взагалі можна сказати, що автор не дуже далеко стоїть від правди й читача теж обгорне сум, коли він придивить ся таблицям про реліґійне життя народа (152—157), народню осьвіту й медичну запомогу.

До книги додано статистичні таблиці, три карти: ґеоґрафічна, карта ґрунтів і карта фабричного промислу.

О. Г-ий.

А. Малинка — Родыны и хрестыны (Матеріалъ собранъ въ м. Мринѣ, Нѣжинскаго уѣзда) (К. Старина, 1898, V с. 254—286).

Д. Малинка відомий вже нашим читачам з похвальних рефератів про иньші давнійші його праці. І ся праця дуже цікава що до змісту, ба

¹⁾ Старостами.

й обробленю її не можна нічого закинути. Автор починає її хвилиною, коли жінка почуваеть ся матірью, переходить всі важнійші фази при родинах і хрестинах, та кінчить увагами про старшу трошки дїтину, яка все ще вістає під старанною опікою матери. Велике число віровань і забобонів подаване при кожній нагоді (пр. забобони в часі тяжкості жінки, розв'язаня, хрестин і т. д.) прегарно ілюструє працю і пояснює її дуже докладно. В прапї залучені також тексти пісень про те, як чоловік шукає ва пупорівкою, як мати при породі вмирає, пісні сьпівані в часі хрестин, пісні колискові. Останні цікаві хочби й тому, що доси зібрано їх у нас дуже мало. Деякі тексти пісень незвичайно попсовані. — Для прикладу наведу одну строфку:

Якъ осидлавъ королевичъ вороного коня,

Бежыть, бежыть и въ день и въ ночи,

Прыбегае пудъ новы ворота :

Выйды, выйды, Марусыне, краще золота! і т. д.

Пісня, сьпівана при хрестинах покритці, в якій автор наводить лише одну строфку:

Ой нещасны ты подужки,

Що поийлы тыйи грушки;

Було двое, стало трое.

Шира драла за яромъ!

дуже пригадує звісну польську пісню, що звичайно починаєть ся словами:

Nieszczęśliwy ten ganeczek — Ach joj, joj, joj;

Gdziem straciła swój wianeczek — Ach ty, Boże mój

На що відповідає любовник:

Було nie jeść tyle gruszek — Нор сир, тра ла ла! і т. д.

Замітна також мова околиці Мрина. В ній приходять намість корінного *о* звичайно *у*, пр.: муї, пуд, рублїкув, Буг, гдувочки, вичурки, женихув, однуї, кут (кіт), руска (роса), пуйдемо і т. д., хоч що правда правило се не всюди консеквентно переведене. Приходять також такі вирази, як: юї, своєюї, матюнко і ин. Багато звичаїв з Мрина подібні до наших галицьких; є одначе ріжницї. Я не буду їх тут вичислювати, згадаю лиш про одно. У нас трафляють ся часто випадки, що поліжниця не має нікого при собі в часі злогів і сама відбирає дїтину. Чи в околиці Мрина незнані такі випадки? *В. Гнатюк.*

Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца, кн. XI, К., 1896, ст. 45 + 203 + 116.

В відділі протоколів знаходимо короткий зміст кількох рефератів:

Д. Ю. Кулаковского „Раскопки въ Крыму лѣтошъ 1895 г.“ — Референт мав припоручене спорядити археологічну мапу Крима, але виго-

товив лише мапу околиці Симферополя; при сій нагоді переведив д. Кулаковський розкопки могил та найшов нові написи на розвалинах християнських будівель в гірських долинах Крима.

Д. Лазаревський в рефераті: „Свѣдѣнія о пребываніи кн. Іереміи Вишневецькаго въ Лѣвобережной Украинѣ и объ уходѣ его оттуда“ подає крім того де-що про родину Вишневецьких взагалі.

Інтересний також реферат д. Василенка „Протоколи Верховнаго Тайнаго Совѣта какъ матеріаль для исторіи Малороссіи XVIII вѣка“. Справи гетьманщини рішав початково Сенат, але указом з 1727 р. передано їх В. Т. Раді. Оголошені протоколи дають цінні матеріали для нашої історії, бо з одного боку поясняють відносини петербургського правительства до України і погляди його на українські справи, а з другого осьвічують поодинокі події української історії в першій половині XVIII віка. Так нпр. рішалась там справа відпустки Данила Апостола з Петербурга на Україну, справа наложеня податків на Україну, висилка козаків в кріпость св. Креста, розкватероване російських полків на Україні і т. и.

Дальше розбирає д. Василенко статю Мякотина „Крестьянское землевладѣніе въ Полтавскомъ уѣздѣ въ 1767 году“: автор прийшов до виводу, що третина людности не мала самостійних господарств, половина мала самостійні господарства, решту ділить автор між бідні і багаті господарства, де про те перевагу мали бідні. Треба одначе запримітити, що виводи автора йдуть лише до $\frac{1}{4}$ часті Гетьманщини, та що автор не доторкає ся інших сторін економічного побута.

В рефераті „О чигиринскомъ подстаростѣ Данилѣ Чаплицкомъ“ подає д. Каманин деякі біографічні подробиці. Особа ся — як справедливо замічає референт — незамітна сама по собі, будить інтерес лише завдяки сій обставині, що Хмельницький вказує на него, як на головну причину повстаня, хоч в дійсности так не було. Походженє Чаплицького невідоме. В Гербовнику Несецкого пише ся він „Данило Чаплицький“, що потверджують і звістки актових книг Центрального Архива при київськїм університеті; отже в письмах і мемуарах неправильно називають его „Чаплиньскій“. Дальше говорить референт, що родина Чаплиньских жила на Волині в с. Миловши, і вчисляє членів сеї родини; натомісь Чаплицькі походили з с. Юрківців в Брацлавщині. З сеї родини стрічає ся в актах лише Матей, писар винницького город. суда. Сам Данило був чигиринським підстаростою коло 1639—40 р.; з початком війн Хмельницького є він ротмістром надворної волоської хоругви в полку корон. хорунжого Олександра Кенєцпольського. В битві під Жовтими Водами не брав Чаплицький участи, а участь його під Корсунем непевна,

хоч імовірна; натомість участь Чаплицького в битві під Пилявцями, Збаражом і Берестечком доказують документи. При кінці 1651 р. слід Чаплицького гине, а в 1653 р. був уже хто иньший ротмістром надвornoї хоругви Конєцпольського. В тім часі, себто між р. 1651—1653 помер мабуть Чаплицький. Оповіданє літописи Величка про спійманє і увязненє Чаплицького Хмельницьким називає референт вигадкою; противно, є сліди, що вони оба жили в приятні перед заверухе; рівно-ж — на думку д. Каманина спір Хмельницького з Чаплицьким прибільшений, щоб оправдати причину повстаня, а романтичного підкладу сего спору і побитя сина Хмельницького не було зовсім.

З нагоди 300-літнього ювілея проголошеня унії в 1595 р. прочитав д. О. Левицький реферат „О Брестской церковной унії 1596 г.“. Задля унії пролито багато сліз і крови і вона лишила незатерте пятно в нашій літературі, штуці, вірованях і звичаях. В поглядах на унію не годить ся референт з иньшими істориками і не вважає її ділом єзуїтів та польського правительства. Гадка завести унію виринула довго перед 1596 р., ще за королів Казимира і Александра, але перед тим католицям мав доволі до діла з протестантизмом, що продістав ся й у межі Польщі, тай польське правительство ніколи не було сильне для того. Причину унії добачує д. Левицький в великім розладі між духовними єрархами і сьвітськими людьми серед самої православної церкви на Україні. Українсько-руські пани хотіли зрівнати ся з польською шляхтою, а що їх материяльні засоби не старчили на великопанське житя, проте ласо споглядали вони на великі монастирські і єпархіяльні добра. Щоби отже добити ся духовних гідностей і загарбати церковні добра в свої руки, до того не надавав ся цілком виборний устрій православної церкви. Не треба додавати, що найвисші церковні уряди діставали ся людям зовсім негідним, а про їх господарку церковним майном нема вже що й говорити.

В сїм часі цілковитого упадку заборолом православної церкви явилось міщанство. Воно завдяки своїй осьвітї і маґдебурьскому праву, що надавало містам самоуправу, з успіхом боронило православя. Те саме міщанство старало ся також зреформувати православну церков за помочию братств. Таким робом міщанство боронило виборного демократичного принципа, а висше духовенство стояло за виключенєм мирян від церковних справ, як у латинській церкві. Сю незгоду використали єзуїти, піддержали руських єрархів, а сї останні прийняли з влячности за те унію. Такий погляд д. Левицького. Можнаби спорити з автором, чи не ва слабо акцентує він участь польського уряду та єзуїтів в цілій сій справі. Трудно повірити, щоби сї два чинники так пасивно захували ся!

З праць умічених в цілости, праця д. Лазаревського „Историческіе очерки Полтавской Лубенщины XVII и XVIII в. в.“ буде обговорена окремо, а тепер скажемо дещо про розвідку д. Павлова „Догадка о происхожденіи древне-русскаго преданія, которое называетъ перваго русскаго митрополита Михаиломъ Сириноиъ“.

До найбільше заплутаних питань в історії руської церкви належить безперечно питанє: хто був першим руським митрополитом? Що до питання звідки походить переказ, що перший руський митрополит звав ся Михаїл Сирин, здогад д. Павлова такий: В літописи під роком 988 є текст символу віри, що його мав передати кн. Володимирови при хрещеню корсунський єпископ; того єпископа не названо там по імені. В Ізборнику Святослава 1073 р. є також символ віри, а автором його був Михаїл сїнкел, єрусалимський пресвітер. По сконстатованю тотожності обох символів консеквентно виведено, що то Михаїл сїпкел — бувши вже очевидно в той час корсунським єпископом — хрестив кн. Володимира, а по тім зівстав першим руським митрополитом. На поперте свого здогаду наводить д. Павлов і сю обставину, що сего Михаїла прозвано „Сирин“ себто Сириєць (Сирия і Палестина, сумежні краї, були в той час під панованєм багдадських калїфів, що резидували в Сирії); звязь переказа про першого руського митрополита з літописним символом віри виступає виразно в полудневій редакції устава сьв. Володимира. Щоб оминути суперечність і традицію про першого митрополита Леонтия, порадили собі літописці так, що Михаїла поставили на першім, а Леонтия на другім місци.

Прот. Лебединцев в замітці до сеї статі проф. Павлова кладе заміну імені м. Леонтия іменем м. Михаїла на XVI, а не XIII в., як се робить д. Павлов. Дальше каже, що на сю заміну мало свій вплив і хрещене Русинів в р. 865 за патр. Фотія. Вправді п. Фотій в своїм посланію не наводить імені митрополита, але в сербським перекладі Амартола названо його Михаїлом. До більшого затемненя сеї справи причинили ся і тотожні імена грецьких імператорів Василя IX в. і Василя X в. Д. Лебединцев старає ся також на свій лад пояснити походженє прізвища „Сирин“.

В відділі „Матеріялів“ надруковано: „Генеральное слѣдствие о матерностяхъ Прилуцкаго полка“ — дальша частина сего першорядного джерела для внутрішньої історії Гетьманщини.

Д. Соболевский подає опис панеґірика з 1728 р. „Ехо радости, привѣтство и благодареніе изъ Малыя Россіи“. Написав се Ехо Яков Галяховський, ученик „кіевскихъ славно-латинскихъ училищъ“ в честь Петра II за дозвіл вибрати собі гетьмана і иньші полекші дані сим царем України.

Д. Лазаревський подав уривок статі Полетики „О началѣ, возобновленіи и распространеніи ученія и училищъ въ Россіи и о нынѣшнемъ оныхъ состояніи“, який зацілів з неї. Ся статя Полетики була вже зложена в друкарни, але Ломоносов заборонив її печатати. Подано при тім також лист Полетики з 1758 р. до тодішнього архимандрита київопечерської лаври Зосима Валькевича з просьбою достатчити йому матеріялів до сеї праці. Праця ся мала на меті показати чужинцям, що Росія й перед реформами Петра I не була позбавлена цілком освіти та просвітних інституцій.

Нарешті той же д. Лазаревський подав кілька документів з старих актів, кілька літ тому назад переданих київським губернським правлінням в центральний архів при університеті, додавши замітку про сі акти взагалі. Сі документи походять з генеральної канцелярії, генерального суда і малоросійської колегії, але — на жаль — вони так знищені, що деяких годі вже прочитати. Про їх вартість може свідчити се, що між ними документами знайдено рисунки козацьких корогв, яких навіть описий ми не маємо.

П. Р.

Историческое Обзорѣніе, т. IX, Спб., 1897, стор. 290.

Між иньшими статями надрукованими в сїм томі ми знаходимо кінець цікавої розвідки С. Л. Пташвцого — Средневѣковыя западноевропейскія повѣсти въ русской и славянскихъ литературахъ. Исторіи изъ Римскихъ дѣяній (157—197.). Автор поставив собі мету — простежити в яких відносинах стоять східнославянські збірники рїжних оповідань в *Gesta Romanorum* до подібних збірників в західних літературах і як буде можливо -- визначити генезу таких збірників в східнославянськїм письменстві. Для того зупинюючись спеціяльно на кожнім оповіданню, він порівняв редакції рїжних збірників — східнославянських і західних, щоб зауважити їх відносини, а потім пильно відмічав всі характерні слова чи вирази мови, які моглиб свідчити про вплив иньшої граматики чи лексики себ то про переклад. Після довгої праці він прийшов до цікавих виводів: аналіз зміста збірників, аналіз самих оповідань і їх мови свідчать ясно, що в основі є лише одна редакція, оден переклад, оден текст, і його потім пізніші писці, кожний сам по собі, незалежно від иньших, в деяких місцях виправляли по якомусь польському виданю. Основний переклад теж зроблено з польського тексту, але яка се редакція *Gesta Romanorum* — вияснити поки що не можна, бо не знайдено польського тексту. Таким чином текст оповідань в східнославянських збірниках не має слїдів безпосереднього византийського впливу і є, певно, найбільш пізною редакцією між редакціями *Gesta Romanorum*, які появили ся в середновічних літературах.

О. Г-ий.

Rozprawy Akademii umiejętności wydział historyczno-filozoficzny, serya II, tom X (загального рахунку т. XXXV), Краків, 1898, ст. 498.

Сей (останній) том містить в собі ось які розвідки: А. Prochaska „Na soborze w konstancyi“ (I—100 ст.). Статя займає ся участію польського посольства в роботах собору і становищем його до папи Мартина V і цісаря Жигмонта. З розвідки показує ся, що становище посольства до питання: „хто висший папа чи собор“ — було неясне. Специально для історії унії руської церкви (про що також була мова на соборі) статя не приносить нічого, бо автор з огляду на давніші свої розвідки (Dążeńia do unii cerkwi za Jagiellu) не займає ся нею (див. ще осібно рецензію на сю працю в XXVII т. Записок).

К. Potkański „Kraków przed Piastami“ (101 - 255 ст., статя обговорена осібно в XXVI т. Записок). Автор хоче відтворити історію Кракова в доби перед-п'ястової. До сього жерел нема майже ніяких. Аль-Бекрі й Козьма, що можуть хіба уважатись компетентними в сій справі, подають лишень коротонькі і то неясні (як Козьма) звістки про Краків з тих часів, а інші дрібніші звістки не змінюють погляду в сій справі. Традиція про Кракуса і Ванду, що з неї автор хоче витягнути верно історичної правди, так прикрашена і тісно повязана з циклом традицій малопольських взагалі, що авторови не вдалось дійти до якого-небудь результату. Тут хіба археологія була-б в стані помочи і може тоді не було-б треба довільно ставляти гіпотезу про велике торговельне і стратегічне значене Кракова з сього часу. Але що археологія тимчасом не дала потрібного матеріялу, то і результати розвідки автора не значні — не по вині його, скажемо.

З важніших згадати треба про се, що автор кладе завоійоване Кракова Чехами десь недовго по р. 955; до сього доходить він на підставі звістки Аль-Бекрі й прагматизму історичних дат сеї доби (битва над Лехом 955 і пр.). Сей погляд здає ся нам справедливим. Автор дуже обережний в ставленю гіпотез і у нього звістка Козьми, ніби то Болеслав Хоробрый здобув Краків від Чехів 999 р. не має повної віри, бо він евенчуально (опираючись і тут знов на прагматизм історичних дат) пересунув-би сей факт і на рік 990. Що до впливу апостольства Кирило-методієвського, то автор признає ему важне місце опираючись на звістці в т. зв. папоській легенді „Vita S. Methodii“.

А. Brückner „O Piaście“. (307 - 352 ст.). Автор виводить значне слова „piast“: на його погляд се в усякім разі не nutritor або щось подібне, а відносини слова „piast“ до „piastun“ таке саме як пр. „wieść“ до „wiastun“, krzyk до „krzykun“, „bieg“ до „biegun“ etc. П'яст се було хіба прозвище, а не вважалось воно назвою гідности або якого

уряду. Ціле оповідане про Пяста автор вважає за байку витворену в XI віці на підставі чеського подання про Пшемисла.

ґ. Piekosiński: „Czy król Władysław Jagiełło był za życia królowej Jadwigi królem polskim, czy tylko mężem królowej?“ (280—289). Статя дуже цікава. Автор опираючись на документі Ягайла з 18 лютого 1386, де він зве себе лишень „dominus et tutor regni Poloniae“, дальше на сїм, що Ягайло за додержане своїх обіцянок панам польським і Ядвигі мусїв дати закладників в особі Витовда і Скиргайла (а се булоб непотрібне як-би Ягайло був польським королем — як каже автор), далі — на звістці Длуґоша, немов Ягайло по смерти Ядвиги вибиравсь на Литву і лишивсь тоді лише, як пани-йому порадили, аби одруживсь з Анною Цилейською, що мала правні претенсії до польської корони, далі на сїм, що Ягайло в 1433 і 1434 р. переводить пертрактації з панами для забезпечена трону своїм синам (а се булоб безпредметовим, як-би Ягайло був польським королем, бо королівський престол — як думає автор — був ділччим у Польщі), а в кінци опираючись на сїм, що багато правних документів має підпис Ядвиги, або підпис її й Ягайла, — доводить, що Ядвига була королею польським, а Ягайло був лишень співрегентом її.

Про сю розвідку появилась уже рецензия др. Прохаски (Kwart. hist. r. III 1898, ст. 599), де він збиває виводи автора розвідки; з закидів піднесених найважнійшим був-би сей, що згаданий документ з 18 лютого 1386 р. був виставлений перед коронацією, про що свідчить литовська печать на документі. Закид сей, хоч як поважний, не рішає ще остаточно справи піднесеної автором розвідки. Як порадити собі з звісткою Длуґоша про поступки Ягайла по смерти Ядвиги? Чи можна Длуґошови закинути тенденційність з огляду на звістні відносини його до Ягайловичів? Миб скорше припустили, що Длуґош в своїй історії „зробив би“ Ягайла правним польським королем, ніж як мав би подавати неправдиву звістку, що моглаб кинути підозріне на правно-державне становище Ягайла. Припускати знов, що Длуґош не знав добре сих справ, не можна, зваживши, що Длуґош доволі докладно представляє польські справи за Ягайла. — Шан. рецензент бере теж сї звістки за правдиві, але він не кладе на них більшої ваги, бо се поступованне Ягайла вважає за комедію перед польськими панами. Отжеж як хто хоче розуміти справу так як шан. рецензент, тоді він і упорав ся б з Длуґошом, в противнім разі питання зостає ся неясним. Зістають ще й сї підписи Ядвиги на документах; др. Прохаска вияснює сей факт вправді винятковим становищем Ядвиги в Польщі, але се надто сказано загально і неясно, щоб можна було прийняти погляд др. Прохаски. Справа „королівства Ягайлового“ зробилась, як бачимо, неясною і рішити нині її в сю або ту

сторону доволі тяжко. В тім і ціла заслуга автора розвідки, що за-квєстїонував справу „Ягайлового королївства“, справу, уважану досї за цілком певну, що не піддавалась навіть критиці.

Г. Пієкосїнські: *Sejm walny Warszawski z r. 1572* (256—269 ст.). Автор доводить на підставі поодиноких ухвал сойму з р. 1572, що сойм той відбув ся, але наслідком хвороби короля перервано його і тому справ загального значеня, як загранична політика, екзекуція королївських дїбр і ин. не порішено тоді, тому неістнованє актїв, що повинні дотикати ся сих справ, не може квєстїонувати істновання сойму з р. 1572.

Г. Пієкосїнські: „*Sądownictwo w Polsce wieków średnich*“ (353—386). Се лише частина заповідженої праці. Автор представляє судівництво з доби т. зв. „жупанської“, далї емансипацію королївської власти з під елементів опертих на родовїй системї. Давні жупани, родовї старости і віча уступають місця королївським урядникам: воеводам, каштелянам і взагалї власти монарха, що з початку була лиш екзекутивною і тїльки підчас війни ставалась загально-державною.

Г. Пієкосїнські: „*Laudum Wojnickie ziemi krakowskiej z r. 1503, w przedmiocie pospolitego ruszenia pospółstwa*“ (270—279).

Г. Пієкосїнські: „*Moneta polska w dobie piastowskiej. I. Zawiązki rzeczy menniczej w Polsce wieków średnich*“ (387—410). Автор бачить грошеву звязь між Польщею і Німєччиною і ріжницю між вартостію гроша вибиваного для торгівлі заграничної і для торгівлі краєвої. В пол. XII віку заведно одноцїльну монетарну стопу.

Г. Пієкосїнські: „*Przywilej króla Kazimierza Wielkiego w przedmiocie założenia sądu wyższego prawa niemieckiego na zamku krakowskim*“ (290—306 ст.) - се документ з р. 1356, поданий в цілости.

Ом. Терлецький.

Видавництва й книжки, обговорені в сїм томї:

Часописи за р. 1898: Кїевская Старина

Університетскїя Извѣстія кїевскїя
 Записки харьковскаго Университета
 Труды Кїевской Духовной Академіи
 Кїевскїя Епархіальныя Вѣдомости
 Волинскїя Епархіальныя Вѣдомости
 Подольскїя Епархіальныя Вѣдомости
 Херсонскїя Епархіальныя Вѣдомости
 Кишиневскїя Епархіальныя Вѣдомости
 Черниговскїя Епархіальныя Извѣстія

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости
 Курскія Епархіальныя Вѣдомости
 Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
 Земскій Сборникъ Черниговской губерніи.

- Dr. Lubor Niederle — Věstník slovanských starožitností, II, 1899.
 Ө. И. Леонтовичъ — Аріійскія основы общественнаго быта древнихъ Славянъ, 1897.
 В. А. Мошковъ — Скифы и ихъ соплеменники Өракійцы, 1896.
 А. М. Лобода — Русскій языкъ и его южная вѣтвь, 1898.
 Н. Дашкевичъ — Еще разысканія и вопросы о Болоховѣ и Болоховцахъ, 1899.
 А. П. Новицкій — Исторія русскаго искусства, I, 1899.
 П. Савваитовъ — Описаніе старинныхъ русскихъ утварей, одеждъ, оружія, ратныхъ доспѣховъ и конскаго прибора, въ азбучномъ порядкѣ расположенное, 1896.
 И. Е. Тимошенко — Литературные первоисточники и прототипы трехъ сотъ русскихъ пословиць и поговорокъ, 1897.
 П. А. Сырку, — Къ исторіи исправленія книгъ въ Болгаріи въ XIV вѣкѣ, 1899.
 А. Вервиловъ — Очеркъ торговли Южной Руси 1480—1569, 1898.
 М. В. Довнаръ-Запольскій — Польско-литовская унія на сеймахъ до 1569 года, 1897.
 Документы московскаго архива министерства юстиціи, т. I, 1897.
 Русская Историческія Библіотека т. XVIII, 1898.
 Szelaḡowski: Paweł Piasecki — historyk polski XVII w., 1898.
 T. Korzon — Dola i niedola Jana Sobieskiego, 1629—1674, 1898.
 А Лазаревскій — Очерки, замѣтки и документы по исторіи Малороссіи, 1896.
 — Частная переписка Ивана Романовича Мартоса (1817—1830), 1898.
 А. Лотоцкій — Гдѣ обучалось подольское духовенство до учрежденія подольской духовной семинаріи, 1898.
 Н. Теодоровичъ — Историко-статистическое описаніе церквей и приходовъ Волынской епархіи, т. I—IV, 1888—1899.
 Толмачевъ — Юго-западный край, 1897.
 А. Малинка — Родыны и хрестыны, 1898.
 Чтенія въ историческомъ обществѣ Нестора лѣтописца, т. XI, 1896.
 Историческое Обзорѣніе, т. IX, 1897.
 Rozprawy Akademii umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, т. XXV, 1898.

З ТОВАРИСТВА.

З а с і д а н н я в и д і л у

(лютий—цвітень)

Усіх засідань виділу в поданім повисше часі було вісім; важніші справи полагождені на них такі:

І зас. 4 лютого. а) Виділ уконституував ся вчасі, вибравши заступником голови Сидора Громницького, секретарем Волод. Гнатюка, адміністратором каменщиці К. Паньківського. Для иньших агенд визначено Волод. Охримовича, Вяч. Будзиновського і Юл. Січинського і полишено їм час, аби розглянули ся в призначених собі справах і на найближшій засіданю зложили справозданне. б) Ухвалено письменно подяку д. Як. Миколаевичови в Тернополи, що дарував старі монети до музею Товариства. в) Ухвалено висилати свої виданя університетським бібліотекам — в Австрії в Чернівцях, Відни і Грацу, в заграничних університетів (крім Росії) університетським бібліотекам у Липську, Берліні, Білграді і Софії. г) Ухвалено вислати привітну телеграму бережанським Русинам з поводу съвяткованя ювілею Котляревського.

II зас. 8 лютого. а) прийнято до відомости бюджет наукових видань на рік 1899 предложений головою Товариства в сумі 16.250 зл. Поодинокі рубрики його такі: Записки (6 томів) 4.200 зл. Етнографічна комісія (4 т.: два Етнографічного Збірника і два Етнольгічних Материялів) 2.800 зл. Археографічна комісія (1 том) 1.500 зл. Збірники секцій (3 до 4 томи) 2.700 зл., Правнича Часопись (1 том) 500 зл. Історична Бібліотека (1 том) 550 зл. Російсько-український словар (1 т., докінченне) 300 зл. Евентуальний дефіцит Літературно - Наукового Вістника 1.500 зл. Бібліотека Товариства (оправа книжок і закупно нових) 1.000 зр. Стипендії і запомоги 300 зл., Загальні видатки (кореспонденция, порто й ин.) 600 зл. Видатки участі Товариства в кийвськїм археольгічнім з'їзді 300 зл. б) Рішено внести петицію до Ради міста Львова з жа-

данеш аби замінено назву частини ул. Чарнецького перед домами ч. 24—28 на площу Тараса Шевченка і дозволено поставити на тій площі пам'ятник Шевченкови. в) Виділ уконституував ся дальше вибравши Волод. Охримовича касирером, Ів. Франка магазинером, Юл. Січинського контрольором, Вяч. Будвиновського референтом друкарні. г) Порішено прийняти нового функціонера до веденя справ книгариї, а дотеперішньому функціонарови Ів. Петрушевичови полишити саму бухгалтерію і адміністрацію Л. Н. Вістника. д) Підвисшено платню курзорови Товариства.

III зас. 22 лютого. а) Федорови Примакови, студентови філософії уділено 30 зл. запомоги на наукову подорож до Триесту і 30 зл. як задаток ремуералії на працю. б) Надано місце маніпулянтки в книгариї п. Клим. Панкевичевій. в) — Поручено заступникови голови Сид. Громницькому наглядати загальні адміністраційні справи Товариства. г) Ухвалено Яков. Миколаєвичови письменно подяку за дарованне печатки до музею Товариства.

IV зас. 8 марця. а) Порішено завести телефон в Товаристві і поручено занятись тим Ів. Петрушевичови. б) Ухвалено висилати Правничу Часопись лиш тим членам, що зложать за неї окремо від вкладки 1 зл. в) Принято звичайними членами за праці С. Єфремова, Мит. Єндика, Мик. Дерлицю, дра Адама Соловія, Ол. Грабовського, дра Якова Невестюка, дра Теофіля Гвоздецького, Клима Глібовицького.

V зас. 22 марця. а) Принято звичайним членом за працю О. Галевича. б) Виділ згодив ся перейняти на себе майно „Драматичного Товариства ім. Котляревського“ в разі його розв'язаня. в) Визначено одноразову підмогу в квоті 70 зл. на пам'ятник неб. Юліяна Целевича. г) Принято до відомости письмо київського комітету для урядженя археологічного з'їзду в справі письма Товариства про допущене українсько-руської мови до читаня рефератів і дискусії на з'їзді. д) Директиви, дані виділови на загальних зборах, полагоджено так: 1) Рішено оголосити урядові години в бібліотечі, канцелярії і книгариї Товариства в часописях, а членів виділу на таблиці в канцелярії. 2) Від власних видань рішено давати покупцям опуст такий: від суми 5—10 зл. 5%; від суми 10 зр. і висше 10%. е) Принято до відомости зміни виплат в Товаристві від початку 1 цьвітня.

VI зас. 19 цьвітня. а) Принято до відомости, що для обезпеченя каси справлено в канцелярії зелізни двері і віконниці. б) Принято чотирох нових членів. в) Порішено поургувати тих членів, що незаплатили вкладок, аби зложили їх найдальше до кінця червня під загрозою ужитя 27 §. статуту Товариства. г) Ухвалено завізвати директорів секцій, щоби до кінця червня зарядили вибір дійсних членів і предложили

виділові до затвердження. д) Принято до відомости меморіал до міністерства освіти в справі науки руської мови в гімназіях і рішено вислати його до міністерства. е) Принято до відомости справоздане з адміністрації дому Товариства по день 15 цвітня. ж) Ухвалено завести електричні дзінки в льокалях Товариства.

Засідання секцій.

25 н. с. січня спільне засідання секцій фільольогічної і історично-філософічної для наради в справі участі в київськiм археологічнiм з'їзді з поводу одержаного запрошення; ухвалено удати ся до виділу з просьбою, аби зажадав пояснення, чи українсько-руська мова буде допущена на з'їзді до рефератів та діскусій і в публікаціях з'їзда.

8 н. с. лютого засідання істор.-філософічної секції: а) В. Охримович предложив розвідку І. Черкаського: Спадщина в звичайовім праві на Україні (ухвалено до друку в Правничій Часописи); б) секція нараджувала ся над предложеним дром С. Дністрянським проєктом перекладу цивільного кодекса на руську мову.

15 н. с. лютого спільне засідання історично-філософічної і фільольогічної секції в справі предложення кандидатів на дійсних членів; ухвалено скликати в тій справі спільне засідання всіх секцій за особистими запрошеннями всіх краєвих членів Товариства.

Тогож дня засідання історично-філософічної секції: а) М. Грушевський предложив працю д. Л. Ч.: Україна по 1654 р. (надруковано в ХХІХ і ХХХ т. Записок); б) Вибрано правничу комісію, що уконституовала ся вибравши головою сов. Тита Реваковича, заступником дра С. Дністрянського, секретарем дра Волод. Охримовича.

Тогож дня засідання фільольогічної секції: а) Др. І. Франко предложив розвідку: Галицький Москаль-Чарівник (надр. в ХХVІІ т. Записок); б) ухвалено надруковати в VI т. Етнографічного Збірника збірку новель, зладжену О. Роздільським; в) в V т. Писань С. Руданського ухвалено надруковати його поему „Цар Соловій“, зредаговану А. Кримським.

1 н. с. марця засідання історично-філософічної секції: а) С. Рудницький реферує початок „Географії України-Руси“ дра Г. Величка (принято до друку); б) Др. Франко предложив „Причинки до історії Галичини в ХVІІІ в. (надр. в ХХVІІ т. Записок); в) Др. С. Дністрянський предложив розвідку: Заручини в австрійськiм праві (ухвалено до друку в Правн. Часописи)..

15 н. с. марта засідання фільольогічної секції: Др. В. Охримович реферує свою працю про акцент в українсько-руськiй мові; поручено її до реферату дру О. Колесі.

Тогож дня засідання історично-філософічної секції: а) Проф. Грушевський предловив II. т. своєї історії України-Руси; б) він же предловив „Кілька документів з життя Забузької Руси в XVI в. (надр. в XXVIII т. Записок): в) вела ся нарада над розширенням програми Правничої Часописи.

17 н. с. марта засідання математично-природописно-лікарської секції — уложено лісту кандидатів на дійсних членів секції.

1 н. с. червня на спільнім засіданню всіх трох секцій вибрано і на засіданню 7 н. с. червня затверджено виділом отсих осіб на дійсних членів Товариства на основі §. 19 нового статута: в секції історично-філософічній -- В. Антоновича, Ф. Вовка (Волкова), М. Грушевського, С. Дністрянського, М. Зобкова, К. Левицького, В. Охримовича, Ю. Сіциньського, П. Стебельського, Ост. Терлецького, С. Томашівського, Я. Шульгина; в секції фізіологічній: О. Барвіньського, В. Гнатюка, М. Дикарева, І. Кокорудза, О. Колесу, О. Кониського, В. Копцьовського, С. Смаль-Стоцького, К. Студинського, І. Франка; в секції математично-природописно-лікарській: Г. Величка, І. Верхратського, І. Горбачевського, О. Дакуру, В. Левицького (в Тернополі), П. Огоновського, Е. Озаркевича, І. Пулюя, Щ. Сельського, О. Черняхівського.

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hrušewskyj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj 29—86; 3. Šewčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Šewčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barwiński 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačownyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskyj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat. für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachiwskyj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarewskyj's. Desiderata von M. Hrušewskyj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Sašekwič, von W. Kocowskyj 25—35; 3. Šewčenko und Mickiewič, vergleichende Studie von Dr A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. J. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hrušewskyj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 2.2 231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Šewčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynowskyj 29—123. 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von W. Lewickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hrušewskyj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrienko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonowskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Šewčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hrušewskyj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und kommerzielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Weličko S. 1—36; 2. Bittschrift Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Šewčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschatzes in Warschau, archeographische Note von M. Hrušewskyj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von ** 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben im Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studyňskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von W. Lewickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Šewčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr I. Franko S. 1—38 u. 1—XVI, 2. „Lobrede auf Witowd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch, lithuanischen Chronik, von M. Hrušewskyj 1 16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohila im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studyňskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert., von A. Lotočkyj S. 1—34; „Blitschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von B. Šourat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakowskyj 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Gross-Fürs, Lithauen, von M. Hrušewskyj 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barwiński s. 1—34; 2. Warlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Šewčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kiewer Gebietes, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Lewyckyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studynskyj 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakowa 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Šewčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hrušewskyj 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašiwskyj, I 1—14; 3. Taras Šewčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušewič, lemberger Rathherr und sein Notizbuch, von S. Tomašiwskyj S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., redigirt von M. Hrušewskyj 1—48; 3. T. Šewčenko's letzte Reise nach Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archeologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniažewič, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Šewčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hrušewskyj S. 1—18; 2. Legenden des Chitarej-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von W. Hnatiuk 1—38; 3. T. Šewčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

HB IHVC

249249

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jhrh., redigirt von M. Hrušewskýj (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Šewčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Warlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken auf Očakow im J. 1545, mitgetheilt von E. Barwinskyj 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgetheilt von N. Kniažewič 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. L. Markewič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskýj 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašiwskýj S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgetheilt von M. Hrušewskýj 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jarh., von M. Hrušewskýj S. 1—20; 2. Warlaam und Joasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Iwan Nekrašewič, mitgetheilt von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hrušewskýj S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897 dargestellt von W. Budzynowskyj (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jarh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hrušewskýj 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von W. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyčkyj und sein Aufstand historische Skizze von Michael Hrušewskýj S. 1—30; 2. Die Volkshewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašiwskýj 1—138; 3. Chmelnyčkyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Iwan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyčkyj's nach einer ital. Gravüre von J. 1683. 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyčkyj's (St. Temberski Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Mołotiw (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hrušewskýj S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Doroženko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celewyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein offizieller Bericht), mitgeth. von I. Lewyčkyj 1—43; 4. Iubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotliarewskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Wolynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hrušewskyj 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von I. Makowej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Iwan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celewyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hrušewskyj 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kiew und der Antheil der Šewčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Iwan Werchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., комплект I—XX т. продається по 48 кор.; VIII річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., VIII Jahrgang kostet 12 Kr.

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками по 12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пересилці). Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у попередніх книжках, 12 кор. = 6 руб. Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: Львів, Чарнецького 26.

Adresse der Gesellschaft: **Lemberg**, Čarnecki-Strasse 26.

НБ ІІНУС

249249